

PIPERÉZ, (pip-er-e-ez) áth. m. *piperez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Szoros ért. vett piperével ékesít, cziczomáz, cifráz, ficseréz, diszít. *Piperezni a fejkötőt, kalapot, ruhát, csipkéekkel, szalagokkal, bodrokkal, stb. Fölpiperezte magát.* Átv. szavakkal, virágos kifejezésekkel czikornyáz. *Piperezni a beszédet.* V. ö. PIPERE.

PIPERÉZÉS, (pip-er-e-ez-és) fn. tt. *piperezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Piperencmü czifrasággal ékesítése, cziczomázása valamely viseletnek. *A kalapok, fejkötők piperézését ügyes divatárusnőkre bízni.*

PIPERÉZGET, (pip-er-e-ez-ég-et) gyakorító áth. Folytonosan vagy többször piperéz.

PIPERÉZKÉDIK, (pip-er-e-ez-kéd-ik) l. PIPERÉSKÉDIK.

PIPERKÖCZ, (pip-er-ke-öcz v. pip-er-köz-ö) fn. tt. *piperköcz-öt*, harm. szr. —*e*. Oly férfi, ki föltöbb, s kitünőleg szereti a piperét, cziczomát, cifrázkodást, a divat majma, bábja, bolondja; népiesen: *ficsór, ficsúr, fityúr, ficzkó, ficzos, finyoros.*

PIPERKÖZIK, (pip-er-köz-ik) k. m. *piperköz-tem*, —*tél*, —*ött*. L. PIPERÉSKÉDIK.

PIPERVÁGY, l. PIPEREVÁGY.

PÍPÉS, PIPES, (píp-és) mn. tt. *pípés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Cziczomás, ficserés, piperés. *Pípes hölgy, pípes öltözk, fejkötő, kalap. Pipes bubos.* 2) Hegyke, nyalka, rátartós, mennyiben a piperések, piperkőczök rendszeren hiúk szoktak lenni. *Pípes leány, menyecske.* V. ö. PÍP, PIPERE. 3) Minek nyelvén píp nevű keménység nőtt. *Pípes tyúk, réce.*

PÍPÉSÉDIK, (píp-és-éd-ik) k. m. *pípéséd-tem*, —*tél*, —*étt*. Píp nevű nyavalyát kap.

PÍPÉSKÉDÉS, (píp-és-kéd-és) fn. tt. *pípéskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cziczomáskodás, cifrázkodás. 2) Hegyeskedés, nyalkálkodás, rátartóság.

PÍPÉSKÉDIK, (píp-és-kéd-ik) k. m. *pípéskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Cziczomásan viseli magát, cifrázkodik. „Láttam pipeskedni újmódi búbjával.” Barcsai Á. 2) Hegykén, nyalkán, rátartósan jár.

PÍPÉSSÉG, (píp-és-ség) fn. tt. *pípésség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valami v. valaki pípes, azaz, cziczomás, cifra, továbbá, hegyke, rátartós. 2) „Píp” nevű betegség. V. ö. PÍPÉS.

PÍPÉZ, (píp-éz) l. PIPERÉZ.

PÍPIK v. PIPIK, (píp-ik) fn. tt. *pípi-ét*. Lásd: PÍP 1), PIPITE.

PIPÍS v. PIPIS, (pi-pís) fn. tt. *pipís-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Búbos pacsirtafaj, mely vékony *pípi* hangon kiáltoz, máskép: *csicserke, csücsürke*, kicsinyítve: *pípiske*. Átv. ért. mondják lépéseit aprózó, kényes kis leányról.

PÍPISKE, (pi-pís-ke); tt. *pípískét*; l. PÍPÍS.

PIPISKÉDIK, (píp-is-kéd-ik) k. m. *pípískéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Begyesen, rátartósan viseli magát. Egy értelmű ugyan a „pípeskedik” igével; de amaz

inkább a *pípis* madárra emlékeztet, s am. ennek módjára aprózza lépéseit, honnan az így járó leányt pipiskének nevezik.

PÍPITE v. PIPITE, (píp-i-te) fn. tt. *pípítét*. A madarak nyelvén támadó keményedés, röviden: *píp*; néhutt: *pípitye*, Bodroghözben: *pípi*, Gömörben *pipta*. *Megnőtt a pípityéje*, átv. ért. a leányról mondják, ki szeretne már férjhez menni. Alakjára épen olyan, mint a *bób* gyökből eredt *bóbíta*. Egyéb-iránt idegen nyelvekben rokonok a német *Pipp*, *Pipps*, *Pfipps*, svéd *pipp*, angol *pip*, francia *pépíe*, spanyol *peppita*, olasz *pipita*. V. ö. PÍP.

PIPITÉR, (píp-i-te-ér) fn. tt. *pípitér-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. A Tájzsótár szerint Kemo-nesalon aprókapor; és Vas vármegyében a székifüvek, vagyis székfüvek nem alá tartozó gyógynövény-faj (chamomilla). Nevét talán pipes, púpos virágjától kapta, amidőn gyökénél fogva rokon volna a *pipere*, *pippan* szókhoz. *Galagonya, pipitér; kérettelek, nem jöttél.* (Népd.).

PIPIZÁL, önh. m. *pipizál-t*. A székelyeknél am. *pepecsel*; l. ezt.

PÍPÓ, (píp-ó) fn. tt. *pípót*. Tájdivatosan am. cipő, kenyérkalács; néhutt: *pupó*, a székelyeknél: *pepe*.

PIPOGYA, mn. tt. *pipogya-t*. Hitvány, egy-ügyű, bibasz. *Pipogya ember*; néhutt: *pipeember*. Egyezik vele a kicsit, hitványat jelentő *pítupotty*, melyben alaphang a *piczi*, és *pütt*, *pöttön*, mintha volna *piczi pöttön*, v. ö. PEREPUTTY. A székelyek-nél jelent betegeset, nyomorékot.

PIPOGYÁN, (pipogya-an) ih. Pipogya módon.

PIPOGYÁS, (pipogya-as) mn. tt. *pipogyas-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Pipogya tulajdonsága.

PIPOGYASÁG, (pipogya-ság) fn. tt. *pipogya-ság-ot*, harm. sz. r. —*a*. Pipogya tulajdonság.

PIPONYA, (pip-ony-a) fn. tt. *piponyát*. Székely tájszólás szerint, am. harmat. Minthogy ez gyöngyökké alakul, honnan a „gyöngyharmat” népies kifejezés is: gyöke azon *píp*, mely a *pippan*, *pípitér*, *pipere*, *pípes* szókban pupocskát, bubocskát jelent. V. ö. PIP, PÍP. Az a csak utóhangnak látszik, mint a szintén tájdivatos szigonya (= szigony) szóban.

PÍPÓK, (píp-ök) fn. tt. *pípők-öt*. 1) Kis liba, rucza, csibe, máskép: *pípe*. 2) l. HAMUPIPŐKE.

PÍPŐKE, (píp-ök-e v. pip-ö-ke), tt. *pípőkét*; l. PÍPÓK.

PIPPAN, tt. *pippan-t*, tb. —*ok*; v. PIPPANY, L. FÜNYÜG. Nevét alkalmasint aprónemű csomós (pípes) virágaitól kapta.

PIPPÁRNA, (pip-párna = búb- v. búbos-párna?) ősz. fn. A Nádor codexben beteg ember párnáját jelenti: „Soha semmi kórságába pippárnára nem fekszik vala.”

PIPTA, l. PÍPITE.

PIPUCZ, (pip-ucz) mn. tt. *pipuczo-t*. Lugossy József szerint am. *pipogya*; l. ezt.



**PÍR**, **PIR**, fn. tt. *pír-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Mármár elavult, de ismét önállólag is életre kapott szó, a *piros* melléknévnek közvetlen gyöke. Rokon hozzá a *vérés* v. *vörös*, melynek *vér* v. *vör* gyöke. A *pír* jelent egyszerű, élénk, feltűnő színt, melyet inkább szemekkel érezni, mint szóval lefesteni lehet. Fokozatait, és árnyéklatait l. a *Piros* szó alatt.

Mint a *vörös* neme alá tartozó, hangi és fogalmi rokonságban van ezekkel: *birge*, *vörös rüh*; *birtóka*, éretlenül pirosra, *vörösré* aszott szilva; *berkenye*, piros héjú gyümölcs; *vírrad*; továbbá az égésre, s mint okozat tüzességre, *vörösségre* vonatkozó *pers*, *persen*, *pergel*, *perzsel*, *pernye*, *vér*, *véres*, *börzsen* v. *berzsen*. Egyezik vele a tüzet jelentő hellen *πύρ*, melyről Socrates, Platónál azt mondja, hogy barbar eredetű. Rokon hozzá a megfordított latin *ruber*, *rubor*. Általán azt vesszük észre, hogy majd minden nyelvben a *tüzet*, *égést*, *vöröset* jelentő több szó gyökeinek alaphangja *r*, melyet okszerűleg vagy a tűz ropogásának, vagy a legelőszőr égése miatt, t. i. a dörgéssel járó égi villámnak, vagy tűzőkádó hegyek mormogásának, s ezek utánzásának tulajdoníthatni. Az ide vágó példák az illető szók alatt fordulnak elő, pl. l. **OR**, **PAR**, **PÉR**, **RO** gyököket.

**PIRACS**, (pir-acs) fn. tt. *piracs-ot*. Tájdivatosan am. költés. L. **KÖLTES**.

**PIRÁNKÓ**, a székelyeknél am. az általánosabb *pirinkó*, *pirinyó*; l. ezeket.

**PIRÁNY**, (pir-any) fn. tt. *pirany-t*, tb. — *ok*. A könnyű fémek egyike, szép arany-sárga színnel, és tökéletes fémfényűvel. 'Pirany' nevezetét azon sajátosságánál fogva nyerte, mely szerint némely vegyületei a láng színét bíborpirosra festik. Latin neve: Strontium. (Török József tanár).

**PIRE**, mn. tt. *piré-t*, tb. *pirék*. A maga nemében igen kicsin, parányi; melynél még kisebbet jelent *pirike*, *pirinkó*, *pirinyó*, *pindurkó*, *piczurka*. L. **PARÁNY**, **PARÁNYI**. A székelyeknél jelent különösen kis csirkét.

**PIRHANYAGOS**, (pir-h-any-ag-os) mn. tt. *pirhanyagos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Gyöngén, finoman, vékonyan pirosló, pl. a fakadni kezdő rózsa szirmai, vagy a hajnalodó ég. Közvetlen törzsöke *pirhanyag*, mint a vörhenyeges *vörhenyeg*, mindkettő eredetileg olyféle melléknév, mint *lengeteg*, *lankatag*, *hervatag*, stb. de főnevekké is lettek, mint *förgeteg*, *rengeteg*, honnan *förgeteges*, *rengeteges*, mint *pirhanyagos*, *vörhenyeges*. Gyöke *pír*. Másikép: *pirholagos*.

**PIRHOLAGOS**, (pir-h-ol-ag-os), l. **PIRHANYAGOS**.

„Pirholagos lánggal gerjed

Az esthajnal sugára.”

Berzsenyi.

**PÍRI**, (1), mn. tt. *píri-t*. 1) Am. kicsi, *pirinyó*, *pirinkó*, *parányi*; még inkább kicsinezve: *pirike*. Megvan különösebben, a *p* meglágyultával, *csíri-bíri*

ikerszóban is. 2) Kis csirke. *Píri píri!* v. *pirike pírike!* így hívják elé a csirkéket, tyúkokat Háromszéken. (Kriza J.). 3) Némely összetételekben jelent cziczomát, czifrát, mint *pirimókos*, *piriparé* talán vagy a *piros* vagy a *pipere* szóból módosulva.

**PÍRI**, (2), puszta Hont m.; helyr. *Píri-be*, — *ben*, — *ből*.

**PIRICS**, fn. tt. *pirics-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Mint hangutánzó jelent ütést, melyet elpeczkelt újjal, vagy valamely kisebbféle eszközzel teszünk. Egyezik vele: *fricska*. Innen: *nyakpiricsét adni* am. nyakon ütni, pecszenteni. 2) Lapoczka, paczka, melyvel ütnek. *Piricscel a gyermek tenyerére csapni*. 3) Katonai nyelven am. a német *Pritsche* t. i. lészaféle nyoszolya, katonaágy az őrtanyákon.

**PIRICSE**, falu Szaboles m.; helyr. *Piricsé-re*, — *n*, — *ről*.

**PIRICSKE**, (pirics-ke) fn. tt. *piricské-t*. *Pirics* kicsinzője.

**PIRICSKEL**, (pirics-ég-el) áth. m. *piricskél-t*. Vereget, ütöget, és pedig vagy *piricscel*, vagy más eszközzel is. *Megpiricskelni a gyermeket*. *Nikápolynál Zsigmond királyt a magyarokkal együtt igen megpiricskélé Bajazet*. (Pázmán Kal. 539. l.). Alkatra olyan mint, *dömöcsköl*, *tapicskol*, a közép *k* átalakult gyakorlatos *g*; l. **PIRICS**.

**PIRICSKELÉS**, (pirics-ég-el-és) fn. tt. *piricskelés-t*, tb. — *ék*, harm. sz. r. — *e*. Veregetés, ütögetés különösen *piricscel*. V. ö. **PIRICSKEL**.

**PIRIMOKOS**, (piri-mókos?) mn. tt. *pirimókos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. A székelyeknél am. magát tulságosan cziczomázó, magáról szépet képzelő. Első részéről l. **PÍRI**; utóbbi része, úgy látszik, nem egyéb mint a *czók-mók*-ban levő *mók*-ból *os* képzővel származott melléknév. *Czók-mók* pedig, mint tudjuk, holmi dibdáb félét, ringyongyot jelent; tehát az egész annyit volna mint *czífa ringyongyos*, vagyis ringyongygyal piperézett, cziczomázott.

**PIRIMÓKOSAN**, (piri-mókosan) ih. A székeleknyél am. tulságosan cziczomázva. *Ne te be pirimókosan ül ott!* (Kriza J.).

**PIRINCZÉS**, (pir-in-cz-és) mn. tt. *pirinczés-t*, v. — *ét*, tb. — *ek*. Piezi, *pirinyó*, *parányi*. Székely szó.

**PIRINDIKE**, (pir-in-d-i-ke) mn. tt. *pirindiké-t*. Baranyában am. *pirinyó*, *parányi*, igen apró.

**PIRINKE**, (pir-in-ke) fn. tt. *pirinké-t*. 1) Am. *pirinyó*, *parányi*. 2) A székelyeknél különösebben *pirinke hó* am. apró szemecskékben hulló hó; honnan, *pirinkel a hó*, am. apró szemecskékben esik. Rokonaik különösen az utóbbi értelemben az apró cseppekre vonatkozó *permet*, *permetez*. L. **PIRE**, **PÍRI**.

**PIRINKÉL**, (pir-in-ke-el) önh. m. *pirinkél-t*. L. **PIRINKE** alatt.

**PIRINKÓ**, (pir-in-k-ó) tt. *pirinkó-t*. l. **PIRE**, **PARÁNYI**.

**PIRINYÓ**, (pir-i-ny-ó) tt. *pirinyó-t*. Abaújban, Zemplénben am. *parányi*. L. **PARÁNYI**.



**PIRIPIÓ**, fn. tt. *piripió-t*. A pacsirtához hasonló nagyságu madár; háta rozsdaszín, hasa és farka kékellőzőld, begye fehér, s többnyire méhekkkel él. (Merops apiaster.) E madárnak másik neve *gyurgyalag*, mindkettő hangutánzást gyaníttat, amaz vékonyabb, emez vastagabb mély hangú szólását fejezvé ki: *piri-pió*, *gyur-gyalag*, mint: *pity-palatty*, *pi-pis*, *kukuk*, *ka-kuk* madárnevek is, t. i. a magyar hallása szerint mintha azon szókat kiáltoznák. Így a kalitkás szajkó neve: *mátyás*. Hasonló ezekhez a fogolynak hangutánzó *herjó* = *her-ió* neve.

**PIRISZNYÉDIK**, tájdivatosan am. piliszyedik, azaz penészedik.

**PIRÍT**, (pir-ít) áth. m. *pirít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. 1) Tulajdon ért. pirít a tűz, és tűz erejű napsugár, midőn valamely testet érintés által oly színűre fest, melyet pirnak nevezünk. *A tűz lángja, parázsa megpirítja a kenyérszeletet, a rántást, a szalonnát, a nyársra húzott húst. A nap sugarai megpirítják a bőrt.* Innen közvetleg am. tűz által pirosra éget, sütöget, pergel valamit. *A szakács parázson pirítja a zsemlyét, hajmát. Hasát a napon pirítja. Kukoriczát pirít. Kávé, árpát pirít. A nyársra húzott csirkét, malacot megpirítani.* 2) Feddés, dorgálás, szemrehányás által eszközli, hogy az illetőnek arcába toluljon a vér, mi akkor történik rendszeren, ha ez elszégyenli magát. Szélesb ért. szégyenít. *Megpirítani valakit. Rápirítani valakire.* A régiéknél ez értelemben: *porít*, gyakran „porejt” alakban. V. ö. **PÍR**, **PIROS**, és **PORÍT**.

**PIRÍTÁS**, **PIRITÁS**, (pir-ít-ás) fn. tt. *pirítés-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit pirítunk, vagy eszközöljük, hogy szégyenében elpiruljon valaki. V. ö. **PIRÍT**.

**PIRITH**, **KIS**—, falu, **NAGY**—, mezőváros Veszprém m.; helyr. *Pirith-re*, —én, —ről.

**PIRÍTÓFÜ**, (pirító-fü) ősz. fn. Köznépi neve egyik növényfajnak az atracélok neméből; másképp szintén köznyelven: *piros ökörnyelv*, *vad ökörnyelv*, *pirosítófü*; növénytani néven: *festő atracél*. (Anchusa tinctoria.)

**PIRÍTÓS**, (pir-ít-os) fn. tt. *pirítos-t*, tb. —ok. Eredetileg igéből lett melléknév, mint *takaros, magasztos*. Tüzön pirított, és zsirnemével bekenet kenyérszelet, sajátnemű nyalánság a nép szája íze szerint. *Lúdzsiros, vajjas, hájas, foghajmás pirítos*. Tájdivatosan ejtve: *piritus*, a Tisza mellett: *pirítos*.

**PIRÍTOTT**, **PIRITOTT**, (pir-ít-ott) mn. tt. *pirított-at*. Amit a tűz, illetőleg a nap sugarai piros színűre égettek. *Pirított kávé, árpa, liszt, kenyérszelet. Napon pirított arc.* V. ö. **PIRÍT**.

**PIRJÁIG**, (pir-ja-ig) ih. Balaton mellékén am. tetézve, csordultig.

**PIRKA**, női kn. I. **PIROSKA**, (2).

**PIRKAD**, (pir-k-ad) önh. m. *pirkad-t*. Lassan-lassan, folytonos gyöngé tüznél, napsugárnál piros színt ölt. Különösen mondják az érő gyümölcsökről.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

*Pirkad az őszi baraczk, alma. Emitt a pirkadó baraczk kandikál a rejtő lomb alól.* (Kelemen Borbála, Hasonl. 92. l.). Ez igében a középképző *k* eredetileg gyakorlatos *g* v. *og*, tehát *pir-og-ad*. Ugyanezen átalakulás rejlik a *roskad*, *szurkál*, *turkál*, *furkál*, stb. igékben.

**PIRKADÁS**, (pir-k-ad-ás) fn. tt. *pirkadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Módosuló állapot, midőn valamely test, nevezetesen növény, vagy gyümölcs pirkad. V. ö. **PIRKAD**.

**PIRKÁL**, (pir-ka-al v. pir-og-al) áth. m. *pirkál-t*. 1) Tüznél melengeti, mintegy pirítgatja magát. 2) A szőlőföldet először kapálja, azaz porhálja. Emennek *pir* gyöke am. *por*.

**PÍRKENDE**, (pír-kende) ősz. fn. Arczot piro-sító kenőcs.

**PIRKÓ**, (pír-k-ó) szilágysági tájszó, I. **PI-TYÓKA**.

**PIRNYAD**, (pir-ny-ad, azaz pir-j-ad) önh. m. *pirnyad-tam*, —tál, —t. Heyes megyében am. *pirúl* v. *pirkad*.

**PIRNYADÁS**, (pir-ny-ad-ás) fn. tt. *pirnyadás-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Pirulás, pirkadás.

**PIRÓK**, (pír-ók) mn. és fn. tt. *pirók-ot*. 1) Vörhenyeges szőrű, haju, vagy tollu. *Pirók ember*, kinek haja hirtelen szőke, vörhenyes, továbbá, kinek egész arca olyan színű. *Pirók tehén, ökör*. 2) Mint főnév különösen am. *süvötyő* nevű madár, másképp *vörös-begy*, (loxia pyrrhula). Nevét begyének színétől kapta. Az *ók* képző nagyításra mutat, mint a *posók*, *szemők* szókban.

**PIRÓKFEJŰ**, (pírók-fejű) ősz. mn. Akinék vagy minek vörös haju vagy tollu feje van. *Pirók-fejű sirály*.

**PIRÓKRÉCZE**, (pírók-récze) ősz. fn. Vörös fejű récefaj.

**PIRONG**, **PIRONG**, (pir-on-og) gyak. önh. m. *pirong-tam*, —tál, v. —ottam, —ottál, —ott, hti. —ni v. —ani. Folytonos szégyenpír borítja arcát, szégyenli magát. *Pirong a nyilván megfeddett, s becsületérzésű ifjú*. A gyakorlatos képzőben levő *n* némi nyomatókot ad az alapfogalomnak. Ilyenek: *tátong*, *bolyong*, *fetreng*, *kereng* stb.

**PIRONGÁS**, (pir-on-og-ás) fn. tt. *pirongás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Megsértett szeméremérzet miatti pirulás, szégyenkedés.

**PIRONGAT**, (pír-on-og-at) gyak. áth. m. *pirongat-tam*, —tál, —ott, par. *pirongass*. Szabatosan véve am. eszközli, hogy valaki pirongjon, azaz, szégyenkedjék, elszégyenelje magát. Közvetleg am. fedd, dorgál, szemrehányásokkal illet. Finomabb, gyöngédebbféle, erkölcsi szidást jelent, mely a becsületérzésre, s annak fölelevenítésére hivatkozik, mint ez ilyen szólásmódok mutatják: *Nem szégyenled magadat? Mily szégyen ez! Mit mondanak az emberek, ha megtudják? Szégyen! gyalázat! Csúnya dolog! Igeköttökkel: elpirongat, megpirongat, lepirongat, kipirongat.*



**PIRONGATÁS**, (pír-on-og-at-ás) fn. tt. *pirongatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Feddés, dorgálás, különösen mely a becsületérzésre hivatkozva arra céloz, hogy az illető elszégyenelje magát. V. ö. **PIRONGAT**.

**PIRONGATÓZÁS**, (pír-on-og-at-ó-oz-ás) fn. tt. *pirongatózás-t*, tb. — *ok*, harm. sz. r. — *a*. Cselekvés midőn vki pirongatózik.

**PIRONGATÓZIK**, (pír-on-og-at-ó-oz-ik) k. m. *pirongatóz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. Gyakran, vagy többeket, vagy minden adott alkalommal pirongat, pl. a csintalan nevendékek tanítója, felügyelője, vagy a mindenén fennakadó zsémbes öreg.

**PIRONGÓ**, (pír-on-og-ó) mn. tt. *pirongó-t*. Aki v. ami szeméremből vagy szégyenérzetből pirul.

„Jóllehet pirongó orczával,  
De lám igaz akarathval,  
Hozzád jöttem, hogy lássalak,  
Szent kénodban sirassalak.“

Benigna assz. imakönyve.

**PIRONKODÁS**, (pír-on-og-od-ás) fn. tt. *pironkodás-t*, tb. — *ok*. Szégyenkedés, pirongás. V. ö. **PIRONKODIK**.

**PIRONKODIK**, (pír-on-og-od-ik) k. m. *pironkodtam*, — *tál*, — *ott*. Gyakran, és némi nagyobb viszáhatással pirong, szégyenkedik, pl. kit nyilván, többek előtt, egymás után többször valamely szégyen ér. A pelengéhez kötött, vagy utca hosszszant hajtott tolvaj pironkodik, ha t. i. becsületérzete még ki nem aludt. *Elpironkodni valahonnan*, szégyenarczczal elmenni. *Elépironkodni*, pirulva eléjönni. *Viszszapironkodni előbbi helyére*, szégyenkedve visszazamenni. „Eredj el immár agg eb, úgy tetszik, hogy megfizetted a lúd árát. És a szegény farkas elpironkodék onnég.“ Heltai.

„Pironkodhatom már, hogy ily gyalázatban,

Egy nihány nap éltem az vörös toronyban.“

Nagy Péter börtöneke 1606. (Thaly K. gyűjt.).

Ez igének törzsöke *pirong*, melyben a *g* átalakult rokon *k*-ra.

**PIRONLIK**, (pír-on-ol-ik) k. m. *pironl-ott*, htn. — *ani*. L. **PIRONKODIK**.

**PIRONSÁG**, **PIRONSÁG**, (pír-on-ság) fn. tt. *pironság-ot*, harm. szr. — *a*. Arczpirulással járó szégyenérzet. *Pironságot szenvedni*.

**PIRONSÁGOS**, (pír-on-ság-os) mn. tt. *pironságos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Szégyennel, gyalázzal járó, vagy, ami magában gyalázatos, becsstelen. *Pironságos büntetés*. *Pironságos gonoszított*.

**PIRONSZÓ**, (pír-on-szó) ősz. fn. Szó vagy beszéd, melylyel valakit pirongatnak, melyre el kell pirulni. Széles ért. illetlen, pajkos kifejezés, mely a szemérmi érzetet sérti, mely pironcságot okoz.

**PIROS**, (1), (pír-os) mn. tt. *piros-t* v. — *at*, tb. — *ak*. A vereshez legközelebb álló, s annak neméhez tartozó szín, de higabb, világosabb, nem oly

szembeszökő, s gyöngédebb, bájolóbb hatásu. Egyéb-iránt, mint más színeknek, sok fokozata van. *Vér színű piros*, milyen a híg egészséges vér. *Rózsaszín piros*. *Piros ajak*. *Piros arcz*, melynek fenékszíne és háttére fehér. *Piros csizma*, *szalag*. *Piros alma*. *Pirosra festett tojás*. *Piros hajnal*. *Szép, mint a piros rózsza*.

„Piros orcám hová levél?

Hervadsz, mint az őszi levél.“

Népd.

„Pirus oldal neköm nyiljál,

En szivemtől el ne távozzál.“

Benigna assz. imakönyve.“

„Tokaj felől piros az ég,

Kincsem, rózsám, szeretsz-e még?“

Népd.

„Úgy ül úton, útfélen az estve,

Pirosra és haloványra festve.“

Vörösm.

*Reggeli órának, szép piros hajnalnak, arany van szájában.* (Km.). A lovak közt pirosnak nevezik a világos pejt, melynek piros szőre, s fekete farka és serénye van. *Tuli piros* am. égő vagy láng színű piros; t. i. a mongol nyelvben *töle-khü* am. égni, s *tuli* am. tükr. A finn nyelvben is *tuli* am. tűz. *Van tuli piros* nevű szőlőfaj is.

**PIROS**, (2), falu Bács m.; helyr. *Piros-ra*, — *on*, — *ról*.

**PIROSA**, falu Kővár vid. helyr. *Pirosá-ra*, — *n*, — *ról*.

**PIROSACSKA**, (pír-os-acs-ka) kicsinző mn. tt. *pirosacska-t*. Gyöngé piros.

**PIROSAN**, (pír-os-an) ih. Piros minőségben, vagy állapotban.

**PIROSÍT**, **PIROSIT**, (pír-os-ít) áth. m. *pirosít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Piros színűvé tesz, pirosra fest valamit. *A nap sugarai megpirosították az almát. A hű leányok bécsi ronggyal, s más ilyennel pirosították arcaikat.* V. ö. **PIROS**.

**PIROSÍTÁS**, **PIROSITÁS**, (pír-os-ít-ás) fn. tt. *pirosítás-t*, tb. — *ok*, harm. sz. r. — *a*. Pirossá tevés, pirosra festés.

**PIROSÍTÓ**, **PIROSITÓ**, (pír-os-ít-ó) mn. és fn. tt. *pirosító-t*. Általán aki vagy ami pirosít. Főnévileg, mindenféle szer, melylyel valamit pirossá tenni, különösen kendőzni szoktak. *Pirosítóval bekent ajkak, orcák*.

**PIROSKA**, (1), (pír-os-ka) kicsinző mn. tt. *piroska-t*. Kevezzé, nem igen piros, pirosacska. *Piroska rózsza*.

**PIROSKA**, (2), tt. *Piroska-t*. Női kn. Latinul: *Prisca*. Latin neve régít jelent.

**PIROSLÁS**, (pír-os-ol-ás) fn. tt. *piroslás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn valami folytonosan piros színben tűnik elé. Különbözik: *pirosodás*.



PIROSLIK, (pir-os-ol-ik) k. m. *pirosl-ott*, htn. —*ani*. Folytonosan piros színben tűnik elé. *Piroslik a nyíló rózsza, a hajnal. Piroslik a szőke leány arcza.* Ily értelműek: *vöröslík, fehérlik, sárgálík, feketélík, zöldellík, kéklík, v. kékellík, sötétlík, világlik.*

PIROSODÁS, (pir-os-od-ás) fn. tt. *pirosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Színváltozás, midőn valamely test piros színt ölt, midőn pirossá lesz.

PIROSODIK, (pir-os-od-ik) k. m. *pirosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Piros színbe öltözik, ily színt vesz magára. *Az érő alma lassan lassan pirosodik. Arcza a hévségtől kipirosodik. Heves beszédben egészen neki pirosodott. Nem minden gyümölcs jó, mely szépen pirosodik.* (Km.).

„Ha a hajnal bíbor színnel  
Az égen pirosodik,  
Árvád lankadozó szívvel  
Te rólad gondolkodik.“

Berzsenyi.

A *pirosodik*, és *piroslik* különböznek egymástól, amaz t. i. a piros színnek fejlődésére, emez már készen levő látszatára vonatkozik. V. ö. PIRÚL.

PIROSPÁPONYA, (piros-páponya) ősz. fn. Növényfaj a páponyák neméből; szára fűnemű, tövön ágazó; megérve csészéje és bogyója karmazsinpiros; máskép köznépi nyelven: *muharcz, zsidó cseresnye, hólyagcseresnye, Venus köldöke, köröntőfü.* (Physalis Alkekengi.)

PIROSPEJ, (piros-pej) ősz. mn. Lóról mondják, melynek világos piros szőre, s fekete farka, és serénye van. V. ö. PEJ.

PIROSPOZSGÁS, (piros-pozsgás) ősz. mn. Az egészséges piros színű emberről mondják, kinek mintegy pozsgos vagy pezseg a vére.

PIROSSÁG, (pir-os-ság) fn. tt. *pirosság-ot*, harm. szr. —*a*. Piros színben levő állapot, vagy olyan tulajdonsága valaminek. *Betegségében elvesztette arcza pirosságát. Eleven, finom, gyöngye pirosság.* V. ö. PIROS.

PIROSSÁRGA, (piros-sárga) ősz. mn. Pirosba menő világos sárga; ellenben a barnába menő sárga szín, t. i. a lovaknál: *sötétsárga*.

PIROSSZÜRKE, (piros-szürke) ősz. mn. Pirossal vegyes szürke színű. V. ö. SZÜRKE.

PIROSÚL, PIROSUL, (pir-os-úl) önh. m. *pirosul-t*. Pirossá leszen. Megfelel neki a *pirosít*, pirossá teszen, amabban t. i. olyanná levés, emebben olyanná tevés értetik, milyen a tulajdonságot jelentő törzsök. Legközelebb állanak hozzájuk a *pirúl*, és *pirít*, azon különbséggel, hogy emezek inkább miségre, amazok minőségre vonatkoznak. V. ö. PIRÚL, PIRÍT.

PIROSTIKSZÉM, (piros-tik-szém) ősz. fn. Növényfaj a tikt szemek neméből; szára megdülő; levelei tojásdad láncásak; virága piros. Máskép köznépi nyelven: *tyúkszem, tyúkbegy, tyúk* v. *tiktara, kakukterjék.* (Anagallis arvensis). Van kék virágú fajtája is.

PIROSVÉRŰ, (piros-vérű) ősz. mn. Minek világos színű piros vére van. Különösen természettani ért. oly állatok, melyeknek szoros értelemben vett vérök van, különböztetésül azoktól, melyekben vér helyett fehéres életnedv foly.

PIRTÓ, pusztá a Kis Kunságban, helyr. *Pirtóra*, —*n*, —*ról*.

PIRÚL, (pir-úl) önh. m. *pirul-t*. 1) Azon szín keletkezik, vagy fut el rajta, melyet pirnak nevezünk; mintegy pirrá alakul, vagy pirt képez, vagy olyanná lesz, mint a pir. Szabatosan véve különbözik tőle a *pirosul*, azaz, pirossá alakul, olyanná lesz, mint amit pirosnak mondunk. *Pirul a lángra tartott kenyér, szalonna. Hajnalkor pirul az ég. Pirulnak a hegyek hajnal sugarától.* (Népd.). *Pirul az arcz, midőn pír futja meg.* 2) Átv. szégyenli magát, szégyent vall, mi rendesen az által nyilatkozik, hogy a vér az arczba tolul. *Irul-pirul. Nem pirulsz, midőn ilyenket mondasz? Nem pirulsz hozzám jönni?* Különösen szeméremből, gyöngéd erkölcsi érzetből pír fut el arczán. *Pirul a szemérmes ifju, leány, midőn illetlen dolgot lát, vagy hall. Midőn dicsérték, elpirula.*

PIRÚLÁS, PIRULÁS, (pir-ul-ás) fn. tt. *pirulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valami pirul; továbbá, átv. midőn valaki szégyent vall, vagy szeméremből elfutja arczát a pir. *Égnek, tűzön süttött húsnak pirulása. Legszebb szín az elpirulás.* (Km.). *Szegénység nagy arczpirulás.* (Km.). *Pirulással kellett elmennie.* V. ö. PIRÚL.

PIRÚLAT, PIRULAT, (pir-ul-at) fn. tt. *pirulat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Azon szín, mely a testen látszik, midőn pír lepi meg; továbbá átv. ért. szégyen, szemérem, mennyiben jelei a piruló arczon látszanak.

PIRÚLATLAN, PIRULATLAN, (pir-ul-at-lan) mn. tt. *pirulatlan-t*, tb. —*ok*. Ami meg nem pirult. *Pirulatlan alma*, mely árnyékban termett. Átv. szégyentelen, orcázatlan, szemtelen, szemérmetlen, ki erkölcsi indokból nem képes elpirulni. *Pirulatlan rima.* V. ö. PIRÚL. Határozóként am. pirulatlanul, meg- vagy el nem pirulva.

PIS, (1), elvont gyök *pisla, pislákol, pislant, pislog* stb. szókban. Jelentésére nézve l. PISLOG.

PIS, (2), elvont gyöke *pise, pislen* szóknak. l. PISLEN.

PIS, (3), hangszó, egyszersmind a húgyhólyagból jövő, s a vizelecsőn kifolyó nedvnek neve, melyből *pisa, pisál, pisás* származnak. Kicsinyítő jelentése van, miért leginkább a gyermekek vizelésére alkalmaztatik. *Pis pis!* a gyermeknek mondják, hogy pisáljon. *Pis nem húgy.* (Km.). Ragozásban inkább a *pisa* divatozik. V. ö. PES.

PISA, (pis-a) fn. tt. *pisá-t*. Tájdivatosan am. húgy; l. PIS. Egyezik vele a szintén hangutánzó német *Pisse* stb. l. PES.

PISÁL, (pis-a-al) önh. m. *pisál-t*. Pisa megy el tőle, hugyozik. Mondják kivált gyermekekről, és



nőkről. *Ágyba, bölcsőbe pisálni. Ruháját lepisálta. Elpisálta magát.*

**PISÁLÁS**, (pis-a-al-ás) fn. tt. *pisálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hugyozás, különösen gyermekről szólva.

**PISÁS**, (pis-a-as) mn. tt. —t v. —at, tb. —ak. Pisával bemocskolt, nedvesített, húgyos. *Pisás üng, pelenka. Ez sem pisás*, adomai közmondat a húgyos vadkörtékről.

**PISE**, (pis-e, pizs-e) l. **PIZSE**, v. ö. **PISLEN**.

**PISEGET**, Szabó Dávidnál am. piszeget; l. ezt.

**PISÍL**, (pis-íl) áth. m. *pisít-t*. Tisza vidékén am. pesel.

**PISKÁRKOS**, falu Szatmár m.; helyr. *Piskárkos-ra*, —on, —ról.

**PISKI**, falu Baranya, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Piski-be*, —ben, —ből.

**PISKINCZ**, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Piskincz-re*, —én, —ről.

**PISKÓ**, falu Baranya m.; helyr. *Piskó-ra*, —n, —ról.

**PISKOLCZ** v. **PISKOLT**, (1), fn. tt. *piskolcz*, v. *piskolt-ot*, harm. szr. —a. Kénes ásvány, rendesen feketeszürke színű, és sugarasan vagy szurósan alkotott szövetű, mely igen mereven, és közép keménységű érczet foglal magában. (Antimonium, Stibium.) Neve a német *Spießglas* után alakult; újabb vegtani nyelven: *dárdany*. Önálló tiszta állapotában az egyszerű testek, vagyis vegyelemek közé tartozik.

**PISKOLT**, (2), falu Bihar m.; helyr. *Piskolt-ra*, —on, —ról.

**PISKÓTA**, fn. tt. *piskótá-t*. Közvetlenül a francia *biscuit*, s ez a latin *bis coctum* után módosított szó, am. finomabbféle, cukros tejes kétszersült.

**PISLA**, (pis-ol-a) mn. tt. *pislá-t*. Hunyorgató, pillait gyakran, vagy álmosan, hamisan emelgető. *Pisla szemek*. E szóból kitünik, hogy létezett *pisol* ige, melynek származéka: *pislog*, s igeneve *pisoló*, *pisló*, honnan módosítva lett *pisla*; sőt a székelyeknél ma is létezik *pisolyog*. Épen ily eredetűek: *vizsla*, *hetle kotla*, s némely mások.

**PISLÁKOL**, (pis-ol-ák-ol) önh. m. *pislákol-t*. l. **PISLOG**.

**PISLÁKOLÁS**, (pis-ol-ák-ol-ás) l. **PISLOGÁS**.

**PISLÁNG**, (pis-láng) ösz. fn. Lőrincz K. szerint a kapnikbányai szójárásban am. lobbanó tűz.

**PISLÁNGOL**, (pis-lángol) ösz. önh. *Pislákol*, vilácsol. V. ö. **PISLÁNG**.

**PISLÁNK**, (pis-ol-ánk) mn. tt. *pislángo-t*. *Pislogó*, *pislogva égő*. *A mécs, a távol tűz pislánk fénye*.

**PISLANT**, (pis-ol-an-t) önh. m. *pislant-ott*, par. —s. Szemhéján egyet mozdítva hunyorít; különösen, mintegy lopva, vagy álmosan, hamisan, féligmeddig emeli föl pilláját. *Vevém észre, midőn rám pillantott. Még egyet pislantott, és elaludt*. Ez igében a *t* a képző lényegéhez nem tartozó utótét, mint a *pillant*, *illant*, *fillent*, *fittyent*, és némely másokban; szabatosan

*pislan*, *pillan*, *illan*, *fillen*, *fittyen*, midőn t. i. egyszerű állapotra, nem átható cselekvésre vonatkoznak. V. ö. **PISLOG**.

**PISLANTÁS**, (pis-ol-an-t-ás) fn. tt. *pislantás-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Cselekvés midőn vki pislant. V. ö. **PISLANT**.

**PISLEN**, **PISLENY**, (pizs-el-en) fn. tt. *pislen-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A székelyeknél am. a tojásból nem rég kikölt kis csibe v. csirke. „Egyiptomban egynehány ezer tojást tesznek egy meleg kemenzébe, és húsz nap múlva annyi ezer pislent húznak ki belőle.“ Mikes K. Törökországi levelei. Túl a Dunán: *pizse, pizselle*. *Annyi mint a pislen*, azt teszi: fölötte sok. Már a régiéknél is eléfordúl. „Miként a tik győjti egybe ő pislenit.“ (Münch. cod. Máté. 23.). Ebből is, valamint sok más egyébből, méltán következtethetjük, hogy e codex székely ember műve. A „pislen“ szónak gyöke az élénk vékony hangot jelentő *pis* v. *pizs*, melyből lett az elavult *pizsel*, innen *pisló* v. *pizsló*, *pisle*, *pizsle*, valósággal létezik is *pizsele* v. *pizselye*, végre *n* utótéttel *pislen* *pizslen*, mint *eleve eleven*, mereve mereven, *tejjő teje tejen* = *tehen*, *tehén*, stb. Egyébiránt mint fürgő futkosó madarkának neve rokonhangja a mozgásra vonatkozó *izseg* *pizseg*, *visla* *pisla* szókkal is.

**PISLOG**, (pis-ol-og) gyak. önh. m. *pislog-tam*, —tál, —ott. 1) Álmosan, vagy lopva, hamisan, vagy a szemszervek némi hibája miatt, pillait rángatva, nézkél, kacsingat. *Az álmos ember pislog. Mit pislogsz rám. A fájós szemek pislognak, midőn a gyertyavilágba néznek. Pislog, mint az udvari nyúl a nyárson.* (Km.). 2) Mondjuk tüzről, világítóról, midőn lángja le-lehúnyik. *A kemenczében már alig pislog a tűz. Ez a gyertya, mécs csak úgy pislog.*

E szónak tiszta gyöke azon *is* v. *izs*, mely némely szavainkban élénk, könnyű, apró mozgást jelent, ilyenek: *izseg* *piseg*, *visol visla*, v. *vizsol vizsla*, melyekben a *p* v. *aj* hangok, mint igen sok másokban, előtétek, mi szerint *pislog* = *islog*, *isolog*, azaz, kicsinyesen mozog (a szemekre vonatkozva). Ide tartozik a gyermeknyelven tüzet jelentő *zsizsi*, (izsi) lángjainak lobogó mozgásától; és a *zsizsik*, szállongó, repülékeny, futékony tulajdonságától, latinul: *curculio*.

**PISLOGÁS**, (pis-ol-og-ás) fn. tt. *pislogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Álmos, vagy hamis, alattomos, vagy szemkóros hunyorgás. Továbbá, a tűznek, világítónak állapota, midőn lángjai le-lehúnyanak, s mintegy alunni készülnek. *Gyertyának, mécsnek homályos pislogása.*

**PISLOGAT**, (pis-ol-og-at) gyak. önh. m. *pislogat-tam*, —tál, —ott, par. *pislogass*. Tulajdonképp átható ige volna, s annyit tenne, mint *pislogóvá tesz*, *pislogtat*; olyan a *villogat*; azonban rendesen am. *pislog*. *Látszik, hogy álmos, mert szemei pislogatnak*. Hasonló viszony van a *hunyorog* *hunyorgat*, *pillog* *pillogat*, *kacsingat*, *vinnyog* *vinnyogat* között.



PISLOGATÁS, (pis-ol-og-at-ás) fn. tt. *pislogatás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. L. PISLOGÁS; és v. ö. PISLOGAT.

PISOGAT, áth. m. *pisogat-tam*, —*tál*, —*ott*. L. PISZÉGET.

PISOLYGÁS, (pis-oly-og-ás) fn. tt. *pisolygás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. A székelyeknél am. mosolygás. *Milyen szép pisolygása van.* Udvarszék havasaján pedig am. villámlás. (Krizsa J.). Mindkét értelemben rokon 'pislogás' szóval. V. ö. PISOLYOG.

PISOLYOG, (pis-oly-og) önh. m. *pisolyog-tam*, —*tál*, v. *pisolyg-ottam*, —*ottál*, —*ott*; htn. *pisolyogni* v. *pisolyg-ani*. A székelyeknél am. mosolyog. *Pisolyog mint a vadalma.* Udvarszék havasaján am. villámlik. (Krizsa J.). Kétségen kívül azonagy gyökü 'pislog' szóval, mint Szabó Dávidnál is találjuk, de rokon 'mosolyog' szóval is.

PISPEK, tt. *pispeke-t*. Tájdivatosan am. *püspök*.

PISSZ, éles, vékony nyelvhegyi hang, melyből *pisszeg*, *pisszeget*, *pisszen*, *pisszent* származnak. Jelenléseit l. ezek rovatai alatt.

PISSZÉG, (pissz-ég) gyak. önh. m. *pisszég-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Csitítás, elhallgattatás végett *pissz* hangot bocsát ki folytonosan. *Pisszegni a színházi fecsegőknek.* 2) 'Pissz' hangon gúnyolódik, rosza valamit. *Pisszegnek a hallgatók, midőn a szónok tnyök ellen beszél.* *Lepisszegni, kipisszegni az ügyetlen szénest, énekest.* *Pisszeg a libát féltő lúd.* 3) Némileg elnyomott, szuszogó hangot ad, p. a gyermek, midőn fenhangon pityereg, vagy sirni megszűnt; szokottabban: *piszeg*. Alkatra hasonló a *tüsszög*, *szuszog*, *sziszeg*, stb. hangutánzókhoz. Midőn csitításra vonatkozik, egy értelmű vele az indulatszó, *pszé*!

PISSZÉGÉS, (pissz-ég-és) fn. tt. *pisszégés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Folytonos, vagy gyakori *pissz* hangzás, vagy hangoztatás. *Pisszegésre elhallgatni.* A *pisszégést* abba hagyni. V. ö. PISZÉG.

PISSZÉGET, (pissz-ég-et) gyak. önh. m. *pisszég-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *pisszégess*. Köz szokás szerént am. *pisszeg*; de szabatosan véve 'pisszeg', egyszerű állapotot jelent, 'pisszeget' pedig kifejezi azon cselekvést is, mely amaz állapotot előhozza; különösebben *kipisszeget*, *lepisszeget*, összetett szókban midőn áth. jelentése van. Így különböznek: csattog csattogat, pattog pattogat, s több mások. *Csattog az ostar, midőn a kocsis csattogatja.* *Pattog a kukoricza, midőn a tűz pattogatja.* *Pisszeg a hangszerv, midőn az ember pisszegetli.* Azonban ezeket, és az ilyeneket a szokás nagyobb határozottság végett miveltekkel fejezi ki: *csattogtat*, *pattogtat*; sőt *pisszeget* már más általi piszegetést jelent.

PISSZÉGETÉS, (pissz-ég-et-és) fn. tt. *pisszégelés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. V. ö. PISZÉGÉS, PISZÉGET.

PISSZÉGTET, (pissz-ég-tet) miv. m. *pisszég-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *pisszégess*. Eszközlí hogy valaki *pisszegjen*, vagy *pisszegessen*.

PISSZEN, (pissz-en) önh. m. *pisszen-t*. Tulajdonkép, az emberi hangszerv *pissz* hangon megszólal, ily hangot ad; továbbá, és rendesen mondjuk emberről, ki ily hangot hallat. *Meg ne pisszenj. Oly csendesen viseli magát, nem is pisszen.* Mint más ily alkatu igék, fölveszi az utótétes *t* hangot: *pisszent*. Hasonló viszonyban állanak: *tüsszen tüsszent, kottyan kottyant*, s némely mások.

PISSZÉNG, (pissz-éng) önh. m. *pisszeng-tem*, —*tél* v. —*étt*, —*éttél*, —*étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. L. PISZÉG.

PISSZÉNGÉS, (pissz-éng-és) l. PISZÉGÉS.

PISSZÉNGET, (pissz-éng-et) l. PISZÉGET.

PISSZENT, (pissz-en-t) önh. m. *pisszent-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Köz szokás szerint l. PISZZEN. Szabatosan véve: eszközli, hogy hangszervei *pissz* hangot adjanak, *pisszenést* tesz.

PISSZENTÉS, (pissz-en-t-és) fn. tt. *pisszentés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Cselekvés, midőn vki *pisszent*.

PISTA, férfi kn. tt. *Pistá-t*. Az alapszó, melyből alakult: *Stephanus*, magyarosan *István*, körülbelül ily fokozatokkal, és változatokkal: *Stefán*, *Istefán*, *Isteván*, *István*, *Ista*, *Pista*, módosítva: *Pisti*, *Pistuka*, továbbá: *Icsa*, *Csicsa*, *Pesta*, *Pistya*; nagytással: *Istók*.

PISTYOG, (pisty-og) önh. m. *pistyog-tam*, —*tál*, —*ott*. Szabó D. szerént am. hemzseg. *Pistyognak a nyűvek a sajtbán*.

PISZ, (1), hangutánzó gyök, magashangu származékokkal, melyből t. i. 1) *pisse*, *piszi*, 2) *pisszeg* és ennek további származékai erednek. Utóbbi jelentésében valamivel gyöngyöbb, mint a kettőztetett *sziszegésü pissz* v. *pisszsz*. Ha ez alakban főnévül használjuk, tárgyesete: *pisz-t*, többese: —*ék*, s jelent *pisszenést*.

„Az alatt nincs egy pisz, paripa sem horkol.“

Buda halála, (Arany J.).

PISZ, (2), szintén hangutánzó gyök, de mélyhangu származékokkal, melyből *piszok*, *piszmog*, *piszgota*, *piszatol*, *piszonyodik*, stb. erednek.

PISZA, (piz-a) mn. tt. *pizá-t*. Tájdivatosan am. az általánosb *pisze*. L. PISZE, 2).

PISZAT, l. PASZAT, MASZAT.

PISZATOL, l. PASZATOL, MASZATOL.

PISZE, (piz-e) mn. tt. *piszé-t*. 1) Némely tájakon am. *pösze*, kinek vastag nehéz nyelve levén némely hangokat hibásan ejt ki. Gyöke hangutánzó. 2) Különösen mondják aránylag kicsi, tömpe orról. *Pisze orru*; néhutt: *pisza*. Ez értelemlre legközelebb áll hozzá a kicsikét jelentő *piczi*, *piczurka*. Azonban minthogy a kis ebet *pizsi*-nek hívják, s a *pisze* orr némileg hasonló az ebéhez; talán ettől vette a második jelentést és nevezet, mint a *kos orr*, mely a *koséhoz*, *sas orr*, mely a *saséhoz* hasonló.

PISZÉG, (piz-ég) gyak. önh. 'Pisz' hangon szól gyakran, vagy folytonosan. Mondják különösen



síróívó gyermekről, midőn leginkább az orrán vékony szuszogó, sziszegő hangot bocsát ki. *Ne piszejj!*

**PISZÉGÉS**, (piz-ég-és) fn. tt. *piszégés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Cselekvés midőn különösen a síró gyermek piszeg.

**PISZÉGET**, (piz-ég-et) áth. m. *piszéget-tem*, —*tél*, —*étt*. Szabó D. szerint: lovat vagy egyéb állatot csalogat magához; máskép: *püszöget*, *piseget*, *pisogat*, *siseget*, *sziseget*.

**PISZÉGTET**, (piz-ég-tet) miv. m. *piszégtet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *piszegtes*. Eszközli hogy piszeljen. Midőn 'pisszegtet' helyett van, l. **PISSZÉGTET**.

**PISZEN**, (piz-e-en) ih. Pizse módon, pizse alakkal, vagy alakban. *Piszen áll az orra*.

**PISZENG**, (piz-éng) önh. m. *piszéng-tem*, —*tél* v. —*étem*, —*éttél*, —*étt*; htn. —*ni* v. —*eni*. L. **PISZÉG**.

**PISZEORR**, (pize-orr) ösz. fn. Benyomott, lapos, kis orr, mopszli orr.

**PISZEORRU**, (pize-orru) ösz. mn. Piczi, benyomott orru. *Piszeorru néger*.

**PISZÉS**, (piz-e-es) mn. tt. *pizés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Egy kissé pizse, pizséhez hasonló.

**PISZI**, fn. tt. *pizi-t*, tb. —*k*. Kisebb fajú, vagy fiatal kutya; valamint a nagyobb: *kuszi*. *Hiszi a pizi*, am. eb hiszi; *pizi le* am. kutyó ne! Legközelebb áll hozzá a szláv *pesz*, kicsinyítve: *pszik*, *picsek*. Valamint t. i. a *kutya*, hellenül *κύων*, latinul *canis*, németül *Hund*, ez állatnak tompa u u ugató hangjára vonatkozik: hasonlóan a *pizi* és *pesz* szókban természeti hangutánzás rejlik; van t. i. az ebnek, kivált a kicsinnek bizonyos sziszegő, nyöszörgő, szükiüllő hangja, mely által örömet, félelmét, vágyát, fájdalmát szokta jelenteni. Szokás továbbá a magyarnál, hogy az állatokat természeti hangjokon hívja, és nevezi, p. *cicza ne!* és *cicza* = macska; *becze* = *borju*, mert *be be* hangon szól; *czoczi poczi* malacz; *liba* kis lúd; *pipe*, kis réce, liba, csibe; *pizse* csibe: hasonlóan *pizi* am. eb, mert így hívogatják *pizi pizi!* v. öszvehúzza: *psz!* *psz!* Innen a *peszér* vagy *peczér*, am. ebész. V. ö. **PESZÉR**, **PECZÉR**.

**PISZKA**, fn. tt. *pizká-t*. Általán eszköz, melynek mozgatása által valamit szurkálnak, turkálnak; különösen, fa rúd, hegyes dorong, melylyel a fütők, vagy általán tüzelők az égő anyagot turkálják, hogy jobban égjen, pizskafa. *Házasodik a lapát, elvette a pizskafát*. (Népd.).

Véleményünk szerint e szónak gyöke azon *iz*, mely az *izog*, *izog*, *izgat*, *bizgat* származékokban élénk mozgásra vonatkozik, előtét nélkül *iszka* (izoga) az *izog* igétől, mint a *fecseg*, *locsog*, *csacsog*-ból *fecske*, *locska*, *csacska*. A lágyabb *z* a hangszervek törvényei szerint kemény *k* előtt kemény *sz*-re változott, mint: *rezeg*, *reszke*; *izog*, *vizeg*, *viszke*; *üz*, *üszkötöl*. Ez illyeket is, ámbár *z*-vel írjuk, de nyelvünk a közvetlen következő kemény *k* miatt szintén kemény *sz*-vel

hangoztatja: *hordozkodik*, *változkodik*, *kérdezkedik*, *helyhezkeedik*, stb.

**PISZKAFA**, (pizka-fa) ösz. fn. l. **PISZKA**.

**PISZKÁL**, (pizka-al) áth. m. *pizskál-t*. Hegyes eszközzel valamit úgy turkál, szurkál, hogy annak részei között némi rést, hézagot csináljon. *A tüzet pizskafával, a fogakat szalmával, tüvel pizskálni. A szemetet bottal pizskálni. Ne pizskáld a ganajt ha nem bűdös*. (Km.). Orrát ujjával, füleit lapos csonttal pizskálni. Szélesb. ért. holmit helyéből kimozgat, széthány, felforgat. *Lepizskálni a madárfészket. Kipizskálni valamit a földből. Ne pizskálj az irományokban*. 3) Átv. valakit nyugtalanít, szóval, vagy tettel ingerel, üz, szutyongat. *Könnyebb a lelkének, ha valakit pizskálhat. Elpizskálták őt a társaságból. Elemzésére nézve* v. ö. **PISZKA**.

**PISZKÁLÁS**, (pizka-al-ás) fn. tt. *pizskálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valaki pizskál valamit. Átv. ért. másnak szóval, vagy tettel nyugtalanítása, ingerlése, szutyongatása.

**PISZKÁLÓ**, (pizka-al-ó) mn. Aki v. ami pizskál. *Fogpizskáló*, máskép: *fogvájó*.

**PISZKÁLÓDÁS**, (pizka-al-ó-d-ás) fn. tt. *pizskálódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonos vagy gyakori pizskálás; különösen, ügyetlen, kelletlen turkálódás, holminek ideoda hányása. Átv. kedélyi működés, mely által valaki bizonyos hajlamból, szokásból másokat ingerelni, szutyongatni, nyugtalanítani szeret.

**PISZKÁLÓDIK**, (pizka-al-ó-d-ik) belsz. m. *pizskálód-tam*, —*tál*, —*ott*. Ügyetlen módon, kelletlenül, akarva is, nem is, pizskálgat valamit; turkálódik, pizsmálódik. Átv. másokba aggatódik, kapcázkodik; mások ügyeibe avatkozik; ingerkedik. V. ö. **PISZKÁL**.

**PISZKATŰ**, (pizka-tű) ösz. fn. Tű, vagy tűféle hegyes eszköz, valami likat pizskálni való; különösen, melylyel az ágyúk, vagy pusok lyukait szurkálják.

**PISZKAVAS**, (pizka-vas) ösz. fn. Konyhai eszköz, pálczaforma szálvasból, melylyel a tüzet pizskálják.

**PISZKAVILLA**, (pizka-villa) ösz. fn. Kemen-czefűtők villája, tüzet pizskálni való.

**PISZKE**, (1), fn. tt. *pizké-t*. Növényfaj a ribizskék neméből; fülankos, bogyói simák; levelei kerek-karékúak; murvai egy levelűk. (Ribes uva crispa.) Úgy látszik, a *ribiszke* szónak rövidített módosulata. Különbözik a *tengeri szőlő*, némelyek szerint: *szőlőke*.

**PISZKE**, (2), (piz-ke) fn. tt. *pizké-t*. A Bala-tonban tenyésző apró halnem, máskép: *ruttyóke*. Nevét hihetőleg a kicsint jelentő *picz*, *piczi* szótól vette, valamint a legapróbb halnem *küsz kis* a *kis*-től.

**PISZKE**, (3), fn. tt. *pizké-t*. A hajósok nyelvén kampós dorong, vagyis akár kampóval nőtt, akár mesterségesen azzal készített s alsó végén meg-



vasalt hegyes végű dorong, mely alsó végével a földre tűzve, kampójába akasztott kötélén a hajó vagy talp kifogásánál jó szolgálatot tesz. Azon horogtól, mely egyik vége felé van, némely vidéken *horgas-nak* nevezetik. (Kenessey A.). Talán *bökcse* módosulata, mint szöcske = szökcse.

PISZKE, (4), falu Komárom m.; helyr. *Piszkére*, —n, —ről.

PISZKEHOROG, (pizske-horog) ösz. fn. A „pizske” nevű eszköznek (l. PISZKE (3)) egyik végén levő horog.

PISZKÍT, (piz-ok-ít) áth. m. *pizskít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ni. Piszokkal bemocskít, csúnyít, pizkossá tesz. A *zstírral*, *szurokkal*, *csírtázzal* bánd *bepizskítja* ruháját. V. ö. PISZOK.

PISZKÍTÁS, PISZKITÁS, (piz-ok-ít-ás) fn. tt. *pizskítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn pizskítanak valamit. V. ö. PISZKÍT.

PISZKÓCZ, (piz-ok-ócz) fn. tt. *pizskócz-ot*. Erdei pinty; németül *Bergfink* v. *Mistfink*. E nevet valószínűleg onnan kapta, mert üldözői elől néha ganajba, pizokba rejtí magát.

PISZKOL, (piz-ok-ol) áth. m. *pizskol-t*. 1) Piszokkal bemocskol, csúnyít. A *ruhát*, *bütorokat*, *padolatot* *bepizskolni*. Törökül : *pizle-mek*. 2) Átv. valakit gyaláz, becsuténít, erkölcsileg bemocskít. *Lustos nyelvével* minden embert *pizskol*. V. ö. PISZOK.

PISZKOLÁS, (piz-ok-ol-ás) fn. tt. *pizskolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Mocskolás, csúnyítás, rutítás pizok által. 2) Átv. becsuténítés, gyalázás, szidás. V. ö. PISZKOL.

PISZKOLÓDÁS, (piz-ok-ol-ó-d-ás) fn. tt. *pizskolódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Piszokkal okozott mocskosodás, elcsúnyulás. 2) Átv. másokat becsuténítő, gyalázó nyilatkozás, kitörés. V. ö. PISZKOLÓDIK.

PISZKOLÓDIK, (piz-ok-ol-ó-d-ik) belsz. m. *pizskolód-tam*, —tál, —ott. 1) Piszoktól bemocskosodik, becsúnyul, lustosodik, stb. *Sárban*, *zstírtől*, *szuroktól*, *ganajtól* *bepizskolódik a ruha*. 2) Átv. becsuténít, rágalmozó, gyalázó szavakkal szitkozódik, s az által mintegy magát is bepizskolja. V. ö. PISZKOL.

PISZKOS, (piz-ok-os) mn. tt. *pizskos-t* v. —at, tb. —ak. Holmi mocskokkal bekent, szutykos, beszennyezett; különösen, mosdatlan, taknyos. *Pizskos ruha*, *ágy*, *bütorok*. *Pizskos test*, *kezek*, *arcz*, *orr*. Köznépi tréfás nyelven : *orr*. *Majd megütik a pizskost*. Átv. erkölcsileg undok, csúnya, szemtelen. *Pizskos fűsvénység*, *csalás*. *Pizskos beszédek*.

PISZKOSAN, (piz-ok-os-an) ih. Pizskos állapotban, pizokkal beszennyezve.

PISZKOSÍT, (piz-ok-os-ít) l. PISZKÍT.

PISZKOSODÁS, (piz-ok-os-od-ás) fn. tt. *pizskosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami pizkossá lesz. *Pizskosodás ellen keztyűt húzni a kézre*.

PISZKOSODIK, (piz-ok-os-od-ik) k. m. *pizskosod-tam*, —tál, —ott. Pizkossá leszen, lassan lassan belepí a pizok; mocskosodik, szennyesedik, szutykosodik. *Konyhában*, *kovács műhelyben hamar pizskosodik a ruha*. Leghamarabb pizskosodik be a fehér. (Km.).

PISZKOSÚL, PISZKOSUL, (piz-ok-os-úl) önh. m. *pizskosul-t*. l. PISZKOSODIK.

PISZKOSULÁS, PISZKOSULÁS, (piz-ok-os-úl-ás) fn. l. PISZKOSODÁS.

PISZLE, (piz-le) fn. tt. *pizlé-t*. Tájdivatosan am. pitytyedt ajak, máskép : *pitye*, *gamba*.

PISZMA, (piz-ma) mn. tt. *pizma-t*. 1) Ügyetlenül bajlódó, bibelődő, immelámmal pepecselő, ki-ről azt szoktuk mondani, hogy szuszog, szuszmá. E jelentésénél fogva azon *piz* hanggal áll gyöki viszonyban, mely az orron kijövő *szusz*-hoz rokon, minthogy a pizma ember szuszogva dolgozik. Innen *pizma*, *szuszmá*, *susnya* (Mátyusföldön), *buszma* körülbelül egy értelműek. Mennyiben ezen tulajdonság részint testi ügyetlenségből, részint lelki erő hiányából származik; rokon értelműek vele : *hüle*, *léhűtő*, *málészájú*, *bibas*, *pimasz*, *süsü*, *szájabákló*, és igen sok más gúnyos tréfás elnevezések, melyek a nép ajakán forognak. 2) Ki dolog közben magát, ruháját bepizskolni, bemocskolni szokta. *Pizma konyhaszorgáló*, *pizma varga*, *lakatos*. Ez értelemben fogalmi és hangi szoros viszonyban van vele a *pizok*, *pizonyodik*, *pizmota*, és *paszat*, *paszatol*. Alakra hasonlók hozzá : *szuszmá*, *duzma*, *tutyma*, *hajma*, *fityma*, *buszma*, stb.

PISZMÁL, (piz-ma-al) önh. m. *pizmál-t*. Ügyetlenül, szuszogva, immelámmal bibelődik, pepecsel; magát bepizskítva dolgozik. V. ö. PISZMA.

PISZMÁLKODIK, (piz-ma-al-kod-ik) k. m. *pizmálkod-tam*, —tál, —ott. Pizmogva foglalkodik, bibelődik valamivel, szuszog.

PISZMATOL, (piz-m-at-ol) áth. m. *pizmatol-t*. Szuszogva, ügyetlenül dolgozva bepizskol valamit. Törzsöke : *pizmat*, mint *szimat*, honnan : *pizmatol*, mint *szimatol*.

PISZMATOLÁS, (piz-m-at-ol-ás) fn. tt. *pizmatolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn vki pizmatol.

PISZMOG, (piz-m-og) gyak. önh. m. *pizmog-tam*, —tál, —ott. 1) Dolog közben ügyetlenül szuszog, motyog, bibelődik, pepecsel. 2) Tisztátalanul dolgozik, bepizskolja, bemocskolja magát. V. ö. PISZMA.

PISZMOGÁS, (piz-m-og-ás) fn. tt. *pizmogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Ügyetlen bibelődés, pepecselés, immelámmal folyó munkálkodás. 2) Magát, s holmi mást bepizskító dolgozás. V. ö. PISZMOG.

PISZMOTA, (piz-m-ot-a) mn. tt. *pizmotá-t*. 1) Pizskáló munka. (Krizsa J.). 2) Immelámmal pepecselő, bibelődő, tisztátalanul, pizkosan dolgozó. E kifejezésben gúny rejlik, mint a *szuszmáti*, *duzmati*, *bonfordi*, *szeleverd*, *pökhendi* s más hasonlóknak.



**PISZOK**, (pizs-ok) fn. tt. *pizsk-ot*, harm. szr. —a, v. *pizsokja*. A hangugratók közé tartozik, honnan: *pizskom*, *pizskos*, *pizskol*, *pizskit*. A mássalhangzóval kezdődő névrágok előtt épen marad: *pizsoknak*, *pizskalkal*, *pizsokra*, stb. Jelent csunya, utálatos, undorító mocskot, szennyet, mely valamit különösen csunyává tesz. Szélesb ért. mindenféle mocskok, folt, szenny. *Pizsok az orrban, fülekben. Pizsok a zsirral, olajjal bekent ruhán. Ganaj-, takonypizsok. Lemosni a pizskot. Pizskból kitisztítani, kifésülni a gyereket.* 2) Átv. erkölcsi szenny, mely a becsületet mocskolja; rágalom, gyalázat. *Nincs az a pizsok, melylyel nem illeték őt. Nem képes lemosni a pizskot, mely gyalázatos tettei miatt rá ragadt. Rajta maradt a pizsok.* Megvetőleg mondják alávaló jellemű, vagy undorító csúnya külsejű embernek. *Te pizsok!*

Alapérteleme, és gyökre nézve egyezik az utálatot jelentő *pih*, *phi*, *piha* indulatszóval s *bűz* főnévvel. Alkatra hasonlók hozzá: *titok*, *szitok*, *átok*, *pocok*, *peczek*, stb.

**PISZONYODÁS**, (pizs-ony-od-ás) fn. tt. *pizsonyodás-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Pizskosodás, penészedés, rozsdásodás. V. ö. **PISZONYODIK**.

**PISZONYODIK**, (pizs-ony-od-ik) k. m. *pizsonyod-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. pizskosodik, penészedik, rozsdásodik. *Ez a szilva megpizsonyodott.* (Kriza J.). *Meg sem pizsonyodott a köntösöm.* (Ferenczi J.).

**PISZTÁCZ**, fn. tt. *pisztác-ot*, harm. szr. —a. Növény-, illetőleg fanem, a kétlakiak-seregéből és őthimesek rendjéből; himvirágának csészéje öt metszésű, bokrétája nincs; anyavirágának csészéje három fogu, bokrétája nincs; anyaszála három; cson-tára egy magvu. Görög-latinul: *pistacia*. Fő faja a *terpentin pistác* (pistacia terebinthus). A görögben *πίσσα* v. *πίττα* szurkot, kátrányt jelent.

**PISZTIRICZ** v. **PISZTRICZ**, fn. tt. *pisztiricz-ét* v. *pizstricz-ét*, harm. sz. r. —e. Kriza J. szerint a székelyeknél kedves izű gombafaj. Diószeginél: *pizstricztinórú* (boletus subquamosus). Hangokban a *pesztercze* szóval egyezik. Egyébiránt l. **PISZTRICZ**.

**PISZTOLY**, fn. tt. *pisztoly-t*. tb. —ok, harm. szr. —a. A puskánál rövidebb, s a mordálnál hosszabb lőfegyver, melyet egy kézben tartva sütnék el. A lovasságnál van divatban. *Pisztolyt tölteni, elsütni. Pistolyra kihívni valakit. Pistolylyal lelőni a fecskét.* Az európai nyelvekben általában divatozó, idegen eredetű szó, olaszul: *pistola*, angolul: *pistol*, németül: *Pistole*, francziául: *pistole*, *pistolet*, stb.; törökül is *pisztul*. Némelyek szerint a latin *pistillum* vagy *fistula* névtől; mások szerint a hellen: *παιδάσσω* igétől; ismét mások szerint *Pistoja* nevű olasz várostól.

**PISZTOLYKÁPA**, (pizstoly-kápa) ősz. fn. A pizstoly agyát takaró posztó- v. bőrburok.

**PISZTOLYLÖVÉS**, (pizstoly-lövés) ősz. fn. Lövés, melyet pizstolyból tesznek. *A pizstolylövést*

*megkülönböztetni a puskalövéstől. Pizstolylövessel leejteni a vadat.*

**PISZTOLYLÖVÉSZ**, (pizstoly-lövész) ősz. fn. Személy, ki pizstolyból szokott vagy ügyesen tud lődözni.

**PISZTOLYNADRÁG**, (pizstoly-nadrág) ősz. fn. Gúnyos népnyelven, kurta, térdig alig érő vászon nadrág, melyet néhutt pl. Tolnában a svábok viselnek, mely népies fogalommal oly arányban áll a hosszú nadrághoz, mint pizstoly a puskához.

**PISZTOLYTOK**, (pizstoly-tok) ősz. fn. A nyereg két oldalán levő tokok, melyekbe a pizstolyokat dugják.

**PISZTOLYTOKFÉDÉL**, (pizstoly-tok-fédél) ősz. fn. A pizstolytok fedele.

**PISZTRAHÁZA**, falu Bereg m.; helyr. —háza-ra, —n, —ról.

**PISZTRÁNG**, fn. tt. *pizstráng-ot*, harm. szr. —ja. A lazacok neme alá sorolt halfaj, melynek teste tele van fekete és vörös pettyekkel, tiszta és köves vizeket szeret; húsa igen izletes.

Minthogy ezen hal teste pettyezetett, és síma bőré; magyar nevét a *petty*, *pitty*, és simát kopaszt jelentő *tar* alkatrészekből elemezhetjük: *petty-tarang*, *pitty-tarang*, azaz, pettyes és tar. Ez értelmezésnek egy részben megfelel a Molnár Albertnél följegyzett latin neve: *variolus*. V. ö. **PISZTRICZ**. Alkatra hasonlók hozzá: *salang*, *bitang*, *katang*, v. *katáng*; továbbá, *var-angy* v. *var-ancs*, *güröngy* v. *güröncs*, *ripancs*, *rapancs*, stb.

**PISZTRICZ**, fn. tt. *pizstricz-ét*, harm. szr. —e. Gombafaj a tönkös tinórúk neméből; kalapja fehér; lyukacsai egyenetlenek, tekergetések, köszinük; növényteni teljes neve: *pizstricztinórú*. (Boletus subquamosus). Minthogy e gombafajt fehér lyukacsai pettyessé teszik, s csaknem egészen simának látszik, honnan fűvésztani latin neve is: ennél fogva úgy véljük, hogy a pizstricz alkatrészei a pettyet jelentő *pisz*, és a kopaszt, simát kicsinyítve kifejező *tricz* v. *tericz*, azaz, *taricz* = *pitty-tericz*, *pisz-tericz*. Tudniillik *ter* a *tar*-nak a megelőző szóhoz alkalmazkodólag magas hangú módosulata; vagy pedig *tar* és *tir* oly változatok, mint: *daráb dirib*; *gaz giz*; *falat filit*; *tap tip*; *paff piff*; *nyaf nyif*; *csári csíri*; s igen sok mások.

**PIT**, elvont gyöke a Szabó Dávidnál olvasható *pittmallik*, *pitmánlik*, *pittog* szókknak. Azonos *pity* gyökkel *pitymallik* és *pitymánlik* szókknak.

**PITA**, fn. tt. *pítá-t*. Téjjel, tojással készült könnyű sütemény. *Nem mind málé, ami pita.* (Km.). Másképp: *píte*. Rokonságban van az ételek neveit jelentő gyermekszókkal: *pupa*, *papa*, *pép*; s eredetileg am. *étel*, *éte*, *péte*, *píte*. Közmondat szerint: *pita lesz ez idén a kenyérnek neve*, azaz, oly becses és drága lesz, mintha téjjel, tojással sütnék, mit másutt így mondanak: *pupa*, a székelyeknél: *pepe* lesz a kenyér.



PITAR, fn. I. PITVAR.

PITE, fn. tt. *pité-t*. I. PITA.

PITI, fn. tt. *piti-t*, tb. —*k*. Gyermekenyelven, vagy tréfásan szólva am. italka, olyan mint, *titi*, *tütü*, s az ételre, kenyérre nézve, *papi*, *pupa*. Gyöke egy az *iszik* igéjével, előtét nélkül: *iti*, mintha volna *iszi*. Ily előtétesek a hellen *πιτω*, latin *bibo*, szláv *piti* = inni; tudnivaló, hogy az evést és ivást mint első szükségét jelentő szók legősiebbek lévén; több nyelvekben megegyeznek. Egy gyökűek, és értelmük vele: *pityi*, *pityó*, *pityók*, *pityókos*, *pityos*.

PITIHANGOS, (piti-hangos) ösz. mn. Tréfás nyelven mondják emberről, ki egy kicsit az italból becsípett, s beszédese lett tőle, kiből a bor beszél; rokon értelmű hozzá: *kotyogós*. V. ö. PITI.

PITIS, (piti-s) mn. tt. *pitis-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A becsípett bortól, vagy más szeszes italtól jó kedvű, kotyogós, gagyos. V. ö. PITI.

PITISZKÁL, önh. m. *pitiskál-t*. A székelyeknél 1) am. más dolgában gáncoskodik, piszkál; másképp: *pipiszkál*. 2) Némi apró kézi munkával foglalkodik; ez értelemben másképp: *pipizál*, vagyis *pepecsel*.

PITIZÁL, (piti-z-ál) önh. m. *pitizál-t*. 1) Iddogál, lassan-lassan iszik, szopogatja az italt. V. ö. PITI. A székelyeknél, valamivel lassacskán motoz, másképp: *pipizál*. Ez értelménél fogva a „pepecsel” szóval áll rokonságban.

PITLE, fn. tt. *pítlé-t*. Gümörben, a molnárok sűrű szitája. *Pítlére ürteni*, am. a finom lisztet szitával a korpától, és alja lisztől megtisztítani. Más vidékeken: *pítlík*, ismét másutt: *szita*. Idegen eredetű, legközelebb áll hozzá a lengyel: *pytel*; a németben is *Beutel* szintén használtatik „malomszita” értelemben.

PITLI, tt. *pítli-t*. Tájdivatosan nem egyéb mint a német *Butte*, köznépielen: *Büttel*, azaz puton; néhutt: *sajtár*, *büdön*.

PITLIK, fn. tt. *pítlík-ét*. L. PITLE.

PITMALLIK, I. PITYMALLIK.

PITMÁNLIK, I. PITYMÁNLIK.

PITRINGÉS, mn. tt. *pitringés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Göthös, beteges. E szónak törzsöke *pitring*, mely valószínűleg öszve van téve a köhögést vagy nehéz lehelést jelentő *pih*, és *tiring* v. *tirink* szókból. Tudniillik a székelyeknél *tirink* jelenti a bornak seprejét, salakját, tehát a maga nemében valami hitványat, romlottat, továbbá *tirínákó* v. *tirínkó*, am. időtlen, ügyetlen, és így *pitringes* = *pih-tiringes*, pihes, kehes, és romlott egészségi. A „tirink” szóhoz rokon a Szegeden és székelyeknél divatos vastaghangu *tarhudik*, rohadásnak indul.

PITRINGÉSÉDIK, (pitring-és-éd-ik) k. m. *pitringéséd-tem*, —*tél*, —*étt*. L. GÖTHÖSÖDIK és v. ö. PITRINGÉS.

PITTOG, (pitt-og) önh. m. *pittog-tam*, —*tál*, —*ott*. Szabó D. szerint am. pislog, pl. a roszul égő gyertya.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

PITTY, fn. tt. *pitty-ét*. 1) Ajakkal pattantott hang. Szabó D. szerint: szájjal pattantás; hasonló hozzá a fuvással járó *fitty*, *füttü*, s mély hangon: *patt*. 2) Az alsó ajak lelógó állapota, midőn rokon a *fityeg*, *fittyen*, *biggyen* lógásra, lecsüngésre vonatkozó szókhoz. A mélyhangu *potty* nagyobb testek esését, és ütődési hangját fejezi ki. 3) A *pittypotty* ikersóban valami hitványat, a maga nemében kicsit jelent, s rokon a *piczi* és *püttön* szókhoz. 4) A székelyeknél am. pige- v. piga-, v. *pilinczk*-féle játékszer; I. PIGE.

PITTYASZ, (pitty-asz) mn. tt. *pittyasz-t*, tb. —*ak*. A székelyeknél gúnyszó, s am. fityegő, pitytyedt ajaku; másképp: *pittyesz*. V. ö. PITYE.

PITTYED, (pitty-ed) önh. m. —*t*. Mondják az alsó ajakról, midőn alá lóg, biggyed, lefittyen. A *málészájú gyermek ajaka pitytyed*, *lepittyed*. Innen, *pittyedt ajaku* v. *száju*, kinek alsó ajaka leesett, lefityeg, lelóg, vagy a felsőtől elválva előre todul.

PITTYEDÉS, (pitty-ed-és) fn. tt. *pittyedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn az ajak alálóg vagy biggyed.

PITTYEDT, (pitty-ed-t) mn. tt. *pittyedt-et*. Alálógó, aláeresztett, lefittyenő (az ajakra értve).

PITTYEDTEN, (pitty-ed-t-en) ih. Alálógva, lefittyenve.

PITTYÉG, (pitty-ég) gyak. önh. m. *pittyég-tem*, —*tél*, —*étt*. Ajakról mondják, midőn lefityeg, lelóg, egyszersmind mozgatóskor némi *pity*-féle hangot ad.

PITTYÉGÉS, (pitty-ég-és) fn. tt. *pittyégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ajaknak lefityegése.

PITTYÉGET, (pitty-ég-et) gyak. önh. m. *pittyéget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *pittyégess*. Az alsó ajak pitytegését gyakorolja, különösen, gúnyból, vagy nemtetszésből. V. ö. PITYÉG.

PITTYÉGETÉS, (pitty-ég-et-és) fn. tt. *pittyégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki pityteget.

PITTYEN, (pitty-en) önh. m. *pittyen-t*. Az alsó ajak lebiggyen, lefittyen, egyszersmind *pitty*-féle hangot ad.

PITTYENÉS, (pitty-en-és) fn. tt. *pittyenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Lefittyenése, vagy *pitty*-féle hang adása az alsó ajaknak.

PITTYENT, (pitty-en-t) áth. m. *pittyent-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy ajaka, vagy szája pittyenjen, különösen, hogy *pitty* hangot adjon. Gúnyból, nemtetszésből ajakát *pittyenti*. Alkatra hasonlók hozzá *fittyent*, *pottyant*, *lottyant* stb.

PITTYENTÉS, (pitty-en-t-és) fn. tt. *pittyentés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés midőn vki v. vmi ajakát vagy száját pittyenti.

PITTYESZ, (pitty-esz) fn. tt. *pittyesz-t*, tb. —*ék*. Pitytyedt ajaku.

PITTYESZT, (pitty-esz-t) áth. m. *pittyeszt-étt*, par. *pittyesszsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Ajakát pittyessé teszi, lógasztja, vagy kitolja. A szomorkodó ember *lepittyeszi* ajakát. A csufolódó gyermekek egymásra *pittyeszlik* ajkaikat.



PITYYESZTÉS, (pitty-esz-t-és) fn. tt. *pittyesz-tés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Cselekvés midőn vki ajakát pittyesztí.

PITYYPALATTY; PITYYPALATTYOL, I. PITYPALATY; PITYPALATYOL.

PITVAR, fn. tt. *pitvar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Néhutt a háznak kiálló előrésze, hol bejárni szoktak, vagyis tornác, ereszféle toldalékpület a konyhaajtó előtt, mint némely vidékeken szokásban van; de az ország nagyobb részében *pitvar* vagy *pitár* jelent előszobát, különösen jelenti magát a konyha-helyiséget, melyből a szobákba is bejárnak; Szabó D. szerint: *fűstház*. Ily értelemben jön elé a Müncheni codexben (János XVIII) kétszer is: „Es beméne Jézussal a püspöknek pitvarába (atrium), Peter ke(dig) kívül áll vala az ajtó előtt.” Ismét: „Beméne azért esmeg Pilátos a pitvarba” (praetorium). A szláv nyelvben eljőhet: *pred-dvor*, am. előudvar, noha Jancsovicnál ezt nem találjuk, hanem nála olvasható: *pred-dom* = előház. Némelyek szerint amaz összetételből alakult volna a *pitvar* szó, s Jancsovic szótárában is eljőn *pitvor*, a magyar *pitvar* szó alatt s ennek értelmében. Azonban ezek, mennyiben az utóbbi is egy értelemben vétetik a magyarral, nem jelentenek előudvart, hanem inkább már benn az udvarban előházat, és ha alapfogalmul azt veszszük, hogy a *pitvar* az épületnek nyílt elejét, s mintegy száját, vagy épen a bejáró helyiséget ábrázolja, úgy vélekedhetünk, hogy gyöke *pít* rokon-ságban van a nyilást jelentő *pít* v. *pity*, *vigy*, *vics* gyökű szókkal. Innen *pity-u-ar*, *pít-u-ar*. V. ö. PITY-MALLIK.

PITVARAJTÓ, (pitvar-ajtó) ősz. fn. A *pitvar* helyiségébe kívülről nyíló ajtó.

PITVAROS, KIS—, puszták Csanád m.; helyr. *Pitvaros-ra*, —*on*, —*ról*.

PITY, 1) vékony lágy hang, melyből *pitye*, *pityeg*, *pityer*, *pityereg* és származékaik erednek. Legközelebbi rokona: *pinty*. Ugyanezen hang egyik alkatrésze a *pitypalaty* szónak. 2) Azonos *pitty* gyökkel (*pittyed*, *pittyen* szókban). 3) *Pitymallik* s *pitymánlik* szók és származékaik gyöke. Többire l. az illető gyökű szók rovatai alatt.

PITYE, (pity-e) fn. tt. *pityé-t*. 1) Gömörben am. pittedt ajak; máskép: *piszle*, *gamba*. 2) A székelyeknél am. csibe, csirke, pislen, mintegy pityegőféle kis madár. Átv. értelemben hízelegve a kis gyermeknek is mondják. *Egyél egy kicsit, édes pityém! mett* (= mert) *ha nem, halálra hitvánkozol*. Székely szólásmód Kriza Jánosnál.

PITYÉG, (pity-ég) gyak. önh. m. *pityég-tem*, —*tél*, —*étt*. *Pity* hangon szól, máskép Szabó D. szerint: *pipeg*. *Pityeg* a madárfü, *pityeg* a nőstény fogoly és fűrj, midőn szétzavart fiókjait összehívja; *pityeg* különöbben a *pityer* nevű madár. Midőn az ajak mozgására vonatkozik, am. *fityeg*, honnan *pityegtetni* az ajakat, száját, am. félre húzogatva, le le

eregetve mozgatni. Egyébiránt e mozgás is rendesen némi *pity*-féle hanggal szokott járni. Rokon hozzá még a kis gyermek kezdő beszédére vonatkozó *pétyég*.

PITYÉGÉS, (pity-ég-és) fn. tt. *pityégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. *Pity* hangon szólás.

PITYÉGTET, PITYÖGTET, (pity-ég-tet) áth. m. *pityégtet-tem*, —*tél*, —*étt*; par. *pityégtess*. A székelyeknél am. gyermeket kényeztet (Kriza J.). V. ö. PITYE.

PITYÉGTETÉS, (pity-ég-tet-és) fn. tt. *pityégtetés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Gyermek kényeztetése.

PITYENÉG, (pity-en-ég) fn. tt. *pityeneg-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Erdélyben am. vállereszték az üngben, peczegféle toldás. Rokon a *gatya* elejének vagy ülepének toldását jelentő *peczeg* szóhoz. V. ö. PECZEK.

PITYER, (1), elvont törzse *pityereg* szónak, mintegy *pity* hangon kesereg.

PITYER, (2), (pity-er) fn. tt. *pityer-t* v. *pityr-ét*, tb. *pityr-ék* v. *pityer-ék*. 1) Madárfaj a sármányok neméből. (Emberiza millaria.) Némelyek szerint pacsirta, csücsörke. Nevének elseje szintén a *pity* vékony, lágy hangból áll, az *er* pedig reszketeg, mintegy kesergő érzést fejez ki. 2) Baranyai tájszó-lás szerint am. huzamosan, mintegy tunyán szőtt vászon. Ez értelemben rokon hozzá a székelyes *pintyel*, *pintyelget* v. *pintyerget*, azaz, hibásan, rosszul fon, mint a vén asszonyok. Gúnyos értelménél fogva, úgy látszik, a *fon* igének kicsinyített alakja, mintha volna *fontyol*, *fontyel*, és csakugyan a székelyeknél *finyelödni* am. fonyolodni, bebonyolodni.

PITYÉR, csárda Sopron m.; helyr. *Pityér-be*, —*ben*, —*ből*.

PITYERE, fn. tt. *pityeré-t*. Emberganajt jelentő tájszó. Gyöke talán a bűdösre, utálatosra vonatkozó *pih*, *phi*, *phi*, *piha* indultszókhöz rokonítható, mintha volna *pityelő*, *pityele*, azaz bűdöslő, bideslő, bűzölő, bízölő. Idősb Mándy P. szerint Zárandban am. burgonya, a midőn gyöke *pityóka* gyökével azonos.

PITYERÉG, (pity-er-ég) gyak. önh. m. *pityerég-tem*, —*tél* v. *pityergéltem*, *pityergéttél*, *pityergétt*. Sivórivó, nyafiga, kényes gyermekről mondják, midőn panaszos hangon kér valamit, vagy fájdalmát eladja. *Nesze kis kalács, csak ne pityeregi. Mi bajod van ismét, hogy pityeregsz?* V. ö. PITYER, (1).

PITYERFEJ, (pityer-fej) ősz. fn. A *pityer* nevű madár feje. Eljőn egy lakadalmi versben:

„Forgács-, mogyorófánk, laska levestül,  
Ötvenöt pityerfej, vakand mindenestül.”

PITYERGÉS, (pity-er-ég-és) fn. tt. *pityergés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kényeskedő, kelletlen, nyafiga sirás, a gyermekeknél; továbbá, gúnyosan szólva, érzelő regényolvasók, vagy színjáték-nézők sirása megindulása.



**PITYERGŐ**, (pity-er-ég-ő) mn. tt. *pityergő-t*. Kényességből siró, nyafiga. *Pityergő gyerek*. *Pityergőre áll a szája*. Gúnyosan, költemény, regény, szinmű, mely szomorú érzeteket idétlen módon fest, melynek fő célja akármilyen áron az olvasót vagy nézőt sirásra fakasztani. *Pityergő Múza*.

**PITYERGŐS**, (pity-er-ég-ő-ös) mn. tt. *pityergős-t* v. —et, tb. —ek. Pityergő természetű, aki minden csekélységért pityeregni szokott.

**PITYERI**, (pity-er-i) mn. tt. *pityeri-t*. L. **PITYERGŐS**.

**PITYIGANGOS**, (pityi-gangos) ösz. mn. Előjön Kriza J. tizedik székelmeséjében, a szótárban nincs fölvéve, de ha egyes részeit tekintjük, úgy látszik, kényest, rátartózt, negédest jelent, mint maga az utóbbi szó: *gangos*. „Pityi” pedig szintén megvan a „pigyetget” székelyszóban, mely kényeztetést jelent; s a kettő együtt némi nyomatékot ad az egész kifejezésnek, mint a *hóri-horgas*, és több hasonló szókban.

**PITYKE**, (pity-ke) fn. tt. *pityké-t*. Lapos kis gomb érczből, p. aczélból, rézből, tombakból. Gyöke egyezik a pettyet jelentő rokon gyökű szókkal. V. ö. **PÉTT**, **PÉTTY**, **PITYKŐ**.

**PITYKÉS**, (pity-ke-es) mn. tt. *pitykés-t* v. —et, tb. —ek. Pettyekhez hasonló, kis, kerek lapos. *Pitykés gomb*. Továbbá, pitykeféle gombokkal díszített. *Pitykés dolmány*. V. ö. **PITYKE**.

**PITYKŐ**, (pity-kő) ösz. fn. Lapos kicsiny, gombhoz némileg hasonló kő a folyókban; melyet az ügyes dobó messze elrepít. *Pitykövekkel játszó gyermekek*. Rokon értelmű *pett*, *petty*, *pityke* szókkal.

**PITYMALLÁS**, (pity-m-an-ol-ás) fn. tt. *pitymallás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Midőn az ég, nap fölkelte előtt, világosodni kezd, hajnallás, hajnalodás. V. ö. **PITYMALLIK**.

**PITYMALLAT**, (pity-m-an-ol-at) fn. tt. *pitymallat-ot*, harm. szr. —a. Azon idő a nap fölkelte előtt, midőn pitymallik. *Pitymallatkor fölkelni, munkához fogni*.

„Ő pedig áldozván lakomát a haddal,  
Másnap elindíta kora pitymalattal.”

Arany. (Buda halála).

V. ö. **PITYMALLIK**.

**PITYMALLIK** v. **PITYMÁLLIK**, v. **PITYMÁNLIK**, (pity-ma-ol-ik v. pity-ma-an-ol-ik) k. m. *pitymall-ott*, htn. —ni v. —ani. Nap fölkelte előtt az ég világosodni kezd, hajnallik, hajnalodik. Erdélyi tájszó. Szabó Dávidnál: *pitmallik*, *pitmánlik*. Midőn az ég már vörös, és a nap fölkelőben van, azt mondjuk: *virrad*. *Kelj fel szolgáló, már pitymallik, hüvelykeld meg* (fejd meg) *az ünöket, s mond meg a rikkancsnak* (pásztornak), *hogy a toporjánféreg* (medve) *meg ne egye őket*. Tréfás összeállítás a székelék tájszavaiból. Átvitt ért. valami jóra fordulni sikerülni kezd.

A magyar azt szokta mondani másképp, hogy *nyilik* v. *hasad* a hajnal: ezen ész- és szójárás sze-

rint úgy vélekedhetünk, hogy a *pitymallik* gyöke *pity*, fogalmi és hangi rokonságban van azon *vics* v. *vigy* gyökű szókkal, melyek nyílásra vonatkoznak; ugyanis *vicsor* tájilag *picsor*, am. szájnak nyílása, mely a fogak fehéret kimutatja; *vigyor* nevetési mosolygási szájnnyitás; továbbá Gücsejben mindenféle hasadék, rés, pl. a deszkák között támadt nyílást ott vigyornak nevezik. Balaton vidékén *vicsogó idő*, midőn hol a nap süt, hol az eső esik, azaz a napfény ki-kinyílik. Mondjuk ezt is: *kivigygyan* a nap. Ezek szerint *pitymallik* am. *vigymallik* vagy *vicsmallik* azaz *nyilni*, hasadni kezd t. i. az ég; sőt a székeleyeknél különösebben „pitymánlik” alakban, ezt is teszi *vil-lámlik*, mi úgy tűnik a szemekbe, mintha az ég nyiladoznék, vagy hasadozna.

Mi elemzését és alakulási kifejlését illeti, a *pity* gyökből lett *pityma*, mint *szusza*, *duzma*, *tutya*, *fitya*; innen: *pityma-an-ol-ik*, *pitymánlik*, *pitymállik*, ez utóbbiban az *n* általalakult (hasonult) *l*, mint *szégyenlem*, *szégyellem*; *koránlom* *korállom*; *nyilamlík* *nyilallik*; *reménylem*, *reméllem*, miért a székeleyeknél Szabó D. szerint így is ejtik: *pitymánlik*, *pitmánlik*.

**PITYMÁNLIK**, l. **PITYMALLIK**.

**PITYMORODIK**, (pity-m-or-od-ik) k. m. *pitymorod-tam*, —tál, —ott. Előjön Gyarmathinál. L. **PITYMALLIK**.

**PITYÓ**, (pity-ó) mn. tt. *pityó-t*. Ittas, félittas, gagyos; vagy ki szeret pitzálni. Hasonló jelentésű *k* toldattal: *pityók*. Tréfásan gúnyos kifejezés. Elemzésére nézve v. ö. **PITI**.

**PITYOG**, (pity-og) önh. m. *pityog-tam*, —tál, —ott. Szabó Dávidnál am. *pityereg*.

**PITYOGÁS**, (pity-og-ás) fn. tt. *pityogas-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Pityergés. V. ö. **PITYOG**.

**PITYÓK**, (pity-ó-k) mn. tt. *pityók-ot*. L. **PITYÓ**.

**PITYÓKA**, (pity-ó-ka) fn. tt. *pityóká-t*. Értelmére nézve l. **BURGONYA**, **KOLOMPER**, **FÖLDI-ALMA**. Nevét hihetőleg onnan kapta, hogy pettyforma lyukaicsai vannak, melyeken a csirák kibújnak, mintha vékonyhangon *petyőke* volna.

**PITYÓKOS**, (pity-ó-k-os) mn. tt. *pityókos-t* v. at, tb. —ak. Félittas, félboros, gagyos, ki jól becsipett, de még esztét nem itta le egészen; másképp: *pityos*. V. ö. **PITI**.

**PITYOS**, (pity-os) mn. tt. *pityos-t* v. —at, tb. —ak. Félig-meddig ittas, kevéssé becsipett; az ittaság nagyobb fokán levő; másképp: *pityókos*. Gyöke: *pity* az ivásra vonatkozó hasonló szókkal egy eredetű. V. ö. **PITI**.

**PITYŐKE**, (pity-ő-ke) kicsiny. fn. tt. *pityőké-t*. Erdélyben am. apró fánkféle sütemény. Alapértelme rokon a *petty*, *pityke* szókkal, melyekhez némileg hasonló.

**PITYPALATY**, v. **PITYPALATTY**, v. **PITYPALATTY**, természeti hang, és fn. tt. *pitypalaty-ot*.

1) A fűrj nevű madárnak hangja.



„Hullámozó vetés közt

Buvócskázik a fürj; suttog a nő : ,vá vá’;

Nyomon űzi a hím s három pitypalattyót

Örömmel kiált rá.“

Arany J.

2) Maga ezen madár. Bodroghöziesen : *pitypurity*. Ily élénk hangutánzók : *kukurikú, pipis, kakuk, csil-csörke*, s igen sok mások.

PITYPALATYOL vagy : PITYPALATTYOL, (pity-palatyol) ősz. hangutánzó önh. m. — *t*. Pitypalaty hangon szól, kiált, t. i. a fürj. V. ö. PITYPALATY.

PITYPALATYOLÁS, (pity-palatyolás) ősz. fn. Pitypalaty hangon szólás, kiáltás. *Fürjek pitypalatyolása*.

PITYPANG, ősz. fn. tt. *pitypang-ot*, harm. szr. — *ja*. Növénynem, és faj az együttnevezők seregéből és egyenlőnösök rendéből; vaczka kopasz; csészeje két soros; bóbítája szőrös, száraz; tökocsánya egy virágu bördös; virága sárga. (Leontodon. Gönczy Pálnál : *taraxacum*). Különösebb faja a *pongyola pitypang* (leontodon *taraxacum*, Gönczy Pálnál : *taraxacum officinale*); máskép köznépi nyelven *orozlán-fogfű, gyermeklánczfű, bimbófű*, vagy csak : *pitypang*. Nevét alkalmasint szőrös (pamagos) bimbóitól v. pikkelyeitől (pityjeitől) kapta; mintha volna : *pity-pamag*.

PITYPANGAPÁRKA, (pity-pang-apárka) ősz. fn. Diószegi szerént növényfaj az apárkák neméből, mely a pitypanghoz hasonló. (Apargia Taraxaci. W. Hieracium Taraxaci. L.). V. ö. APÁRKA.

PITYPANGGYÖKÉR, (pity-pang-gyökér) ősz. fn. A pitypang nevű növénynek gyökere. V. ö. PITYPANG.

PITYPIRITY, bodroghözi tájszó, l. PITYPALATY.

PÍZ, fn. tt. *píz-t*, tb. — *ek*. Tájszó néhány *pinczk* v. *pülczk*, néhány pedig *pénz* (pínz) helyett.

PIZSE, fn. tt. *pízse-t*. Kis csibe, máskép : *pizsi, pizsele, pize, piriike, pisen*. V. ö. PISLEN.

PIZSÉG, (pizs-ég) önh. m. *pizség-tem*, — *tél*, — *étt*. l. PÉZSÉG.

PIZSELE v. PIZSELYE; Balaton melléki szó, emez elején Szabó Dávidnál is; fn. tt. *pizselé-t* v. *pizselyé-t*. L. PIZSE, PISLEN.

PIZSITNEK, fn. tt. *pizsitnek-ét*. Búbos pipiske csücsörke. Gyöke a hangutánzó *pizsi*, melyet a nyelv-szokás utóhangok által megnyújtott, mint ezt is : *zsarát, zsarátnak*.

PLAJBÁSZ, fn. tt. *plajbász-t*, tb. — *ok*. A német *Bleuweis*-ből alakult, l. IRÓN, IRLA, RAJZÓN.

PLANÉTA, fn. tt. *planéta-t*. Így neveztetnek azon magukban sötét, de a naptól világított égi testek, melyek kisebb-nagyobb körkörös (petéded) pályákon a nap körül forognak, s illető pályáikat majd rövidebb, majd hosszabb idő alatt futják meg; a görögben *planētes*, magyar szóval : *bolygó*. Egész

neve görögül : *πλανήτης ἀστήρ*; (= bolygócsillag), *πλανάω* v. *πλανέω* (bolygok) igétől. Régente a föld-del együtt 6 planeta volt ismeretes, ú. m. *Merkur, Vénusz, Tellus* (Föld), *Mars, Jupiter* és *Szатурusz*. Újabb időben két nagyobb mellett sok kisebb planéta födöztetett föl. Elsőben is fölfödöztetett *Uranusz* (1781), azután *Marsz* és *Jupiter* között *Ceresz* (1801), *Pallasz* (1802), *Juno* (1804), *Vesta* (1807), e 4 utóbbi kisebb voltak miatt asteroid vagy plane-toid (magyarul : *bolygócz*) néven hívatik. A legújabb korban (1867. juniusig) 91 bolygócz lett ismeretessé. A bolygók között 4 legnagyobb bolygó van : *Jupiter, Szатурusz, Uranusz, és Neptun* (ez fölfödözve 1846-ban), és 4 közép nagyságu : *Merkur, Vénusz, Föld* és *Marsz*. A közép nagyságuk legközelebb vannak a naphoz, a legnagyobbak legtávolabb; a bolygóczok ama két osztály között. A *bujdosó-csillag* nevezet, mint némelyek magyarul hívják, szabatosan véve inkább az üstökösökre illenék. A régi babonás csillagászok szerint, jó, vagy rossz *planétában* szület-ni, am. szerencse, vagy szerencsétlenség fiának lenni.

A görög *planetes* alapértelmére nézve egyezik vele hangban a latin *palatur*, a magyar *palázol, paláczol*, stb.

PLÁNTA, fn. tt. *plántá-t*. Latin szó. L. PALÁNT; V. ö. PLÁNTÁL.

PLÁNTÁL, (plánta-al) áth. m. *plántál-t*. Növényt ültet, átültet, különösen fiatal csemetéket, sarjadékokat, melyek magról nőttek, s köz nyelven *plánta* v. *palánta*, v. *palánt* a nevök. *Gyümölcsfa-csemetéket, virágokat, káposztát plántálni*. A *planta* latin eredetű szóból lett több más európai nyelvbéli szóval együtt a német *Pflanze* is.

PLÁNTÁLÁS, (plánta-al-ás) fn. tt. *plántálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valamit plántálunk, növényeket ültetünk, elültetünk. V. ö. PLÁNTÁL.

PLEBÁNIA, fn. tt. *plebániá-t*. 1) A római katolikusoknál divatozó szójárás szerint, bizonyos területen lakó hivek közössége, mennyiben valamely beavatott lelkész közvetlen fölügyelése, és egyházi kormány alá tartoznak. *Városi, falusi plebánia. Fiók egyházas plebánia. Egy városban levő több plebániák*. 2) Maga azon egyházi hivatal, melyet az illető község lelkésze visel, a vele járó javadalmakkal együtt. *Plebániát kérni, nyerni. Plebániáról lemondani. Kövér, zsiros, szegény plebánia*. 3) Paplak, papház. *A plebániát újra építeni. Plebániába menni. A plebániát a templom közelébe építeni*. A középkori latin *plebanus* szónak származéka; v. ö. PLEBÁNOS. Túl a Dunán a német „Pfarre” után : *fára*.

PLEBÁNOS, fn. tt. *plebános-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Római katolikus nevezettel, lelkész, ki szokott szertartással bizonyos hivek közösségében mint olyan beavatott, és felruházott, s a teljes értelemben vett lelképásztori kötelességeket jogosan, és hivatalánál fogva végzi. *Városi, falusi plebános*.



Népies nyelven, mennyiben káplánjai vannak : *öreg-pap*. Eredetileg, mint latin neve mutatja, a „plebs” szótól népi lelkészt, népészt jelent. Beregszászi szerint a persában is eléjön *filivan* (= Priester).

PLÉH, fn. tt. *pléh-é*, harm. szr. — *e*. 1) Széles ért. lemezzé lapított fémanyag. *Ezüst, réz, vas pléh*. 2) Szorosb ért. vasból alakított lemez, vagy ilyen lemezből való. *Pléhet verni az ajtóhevederre. Pléhvel bevonni valamit. Pléhből való kanál, pléh kanál, pléh kalap*. 3) Zár az ajtón, mennyiben vas lemezből készült. Közvetlenül ugyan a német *Blech*-ből kölcsönöztetett; de mint laposat jelentő, rokon a *pala*, a fordított *lap, lep, lepény, lepedő* stb. magyar szókhoz is. Adelung hasonlóan állítja, hogy a német *Blech*, és *flach*, a francia *plaque*, és hellen *πλατή* egyeznek. A *pléh* köznépies ejtéssel : *peléh*.

PLÉHÉS, (pléh-és) mn. tt. *pléhés-t* v. — *et*, tb. — *ek*. Pléhvel ellátott, vagy borított, erősített. *Pléhés ajtó; pléhés láda*. V. ö. **PLEH**.

PLÉHGYÁR, (pléh-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben pléheket kovácsolnak.

PLETYKA, fn. tt. *pletykát*. Alaptalan híreket támasztó, és terjesztő licsilosci beszéd, kivált olyan, mely többeket gyanuba, rossz szóba hoz, mely szájról szájra adva bonyolultabbá lesz; kordébeszéd, hiábavaló szószaporítás, csélesap, hívalkodó beszéd. *Asszonyi pletyka*. *Öszve ült egy sereg leány, s nem volt vége a pletykának*. Ugyan ily értelme van többek között a szláv *pletka* szónak, s *pletyjem* am. fonok, valamit összeviszsza szövök, gúzsolok; mi szerint a *pletka, pletyka*, eredetileg valami szövevényest jelentene.

PLETYKÁL, (pletyka-al) önh. m. *pletykál-t*, 1. **PLETYKÁZ**.

PLETYKÁLÁS, 1. **PLETYKÁLKODÁS**.

PLETYKÁLKODÁS, (pletyka-al-kod-ás) fn. tt. *pletykálkodás-t*, tb. — *ok*, harm. sz. — *a*. Hiábavaló fecsegés, szószaporítás, kivált mely másokat szóba, gyanúhirbe hoz, vagy mely a titkolni való dolgokat kikürtöli.

PLETYKÁLKODIK, (pletyka-al-kod-ik) k. m. *pletykálkod-tam*, — *tél*, — *ott*. Gyakran vagy folytonosan pletykákat beszél. V. ö. **PLETYKA**.

PLETYKÁZ, (pletyka-az) önh. m. *pletykáz-tam*, — *tél*, — *ott*, par. — *z*. Pletykákat mond, mindenféle haszontalan, hazug dolgokat összebeszél. V. ö. **PLETYKA**.

PLETYKÁZÁS, (pletyka-az-ás) 1. **PLETYKÁLKODÁS**.

PLOSKÓ, faluk Bereg és Gömör m.; helyr. *Ploszkó-ra*, — *n*, — *ról*.

PLÜNNYÖG, (plünny-ög) önh. m. *plünnyögetem*, — *tél*, — *ött*. „Plünny” hangon szól. A Tájszótár, illetőleg Gyarmathi S. szerint a székelyek a borjúról mondják.

PO, mint elvont gyökelem több oly szóak alapját teszi, melyek, valami dudorút, gömbölyüt, puffadtat jelentenek, s mint olyan az illető tárgyat a

pofának felfuvása által látszik utánozni. Ide tartoznak : *pocz, poczos, poczak, pogyász, pof, pofa, pofók, pogácsa, ponk, poh*, a pöfeteg gombát jelentő *posz*, továbbá : *pota, potoszhál, potroh, ponty, pozsár, pók*. Vékonyhangon : *pő* hasonló értelmű a *pöcczed, pöfék, pöfékel, pöfeteg* származékokban. Rokonok : *bo*, a *bod, bog, bogy, bogyó, boglár, bob, boboresó*, vékonyhangon *büd, büdön, bög, bűgy, bűtyök*; továbbá, *mo*, a *mogy, mogyorú, mony, monyorú* szókban stb.

PÓ, KIS—, NAGY—, puszták Heves megyében; helyr. *Pó-n*, — *ra*, — *ról*.

POCS, fn. tt. *pocs-ot*. Sárral kevert, vegyes, csúnya álló víz, tócsa; öszvetéve : *locspocs*, származékai : *pocsék, pocsékol, pocsékos, pocséta, pocskol, pocskos, pocsolya*. Mennyiben hangutánzó, rokonok hozzá a csapódó hangra vonatkozó *pocsol, pocsog*, továbbá : *pacs pacsokol, pas paskol*, és mások. Egyezik vele a csagataj *pocs* (= pizsok), *pocsak* (= posvány), *fosku* (= ganaj, törökül : *fiskü*), héber פִּזְקָה, v. פִּזָּה, német : *Pfütze*, régi felső német : *puzzi, buzza, putza* stb.

PÓCS, MÁRIA—, falu Szabolcs m.; helyr. *Pócs-ra*, — *on*, — *ról*. (Talán am. búcs, búcsú?).

PÓCSA, falu Baranya m.; helyr. *Pócsá-ra*, — *n*, — *ról*.

POCSAJ, (1), (pocs-aj) fn. tt. *pocsaj-t*, tb. — *ok*. Szabó Dávidnál am. pocs, pocsolya.

POCSAJ, (2), falu Bihar, pusztá Abauj m.; helyr. *Pocsaj-ba*, — *ban*, — *ból*.

POCSÁLÉK, (pocs-al-ék) fn. tt. *pocsalék-ot*, harm. sz. r. — *ja*. Szabó Dávidnál am. az egyszerű pocs; máskép : *pocsaj, pocsolya*.

POCSÁLÉK, (pocs-ál-ék) fn. tt. *pocsálék-ot*, harm. sz. r. — *ja*. Marczal mellékén am. mosogató lé, moslék. Egynek látszik „pocsalék” szóval.

POCSÉK, (pocs-ék) fn. tt. *pocsék-ot*, harm. szr. — *ja*. 1) Pocsból álló lustos víz, pocsolya, lucskos sár. A csagataj nyelvben : *pocsak* (Vámbéry). 2) Átv. becsületében moeskol. *Pocsékká tették őt*. Továbbá 3) am. paskolás, verés által megrontott valami. *Jég-eső által pocsékká lett az egész határ*.

Alkatra nézve azon származékszók közé tartozik, melyekben az *ék* majd *ok*, majd újabb származékoknál egyszerű *k* lesz, pl. *marék, marok, markol; burék (borék), burok, burkol* stb. noha *pocsok* csak némely tájakon van szokásban. De mind ezek nemcsak a további képeztetést veszik föl rendesen a harmadik alakban, pl. mint föntebb : *markol, pocskol, burkol; markos, mocskos*, stb. hanem többnyire az önhangzón kezdődő ragok előtt is, pl. *markot, markok, markom, markod; burkot, burkok*, stb.

POCSÉKOL, (pocs-ék-ol) áth. m. *pocsékol-t*. Csapkodva, ütögetve, taposva, paskolva lever, megrent, öszvezúz. *A tilosba járó barmok lepocsékolják a rétet, vetést*. Innen átv. ért. valamit elveszteget, elpredál. *Jószágot pocsékolja. Mindenét elpocsékolta*. Önhatólag véve am. sáros vízben tapos, vagy holmi moslékban kotorászva locspocsot csinál. *Pocsékolnak*



a tócsában járó gyermekek. Mosogató dézsában pocsekölöni.

POCSÉKOLÁS, (pocs-ék-ol-ás) fn. tt. *pocsekölös-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valamit pocsekölnek; továbbá, lustolás, lucskolás. V. ö. POCSÉKOL.

POCSÉKOS, (pocs-ék-os) mn. tt. *pocsekös-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Pocsekkel, sáros vízzel borított, lepett, licses-locsos. *Pocsekös utcák, utak*.

POCSÉKOSAN, (pocs-ék-os-an) ih. Pocsekkel borítva, lucskosan, lustosan, csajtosan.

POCSÉR, (pocs-ér) fn. tt. *pocsér-t*, tb. — *ok*. I. POCSÉK, 1).

POCSÉTA v. POCSÓTA, (pocs-é-ta v. pocs-ó-ta) fn. tt. *pocsétá-t*. L. POCSÉK, 1).

POCSÉTAKERÜLŐ, (pocséta-kerülő) ősz. fn. gúnyosan am. bakancsos katona.

POCSÉTÁS v. POCSÓTÁS, (pocs-ó-ta-as) I. POCSÉKOS.

PÓCSFALU, falu Vas m.; helyr. — *falu-ba*, — *ban*, — *ből*.

PÓCSFALVA, erd. falu Küküllő m.; helyr. — *falván*, — *ra*, — *ről*.

POCSKOL, (pocs-k-ol) áth. m. *pocskol-t*. 1) Paskol, megver, lever, öszvezúz. *A jégeső lepocskolta a vetéseket*. 2) Mocskol, lustossá, latyakossá tesz. *Ruháját a sárvíz bepocskolta*. 3) Átv. csunya, mocskos szók-kal, szidalmakkal gyaláz, pocskondiáz.

POCSKOLÁS, (pocs-k-ol-ás) fn. tt. *pocskolás-t*, tb. — *ok*, harm. sz. r. — *a*. 1) Paskolás, meg-, leverés. 2) Mocskossá, lustossá tevés. 3) Szidalmakkal gyalázás.

POCSKOLÓDÁS, (pocs-k-ol-ó-d-ás) fn. tt. *pocskolódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Mocskolódás, mind 1) anyagi, mind 2) erkölcsi értelemben. V. ö. POCSKOLÓDIK.

POCSKOLÓDIK, (pocs-k-ol-ó-d-ik) belsz. m. *pocskolód-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Holmi pocspan, lötyében, sárban vízben maga magát bemocskolja, belocsolja, lustosítja. *Pocskolódnak a tócsában ugráló gyermekek*. 2) Átv. másokat csunya, mocskos szók-kal gyaláz, és viszont gyaláztatik. *Pocskolódnak az összeveszett kofák*.

POCSKONDIÁZ, (pocs-k-on-di-a-az) önh. m. *pocskondiáz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *pocskondiáz-z*. L. POCSKOLÓDIK 2).

POCSKONDIÁZÁS, (pocs-k-on-di-a-az-ás) fn. tt. *pocskondiázás-t*, tb. — *ok*, harm. sz. r. — *a*. L. POCSKOLÓDÁS, 2).

POCSKOS, (pocs-k-os) mn. tt. *pocskos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Lucskos, lustos, mocskos, sárvízzel, moslékkel becsunytott, stb. *Pocskos csikász, póczafogó. Pocskos téglavető, vízi vadász*. V. ö. POCSÉK.

POCSKOSAN, (pocs-k-os-an) ih. Pocskos állapotban, pocsokkal becsunytva.

PÓCSMEGYER, falu Pest-Pilis m.; helyr. — *megyer-re*, — *én*, — *ről*.

POCSOG, (pocs-og) gyak. önh. m. *pocsog-tam*, — *tál*, — *ott*. Gyakran vagy folyvást pocs- v. pacs-féle hangot hallat, midőn t. i. ütik, vagy ütődik. *Pocsog a nedves ruha, midőn mosófával verik*.

POCSOGÁS, (pocs-og-ás) fn. tt. *pocsogás-t*, tb. — *ok*, harm. sz. r. — *a*. Pocs- vagy pacs-féle hang gyakori vagy folytonos hallatása.

POCSOK, (pocs-ok) fn. tt. *pocskot*, harm. szr. — *a*. L. POCSÉK.

POCSOL, (pocs-ol) áth. m. *pocsol-t*. A vizet, vagy más folyadékot csapkodva locsogtatja, szétütögeti. Olyan mint *locsol, lustol*.

POCSOLÁS, (pocs-ol-ás) fn. tt. *pocsolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami pocsol.

POCSOLA v. POCSOLYA, (pocs-ol-a) fn. tt. *pocsolá-t*. Pocsek, pocseta, mocsola, sárvíz; eső vagy árvíz után a gödrökben, völgyekben levő tócsa, lőtye.

POCSOLYAKERÜLŐ, (pocsolya-kerülő) lásd : POCSÉTAKERÜLŐ.

POCSOLYALÁTONYA, (pocsolya-látonya) ősz. fn. Növényfaj a látónyák neméből; szára mint egy arasznyi; levelei a vizen kívül levők, négyesek, tojáskezelek, a víz alatt levők hajszálformák; virágai a levéltöveken fejeztek, aprók. (Elatine alsinastrum.)

POCSOLYÁS, (pocs-oly-a-as) mn. tt. *pocsolyás-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Pocsolyákkal lepett, mocsolyás, pocsetás. *Tavaszkor, a hó olvadása után, pocsolyások a rétek, völgyek*.

POCSOS, (pocs-os) mn. tt. *pocsos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Sárvizes, lőtyés, lustos, lucskos, locsos, csajtos, csetres. *Pocsos ruha. A vízi vadászok pocsosak*. V. ö. POCS.

POCSOSAN, (pocs-os-an) ih. Pocsos, lustos állapotban.

PÓCS-PETRI, falu Szabolcs m.; helyr. *Petri-be*, — *ben*, — *ből*.

PÓCSTELKE, erd. falu Küküllő m.; helyr. *Pócselké-n*, — *re*, — *ről*.

POCZ, (1), fn. tt. *poczot*, harm. szr. — *cza*. 1) Túl a Dunán, nagy has, honnan, *poczos* am. nagy dobász hasu; másképp : *poczok*, honnan : *poczokos*. Különösen mondják viselős ebről, macskáról, disznóról, s néha nőről is; másképp : *poczak*. *E szukának nagy pocza van. Alig viszi a poczát*. Rokon vele *poh*. 2) Vízi patkány.

POCZ, (2), pusztá Somogy m.; helyr. *Pocz-ra*, — *on*, — *ről*.

PÓCZ, 1) I. POLCZ. 2) Am. *pőcze*, a *takony-pőcz* öszvetett szóban.

POCZA, fn. tt. *poczát*. A disznónak hívó, csalogató neve; olyan mint a lóé *macza*, *maczi*, a borjúé *becze*, a macskáé *czicza*, stb. Kicsinyezve a malaczt így hívogatják : *poczi*. Egyezik velők *czocza*, *czoczi*.

POCZAFÜ, (pocza-fü) ősz. fn. Maszlagféle bódító magvu növény köznépies neve, melyen úgynevezett tüskésdisznóhoz hasonló szurós gumók te-



remnek, innen a főntebbi név; másképp szintén köznyelven: *tüvises disznó, poczér, csudafa, maszlag, csattanító*; növénytani nevén: *maszlagos redősirom*. (*Datura stramonium*). V. ö. POCZA.

POCZAK, (pocz-ak) fn. tt. *poczak-ot*, harm. szr. —ja. Nagy, dobasz has, különösen a viselős, vemhes állatoknál. *Nő a poczakja. Letette a poczakját.*

POCZÁKOL, (pocz-ák-ol) önh. m. *poczákol-t*. Kemenes táján am. rondán mosdik, úgy hogy bemocskolja magát, mintegy *pocsékol, pocskol*.

POCZÁKOLÁS, (pocz-ák-ol-ás) fn. Ronda mosdás, maga bemocskolása.

POCZAKOS v. POCZOKOS, (pocz-ak-os) mn. tt. *poczakos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Nagy, dobasz hasu, potrohos. *Poczakos béka. Felfújja magát mint a poczakos béka.* (Km.). 2) Viselős, vemhes. *Poczakos disznó, eb, macska.* V. ö. POCZOK.

POCZÁNFÉRÉG, (poczán-férég) ősz. fn. Vízi patkány, másképp: *pocz*.

POCZÉR, (pocz-ér) fn. tt. *poczér-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. L. POCZAFÜ. Szabó Dávidnál *póczér* a barlang- (ballang-) kóróval hason szó.

POCZFEKETE, (pocz-fekete) ősz. mn. Lórról mondják, melynek világos fekete szőre van, milyen körülbelül a poczé, azaz, vízi patkányé; néhutt másképpen: *egérszörű*.

POCZI, fn. tt. *poczi-t*, tb. —k. A malacznak hívó, csalogató neve, mint a csikóé: *maczi*, a kis macskáé: *cziczi*, az ebekéé: *piszi*, a kis borjúé: *beczi*. *Poczi poczi tarka, se füle se farka.* (Km.).

POCZIHA, fn. tt. *poczihát*. Szabó Dávidnál (bútyor szó alatt) am. batu, motyó, málha.

POCZIK, (pocz-ik) fn. tt. *poczik-ot*, harm. szr. —ja. Mátyusföldön, s némely más vidékeken, közönséges egér. *A macska poczikot fogott.* A patkányt jelentő *pocz* szónak kicsinyített származéka.

PÓCZIK, (pócz-ik vagyis: polcz-ik) fn. tt. *póczik-ot*, harm. szr. —ja. Sárból csinált padka, a falusi házak előtt, vagy kállya előtt, kemence tövében, melyen üldögelni, illetőleg fekönni szoktak. *Vasárnap este kiülni a póczikra. Kemenczépóczikon hálai.* A polcz (pócz) szónak kicsinyített származéka. A székelyeknél: *puczok, puczik*, Abaújban: *koczik*, Mátyusföldön: *tüzhely*, elrontva: *tüszely*.

POCZITA, I. PASZITA.

POCZKÁL, tájdivatosan am. *paczkál* v. *paczkáz*; I. ezt.

POCZKÁLÓDIK, I. PACZKÁLÓDIK.

POCZKOL, (pocz-ok-ol) áth. m. *poczkol-t*. Szeg, ék-, vagy duczféle eszközzel fölemel, feltámaszt valamit. A vékonyhangu *péczkél* ígének változata. V. ö. POCZOK.

POCZKOLÁS, (pocz-ok-ol-ás) fn. tt. *poczkolás-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Cselekvés midőn valaki valamit poczkol.

POCZKOS, (pocz-ok-os) mn. tt. *poczkos-t* v. —at, tb. —ak. L. POCZAKOS.

POCZOK, (pocz-ok) fn. tt. *poczok-ot* v. *poczok-ot*, harm. szr. —ja. 1) Nagy, dobasz, vagy viselős, vemhes has, másképp: *poczak*. *Poczokot eresztetni* am. hasban hízni. 2) Baranyában am. patkány, pocz, v. poczféreg, v. poczik. *Szeretnék a poczkot is, ha nem lopna.* (Km.). 3) A székelyeknél pótléku szolgáló szeg. *Poczokot tenni az asztal lába alá, hogy ne inogjon.* Innen, *poczkolni*, am. *peczkelni*. *Poczokold fel az asztal lábát.* Továbbá ugyanott hasítószeg (ék) forma, fejsze alaku, lapos hegyű fáska. Vékonyhangon rokon *peczek*.

POCZOKFA, (poczok-fa) ősz. fn. Általán fa ék, vagy szeg, melylyel valamit fölpeczkelnék, p. a csizmaziák poczokfája, melylyel a csizmát fára feszítik.

POCZOKOS, I. POCZAKOS.

PÓCZOL, I. POLCZOL.

POCZOS, (pocz-os) mn. tt. *poczos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Általán, nagy, dobasz, felfújt hasu, poczakos. 2) Különösen viselős, vemhes; leginkább kutya, macska, disznóról mondják. *Poczos szuka. A maglók mind poczosak lettek.*

PODAFA, falu Pozsony m.; helyr. —fá-ra, —n, —ról.

PODÁR, pusztá Veszprém m.; helyr. *Podár-ra*, —on, —ról.

PODGYÁSZ; PODGYÁSZOS, I. POGYÁSZ; POGYÁSZOS.

PODHORÁNY, pusztá Liptó m.; helyr. *Podhorány-ba*, —ban, —ból.

PODOLIN, mváros Szepes m.; helyr. *Podolin-ba*, —ban, —ból.

PODSÁGA, erd. falu Torda m.; helyr. *Podságá-ra*, —n, —ról.

PODVA, PODVÁS, I. PUDVA, PUDVÁS.

POF, fn. tt. *pof-ot*, harm. szr. —ja. Az arcznak két oldalán, a járomcsontok alatt, s a száj, orr, és fülek közt levő részek, melyek merő izomból állanak, s rugékony természetüknél fogva felfújhatók. Midőn ezek üregét levegővel teli szívjuk, azután kibocsátjuk, kifújjuk, körülbelül ily hangot adunk: *pof* v. *pöf*. E hangszervi elemzésnél fogva *pof* eredetileg jelent oly természeti hangot, melylyel a levegővel belülről megtöltött száját egyszerre kinyitjuk és azon a levegőt kifújjuk; s innen mint alakszó általában jelent gömbölyűt, dudorút, különösen pofát. Azonban e jelentése általános szokással csak e kifejezésekben használtatik: *pofon ütni, verni* vagy *csapni*; vagy *pofon felejtetni*; és ezen származékban: *pofók*, néhutt: *pöfök*. De egyebekben a megtöltött *pofa* divatos. Így a jelzőket a megtöltött *pofa* veszi fel, pl. *tömött, teli, nagy, beesett pofa*, nem pedig: *pof*; hasonlóan a személyes névragokat: *pofám, pofád, pofája*, nem pedig, *pofom, pofod*, stb. Toldás nélkül pedig, mint főntebb mondók, arczul csapást jelent, pl. *pofot pofért; fájnak neki a pofok; egy pofál többet kapott; pofra keltek; fél a pofától; pofhoz szokott; nem feledkezik el a pofról, melyet kapott.*



Egyezik vele a latin *bucca*, s német : *Backe*. Rokoni a magashangu *pöf, pöfék, püfeteg, böf, büfög* stb.

POFA, (pof-a) fn. tt. *pofát*. Jelentésére nézve am. pof, azon különbséggel, hogy ez rendszerént arczul csapást jelent, amaz pedig jelenleg nem. V. ö. POF és POFÁZ. Továbbá átv. ért. így nevezik az alfelnék dudoru partjait is. *Seggpofák*. Némileg megvető, alacsonyító értelemben *orcza* helyett használtatik, miért az állatokról, valamint a szemtelen emberekről azt mondják : *Nincs orczájok, hanem pofájok. Kutyának pofa az orczája. Se orczája, se pofája. Jáj, be savanyu pofát csinálsz. Felfújja a pofáját. Ábrázatnak ros, pofának megjárja. Ránczos, csunya pofa. Ily pofát még nem láttam. Ne mutasd többé nálam a pofádat. Vastag pofáján nem fog a szó, a szégyen. Pofaviselő, gúnyosan am. képviselő. Két pofára enni*, am. teli szájjal. Azon szók közé tartozik, melyeket finomabb társalgási nyelvben használni nem szokás.

POFACSONT, (pofa-csont) ösz. fn. I. JÁROMCSONT.

POFADESZKA, (pofa-deszka) ösz. fn. A hajósoknál a hajó elején a kisbálványtól az orrtőkéig és így a hajó orrához emelkedő oldaldeszka. (Kenessey A.).

POFÁS, (pof-a-as) mn. tt. *pofás-t* v. —at, tb. —ak. L. POFÓK.

POFÁSAN, (pof-a-as-an) ih. „Tele” pofával. *Pofásan kürtölök*. Faludi.

POFÁZ, (pof-a-az) önh. m. *pofáz-tam*, —tál, —ott. 1) Köz nyelven am. teli pofával eszik. *Jól bepofázott*. 2) Pázmánnál, Prédik. 662. l. áthatólag am. pofoz, pofon csapdos.

POFÁZIK, (pof-a-az-ik) k. m. *pofáz-tam*, —tál, —ott. L. POFÁZ, 1).

POFIT, (pof-it) fn. tt. *pofit-ot*. Túl a Dunán am. nagy pofa, honnan, *pofitos* am. nagy pofája, pofók, pl. *pofitos ábrázatu*.

POFITOS, (pof-it-os) mn. tt. *pofitos-t* v. —at, tb. —ak. L. POFÁS, POFÓK; és v. ö. POFIT.

POFIZOM, (pof-izom) ösz. fn. Pofot vagyis inkább pofát képező izom, melyet felfújni, kidudorítani, felpuffasztani lehet.

POFLÉ, (pof-lé) ösz. fn. Tréfás köznépi nyelven, pofoncsapás; máskép : szárazleves. *Poflevet kapott*. Hasonlóan a nyakoncsapás népies neve : *nyaklé*.

POFLEVES, (pof-leves) l. POFLÉ.

POFOG, l. PUFOG.

POFÓK, (pof-ók) mn. és fn. tt. *pofók-ot*. Kidudorodott, teljes, nagy pofája. *Pofók gyerek, leány. Kővér pofók Vicza*. (Kisfaludy S.). E szóban az ók nagyító képző, mint ezekben : *szemők, monyók, csombók, pirók, Istók*. Máskép tájdivatosan : *pufók*, s magas hangon : *püfők, püfök*; néhutt : *pofitos*.

POFÓKA, (pof-ók-a) fn. tt. *pofóká-t*. Növény nem a kétfőbbhímese seregéből és fedetlen magvú rendből; csészéje vagy rendes öt-fogu, vagy ajakas; bokrétája ásitó; torka felfuvódott (honnan a neve); felső ajaka egyenes, teknős, az alsónak közep-

ső hasábjá lefíttven. (Dracocephalum.). Némely fajai : *pettegetett pofóka* (dr. moldavicum), köz nyelven török v. moldvai méhfü; *paizsos pofóka* (dr. peltatum) köznyelven : *oldh méhfü*.

POFÓKMADÁR, (pofók-madár) ösz. fn. Aránylag nagyfejú és pofája madár.

POFÓKTÁTKANAF, (pofók-tát-kanaf) ösz. fn. Növényfaj a tátkanafok (lamium) neméből; levelei szívesek, egyenetlen, hegyes, fűrészfogú; bokrétájának torka felfuvódott, s innen a neve. (Lamium orvala.)

POFON, (pof-on) igehatározóként használt szó, például ezen s ily mondatokban : *pofon csapni, pofon ütni, pofon vágni, pofon felejtetni*; a székelyeknél divatosak : *pofon szelni, pofon nyírni. Majd úgy pofon nyírlek, hogy egyik szemed kiüti a másikat* (így. Kriza J.). Használják főnév gyanánt is, *pof* értelemben, pl. *pofont kapott*.

POFONCSAPÁS, (pofon-csapás) ösz. fn. Csapás, melyet valakinek pofájára mérnek. *Nem adnám egy pofoncsapásért. Drágán megadta a pofoncsapás árát. Ha a pofoncsapást elszenveded, máskor dorongot hoz reád*. (Km.).

POFONFELEJTÉS, (pofon-felejtés) ösz. fn. Tréfás köznépi szójárással am. pofoncsapás, mintha csak feledékenységből történnék.

POFONÜTÉS, (pofon-ütés); POFONVÁGÁS, (pofon-vágás) l. POFONCSAPÁS.

POFOS, (pof-os) mn. tt. *pofos-t* v. —at, tb. —ak. Aki vagy ami pofot kapott. *Pofos orcza*. „Pofás” helyett l. POFÓK.

POFOZ, (pof-oz) áth. m. *pofoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Többször üt vagy csap pofon, pofon ver valakit. *Havagjában cselédjeit pofozza. Megpofozni, felpofozni valakit*.

POFOZÁS, (pof-oz-ás) fn. tt. *pofozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Pofonütés, pofoncsapás, pofonvágás.

POFOZKODÁS, (pof-oz-kod-ás) fn. tt. *pofozkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Verekedés neme, midőn ketten egymást viszonyosan pofozzák. *Perlekedésből pofozkodás lett*.

POFOZKODIK, (pof-oz-kod-ik) k. m. *pofozkod-tam*, —tál, —ott. Pofokat ad, és viszontag kap.

POFSZAKÁL, (pof-szakál) ösz. fn. l. BARKÓ.

POGA, falu Borsod m.; helyr. *Pogá-ra*, —n, —ról.

POGÁCSA, (pog-ács-a) fn. tt. *pogácsá-t*. Saját nemü lisztgyuratból való, porhanyó, ropogós, izletes sütemény, melynek alakja rendszeren kerek, dudoru, gömbölyü. *Zsiros, vajas, tüpörtös pogácsa. Mézes pogácsa. Örül neki, mint tót a pogácsának*. (Km.). *Néha a zsiros tarisznyából is pottyán ki vajas pogácsa*. (Km.). *Sokréti pogácsa Istennek áldása*. (Km.). A Müncheni codexben így neveztetik a zsidók husvéti kovásztalan kenyere, lepénye. Átv. értelemben így neveztetik a pogácsaformára alakított téasztaféle



anyag, pl. *kendermagpogácsa*, az olajütőben képzett sonkolyból; *gyógyszerési pogácsa*. Tájdivatosan pl. Abaújban: *bogácsa*.

Kerek, gömbölyű alakjánál fogva rokon a *bog*, *bogács*, *bogldr*, *boglya*, *bogy*, *buga* szókhoz. V. ö. PO, gyökelem. Gyarmathi Sámuel a latin 'focus' szótól származtatja, mintha volna „*focacia*, a foco in quo torretur.” Egyébiránt megvan a török, csagataj nyelvben, és több szláv nyelvekben is.

POGÁCSAALMA, (pogácsa-alma) ösz. fn. Köz ismeretű almafaj, mely laposdad kerek alakjánál fogva a pogácsaféle süteményhez hasonló, összevonva: *pogácsalma*; néhutt: *tányéralma*. Híresek a *kecskeméti pogácsaalmák*. A tartósabb telelő almák közül való.

POGÁCSALEVELÜFÜ, (pogácsa-levelü-fü) ösz. fn. Népies neve a *kisfigekaktus* (cactus opuntia) növénynek; máskép szintén népies néven: *indiai fige*.

POGÁCSÁS, (pog-ács-a-as) mn. tt. *pogácsás-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. Amiben pogácsát tartanak; vagy ami pogácsához hasonló; és aki pogácsát süt, árul. *Pogácsás kosár*. *Pogácsás kenyér* (Molnár Albertnél), *pogácsás kofa*. Telegdinél *pogácsás innep*, am. husvét a zsidóknál. V. ö. POGÁCSA.

POGÁN, POGÁNY, (1), mn. és fn. tt. *pogány-t*, *tb*. —*ak*; midőn főnév, —*ok*. Kinek az Istenről és egélyről vagy épen semmi fogalma és ismeretei nincsenek, vagy ha vannak, hibásak, tökéletlenek, s bálványimádásban nyilatkoznak. Bibliai értelemben a régi zsidók fogalma szerint minden népek, a zsidókon kívül. Jelenleg pogány név alatt értetnek mind azon népek, kik nem keresztények, nem zsidók, vagy muhammed vallásán levők, mennyiben t. i. nem egy igaz Istent hisznek. *Se hite se oltára mint a pogánynak*. (Km.). Köznépi ért. aki nem keresztény, mind pogány. Átv. vad, kegyetlen, szivtelen, durva, kemény. *Pogány szívű, lelkű ember*. *Pogány is megszánná*. *Pogány bánásmód*. *Pogány idő*, igen rossz, kemény, hideg. Adják e nevet lónak is, kivált, ha szilaj.

E szónak a latin *paganus* ból való eredete kétségtelen, s onnan magyarázandó, hogy a bálványimádók, kiket Constantin és fiai a városokból kiűztek volt, falukra vonták magukat, honnan a latin keresztényektől *paganus* (falusi) nevet kaptak. Adelung szerint a német *heide* is e körülményből értelmezendő.

POGÁNY, (2), falu Baranya m.; helyr. *Pogány-ba*, —*ban*, —*ból*.

POGÁNYBORS, (pogány-bors) ösz. fn. A székegyháznál am. törökbors.

POGÁNYKA, I. POHÁNKA.

POGÁNYSÁG, (pogány-ság) fn. tt. *pogányság* —*ot*, harm. szr. —*a*. 1) Vallástalan, vagy hibás vallás, bálványimádási állapot. *Pogányságból keresztény hitre téríteni a népeket*. 2) Pogányok öszveisége, gyülekezete. *A pogányság üldözte a kereszténységet*. 3) Átv. kegyetlenség, vadság, szivtelenség. *Pogányság ilyesmit cselekedni*. V. ö. POGÁNY, (1).

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

POGÁNY-SZENTPÉTER, falu Somogy m.; helyr. *Szentpéter-re*, —*én*, —*ről*.

POGÁNYTÉRITŐ, (pogány-téritő) ösz. mn. és fn. Ki pogányokat keresztény hitre oktat, s Krisztus anyaszentegyházának tagjaivá tesz. Ilyenek voltak az apostolok, a régi egyházi atyák, s ilyenek általában az úgynevezett missionariusok.

POGÁNYUL, (pogány-ul) ih. Pogányok módjára, istentelenül, hitetlenül, vagy hibás egélyi fogalmakkal, bálványozva. *Pogányul élni*; *pogányul imádni a tüzet, állatokat, bálványokat*. Átv. kegyetlenül, durván, szivtelenül, keményen. *Pogányul bánni valakivel*.

POGÁNYVÁR, pusztá Nógrád m.; helyr. —*vár-ra*, —*on*, —*ról*.

PÓGÁR, I. POLGÁR.

POGGYÁSZ; POGGYÁSZOS, stb. I. POGYÁSZ; POGYÁSZOS, stb.

POGONY, falu Nógrád, pusztá Gömör m.; helyr. *Pogony-ba*, —*ban*, —*ból*.

POGONYA, (pog-ony-a) mn. tt. *pogonyá-t*. Hitvány kis termetű; máskép: *pagonya*. Átvitt értelmű szó a sarjadjó erdőt jelentő *pagony* szótól, melynek fája az erdőhöz képest törpe, alacson, tömpe, kutak. A nép gúnyosan több ily hasonlatokat használ, pl. *csiribiri* am. piri, piczi, mint a csira; *padláb ember*, akkora, mint a padláb; *mozsár*, kicsi zömök, olyan, mint a mozsár; a kis gyerek gúnynevei: *vakarcs*, *úrge*, stb. Tata vidékén közmondás: *Semmit sem nő, mindig egyforma, mint a mocsai haraszt*. V. ö. PAGONY.

POGONYAPÉZSMÁLY, (pagonya-pézs mály) ösz. fn. Guineában tenyésző legkisebb faju pézs mály. V. ö. PÉZSMÁLY.

POGRÁNY, falu Nyitra m.; helyr. *Pográny-ba*, —*ban*, —*ból*.

POGY, elvont gyöke *pogyász* szónak és származékainak. L. POGYÁSZ alatt.

POGYÁSZ, (pogy-ász) fn. tt. *pogyász-t*. *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szoros ért. elszállítás végett öszvegöngyölgetett, ruhanemű holmi, egymás. Szélesb ért. mindenféle czeleczula, melyet hordozkodáskor öszveraknak, elvisznek. Mind hangjánál mind jelentésénél fogva gyöke 'pogy' rokon a *bugyor*, *butyor*, *batyu*, *motyó* szók *bugy*, *buty*, *baty*, *moty* gyökeihez, melyekben alapértelem a bugyolálás, öszvehajtogatás, gömbölyítés, s gyökhangjaiknál fogva azon szók seregébe tartoznak, melyek valami gömbölyüt, dudorút, puffadtat jelentenek. V. ö. PO, gyökelem. Rokonítható a franczia-német *Bagage* szóval is, melynek törzse a régi franczia *bague* és svéd *bagg* úgynevezett ruhatáskát (Mantelsack) jelent; ide sorozható a német *Pack* szó is. A *gy* hang ketőztetésével *poggyász*, csak tájdivaton alapszik, mit régiesen *podgyász*-nak is írtak, mint *eggyet edgy*-nek.

POGYÁSZKA, (pogy-ász-ka) kicsiny. fn. tt. *pogyászká t*. Kis bugyerba takargatott holmi. Po-



gyázkáját kezében, boton vinni. Szedd össze pogyáskádat, és takarodjál innen.

**POGYÁSZKOCSI**, (pogyász-kocsi) ősz. fn. Kocsi, melyen az utazók, hordozkodók holmijét, bugyorait, málhát, stb. viszik. *Hadsereget követő pogyázkocsi.*

**POGYÁSZOS**, (pogyász-os) mn. és fn. mint mn. tárgyesete: *pogyászos-t* v. —at; mint fn. tárgyesete: *pogyászos-t*, tb. —ok. Amiben pogyászt visznek; és aki pogyászt visz vagy hord. Öszvetételekben is használják: *pogyászokocsi*, —szekér.

**POGYÁSZSZEKÉR**, (pogyász-szekér) l. **POGYÁSZKOCSI**.

**POGYÁSZTARGONCZA**, (pogyász-targoneza) ősz. fn. Targoneza, melyen poggyászféle holmit visznek, szállítanak.

**POH**, fn. tt. *poh-ot*, harm. szr. —a. A dobasz, felpuffadt alaku hasznak egyszerű neveze, s épen oly természetutánozó, mint az arcz puffatag részét jelentő *pof*, *pofa*. Származékai: *pohók*, *pohos*, *pohosság*, *potröh*, és *pók*. Legközelebb rokonai: *pocz*, *poczok*, *poczok*, szanszkrit: *bah* (nő, vastagodik, honnan *bahusz*, vastag, pohos, görög *παχύς*), német *Bauch* stb.

**POHALOM**, **PÓHALOM**, puszta Békés m.; helyr. *Póhalm-on*, *Póhalm-ra*, —ról.

**POHAMARA**, **PÓHAMARA**, puszta a Nagykunságban; helyr. *Póhamar-án*, —ra, —ról.

**POHÁNKA**, köznéven; másképp szintén köznéven: *hajdina*, *tatárka*, *hariska*, *borköles*. Eredetere nézve alkalmasint am. *pogánka*, s megvan a szláv nyelvekben is. Növénytani néven: *pohánkakizsár*. (*Polygonum fagopyrum*). L. **HAJDINA**.

**POHÁNKACZIKSZÁR**, (pohánka-czik-szár) ősz. fn. Növénytani néven am. *hajdina*; l. **HAJDINA**.

**POHÁNKAKÁSA**, (pohánka-kása) [l. **HAJDINAKÁSA**.

**POHÁR**, fn. tt. *pohar-at*, harm. szr. —a. Legszélesebb ért. különféle anyagu, és alaku edény, melynek közvetlen rendeltetése, hogy igyunk belőle; különböztetésül a palaczk, korsó, kancsó, kulacs, s más ily nemű edényektől, melyek tulajdonkép italtartók, ámbár közvetlenül inni is lehet belőlök. *Üveg, arany, ezüst, cizin, bádóg, fa pohár. Hengerded, hasas, füles, nyakas, talpas pohár. Gyüszü pohár, kupiczapohár. Itczés, messzelyes, félmesszelyes pohár. Seres, boros, kávé, pálinkás pohár.* Különösen, üvegből fújt illetén edény. *Fehér, zöld, vörös, tarka, virágos, csikos pohár. Metszett, kristály pohár.* Különféle céljaira nézve: *ivópohár, mosdópohár, virágpohár.* Könnyű pohár mellett vitézkedni. (Km.). *Egy két pohár borban sok jó barát lakik.* (Km.). *Teli pohár üres tanács.* (Km.). Vagy: *A teli pohárnak tanácsán ne indulj. Itt a pohár, itt a bor, vigasztal ez mindenkor.* (Kisfaludy K.). *Ez a pohár bujdosik, éljen a barátság.* (Bordal). Átv. ért. ital, áldomás. *Barátság, fájdalom, szerelem pohara. Hol poharak csúsznak, tilkok sikamlanak. Rá-*

*köszönteni valakire a poharat. Békepohár*, melynél a haragosak kibékülnek. *Czoki pohár*, tréfásan az elbucsuzó egészségére elköltött ital, vagy adott lakoma. *Bolhapohár* am. álomszerző ital (Sándor I.). *Ukkon pohár* régibb oklevelekben áldomásozó pohár; (*ugho-khu*) a mongolban am. inni s *ughon* am. ivó). *Társpohár*, melyet az ad, ki valamely társulatba, czéhbe, czimboraságba tagul belép, különösen a mesterlegényeknek a legénynyé szabadult inas. *Nem tanácsos ellenséggel társ poharat inni.* (Km.). Túl a Dunán, hol az üvegpohár neve németesen: *kldzli*, a bögrét nevezik pohárnak.

Egyezik vele közelebb a régi felső német *pehar*, szláv *pehár*, *pohár*, román *peharu*, s rokon hozzá az általános német *Becher*, régi szász *biker*, svéd *bägare*, latin *poculum*, görög *βανκάλιον*, *βίκος*, francia *bocal* stb. Alapját valamennyinek talán az *ivás*, *ital* fogalma (latinul: *poto*, *potio*) teszi, melynek gyökhangja a görög, latin, szláv stb. és magyar nyelvekben közös, épen úgy, mint az *evésre* vonatkozó szóké. V. ö. **PITI**. A magyarból elemezve hangváltozati, és előtétli hasonlatnál fogva *pohár* lehet am. *ivár*, *ihár*, *pivár*, *pihár*, *pohár*; így módosul az *i* részint *p* előtét által ezekben: *iti* *piti*, *ityók* *pityók*, részint mély hangú szókban *o*-val váltakozva, *gyilk* *gyolk*, *csima* *csoma*, *csimbók* *csombók*, *ih* *juh*, *ig* *jog*, *sivó* *sovány* *silány*, stb. Az *ár* képző oly magyaros benne, mint a *sugár*, *kosár*, *bogár*, *agár*, *madár*, *hínár*, *hajcsár* stb. szókban.

**POHARACSKA**, (pohár-acs-ka) l. **POHÁRKA**.

**POHÁRALAKÚ** v. —**ALAKU**, (pohár-alakú) ősz. mn. Minek olyan alakja van, mint a poháré. Különösen a növénytánban olyan csésze, bokréta, vagy lepel, mely egy csonka, felfordított karima nélküli kúpot ábrázol. (Gönczy P.).

**POHARAS**, (pohár-as) mn. tt. *poharas-t* v. —at, tb. —ak. Pohárral ellátott, vagy amiben poharat tartanak. *Poharas tálcza, szekrény.*

**POHARAZ**, (pohár-az) önh. m. *poharaz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Pohárból iddógál. *Jó barátival együtt poharaz.*

**POHARAZÁS**, (pohár-az-ás) fn. tt. *poharazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Pohárból iddógálás.

**POHÁRGALÓCZA**, (pohár-galócza) ősz. fn. Erdőkben tenyésző gombafaj a galóczák neméből; tönkje bördös, minden második lemeze tönkre futó, kalapja tölcse, honnan a neve is. (*Agaricus cyathiformis*.)

**POHÁRKA**, (pohár-ka) kicsiny. fn. tt. *pohárkát*. Kis pohár. *A csemegebort pohárkából inni. Égett-borból egy pohárkával felhajtani.* Dunán túl: *kupicza*.

**POHÁRKÉPÜ** v. —**KÉPÜ**, (pohár-képü) l. **POHÁRALAKÚ**.

**POHÁRKÖSZÖNTÉS**, (pohár-köszöntés) ősz. fn. Társas lakomázás közben divatos szokás, midőn valaki borral tölt poharat emelve, s más valakinek valamely jeles tulajdonságát vagy tettét megemlítve,



azt ennek egészségére, s hosszú boldog életére (azaz neki egészséget s hosszú boldog életet kívánva) kiiszsa, és a lakmározókat hasonló kiívásra felszólítja.

**POHÁRNOK**, (pohár-nok) fn. tt. *pohárnok-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Általán asztali szolga, ki az italokról gondoskodik, s azokat poharakba töltögeti. A fejedelmi udvaroknál illetén udvari tiszt. *Királyi pohárnok*. „Perényi Mihály Zemplin vármegyei főispán és király Ő felsége pohárnokja.” Levél 1552-ből. (Szalay Ágoston 400 m. l.).

**POHÁRNOKMESTER**, (pohárnok-mester) ősz. fn. A fejedelmi udvaroknál főrangú személy, a pohárnokok főnöke, ki e czímet méltóság gyanánt viseli. *Magyar királyi pohárnokmester* v. *főpohárnok*. (Pincernarum regalium magister).

**POHÁRNOKSÁG**, (pohár-nok-ság) fn. tt. *pohárnokság-ot*. Pohárnoki szolgálat, vagy hivatal, vagy udvari főméltóság.

**POHÁRSZÉK**, (pohár-szék) ősz. fn. Poleczos szekrény, különösen az ebédlő terem bútora, melyben az itálnak való edényeket, palaczkokat, poharakat tartják.

**POHASZT**, (poh-asz-t) áth. m. *pohaszt-ott*, htn. —ni v. —ni, par. *pohaszsz*. Pohossá tesz; pohval ellát, fölkészít.

**POHASZTÁS**, (poh-asz-t-ás) fn. tt. *pohasztás-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Pohossá tevés; pohval fölkészítés.

**POHÍT**, (poh-ít) áth. m. *pohít-ott*, htn. —ni v. —ni, par. —s. L. **POHASZT**.

**POHÓK**, (poh-ók) mn. tt. *pohók-ot*. Kinek nagy poha, azaz, kidudorodott hasa van, potrohos, pohos. Alkatra hasonlók hozzá: *pofók*, *monyók*, *szemők*. V. ö. **POH**.

**POHOS**, (poh-os) mn. tt. *pohos-t* v. —at, tb. —ak. L. **POHÓK**.

**POHOSSÁG**, (poh-os-ság) fn. tt. *pohosság-ot*, harm. szr. —a. Dobasz, nagy hasu állapot, vagy tulajdonság. *Pohossága miatt alig bír járni. Nyavalyában elvesztette pohosságát.* V. ö. **POH**.

**POJÁNA**, faluk Bihar és Zaránd m.; helyr. *Pojánd-ra*, —n, —ról.

**PÓJKA**, (bálikó?) fn. tt. *pójkát*. Csomós kinövés, buzogány a káka tetején, másképp: *páka*, *baka*, *bálikó*, *bákány*. Eléjön Szabó Dávidnál. Rokon azon hasonló gyökű szókhoz, melyek alapértelme dudorodás, gömbölyűség, milyenek: *pocz*, *poh*, *ponk*, *pota*, *boly*, *bogy*, *bog* stb. Dankovszky szerint a cseh nyelvben *pjka* am. dsida, a német Pike; maga a német Pike v. *Picke* hasonlít a magyar *bök* szóhoz.

**POJNICZA**, falu Kővár vid.; helyr. *Pojnicz-ra*, —n, —ról.

**POJNIK**, mváros Zólyom m.; helyr. *Pojnik-ra*, —on, —ról.

**POK** v. szokottabban **PÓK** (1), fn. tt. *pók-ot*, harm. szr. —ja. 1) Cseszleféle kis gömbölyű, a pókhoz némileg hasonló bogár, mely száraz nyárban a legelőfüveket lepi meg, s a marhának ártalmas.

2) A szegnek gömbölyű feje, boga. 3) A lovak körmei fölött támadni szokott kóros kinövés, csomó, másképp: *inpók*, h előhanggal túl a Dunán, *hinpók*. 3). L. külön: **PÓK**.

Mindenik értelemben azon rokonhangu szókhoz sorozható, melyek valami gömbölyűt, csomósat jelentenek; s rokon vele: *bog*. V. ö. **PO**, gyökselem.

**PÓK**, (poh-ók) fn. tt. *pók-ot*, harm. szr. —ja. Köz ismeretű, sajátságos bogárnem; legtöbb fajainak nyolcz lába, nyolcz szeme, két falámja, s fogacskákkal ellátott négy állkapcsa van. Csudálatos művek a finom szálakból szövött pókháló, melylyel legyeket, szúnyogokat, darázsokat, stb. fognak. *Házi pók*, mely házakban, kamarákban, csűrökben lakik. *Keresztes pók*, szabadban szeret tanyázni, s nevét a hátán levő fehér keresztvonalástól kapta. *Madarászpók*, mindenek közt legnagyobb, mely a kis kolibrikat elfogja, s megöli. *Vízi pók*, hasonló a poloskához, színe sötétvörös. *Kaszás pók*, igen hosszú lábakkal, stb.

E bogárnak neve hasonló azon szókhoz, melyek gömbölyűt, dudorút jelentenek, ú. m. *poh*, *pohók*, *pohos*, *pocz*, *poczok*, stb. Valószínű, hogy azt a magyar testének csomódad, pohos alakjáról nevezte el, miért az aránylag vékony lábú, és poczos embert a népnyelv gúnyosan pókhoz hasonlítja. Egyezik vele a szláv *pank*, *pajonk*, *pavúk*, s a testnek dudoru részét jelentő német *Bauch*.

**POKA**, fn. tt. *pókát*. A székelyeknél am. pólya, különösen, a csecsemőket takaró pelenkaféle ruha, rongy, honnan, *pokálni*, am. pólyálni. Alapértelme és gyökhangokra rokon a *pólya*, *bula*, *buldl*, *patyóka*, *patyókdl*, továbbá a *pokla*, *poklos* szókhoz, mennyiben burkolásra, betakarásra vonatkoznak. Kriza Jánosnál hosszú ó-val: *póka*.

**PÓKA**, (1) fn. tt. *pókát*. L. **PULYKA**.

**PÓKA**, (2), A székelyeknél Kriza J. szerint am. pólya; a Tájáztótárban rövid o-val: *poka*, Gyarmathinál is *pokál* mint ige. Baranyában: vakszem, halánték. Utóbbi értelemben azon rokon gyökhangú szók közé sorozható, melyek dudorodásra vonatkoznak. Hasonló hozzá a dudoru csontot jelentő *boka*. Az első értelemben lehet *bulóka* is.

**PÓKA**, (3), erd. falu Torda m.; helyr. *Póká-ra*, —n, —ról.

**PÓKAFA**, falu Szala m.; helyr. —*fá-ra* —n, —ról.

**PÓKAFALVA**, erd. f. A. Fehér m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

**PÓKAKAKAS**, (póka-kakas) ősz. fn. I. **PULYKAGUNÁR**.

**PÓKAKÉPÜ**, (póka-képü) ősz. mn. Vörös, rezes ábrázatu, milyen a pulyka feje.

**PÓKA-KERESZTÚR**, erd. f. Torda m.; helyr. —*Keresztúr-ba*, —ban, —ból.

**POKÁL**, (1), Gyarmathynál am. pólál; lásd: **PÓKÁL**.

**PÓKÁL**, (2), fn. tt. *pókál-t*, tb. —ak, harm. sz. r. —ja. Nagyobbféle díszpohár, másképp: *serleg*, *billi-*







POKLOSTELEK, falu Bihar m.; helyr. — *telek-re*, — *én*, — *ről*.

POKLOSTELKE, erd. f. Doboka m.; helyr. — *telké-re*, — *n*, — *ről*.

POKLÚL, (pokol-úl) ih. Pokol módra, gonoszúl (Molnár A.). L. POKOL alatt is.

POKLYA, l. POKLA.

POKOL, (1), fn. tt. *pokl-ot*, harm. szr. — *a*. A székelyeknél maiglan divatozó értelemben am. pokolvar, mérges kelés, ölfene, máskép: *pokolszökés*. Molnár A. szerint jelent bélpoklosságot is, honnan a *poklos*, *poklosság* származékok; l. itt alább POKOL, (2).

POKOL, (2), fn. tt. *pokl-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Keresztény hittani ért. túlvilági hely, illetőleg állapot, melyben a mennyei bíró által kárhozatra ítélt gonoszok az Isten szemléletétől megfosztva mindörökké szenvednek, kinlódnak, honnan, a szentírás szavai szerint, nincs menekülés, nincs megváltás. *Pokolból nincs szabadulás*. (Km.). *Tágas út a pokol útja*. (Km.). *Tágas a pokol útja*. (Km.). *Mindenünnen visz út a pokolba*. (Km.). *Pokolban kotlották, világra költötték*. (Km.). *Pokolban is megyesik egyszer a vásár, vagy az ünnep* (km.) azaz mindenkire mosolyog egyszer a szerencse. *Pokolba sem veszik be* (km.), azaz fogatlan, mert ott „fogak csikorgatása” leszen. A katolika egyház tanítása szerint különbözik tőle a *purgatorium*, mely *pokol tornácának* is nevezetik, hol a megholtak lelkei csak ideiglen szenvednek, míg bűneikért, melyek örök kárhozatot nem érdemlenek, az Isten igazságának eleget nem tettek. 2) Elterjedt, köz képes fogalom szerint, túlvilági hely, hol a kárhozottak lelkeit az ördögök kinozzák, gyötrik, különösen örök tűzben égetik. Innen a pokol a testi lelki kínok netovábbját jelenti. Már a régi Halotti beszédben is eléjön: „És szabadcsa v. szabadóha (irva: *zoboducha*) őt ördög il-detítöl és pokol (irva: *pucl*) kintzjától.” Közön-séges szólásmódok: *Ég, mint a pokol. Életem való-ságos pokol. Menj pokolba. Pokol vegyen be. Pokolra-való gazember. Igyál torok, nincs pokol. Pokol orszá-gából való. Pokol gyehennája. A torok kis pokol. Po-kol a béle.* Régiesen annyi is mint rosz, gonosz. *Pokol hír*. (Kresznericsnél). „Mi sem nekik sem egyebeknek pokol példát nem akarunk adnia (így), hanem úgy szolgálnia mint jámborok. Levél 1542-ből (Szalay Ágoston 400 m. l.). Innen *poklúl* am. gonoszúl. „Poklúl járának az szegény cigányok” Intő ének 1550-ből. (Thaly K. gyűjt.). *Nincs poklabb a hazug embernél*. (Pesti meséi).

Egyeznek vele a szláv nyelvekben: *poklo*, *pieklo*, *peklo* stb. talán *pecsjem* (= sütök), különösen orosz *peka*, lengyel *piece* szóktól; a német *backen* törzse (back) is egyezik a „pokol” *pok* törzsével. Fi-gyelmet érdemel a malaji nyelvben *pukol*, mely am. üt, kinoz, vagy ütés, kintás.

POKOL, (3), falu Vas m.; helyr. *Pokol-ba*, — *ban*, — *ból*.

POKOLA, falu Bihar m.; helyr. *Pokolá-ra*, — *n*, — *ról*.

POKOLBELI, (pokol-beli) ősz. mn. Pokolban lakó, ott levő; ahhoz hasonló. *Pokolbeli sátán, ördög. Pokolbeli kínok*.

POKOLBIRÓ, (pokol-bíró) ősz. fn. A régi hellenek, és rómaiak mythosza szerint három sze-mély (Minos, Aeacus és Rhadamathus), kik a meg-holtak lelkeit bíróképen ítélték, és vagy pokolba vagy elysiumba utasították.

POKOLBOGÁR, (pokol-bogár) ősz. fn. Fonal-dad kis bogár éjszaki Svédországban, melynek csí-pése igen nagy kinokat okoz. (Furia infernalis.)

POKOLFAJ, POKOLFAJZAT, (pokol-faj v. —fajzat) ősz. fn. Átv. ért. istentelen gonosz, ki a pokolbeli ördöghöz hasonló, ördög ágyából szakadt.

POKOLFENÉK, (pokol-fenék) ősz. fn. Képes kifejezéssel am. a pokolnak legmélyebb része; mély-séges pokol, mint a legnagyobb kínok tanyája.

POKOLFOLYAM, (pokol-folyam) ősz. fn. A régiek mythosza szerint túlvilági folyam, melyen a holtak árnyékait Charon nevű hajós átszállította. (Styx.)

POKOLGÉP, (pokol-gép) ősz. fn. Öldöklő gé-pezet, mely löporral megtöltetvén, egyszerre több nyílásokon szórja magából a gyilkos golyókat és egyéb szereket.

POKOLISTEN, (pokol-isten) ősz. fn. A régi hellenek és rómaiak alvilági istene. (Pluto).

POKOLKÍN, (pokol-kín) ősz. fn. Kín, melyet a pokolra kárhozott gonoszok szenvednek. Átv. ért. igen gyötrő, égető kín. *Pokolkínokat kellett kiál-lanom*.

POKOLKŐ, (pokol-kő) ősz. fn. Égető szer a sebészeknél, t. i. választóvízben (salétromsavban) feloldott ezüst (salétromsavas ezüstélgoldat), melyet sebészi cézla porcellán csészében megolvasz-tanak addig, míg felületén többé nem habzik, mire azután orrmákba öntik, s ezekből vékony tollvastag-sággal bíró rudacskákként kerülnek ki. Ha ezzel bizonyos testrészeket (a testen támadt némely kinö-véseket, vad húst stb.) bedörzsölnék, azok azonnal fejr színt vevén fel elhalnak. Ha valamely részt világosság ér, ez kevés időre megfeketedik.

POKOLL, pusztá Abauj m.; helyr. *Pokoll-ba*, — *ban*, — *ból*.

POKOLPOZDORJA, (pokol-pozdorja) ősz. fn. Átv. ért. Istentől elrugaskodott semmirekellő go-nosz, akasztófa czimere, ki megérdemli, hogy poz-dorja gyanánt a pokolban égjen.

POKOLRAVALÓ, (pokolra-való) ősz. mn. és fn. A szidó kifejezések egyike, s am. javithatatlan gonosz, átkozott, ki megérdemli, hogy pokolba jusson.

POKOLSZÖKÉS, (pokol-szökés) l. POKOL-VAR.



POKOLTOROK, (pokol-torok) ősz. fn. Képes kifejezéssel, azon nyílás, mely a pokolba vezet, vagy az egész pokolnak öble.

POKOLTŰZ, (pokol-tűz) ősz. fn. Tűz, (akár tulajdon, akár képes értelemben), mely a pokolban ég. *Pokoltűzre kárhoztatott gonoszok.* Átv. igen nagyon fűtő, égető tűz.

POKOLVAR, (pokol-var) ősz. fn. Veszélyes nemű mérges, tüzes kelés, kemény daganat az emberi testen, máskép: *ölőfene, pokolszűkés.* (Carbunculus.)

POKOLVARAS, (pokol-varas) ősz. fn. Kinek testén pokolvar van, pokolvartól lepett. *Pokolvaras kórok.*

POKOLVARFŰ, (pokol-var-fű) l. POKOLVAR-LIBATOPP.

POKOLVARLIBATOPP, (pokol-var-liba-topp) ősz. fn. Növényfaj a libatoppok neméből; levelei szívformák, szögletesek, hat—tíz nagy fogakra kinyargatva; fűrtel elágazók, leveletlenek. Ha a parej közé szedik, s a sertéseknek és teheneknek adják, azok tőle megdöglenek. (*Chenopodium hybridum*). Köznapi nyelven: *pokolvarfű.*

PÓKOS, (pók-os) mn. tt. *pókos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Ahol vagy amin pók nevű bogarak tanyáznak. *Pókos kamara, szugoly.* 2) Amin pók nevű csomó, kinövés van. *Pókos lábu ló.* Máskép: *inpókos, hinpókos.* V. ö. PÓK.

PÓKOSAN, (pók-os-an) ih. Pókos állapotban. Pók nevű kinövés. V. ö. PÓKOS.

POKRESZELŐ, (pok-reszelő) ősz. fn. Lakatosok, kovácsok reszelője, melylyel a csavaros szeg fejét vágják be. E szóban a *pok* gömbölyűféle csomót jelent, s egy értelmű a ló lábán támadni szokott *pok* v. *pók*, továbbá a *boka* nevű csomóval. V. ö. POK és BOG.

POKRÓCZ, fn. tt. *pokróczt*, harm. szr. —a v. —cza. 1) Szoros ért. goromba szőrből kötött, vagy szőtt, vagy csapóban kallott bozontos, gubancos posztóféle kelme. *Lóterítő pokróczt. Goromba, mint a pokróczt.* 2) Szélesb ért. hasonlónemű szövet más finomabb anyagnak, pl. gyapjunak, selyemnek kőcczszából. *Gyapju pokróczt, selyem pokróczt. Ágyterítő pokróczt. Addig nyujtózzál meddig a pokróczt ér.* (Km.). *Rövidebb a pokróczt mint az ágy.* (Km.). *Alá terítették a vizes pokróczt* (km.), mint az alvájáró ágya elé szokták, hogy kórálumból fölébredjen s másokat se ijesszen.

Ha e szóban alapfogalmul a takarást, burkolást vesszük; úgy győke *pok* azon szók osztályába tartozik, melyek burkot, pólyát jelentenek, milyenek a székel *póka* v. *poka*, *pokla*. Elemelve volna: *poklóczt*, a *pokol* v. *pókál* (burkol, takar) törzsöktől, honnan lett: *pokoló*, *pokló*, végre a kicsinző, és olcsárló *ocz* képzővel *poklóczt*, mint: *vadóczt*, *abajdóczt*, *daróczt*, *martalóczt*. Egyébiránt Gyarmathi szerint esehül *pokliczka* (l-hanggal) és *pokroveczt*, szerbül: *pokrovacz*, oroszul: *pokrov, pokrivalo* stb.

POKRÓCZCSINÁLÓ, (pokróczt-csináló) ősz. fn. Csapó, ki pokrócztokat kall, csinál.

POKRÓCZOS, (pokróczt-os) mn. tt. *pokrócztos-t* v. —at, tb. —ak. Pokrócztal ellátott, betakart, megrakott. *Pokrócztos lovak; pokrócztos bolt.* Mint fn. tárgyesete: *pokrócztos-t*, többese —ok, s jelent pokrócztcsinálót. Átv. ért. mondják durva, goromba magaviseletű, nyers modoru emberről.

PÓKSZÖVET, (pók-szövet) ősz. fn. l. PÓK-HÁLÓ. Néha am. patyolat.

POKUD, pusztá Tolna m.; helyr. —*Pokud-ra*, —on, —ról.

PÓLA, falu Szala m.; helyr. *Póla-ra*, —n, —ról.

PÓLA, (1); (pól-a) l. PÓLYA.

PÓLA, (2), női kn. tt. *Póla-t*. L. POLCSI.

PÓLAFŰ, (póla-fű) l. PÓLÉTARORJA.

PÓLAJ, fn. tt. *pólaj-t*, tb. —ok, l. PÓLÉ.

PÓLÁK, l. POLYÁK.

PÓLÁL, (pól-a-al) áth. m. *pólál-t*. L. PÓ-LYÁZ.

POLANICZ, falu Vas m.; helyr. *Polanicz-on*, —ra, —ról.

POLÁNY, falu Somogy, MAGYAR—, NÉMET—, Veszprém, SORKI—, Vas m.; helyr. *Polány-ba*, —ban, —ból.

PÓLÁZ, l. PÓLYÁZ.

POLCSA, fn. tt. *polcsá-t*. A háromhímese seregéből és háromanyások rendjéből való növény-nem; csészéje öt levelű; bokréája öt szirmu, szirmai aprók, tojásdadok; tokja egy rekeszű, három kopácsu, sok magvu. (*Polycarpon*.)

POLCSI, női, kicsiny. kn. tt. *Polcsi-t*, tb. —k. Máskép: *Póli, Pólika*, Apollonia. V. ö. APÁLIN.

POLCZ, fn. tt. *polczt*, harm. szr. —a. 1) Fekirányos helyzetben az épület falára akasztott, vagy szegezett deszkamű, mely arra való, hogy holmit rá rakjanak, milyen a konyhai polcz, melyen edényeket tartanak. 2) Hasonló czélből csinált emelvény, fokozat, pl. polcz az írástalon, szekrényben, melyre a könyveket, s holmikat állítják; polcz a kemence mellett, mely máskép: *pólczik*, *póczik*. 3) Átv. erkölcsi, vagy polgári fokozat, bizonyos magasságu rang. *Felkapott a polczra. Mindegyik nagyobb polczra sohajtozik. Nem ásitok magas polczra. Nem tetszik neki az alsó polcz.*

Egyezik vele a német *Pult* v. *Pulpet*, melyek Adelung szerint a latin *pulpitum*-ból származtak. Dankovszky szerint román és szláv nyelven: *policz*, *policza*.

POLCZÁCSOLAT, (polcz-ácsolat) ősz. fn. Általán, polcz gyanánt szolgáló ácsmunka; különösen, a bányákban, aknáknál azon gerendák, melyek a boltozatoknak támaszul, tartalékul, s mintegy polczul szolgálnak.

POLCZCZÖLÖP, (polcz-czölöp) ősz. fn. Polczul szolgáló czölöp, p. a bányákban, vagy a hidak alatt.



POLCZOL, (polcz-ol) áth. m. *polczol-t*. Polczal ellát. *Polczolni a konyhát*. Továbbá, támaszfőle czölöpöt állít. *Polczolni a bányák, aknák boltozatait*. V. ö. POLCZ.

POLCZOLÁS, (polcz-ol-ás) fn. tt. *polczolás-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Cselekvés midőn vki polczol.

POLCZOLAT, (polcz-ol-at) fn. tt. *polczolat-ot*, harm. sz. r. —ja. Polczolt valami, polczmü.

POLCZPALLÓ, (polcz-palló) ősz. fn. Czölöpökre, duczokra rakott palló, mely a járókelőknek polczul szolgál.

PÓLÉ, fn. tt. *pólé-t*, tb. —k. Növényfaj közneve a tarorják neméből; szára heverő; levelei láncsásak, tompák, csipkések, szegettszélűk, nyeletlenek; virággombjai gömbölyüdedek, kocsányosak; máskép szintén köznyelven: *hegyi pólé*, Páriz-Pápai-nál: *csombor, putnokfű*, növénytani névvel: *pólé tarorja*. (Teucrium polium.). Van *vízi pólé* is; lásd: PÓLÉSZIGORÁLL. A dán és német *Poley*, angol *poly*, cseh *poleg*, olasz *puleggio* szókkal együtt a latin *pulagium* szóból, ez pedig *pulex* (= bolha) szóból származott, mivel már a régiek a balha ellen használták. (Adelung).

PÓLÉJ, fn. tt. *pólé-j*, tb. —ok. L. PÓLÉ.

PÓLÉSZIGORÁLL, (pólé-szigoráll) ősz. fn. Növényfaj a szigorállak neméből, virágai oldalfürtökben a levéltövekről; nyestetlen levelei láncsásak, vagy tojásdadok, hegyesek, alig fűrészesek; virága színe sötétkékekkel erezett világos kék. (Veronica anagallis). Terem vizenyős helyeken, honnan közneven: *vízi pólé*-nak hívják; szintén *vízi pólé* a közneve a *deréce pólé* (veronica beccabunga) növénytani nevű fajnak is, mely hasonlóképp források, patakok és mocsároknál tenyészik.

PÓLÉTARORJA, (pólé-tarorja) ősz. fn. lásd: PÓLÉ.

POLGÁR, (1), fn. tt. *polgár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Köznépiesen: *pógár*. 1) Legszélesb ért. minden ember, ki bizonyos államnak, vagy is, közigazgatás alatt egyesült társadalomnak tagja, különböztetésül a vad állapotban egymástól függetlenül élő emberektől. Ez értelemben az úr, és jobbágy, a nemes és paraszt, a pap és a katona az illető országnak, hazának polgárai. 2) Szűkebb ért. akár-mily városnak lakosa. *Szabad városok, mezővárosok polgárai*. 3) Még szűkebb ért. különös szabadalmakkal, és kiváltságokkal felruházott város lakosa, ki az illető testületnek tagjává be van avatva, s bizonyos szabadalmakkal él. Ilyenek voltak a régi magyar alkotmány rendszerében a szabad kir. városok polgárai. 4) Túl a Dunán *polgárok* v. *pógárok*-nak nevezik magukat a parasztemberek. *Én csak szegény pógár ember vagyok*. Továbbá több vidéken, különösen Mátyásföldön, s a tiszai vidékeken am. kisbíró, vagy is az öregbíró segéde, és parancsai végrehajtója.

A magyar *polgár*, a német *Bürger*-ből jött át nyelvünkbe és itt már századok óta honos. A magyar

hangokhoz közelebb svédül: *borgare*, illírül: *purgar*, és románul: *porgario*. Szabó Elek szerint Hindostánban az elüljáró, *polligár* nevet visel (Tájszó-tár). Régebbi magyar iratokban eléjön *palogár* alakban is.

POLGÁR, (2), mváros Szabolcs m.; helyr. *Polgár-ra*, —on, —ról.

POLGÁRASSZONY, (polgár-asszony) ősz. fn. Polgárok osztályába tartozó asszony; máskép: *polgárnő*.

POLGÁRBARÁT, (polgár-barát) ősz. fn. Ki a polgári osztályt különösen kedveli, s annak tagjaival társalogni szeret; kinek a polgári intézmények tetszenek.

POLGÁRDI, falu Fehér, pusztja Pest m.; helyr. *Polgárdi-ba*, —ban, —ból.

POLGÁRDIJ, (polgár-dij) ősz. fn. Díj, melyet valaki fizet, midőn valamely község, illetőleg város polgárai közé fölvetetik.

POLGÁREGYÉN, (polgár-egyén) ősz. fn. Egyén a polgári rendből vagy polgárok osztályából.

POLGÁREMBÉR, (polgár-embér) ősz. fn. A polgárok osztályából való ember. Ily öszvetételek: *úri ember, főember, nemesember, parasztember, gazdaember, mesterember*, stb. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRERÉNY, (polgár-erény) ősz. fn. Erény, mely a polgári kötelességek teljesítésében áll, mely a haza boldogságát előmozdítani törekszik. Itt a polgár legszélesb értelemben vették. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRESKÜ, (polgár-eskü) ősz. fn. Eskü, mely által a szorosb, vagy szélesb értelemben vett polgár fogadást teszen, hogy illető kötelességeit hiven teljesíteni fogja. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRFI, (polgár-fi) ősz. fn. 1) L. POLGÁREMBER. 2) A 'katona' szónak ellentéte.

POLGÁRHÁBORÚ v. —HÁBORU, (polgárháború) ősz. fn. Belháború, mely valamely országban, álladalomban az egymással meghasonlott polgárok között dühöng.

POLGÁRHAD, (polgár-had) ősz. fn. Polgárokból álló s hadi módon szervezett nemzeti örféle segereg; máskép: *polgárkatonaság*.

POLGÁRHARCZ, (polgár-harcz) l. POLGÁRHÁBORÚ.

POLGÁRHÁZ, (polgár-ház) ősz. fn. 1) Szorosb ért. vett polgárnak lakháza, különböztetésül más osztálybeliek, p. nemesek, parasztok házaiktól. 2) Átv. polgári család. *Polgárházból származott ember. Polgárházból venni feleséget*.

POLGÁRHÖLGY, (polgár-hölgy) l. POLGÁRNŐ.

POLGÁRI, (polgár-i) mn. tt. *polgári-t*, tb. —ak. A mindenféle értelmű polgárok viszonyaira vonatkozó, azokat illető. 1) Városi lakosokra vonatkozó. *Polgári műveltség, életmód, foglalatosság, kötelesség*. 2) Mennyire a polgárok az egyházi és katonai osztályoktól különböznek. *Polgári rend, öltözet*



v. *viselet*. *Polgári házasság*. *Polgári tisztviselők, törvények*. *Polgári ünnep*. Széles értelemben az állam polgárait érdeklő. *Polgári jogok*. „*Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen.*“ Deák F. 1861-ben. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRILAG, (polgár-i-lag) ih. Polgári módon; úgy, mint a polgároknál szokás. *Polgárilag élni, öltözködni*. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRISÁG, (polgár-i-ság) fn. tt. *polgáriságot*, harm. szr. — a. Polgári mineinőség, tulajdonosság, mennyiben a műveltség bizonyos fokára vonatkozik.

POLGÁRISÍT, (polgár-i-s-ít) l. POLGÁRÍT.

POLGÁRISÚL, (polgár-i-s-úl) önh. m. *polgárisúl-t*. L. POLGÁROSODIK.

POLGÁRÍT, (polgár-ít) áth. m. *polgárít-ott*, par. — s, htn. — ni v. — ani. 1) A polgárok községének tagjává tesz valakit. 2) Átv. műveltebb erkölcsűvé, szokásúvá tesz.

POLGÁRÍTÁS, POLGÁRÍTÁS, (polgár-ít ás) fn. tt. *polgárítás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, mely által polgárítanak valakit. V. ö. POLGÁRÍT.

POLGÁRJOG, (polgár-jog) ösz. fn. 1) Azon jogok öszvege, melyek a szűkebb értelemben vett polgárok osztályát illetik. *Valamely városban polgárjogot nyerni*. *Polgárjoggal megfizetni valakit*. *Polgárjognál fogva bizonyos városban mesterséget üzni*. 2) Szélesb ért. mindazon jogok öszvege, melyekkel valamely állodalom lakosai, mint olyanok, élnek, vagy élhetnek.

POLGÁRKAPITÁNY, (polgár-kapitány) ösz. fn. A fegyveres polgárkatonaságnak kapitányi rangon levő tiszte. V. ö. KAPITÁNY.

POLGÁRKATONA, (polgár-katona) ösz. fn. Polgár, ki rendkívül, a hazának bizonyos szükségsein ideiglenes katonai szolgálatot tesz.

POLGÁRKATONASÁG, (polgár-katonaság) ösz. fn. Polgárkatonákból álló nemzeti ör- vagy hadsereg.

POLGÁRKORONA, (polgár-korona) ösz. fn. A régi romaiaknál, gesztenyegalyból fűzött koszoru, melylyel oly személyt díszítettek, ki valamely római polgár életét megmentette, vagy őt a fogságból kiszabadította.

POLGÁRKÖNYV, (polgár-könyv) ösz. fn. Községi könyv, melyben az illető város polgárainak nevei följegyzvék.

POLGÁRLEÁNY, (polgár-leány) ösz. fn. A szűkebb értelemben vett polgárok osztályából való leány, különböztetésül a *nemes*, *paraszt* leánytól. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRLEVÉL, (polgár-levél) ösz. fn. Oklevél, melynél fogva valamely város valakit polgárjoggal tisztel meg. Hajózási nyelven az illető hatóság által, melynek kebelében vagy oltalma alatt valamely hajó épült, ennek nemzetiségét vagy lobo-

gójogát igazolólag kiadatni szokott okmány. (Bau-brief. Kenessey A.).

POLGÁRMESTER, (polgár-mester) ösz. fn. A városi tisztviselők legfőbbike; máskép: *polgárnagy*.

POLGÁRNAGY, (polgár-nagy) l. POLGÁRMESTER.

POLGÁRNÉ, (polgár-neje) ösz. fn. Polgárember neje, felesége. Különbözik: *polgárnő*; l. ezt.

POLGÁRNÉP, (polgár-nép) ösz. fn. Nép, melyet a városi polgárok közönsége képez. Különbözik: *nemesnép*, *pórnép*.

POLGÁRNŐ, (polgár-nő) ösz. fn. A szűkebb értelmű városi polgárok osztályából való nőszemély. Ily öszvetételek a magok nemében: *grófnő*, *nemesnő*, *úrnő*, *paraszt*nő. Különbözik tőle *polgárné* azaz polgár (ember) neje.

POLGÁRODIK, (polgár-od-ik) l. POLGÁROSODIK.

POLGÁROS, (polgár-os) mn. tt. *polgáros-t* v. — at, tb. — ak. 1) Szűkebb értelmű városi polgárokkal bíró. 2) A polgároknál divatos, szokásos. *Polgáros erkölcs*, *viselet*, *életmód*. Különbségi viszonyban állanak vele: *papos*, *katonás*, *uras*, *parasztos*. 3) Szélesb ért. mint a *polgárosít*, *polgárosodik* szók törzsöke, am. az állodalmi társas élet műveltségében kisebb-nagyobb fokig részes.

POLGÁROSÍT, POLGÁROSIT, (polgár-os-ít) áth. m. *polgárosít-ott*, par. — s, htn. — ni v. — ani. A széles értelemben vett polgári társaság erkölcsére, szokásaira, életmódjára képez, szoktat. *A vad népeket*, *a kóbor cigányokat polgárosítani*. Különösen, a szelidebb, finomabb társas élet, és műveltség bizonyos fokára juttat.

POLGÁROSÍTÁS, POLGÁROSITÁS, (polgár-os-ít-ás) fn. tt. *polgárosítás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, illetőleg művelés, finomítás, mely által valakit polgárosítanak. V. ö. POLGÁROSÍT.

POLGÁROSODÁS, (polgár-os-od-ás) fn. tt. *polgárosodás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Átalakulás a vadon, kóborul, elszórvá élt népek, családok életében, midőn szorosabb társas viszonyba, s úgynevezett polgári szerkezetbe lépnek. Szorosb ért. előhaladás a finomabb társas életben, és műveltségben.

POLGÁROSODIK, (polgár-os-od-ik) k. m. *polgárosod-tam*, — tál, — ott. Fokként a széles értelmű polgári élet szerkezetét, szokásait, életmódját, továbbá műveltségét fölveszi, és gyakorolja.

POLGÁRÖRIZET, (polgár-örizet) ösz. fn. Öri szolgálat, melyet a polgárok, különösen a polgárkatonák bizonyos körülményekben tesznek, vagy tenni kötelesek. *A rendes katonaság kivonulása után polgárörizetre bízni a várost*.

POLGÁRREND, (polgár-rend) ösz. fn. 1) A szűkebb értelmű, azaz, városi polgárok rende, mint az állodalom lakosainak egyik különös osztálya, különböztetésül az *egyházi*, *fő*, *nemesi* rendektől. 2) Szélesb ért. a fejedelem irányában valamennyi tagjai az illető álladalomnak.



**POLGÁRSÁG**, (polgár-ság) fn. tt. *polgárság-ot*, harm. szr. —a. 1) Társadalmi állapot, melyben valaki, mint annak tagja részesül és létezik. 2) Szorosb ért. tagság bizonyos város polgárainak községében. 3) Bizonyos állodalom, vagy község polgárainak öszvesége, egyeteme.

**POLGÁRTÁRS**, (polgár-társ) ösz. fn. Szélesb értelemben aki velünk együtt ugyanazon országnak, szorosb értelemben ugyanazon városnak lakója. Már Pázmánál is eléjön (Pred. 749. l.). „Valami jó, diszes, dicséretes történt igazgatásom idejében, az mind közös azon polgártársaimmal, kik velem munkálkodtak.“ B. Orczy Lőrincz búcsu-beszéde Abaújvárm. rendeitől 1784-ben. „Nem azért gyűltünk pedig itten össze, hogy a hasznos szabadságot korlátoljuk, hanem azért hogy a szabadságot terjesztve, védve és erősítve polgártársainkat boldogítsuk.“ Deák F. az 1835-iki országgyűlésen az örök váltság tárgyában.

**POLGÁRÚL**, (polgár-úl) önh. m. *polgárúl-t*.  
**L. POLGÁROSODIK.**

**POLGÁRZAT**, (polgár-oz-at) fn. tt. *polgárzat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. **L. ÁLLAM.**

**POLGÁRZATI**, (polgár-oz-at-i) mn. tt. *polgárzati-t*, tb. —ak. **L. ÁLLAMI.**

**PÓLI**, női kn. tt. *Póli-t*. Apollonia, Apalin.

**POLIÁNT**, fn. tt. *poliánt-ot*, harm. szr. —ja. A hathímesei seregébe és egyenységek rendjébe tartozó nővényem; csészéje nincs; bokréája tölcséres, kevéssé görbe nyaku; magzata a bokréta agyában; tokja három rekeszü; magvai laposak. (Polyanthes). Görög nevének jelentése : sok virágu. Faja a *tubarózsapoliánt*, köznyelven csak *tubarózsza*.

**PÓLICZ**, l. **PÓLING.**

**POLICZIA**, fn. tt. *policiá-t*. Azonos a görög-latin *politia* szóval, melynek jelentése : államigazgatás. l. **RENDŐRSÉG.**

**PÓLING**, fn. tt. *póling-ot*, harm. szr. —ja. A szalonkák neme alá tartozó, görbe csőrü madárfaj. Nevét hasonló hangjától kapta. (Scolopax arquata. L.).

**POLITIKA**, fn. tt. *politiká-t*. A görög *πολις* szótól származik, mely am. város és állam; honnan jelentései : államtan, államtudomány, államszervezet tudománya vagy mestersége (scientia v. ars politica). **L. ORSZÁGÁSZAT.**

**POLITIKAI**, (politika-i) mn. tt. *politikai-t*, tb. —ak. Politikát illető, arra vonatkozó.

**POLITIKUS**, fn. tt. *politikás-t*, tb. —ak. Politikával foglalkodó. Néha gúnyos értelemben am. okos ravasz.

**POLITIZÁL**, önh. m. *politizál-t*. Politikáról, politikai dolgokról beszél vagy ír. Nálunk sokan *politizálnak*. Boros, vagy sűrűs kancsó mellett *politizálni*. V. ö. **POLITIKA.**

**POLOM**, faluk Gömör és Sáros m.; helyr. *Po-lom-ba*, —ban, —ból.

**POLONA**, falu Vas m.; helyr. *Poloná-ra*, —n, —ról.

**AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.**

**POLOSKA**, fn. tt. *poloská-t*. Szűkebb ért. az ágyak, bútorok, lakszobák falainak rései között tenyészni, és lappangni szerető, vörös színű, lapos testű féregnem. (Cymex lectularius). Kellemetlen szaga miatt máskép : *büdösféreg*, hangváltozattal pedig : *palaczká*, *palaczkféreg*. Szélesb ért. nagy kiterjedésű féregnemzetség, melynek némely fajai tarkák, pettyesek, s rendesen lapos testűek, és leginkább nedves helyeken, rohadt fákban, ganajban stb. tenyésznek.

Valószínű, hogy e szónak eredeti alakja *palaczká*, s ugyanazon gyökből eredt, melyből a lapos edényt jelentő *palaczk*, s gyöke a megfordított *lap*, mintha volna : *lapaczká*, *laposka*. Hasonló fogalmi rokonság látszik lenni a szláv *plastyicza*, (csehül Dankovszky szerint : *ploszka* (palaczká), és *plochí* (lapos) között. V. ö. **LAP**, **LAPÁ CZ**, **PALA**. Gyökben és ennek alapértelmében rokonok a latin : *planus*, *planities*, *palma* stb. a német : *platt*, *flach*, *Flasche* stb. Büdös szagánál fogva származtatható *pállott* azaz *párlott* szótól is.

**POLOSKÁS**, (pol-os-ka-as) mn. tt. *poloskás-t*, v. —at, tb. —ak. Miben poloskák tenyésznek. *Poloskás ágy*, *bútorok*, *falak*. V. ö. **POLOSKA.**

**POLOZSNA**, fn. tt. *polozsná-t*. Ép, vagy leginkább romlott záptojás, melyet a tyúk fészkeben hagynak, vagy bele tesznek, hogy oda járjon tojni; máskép : *csaltojás*. Dankovszky szerint illír nyelven *polozsek*.

Értelemre és gyökhangra egyezik vele a szerb *polog*, melyből *polozsár* am. polozsna-lapó. Eredetét a szláv nyelvből úgy fejthetni meg, hogy *polozsiti* am. letenni, alátenni, s a polozsna nem egyéb, mint tyúk alá, vagy fészekbe letett tojás. Idegen származatára látszik mutatni azon körülmény is, hogy táj-szokások szerint sokféleképp változik : *pallas*, *palozsna*, *palos*, *polozs*, *polozna*, *palizsna*, *polozsna*, *porozsnyak* stb. Azonban, ha a magyar *pállik*, *pállott*, *pállottas* szók törzsét (páll) figyelembe vesszük, (mint 'poloska' szónál is) szintén nem alap nélkül okoskodhatunk magyar eredetere : *pállós*, *pállósna*, *pállósnak*, mintegy *pállott*, *büzhöd*, *romlott* valami.

**POLOZSNAK**, fn. tt. *polozsna-ot*. **L. POLOZSNA.**

**POLTÁR**, falu Nógrád m.; helyr. *Poltár-ra*, —on, —ról.

**POLTRA**, **POLTURA**, (a szláv *pól* (fél), és *tura* v. *turák* elemekből) fn. tt. *poltrá-t*, *poltrá-t*. Divatból rég kiment pénzem, mely másfél krajczár, azaz fél garas értékű volt.

**POLTRÁS**, **POLTURÁS**, (poltura-as) mn. tt. *poltrás-t* v. —at, tb. —ak. Ami egy polturát ér. *Hánykolódik, mint polturás malacz a garasos kötélben*. (Km.).

**POLY** v. **PÓLY**, gyöke *pólya*, *polyva* szók-nak; l. **PÓLYA.**

**PÓLYA**, (póly-a) fn. tt. *pólyá-t*. Szűkebb ért. szalagalaku hosszukás ruhadarab, melybe a kis



gyermeket burogatják, vagy a bölcsőbe lekötik, továbbá, mindennemű, a kisdedet takaró ruha. „És szülé az ő első-szülött fiát, és bétakará ötet pólyákba.” (Luk. II. 7. Káldi). Ez értelemben rokon hozzá *pelenka*. Szélesb. ért. akármiféle, különösen szenvedő tagokat burogató ruha. *Pólyába takarni, pólyával öszveszorítani a kificzamodott kart, lábszárt.*

E szóban a takarás, beburkolás alapfogalma rejlik, s gyöke *póly* v. *pól* rokon *bula, bulál, buláz, bulázó*, továbbá a gabnaszemet takaró, burkoló *polyva* szók gyökéhez. Ide tartozik a *burok, borogat, burkol*. Alaphangban és értelemben egyezik vele a latin *volvo*, és származékai: *volucrum, volumen* stb.

**PÓLYADAL**, (pólya-dal) ősz. fn. Dal, melylyel a dajkák a bepólyázott, s bölcsőben vagy karon ringatott kisdedet altatják, csigatják stb.

**PÓLYÁK**, fn. tt. *polyák-ot*. Lengyel nyelven: *polak, polany*, am. lengyel lovag vagy nemes. A magyarban általában lengyelt jelent.

**PÓLYÁL**, (pólya-a-al) áth. m. *pólyál-t*. L. **PÓLYÁZ**.

**PÓLYÁLÁS**, (pólya-al-ás) fn. tt. *pólyálás-t*, tb. —ok. I. **PÓLYÁZÁS**.

**PÓLYÁN**, erd. faluk Kézdi és Aranyos sz. **LELESZ**—, falu Zemplén m.; helyr. *Polyán-ba, —ban, —ból*.

**PÓLYÁNA**, erd. faluk A. Fehér és Hunyad m.; és Szerdahely sz. **KABOLYA**—, **LIPCSE**—, **SAJÓ**—, **SZINEVÉR**—, Máramaros, **KRAJNA**—, Sáros m.; helyr. *Polyánd-ra, —n, —ról*.

**PÓLYÁNKA**, falu Bereg m.; máskép: **LENGYELFALVA**, Abaúj, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, Sáros, **SZÉCS**—, Zemplén m.; helyr. *Polyánkára, —n, —ról*.

**PÓLYARUHA**, (pólya-ruha) ősz. fn. Általán mindenféle ruhadarab, melyet pólya gyanánt használnak, pl. széles szalagalaku, úgynevezett *pelenka* stb.

**PÓLYÁS**, (pólya-as) mn. tt. *pólyás-t* v. —at, tb. —ak. Pólyába takart, pólyával ellátott. *Pólyás lábszárok, pólyás bölcső*. V. ö. **PÓLYA**.

**PÓLYÁSAN**, (pólya-as-an) ih. Pólyával takartan vagy burkoltan, pólyával ellátva.

**PÓLYÁZ**, (pólya-a-az) áth. m. *pólyáz-tam, —tál, —ott, par. —z*. Pólyába takargat, pólyával beköt, öszveszorít. *A most szülött, s megfürösztött kisdedet pólyázza a bába. Pólyázni a kificzamodott, vagy eltörött kart, lábszárt.*

**PÓLYÁZÁS**, (pólya-a-az-ás) fn. tt. *pólyázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit pólyába takarnak, pólyával megkötnek. V. ö. **PÓLYA**.

**PÓLYH**, gyöke *polyhos, polyhosodik*, stb. szók-nak. Hangváltozattal hasonlók: *bolyh* és *molyh*, továbbá *pelyh*.

**POLYHOS**, (1), (polyh-os) mn. tt. *polyhos-t*, v. —at, tb. —ak. I. **BOLYHOS, MOLYHOS**.

**POLYHOS**, (2), (polyh-os) fn. tt. *polyhos-t*, tb. —ok. Szőlő neme, melyet a Hegyalja vidékén a köznép bőven termeszt, de valamint íze, úgy bora is rossz és hamar megpenészedik. Alakja mutatja, hogy eredetileg melléknév, és a törzsöke az elavult *polyh*, melyhez rokon a penészt jelentő *pilis*.

**POLYHOSODIK**, (polyh-os-od-ik) k. m. *polyhosod-tam, —tál, —ott*. Polyhossá lesz.

**PÓLYI**, falu Abaúj m.; helyr. *Pólyi-ba, —ban, —ból*.

**POLYVA**, fn. tt. *polyvát*. Általán a füvek, különösen gabonaneműek magvait takaró burok, mely cséplés, nyomtatás, ütésverés, dörzsölés stb. által a magról lehúll. *Búza-, rozs-, árpa-, zab-, széna-, majoránnapolyva. Szórás, rostálás, pelelés által polyvától megtisztítani a gabonát. A polyvát elviszi a szél. Az arany tűzben tisztul, a polyva megég.* (Km.). *Polyvával kevert agyagból faltapaszt gyúrni. A növénytanban különösebben a pázsitfüvek virágát kivülről takaró szerv. (Gluma). Szélesb. ért. a száraz füveknek letöredezett apró hulladékai, melyektől különbözik az öszvezuzott fűszárakból álló törek.*

A *polyva* tájdivatosan *polyva*, mint *golyva gelyva*. Alapértelménél fogva, mint magtakaró burok gyökre nézve megegyezik a *pólya* s rokon a *bula, bulál, bulázó*, vagy *bulya, bulyál, bulyázó* szókhoz. Egyezik vele a csagataj *bolga*, latin *palea*, és szláv *pleva, pljéva, plevi*. V. ö. **ONDÓ**.

**POLYVACSUKK**, (polyva-esukk) ősz. fn. Növényem a háromhimesek seregéből és kétanyások rendéből. Csészéje egy-, néha két virágú, két polyvájú; polyvai tekenősek, egyenlők, a két ondóju bokrétát magukba zárják. Virágzása füzérszabású buga. (Phalaris). A *kanári polyvacsukk* köznépi neve: *kanári köles*.

**POLYVAHORDÓ**, (polyva-hordó) ősz. fn. Az együtt-nemzők seregébe és egyenlőnősök rendjébe tartozó növényem; vaczka polyvás; csészéje födelékes; bóbítája pelyhes. (Hypochoeris). A *véres polyvahordó* (H. maculata) köznépi neve: *véres lapu*.

**POLYVAKAS**, (polyva-kas) ősz. fn. Kas, melyben polyvát tartanak, hordanak.

**POLYVAKÖR**, (polyva-kör) ősz. fn. Az együtt-nemzők seregébe és nőszövények rendébe tartozó növényem; vaczka kopasz, csak a sugárvirágocskák alatt polyvás; csészéje egy tagú, sok hasábu; sugárszirmai széles végük; bóbítája öt kalász. (Helenium).

**POLYVAKUTYÓ**, (polyva-kutyó v. gunyhó?) ősz. fn. Csüfféle kis épület, gunyhó a szérüs kertekben, hová a polyvás gabonát betolják; máskép: *polyvás, pelyvás*.

**POLYVAROJT**, (polyva-rojt) ősz. fn. Növényem az öthimesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje ötlevelű; bokrétája nincs; a magzatot öt rojtos hegyű polyva vagy pikkely veszi körül; s azok közt váltogatva a hímek; szára cserjés. (Achyranthes).



POLYVÁS, (1), (polyva-as) mn. tt. *polyvás-t* v. —at, tb. —ak. Polyvával bővelkedő, betakart, behintett, vegyített. *Polyvás gabona; polyvás szérű; polyvás sártapasz.*

POLYVÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *polyvás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Így nevezik több vidéken azon gazdasági épületet, hajlékot, kis pajtát a szérűn, hová a polyvát, vagy a kicsépelte avagy nyomtatott polyvás gabonát betakarítják, mielőtt felszóránák, vagy megrostálnák, másképp: *polyvakutó.*

POLYVÁSÁN, (polyva-as-an) ih. Polyvás állapotban.

POLYVASZÚSZÉK v. —SZUSZÉK, (polyvaszúszer) ősz. fn. Szúszer, melybe a polyvát vagy még szórátlan, rostátlan állapotban levő gabonát rakják. V. ö. SZÚSZÉK.

POLYVÁZ, (polyva-az) áth. m. *polyváz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Polyvával behint, kever vagy beszemetez valamit. *Polyvázni a sáros utat, a tapasztnak való agyagot. Polyvázni, bepolyvázni a télre elrakott tojásokat*

POLYVÁZÁS, (polyva-az-ás) fn. tt. *polyvázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn polyvával kevernek, vagy behintenek valamit.

POM, elvont gyöke *pomhad, pompos, pomposka*, s talán egyik jelentésében *ponk* (= pom-k) szónak; jelentése puffadás, puffadtság; azonos *pam* valamint *bom* gyökkel; mire nézve 1. BOM, 2); és rokon *púp, búb* szókkal.

POMAGRÁNÁT, (poma-gránát) ősz. idegen eredetű fn., mely nevet főleg az angolok és olaszok használnak; amazoknál: *pomegranate*, ezeknél: *pomogranato*; németül: *Granatbaum*, francziául: *grenadier*; tt. *pomagránát-ot*, harm. szr. —ja. A húszhímese seregébe és egyenysok rendjébe tartozó fa, vagy cserjénem; csészéje a magzat felett öt metszésű; bokréája öt szirmu; almájában bogyós tokja kettős. (Punica).

POMHAD, (pom-h-ad) önh. m. *pomhad-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. dagad, pl. a ló lába (Kriza J.); ellentéte: *lohad*.

POMHADÁS, (pom-h-ad-ás) fn. tt. *pomhadás-t*, tb. —ok; harm. sz. r. —a. Állapot, midőn valami pomhad azaz dagad.

POMÁZ, falu Pest-Pilis m.; helyr. *Pomáz-ra*, —on, —ról.

POMOGY, falu Mosony m.; helyr. *Pomogy-ra*, —on, —ról.

POMPA, (közelebb a latin nyelvből kölcsönzött szó, görögül: *πομπή*); fn. tt. *pompá-t*. Rendkívüli fény, innepélyes díszű látvány, mely valamely nyilvános szertartást, viseletet, jelenést, életnemet feltűnővé, meglepővé tesz. *Herczegi, fejedelmi, királyi pompa. Menyekzői, beigtatási, temetési pompa. Nagy pompával fogadni, bevezetni, kísérni, koronázni a*

*királyt. Pompát ütni, üzni.* Továbbá, am. fényűzés, melyet egyes személy gyakorol. *Lakásban, ruházatban, asztalnál nagy pompát üzni. A pompa költséggel jár, v. nagypompa erszény koporsója, v. legkisebb pompa is elég nagy költség. (Km.). Uri pompa, koldus konyha nem egyez a tisztességgel. (Km.). Átv. ért. a természet tüneményeinek szépsége.*

„Kedvesb neki a szomorú éjjel,  
Mint az egek dicső pompája.”

Berzsenyi.

POMPABOGÁR, (pompa-bogár) ősz. fn. 1. POMPÁLY.

POMPÁFA, (pompa-fa) ősz. fn. Növényem a sokhímese seregéből és ötanyások rendéből; csészéje három levelű; bokréája nyolcz-kilencz szirmu, harangforma; gyümölcse tobozalaku, lependékes egymást hátaló magvakból. (Liriodendron). Ismeretes faja a *tulipános pompafa*; levelei háromkarélyú, a közbülső karély széles, csonka, mintha el volna belőle vágva. (L. tulipifera).

POMPAHINTÓ, (pompa-hintó) ősz. fn. Különös fényvel díszített hintó, melyen a fejedelmi, vagy más főrangú személyek bizonyos innepélyek alkalmával jelennek meg; másképp: *díshintó. Királyi, hercegi, grófi, püspöki pompahintó.*

POMPAKARD, (pompa-kard) ősz. fn. Ékes kard, melyet innepélyes öltözkéhez, jelmezhez kötnék fel; másképp: *díshkard.*

POMPALÓ, (pompa-ló) ősz. fn. Pompahintó elé fogatni szokott, vagy innepélyesen szerszámozott nemesebb faju, s büszke járásu nyerges ló. Ilyen a főrangú hadi tiszték koporsóját kísérni szokott gyászló.

POMPÁLY, (pompa-aly) fn. tt. *pompály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Fényes színekkel ékesített, s ragyogó rovarnem. (Buprestis. L.).

POMPANAP, (pompa-nap) ősz. fn. Valamely pompás innepélynek, fényes szertartásnak végrehajtására rendelt, kitűzött nap.

POMPARUHA, (pompa-ruha) ősz. fn. Ruha, jelmez, melyet bizonyos innepély alkalmával szokás felöltöni; szokottabban: *díshruha* v. *díshöltözék*. Szélesb ért. a maga nemében rendkívül ékes, fényes, drága öltözék.

POMPÁS, (pompa-as) mn. tt. *pompás-t* v. —at, tb. —ak. A maga nemében rendkívüli fényűzéssel, illetőleg pazarfényvel, költséggel járó, innepélyes szertartásu. *Pompás győzelmi innep, fejedelmi bemenet. Pompás kivildiglás. Pompás menyekző, lakoma, temetés.* A nagyító kifejezések közé tartozik, miért köz beszédben oly tárgyakra is alkalmazzák, melyek a maguk nemében kisebb szerűek, de kitűnők. Ez értelemben am. jeles, derék. *Pompás fiú ez a mi barátunk. Pompás mulatság.*

POMPASÁG, (pompa-ság) fn. tt. *pompaság-ot*, harm. szr. —a. Nagy pompa. „Megutálá ötet alítván



(vélvén), hogy e<sup>n</sup> szent pispök gyönyörködnejek aféle pompaságba.“ Debreczeni Legendák. (Toldy F. kiadása 77. l.).

**POMPÁSAN**, (pompa-as-an) ih. Rendkívüli fénynyel, fényüzéssel, innepélylyel, szertartással. *Pompásan fogadni a fejedelmi vendéget, megülni a győzelmi innepet. Pompásan öltözködni, lakmározni, élni.* Szélesb nagyító ért. igen jelesen, igen jól, derekasan. *Pompásan mulatni; pompásan viselni magát.* V. ö. **POMPÁS**.

**POMPÁSKODÁS**, (pompa-as-kod-ás) fn. tt. *pompáskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Fényüzés gyakorlása.

**POMPÁSKODIK**, (pompa-as-kod-ik) k. m. *pompáskod-tam*, —tál, —ott. Rendkívüli fényüzést gyakorol, s azt nyilván fitogtatja. *Kocsizásban, lovaglásban, viseletben, lakomákban pompáskodni.*

**POMPÁSSÁG**, (pompa-as-ság) fn. tt. *pompás-ság-ot*, harm. szr. —a. Azon tulajdonságok öszvege, melyek bizonyos innepélyt, szertartást, jelenést, fényüzést pompássá, a maga nemében feltünővé, nagyszerűvé tesznek. *A koronázási innepély pompásságát bámulni, elbeszélni, leírni.*

**POMPAÜZÉS**, (pompa-üzés) ösz. fn. I. **POMPÁZÁS**.

**POMPAÜZŐ**, (pompa-üző) ösz. mn. Rendkívüli fényt, pompát mutató.

**POMPÁZ**, (pompa-az) önh. m. *pompáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Pompát üz, különösen azzal kelleti, fitogtatja magát, külső viseletében fényeskedik. Pompáz a páva is, midőn fényes farkát kevélyen szétterjengeti.

**POMPÁZÁS**, (pompa-az-ás) fn. tt. *pompázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rendkívüli, nagyszerű fényüzés, pompát mutató tettek gyakorlása.

**POMPOS** v. **POMPUS**, fn. tt. *pompos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tésztaütemény neve, mely az ország különböző vidékein némileg különböző értelmű, minthogy majd egyszerű pogácsafélét, majd mézes kalácsot, borsoskát, majd cipót, majd kenyértésztából sodrott süteményt jelent; máskép: *pampus*. Kicsinyezve: *pomposka, pampuska*, némely tájakon am. farsangi töltött fánk.

Eredetére nézve rokon a *pupa, papi, papa* gyermekszókhöz, melyek kedvesebb nemű eledelt, süteményt jelentenek, milyen különösen a süteménynek kiforradó duzzát jelentő *púp*, mely köz izlés szerint a többi részeknél kedvesebb szokott lenni.

**POMPOSKA**, (pompos-ka) fn. tt. *pomposkát*. Kicsi pompos, Néhutt am. farsangi töltött fánk.

**PONCZ**, fn. tt. *poncz-ot*, harm. szr. —a. Ritka divatu szó. Sándor István szerint am. vésüféle metsző eszköz. Szabó Dávidnál is eléjön. Rokon hangu és értelmű vele a székelyeknél divatos *fáncz*, mely bevágást, bevésést, behornyolást jelent, pl. *fáncz* a zsindeyen, az ablakrámán. Ezzel ismét rokonságban áll a lágyabb előhangu *váj, vás*, mint-

hogy a *fáncz* csakugyan vágás által keletkezik. A *poncz* szóban is ezen alapfogalom rejlik. Tudnivaló, hogy a *p, f, v* ajakhangok rokonságban állanak. Egyébiránt minthogy a *ponczolás* egyik neme bökösés, pontozás által történik, azt is gyaníthatni, hogy a *poncz, ponczol, ponczolás* am. pont, pontol, pontolás, pontozás. Van a francia nyelvben hangokban csaknem egészen egyező szó: *ponce* (olaszul: *pomice*, a latin *pumex* szótól) mely tajtékkövet jelent; honnat: *poncer*, németesen: *ponciren* am. tajtékkővel dözsölni, simítani; továbbá: átporozni (t. i. szénporral az átlíktatott rajzokat). Látni való, hogy az egyenlő hangokban találkozás csak esetleges, mert a magyar *poncz* más érteményű.

**PONCZOL**, (poncz-ol) áth. m. *ponczol-t*. Vésüféle hornyoló eszközzel vájkál, metél valamit; Szabó D. szerint: vés, váj, ravátol, ró, gerezdel. *Pecsetnyomót ponczolni.* V. ö. **FÁNCZOL**. Molnár A. szerint önh. ige is, s am. a vékony hangu *penצל*, néhutt: *tentel*, azaz, aluszik; a kisdedeokről szokták mondani, s a gyermeknyelvbe tartozó szó.

**PONCZOLÁS**, (poncz-ol-ás) fn. tt. *ponczolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit ponczolnak. V. ö. **PONCZOL**.

**PONCZOLAT**, (poncz-ol-at) fn. tt. *ponczolat-ot*, harm. szr. —a. Mű, mely ponczolás által keletkezett.

**PONCZOLÓ**, (poncz-ol-ó) mn. tt. *ponczoló-t*. 1) Ki valamit ponczol, bevés, beváj. 2) Mi által a ponczolás történik, pl. *ponczoló vésü*, vas. V. ö. **PONCZOL**.

**PONDRÓ**, fn. tt. *pondró-t*. Nyü, féreg, kukacz, mely kivált avas húspan, szalonnában, sajtkában, lisztben, továbbá gyümölcsben, pl. cseresznyében, szilvában, almában stb. terem, és tenyészik.

Legvalószínűbb, hogy nevét élénk mozgékony-ságától vette, különösen magát öszvezsugorgató természetétől, mintha volna *bongyoló, bondoró, bongyoró*, mivel teste öszvebondorodik, bongyorodik. Hasonló gyök- és fogalomrokonság van a *kukacz, kukorodik, gugorodik*; a *féreg, fregforog*; és a *nyü* nyüzsg között. E szerint a *pondró* igenév volna az elavult *pondor*, (= *bondor*) törzsökből.

**PONDRÓS**, (pondró-s) mn. tt. *pondrós-t* v. —at, tb. —ak. Miben pondrók vannak, nőnek, tenyésznek. *Pondrós sajt, hús, liszt. Pondrós, nem hiába ficzkándozik.* (Km.).

**PONDRÓSÁN**, (pondró-os-an) ih. Pondrós minőségben, vagy állapotban.

**PONDRÓSÍT**, **PONDRÓSIT**, (pondró-os-it) áth. m. *pondrósít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Pondróssá tesz, eszközli, hogy pondrók teremjenek benne. *Menten ülik a pokolbeli legyek, s pondrósítják.* (Sámbar ellen. 176. l. Pósházi?).

**PONDRÓSÍTÁS**, **PONDRÓSÍTÁS**, (pondró-os-it-ás) fn. tt. *pondrósítás-t*, tb. —ok; harm. szr. —a. Pondróssá tevés.



**PONDRÓSODÁS**, (pondró-os-od-ás) fn. tt. *pondrósodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn valamit a pondrók meglepnek. *Pondrósodás ellen a lisztet szellős helyen tartani, és keverni kell.*

**PONDRÓSODIK**, (pondró-os-od-ik) k. m. *pondrósod-tam*, —tál, —ott. Pondrók teremnek, nőnek, tenyésznek benne. *Pondrósodik az avas sajt, szalonna, hús.*

**PÓNÉ**, fn. tt. *póné-t*. Háló neme a tiszai halászoknál, máskép: *bóné*.

**PONGRÁCZ**, (görög eredetű, jelentése: mindenható) férfi kn. tt. *Pongrácz-ot*. Pancratius. *Pongrácz napján* (május 12-dikén), *vagy e körül dértől, fagytól tartanak a kertészek.*

**PONGRÁCZCSERESZNYE**, (pongrác-z-cseresznye) ősz. fn. Keményebb s ropogós húsu cseresznyefaj.

**PONGRÁCZFALU**, falu Szepes m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

**PONGY**, l. **PONY**.

**PONGYOL**, törzse *pongyola* szónak és származékainak; azonos *bongyol* s fenhangulag *béngyöl* szóval.

**PONGYOLA**, (pongy-ol-a) mn. és fn. tt. *pongyolá-t*. Mondják holmi foszlányöltözékről, különösen nőiről, melyet csak úgy hanyagul, imígyamúgy bongyoltnak a testre. *Reggeli, esteli pongyola köntös. Pongyolában járni. Keresett, divatos, csinos pongyola.*

E szóban rejlő alapfogalom szerint legvalószínűbb, hogy törzsöke egy a *bongyol*, vékonyhangon *bengyel* igékkel, minthogy pongyolaruhával a testet *bebongyolják*, *bengyelik*. Balaton vidékén *pengyele*, honnan *pengyelén* járni, am. pongyolán. Egyébiránt e változatból azt is gyaníthatni, hogy *pengyele* am. *pendelye*, és *pengyelén* am. *pendelyén*, egy pendelyben, mi a maga nemében csakugyan legpongyolább öltözk.

**PONGYOLÁN**, (pongy-ol-a-an) ih. Holmi foszlányban hanyagul öltözve, lepesesen, elemezni, lomposan. V. ö. **PONGYOLA**.

**PONGYOLAPITYPANG**, (pongyola-pitypang) ősz. fn. Növényfaj a pitypangok neméből; külső csészéje lefityegő; levelei kaczúrosak, kopaszok; hasábjai láncásak, fogasak; máskép köznyelven: *oroszlánfogfü, gyermeklánczfü, bimbőfü, pömpöpőpára*, vagy csak *pitypang*. (Leontodon taraxacum).

**PONGYOLÁS**, (pongy-ol-a-as) mn. tt. *pongyolás-t* v. —at, tb. —ak. Pongyolán vagy pongyolában levő, járó.

**PONGYOLASÁG**, (pongy-ol-a-ság) fn. tt. *pongyolaság-ot*, harm. szr. —a. Öltözködési hanyagság, lepesesség, elemezneség. *Pongyolasága miatt megutálni a nőt.*

**PONGYOLASÁS**, (pongyola-sás) ősz. fn. A sások terjedelmes nemzetségéhez tartozó növényfaj;

mely lecsüggő anyabarkáitól vette nevét. (*Carex psilostachia*.)

**PONGYOLÁSKODIK**, (pongy-ol-a-as-kod-ik) k. m. *pongyoláskod-tam*, —tál, —ott. Rendesen pongyola öltözékben jár, lepeseskedik, elemeznelkedik, pőrén viseli magát.

**PONICZ**, falu Vas m.; helyr. *Ponicz-ra*, —on, —ról.

**PONK**, fn. tt. *ponk-ot*, harm. szr. —ja. 1) A székelyeknél Szabó Dávid és Cserey Elek szerint am. kis halom, dombocsk. Megfelel neki a német *Bunk* egyik jelentése, pl. 'Sandbank' szóban; a régi felső németben: *panh*, mely közel jár a magyar *páhó*-hoz. Ez értelemben talán magyar elemzéssel am. *pon-k* azaz feldagadt v. domboru valami; v. ö. **POM**. 2) Kriza J. szerint Udvarhelyszékben am. pók; néhutt: *pánk*.

**PONKHÁLÓ**, l. **PÓKHÁLÓ**.

**PONKOS**, (ponk-os) mn. tt. *ponkos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Dombos. *Ponkos hely* (Szabó D.). 2) **Pókos**. V. ö. **PONK**.

**PONKOSODIK**, (ponk-os-od-ik) k. m. *ponkosod-tam*, —tál, —ott. Ponkossá lesz, domborodik. (Szabó D.).

**PONKOSTOR**, (ponk-ostor? azaz domb-ostor, v. ö. **PONK**, 1); ősz. fn. ? tt. *ponkostor-t*, tb. —ok. A székelyeknél Kriza J. szerint az osztóvátának hátulsó hasalójához kötött pálczaforma gömbölyegfa, melyhez a leszövendő mellyékfonal végét szokták kötni.

**PONOR**, erd. faluk A. Fehér és Hunyad m.; **LÓRE-PONOR**, Bihar m.; helyr. *Ponor-ra*, —on, —ról.

**PONT**, fn. tt. *pont-ot*, harm. szr. —ja. Kiesineze: *pontocsk*. Szoros tulajd. ért. valamely hegyes esz-közzel bökött jegy. *A körnek közép pontja. Pontokkal megjegyezni, kijelölni valamit.* Szélesb ért. 1) tollal, ecsettel, vagy hasonló szerrel csinált igen kis pecsét-jegy, foltocsk. *Némely hangzók fölé, vagy a bevégzett mondat végére pontot tenni. A zsidó, arab betűk alá, a hangjegyek mellé pontokat írni.* 2) Átv. ért. határozott, lényeges része, szakasza, osztálya a beszédnek, vagy általán akármily más dolognak. *Szerződésnek, végrendeletnek pontjai. A szerződés minden pontjait teljesíteni. Bizonyos pontok ellen kifogást tenni. Ezen pontot ne érintsük.* 3) Az időnek bizonyos határozott részecskéje. *Pontban megjelenni valahol. Pontban hét órakor kezdeni a mulatságot. Néha am. tüstént, legott. Pontban ott leszek.* 4) Valamely helynek, térnek, vonalnak határozott részecskéje, különösen a mértanban legkisebb térmennyiség, melyet részek és terjedelem nélkül képzelünk. *A vonalnak kezdet-pontja, középpontja, végpontja.*

Ámbár megengedjük, hogy 'pont' közvetlenül a latin *punctum*-ból képeztetett (olaszul: *punto*); azonban alapfogalmánál fogva mint bökött jegyet jelentő szónak gyöke a magyar nyelvben is megvan, t. i.



bök, melynek megfelelnek a latin *pungo*, francia *piquer*, szláv *pichnem* stb. továbbá rokonai a *pett*, *petty*, *pettyeg*, *pött* *pöttty* *pötttyöget*, melyek pontra, pontozásra vonatkoznak. Ide tartozik végre *poncz*, *ponczol* is.

PONTATLAN, (pont-atlan) mn. tt. *pontatlan-t*, tb. —ok. 1) Ami ponttal vagy pontokkal jegyezve nincsen. *Pontatlan hangzók*, arab, zsidó betűk, mondatok. Egyébiránt ez értelemben szabatosabb kifejezés a *ponttalan*, s oly viszony van e két szó között, mint a *gondatlan* és *gondtalan*, *hirtelen* és *híretlen*, *szemtelen* és *szemetlen*, s némely mások között. 2) Átv. ért. határozott, kellő időt, rendet nem tartó, hanyag, vagy rendetlenül történő. *Pontatlan tisztviselő*, *fizető*. *Pontatlan megjelenés*. *Pontatlan postajárás*, *hírlapküldés*. Határozóként am. *pontatlanul*.

PONTATLANSÁG, (pont-atlan-ság) fn. tt. *pontatlanság-ot*, harm. szr. —a. Hiba, mely a határozott, kellő időnek, rendnek meg nem tartásában áll, rendetlen hanyagság. *Hivatalbeli pontatlanság*.

PONTATLANUL, (pont-atlan-ul) ih. 1) Pontjegyek nélkül. *Pontatlanul írt*, *nyomatott zsidószók*, *könyvek*. Szabatosabban szólva, *pontatlanul*. V. ö. PONTATLAN. 2) Kellő időt, rendet nem tartva, hanyagul. *Pontatlanul fizetni a kamatokat*. *Pontatlanul járni el a hivatalban*.

PONTBAN, (pont-ban) ih. 1) Határozott, kellő időben. *Pontban öt órákor*, amint az öt órát üti. 2) Tüstént, legott. *Dobszóra*, *trombitahangra pontban keln*i, *fegyverkezni*. *Pontban ott légy*.

PONTJÓS, (pont-jós) ősz. fn. Babonás jós, ki bizonyos pontozásokból, pontjegyekből akar jóvendőlni, vagy megtudni valamit.

PONTJÓSLAT, (pont-jóslat) ősz. fn. A babonás jóslatnak egyik neme, mely pontjegyek által üzi ön- és mások ámitását.

PONTKORALL, (pont-korall) ősz. fn. Megkövült tengeri növény neme, mely a korallokhoz tartozik, s kis pontocskákkal van bélyegezve. (Milleporae).

PONTMODOR, (pont-modor) ősz. fn. Modor a rajzolásban, festésben, mely a pontozásokat, pettyezéseket kedveli.

PONTOCSKA, (pont-ocs-ka) kics. fn. tt. *pontocská-t*. A maga nemében kicsi pont.

PONTOL, (pont-ol) áth. m. *pontol-t*. Pontokkal jegyez, pettyeg, bökdös valamit. *Vésüvel pontolni a rézlemezt*. *Ecsettel pontolni a festett falat*. *Pontolni a mérés alá vett térség határait*. Átv. ért. rövid jegyzeteket tesz. *Pontolni az észrevételeket*.

PONTOLÁS, (pont-ol-ás) fn. tt. *pontolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn pontolnak valamit. V. ö. PONTOL.

PONTOS, (pont-os) mn. tt. *pontos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Pontjegyekkel bélyegzett. *Pontos hangzók*, arab, héber betűk, mondatok, rajzok, festések. 2) Átv. ért. kellő, határozott időt, rendet tartó. *Pontos fizető*, *tisztviselő*. *Pontos kelés*, *fekvés*, *megjelenés*. *Ő mindenben igen pontos*.

PONTOSAN, (pont-os-an) ih. 1) Ponttal jegyezve, pettyesen. 2) Kellő, határozott időt, rendet tartva. *Kötelességét pontosan végezni*. *Pontosan fizetni*.

PONTOSSÁG, (pont-os-ság) fn. tt. *pontossság-ot*, harm. szr. —a. Cselekvési tulajdonság, melynél fogva valaki a teendőket kellő időben, és rendben viszi véghez. *Eljárási*, *hivatalbeli pontossság*.

PONTOSVESSZŐ, (pontos-vessző) ősz. fn. Helyesírási jegy, mely egy fölül irt pontból, és alája vont huzáskából áll (;). Használtatik a mondatok nevezetesebb részei között, és nagyobb megnyugvásoknál.

PONTOZ, (pont-oz) áth. m. *pontoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Pontokkal jegyez, bélyegz, pecsétel, pettyez, bökdös valamit. *Pontozni a betűket*, *hangjegyeket*, *mondatokat*. *Festőben pontozni a vásznat*.

PONTOZÁS, (pont-oz-ás) fn. tt. *pontozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn pontozunk valamit; pettyezés; ponczolás.

PONTOZAT, (pont-oz-at) fn. tt. *pontozat-ot*, harm. szr. —a. 1) Pontok összege, melyek által valamit megjegyeztek, bélyegeztek, pettyegtek. *Betűk fölötti*, vagy *alatti*, *hangjegyek melletti pontozat*. A beszédben helyesen, hibásan tett *pontozatok*. 2) Valamely szerződésnek előlegesen följegyzett lényeges pontjai.

PONTOZOTT, (pont-oz-ott) mn. tt. *pontozott-at*. Pontokkal jegyzett, bélyegzett, pettyegtetett. *Pontozott arab*, *héber betűk*, *magyar hangzók*. *Helyesen pontozott beszédrészek*. *Pontozott festmények*.

PONTRA, (pont-ra) ih. Mint ilyen tájshokásilag am. pontosan. „Mind a rendes függést, mind a hív és serény tisztviselést pontra meg fogom kívánni.” Gr. Károlyi Antal, Szathmár vármegye főispánja 1784-ben.

PONTVESSZŐ, (pont-vessző) l. PONTOSVESSZŐ.

PONTY, fn. tt. *ponty-ot*, harm. szr. —a. Igen szapora halnemzetség, melynek szája fogatlan, hanem kopolyúji mögött különös csontban rejtő fogai vannak, s valódi nyelve nincsen, hanem e helyett porozogós kinövési kopolyúja. (Cyprinus). E nemzetség több mint ötven fajból áll, melynek: *arany-*, *dévény-*, *dobancs-*, *durda-*, *fejes-*, *görgöcse-*, *jász-*, *ökleponty* stb. A közönséges ponty vagy potyka a folyókat, és tavakat kedveli, van négy bajszszála, feketés háta, sötétsárga oldala, és fehérsárga hasa. (Cyprinus carpio). Ide tartoznak: *poszár*, *czompó*, *kárász*, stb.

Neve valószínűleg a hangutánzó *poty-poty*, melyet akkor ad, midőn aránylag kisdud száján a vizet bugyogtatja, miszerént a közönséges pontynak, potyka neve am. *potyogó*, *potyoga*, *potyka*. Gyarmathi Sámuel carpio ponticus latin szóval rokonítja.

PONTYÓ, (ponty-ó) fn. tt. *pontyó-t*. Szabó Dávidnál am. az egyszerűbb „*poty*”.

PONY, elvont gyöke *ponyva* és *ponyecz* szónak, mely *pónyál* szóban hosszú ó-val fordul elő, *pongyola* szóban pedig *pongy* alakot vett föl. Rokon *pany* gyökkel. L. PONYVA alatt.



**PONYÁL**, (pony-a-al azaz bony-a-al) áth. m. *ponyál-t*. Kriza J. szerint a székelyeknél különösen Udvarhelyszéken am. másutt *bonyál*, néhutt pedig *bonyol* és *ványol*, pl. kerten esett rést csak gyengén (mintegy pongyolán) fonja be vesszővel s ágboggal. *Felponyálni a bocskort*, ugyanott am. a szakadozott bocskort szükségből rossz madzaggal felkötni.

**PONYÁLÁS**, (pony-a-al-ás) fn. tt. *ponyálás-t*, tb. —ok. Cselekvés midőn ponyálnak valamit. V. ö. **PONYÁL**.

**PONYECZ**, (pony-ecz) fn. tt. *ponyecz-ot* v. —ét. A Jászságban és alsó Hevesben am. batyuféle lepedő, kis ponyva. V. ö. **PONYVA**.

**PONYI**, pusztá Nógrád m.; helyr. *Ponyi-ba*, —ban, —ból.

**PONYORÓ** a székelyeknél hangáttétellel am. poronyó, azaz porhanyó.

**PONYVA**, (pony-va) fn. tt. *ponyvát*. Goromba vastag vászonból való nagy lepedő. *Ponyvával betakarni a kinyomtatott polyvásgabonát, a szénás szekeret. Ponyvát húzni a társzekérre. Tűz ellen vizes ponyvával leteríteni a házatét. Sátornak való ponyva. Holmi drukat ponyvára kirakni. Ponyva hada* Szabó D. szerint am. cigányok hada, azaz családja.

Alapfogalom benne a takarás, fődés, s ennél fogva gyöke *pony* egy eredetű és értelmű a *bonyol*, *bongyol* és *ponyola* szók gyökével. A szláv nyelvben is *ponyva*.

**PONYVÁD**, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, puszták Győr m.; helyr. *Ponyvád-ra*, —on, —ról.

**PONYVAHÁT**, (másképp: Almás-Iratos); falu Arad m.; helyr. *Ponyvahát-ra*, —on, —ról.

**PONYVAIRODALOM**, (ponyva-irodalom) ösz. fn. Átv. ért. a köznép közt keletkezett, avagy a köznép felfogása és mulattatásához alkalmazott irodalom, mint álmoskönyv, néperseker, népdalok, híres rablók életviszontagságai (versekben), lakodalmi felkösztöntések stb., melyeket a vásárokon leterített ponyván szoktak árulni.

**PONYVÁS**, (pony-va-as) mn. tt. *ponyvás-t*, v. —at, tb. —ak. Ponyvával ellátott, fölszerelt, takart. *Ponyvás sátor. Ponyvás társzekér.*

**POÓ**, l. **PÓ**.

**POPA**, fn. tt. *popát*. L. **PAPI**, **PUPA**.

**POPRÁD**, a XVI szepességi város egyike; helyr. *Poprád-on*, —ra, —ról.

**POR**, fn. tt. *por-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán, a száraz testektől elváló apró részecskék, melyek a levegőnek legkisebb mozgására tovább szállanak, s a legfinomabb résekbe is behatnak; különösen a föld és könemű testek illetően részecskéi. *Köpor, agyagpor, krétapor, szénpor, fűrészpör, lisztpör, dohánypör, vaspör, aranypor* stb. *Felszáll, leszáll, elrepül a por. Sűrű-vastag por. A testeket, ruhákat belepí a por. Kiverni a port. Port nyelni. Port csinálni, útni. Porrá törni, zúzni. Elütötték rajta a port, azaz fenekére vertek. Maga fejére vakar port* am. maga alatt vágja a fát. *Port hinteni másnak szemébe, am.*

akadályozni, hogy a valót ne lássa, elámítani. *Porába se érni valakinek*, am. nyomába. *Iszom a bort, rúgom a port*. (Km.). *Fújd el jó szél, fújd el hosszú utam porát, hogy meg ne találják fakó lovam nyomát*. (Népd.). Átv. ért. jelent a maga nemében valami cselekvét, mulandót, romlandót. *Még pora sem maradt. Izzé, porrá zuzták. „Isa! por, és chamu vagymuk.”* (Régi Halotti beszéd) azaz: biza (v. bizon) por és hamu vagyunk. Képes kifejezéssel jelent alacson állapotot, elvetemülést. *Fölemelni valakit a porból. Porig lealázni magát. Porban csúszni mászni. Nem esik porba pecsenyéje*, am. megkapja amit vár, amit érdemel.

„Nevem kivívtam mély porából,  
S általadám maradékainnak.”

Berzsenyi.

Alkalmazott ért. bizonyos célra készített vagy összevezűzt testrészcsekék. *Álompör, hánytatópör, izzasztópör, hajpör, puskapör, fogpör* stb.

Ha e szóban alapfogalmul a könnyű szállongást, repülékenységet vesszük: úgy alaphangjaiban a tárgy természetének utánzása rejlik, t. i. a *p* ajakhang az elfuvódásra, az *r* a könnyű mozgékonyaságra vonatkozik. E gyökhangokra nézve közel állnak hozzá az arab *bārā*, héber *afār*, török *barut* (lőpor), szláv *prach*, latin *pulvis*, francia *poudre*, német *Puder* stb. Mennyiben aprót jelent, rokonai a magyar *parány*, *parányi*, *píri*, *pírinkó*, *permet* v. *pörmet*, *permeteg* stb., gyökei: *par*, *per*, *pír*, *pör*. V. ö. **MOR**, **MORZSA**.

**PÓR**, fn. tt. *pór-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Alkalmast a német *Bauer*-ből módosult; ámbár sok helyütt a *pörnép*-et, *pornép*-nek mondják, és *pőrül* helyett is néhutt *porul*-t használnak. Finn nyelven Fábán I. szerint: *poro*, tehát mintha a *por* szóval azonos volna. Értelmére nézve l. **PARASZT**. „Az földesurak is, hogy magok oltalmát ne bízzák teljességgel csak pórjokra.” Gr. Eszterházy M. nádor 1634-ben. Így nevezik különösen túl a Dunán a moson-vármegyei horvát és német parasztokat, németül: *Haidbauer*. A *nemes* szónak ellentétét jelenti több helynevekben, mint *Pór Szalók*, *Nemes Szalók*, *Pór Dömölk*, *Nemes Dömölk* stb. *Póru*l járt am. rozsul, ebül, kutyául járt, megjárta.

**PÓRACS**, falu Szepes m.; helyr. *Pórac-s-ra*, —on, —ról.

**PORALOM**, (por-alom) ösz. fn. Növénynem a lopvanőszök seregéből és gombák rendjéből; gömbölyűded vagy más formájú növény a kiszáradt fák, terméssporral teli tömve. (*Sphaeria Lycoperdon*).

**PORÁNY**, (por-ány) fn. l. **PARÁNY**.

**PORÁNYI**, (por-ány-i) mn. l. **PARÁNYI**.

**PORARANY**, (por-arany) ösz. fn. Apró poralakban találtató arany, különösen a folyóvizek folyéja között.

**PÓRÁZ**, fn. tt. *póráz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szoros ért. szj vagy zsinag, melylyel a vadász-ebekeket megkötik, vagy vezetés végett öszvefűzik.



*Pórázon viszi, hordozza az agarakat,* (vertagos loris ducit. Páriz-Pápai). *Nyúlászó póráz.* (Prágai). *Egy póráz agár,* melyek együvé vannak fűzve. Szélesb ért. szíj, zsineg, kötél, melylyel valamit megkötnék. *Bocskor póráza.* Rövid, avagy hosszú pórázon tartani. *Hosszu pórázra eresztetni. Rövid pórázra fogni. Egy pórázon futnak. Ezen pórázon futunk.* (Pázmán préd. 759. l.). A hajósoknál pórázra venni v. pórázon vezetni két vontatott hajót: egy keresztkötéllal csak könnyedén s egymástól kisebb-nagyobb távolságban (de nem egymást érintve) összefoglalni, hogy könnyen egyik se szaladozhasson ide s tova. (Verkoppeln, verkuppeln. Kenessey A.). Persául Vullers szerint *puráz* v. *piráz* lorum jugi bovini; a szláv nyelvekben: *provaz, pouráz, povroz.* Egyébíránt, a magyarból elemezve nem valószínű, hogy e szóban a *p* előhang, s alapfogalom és gyök benne az *orr*, mintha orra való szíjat, zsineget jelentene, melyet a vadászekek fejére, orrára kötnek. Innen Molnár A. szerint, *pórázon hordozni* am. orron fogva vezetni, továbbá a bocskor pórázát a székelők másképp *orrodzó*-nak mondják, mely a bocskor orrába van fűzve.

**PÓRÁZOS,** (póráz-os) mn. tt. *pórázos-t* v. —at, tb. —ak. Pórázon levő; pórázhoz szokott. *Pórázos agár,* mely már jól jár a pórázon.

**PORCS,** (por-cs) törzsök, am. *porcz*; l. ezt.

**PORCSALMA,** falu Szatmár m.; helyr. *Porcsalmára*, —n, —ról.

**PORCSEK,** (por-csek) fn. l. **PORODA** alatt.

**PORCSFÜ,** (porcs-fü) l. **PORCZFÜ.**

**PORCSIN,** (por-csin? v. ö. **PORCZFÜ**) ösz. fn.

1) Növénynem a tizenkéthímesek seregéből és egyenások rendjéből; csészéje öt metszésű, bokrétája öt szirmu, tokja egy rekeszü. (Portulaca). Köznévén: *porczfü, görcsfü.* Egyik faja köz és növénytani néven a *kövé* *porcsin* (p. oleracea), melynek egy másik közneve: *kerti porcsfü, disznó orrja.* 2) L. **PURCSIN.**

**PORCSINCZIKSZÁR,** (porcs-in-czikszár) ösz. fn. A czikszárak neve alá tartozó növényfaj; szárai hol felálló, hol szétterültek; levelei vagy tojásdadok, vagy láncsásak, vagy szálasak, s érdes élük. (Polygonum aviculare).

**PORCSINFÜ,** (porcsin-fü) l. **PORCZFÜ.**

**PORCZ,** (1), fn. tt. *porcz-ot*, harm. szr. —a. Fehér, tömör szövetű rész az állati testekben, mely átlátszóbb, rugalmasabb, és nyirkosabb mint a csontok, s ezektől az által is különbözik, hogy nem oly kemény, továbbá nem sejt-szövetű, s ürege nincsen. (Cartilago.) Továbbá, kemény bűtyök némely növények indáin. Nevét azon erős hangtól vette, melyet adni szokott, midőn a fogak rájá. Innen a *porczog, porczogtat, porczfü* származékok. Ugyanazon erős alaphang, t. i. az *r* jellemzi a német *Knorpel*, latin *cartilago*, szláv *chrupka* szót.

**PORCZ,** (2), falu Kraszna m.; helyr. *Porcz-ra*, —on, —ról.

**PORCELLÁN,** fn. és mn. tt. *porcellán-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Tejszinű, félig átlátszó, finom,

tömör, kemény, üvegszerű edénymű, mely igen tiszta, nehéz folyadékú fehér agyag-, kavics-, bányavirág- és kevés gipsz vegyületéből készül. Leghíresebbek a kínai és japáni porcellánok. *Porcellán talak, tányérok, poharak, pipák,* stb. *Porcellánra festeni.* Eredetileg bizonyos csiga neve.

**PORCELLÁNCSIGA,** (porcellán-csiga) ösz. fn. Csiganem, melynek tekenője egyszerű, tojásdad, és sima alaku. (Cypraea).

**PORCELLÁNFOLD,** (porcellán-föld) ösz. fn. Igen fehér, finom agyagfaj, melyből más vegyületekkel együtt porcellánt készítenek.

**PORCELLÁNKŐ,** (porcellán-kő) ösz. fn. Jáspiskő faja, melynek színe gyöngyszürke és kékes. (Porcellanites).

**PORCELLÁNMIVES,** (porcellán-míves) ösz. fn. Míves, ki kellő anyagokból porcellánféle műeket, edényeket készít.

**PORCELLÁNTARKA,** (porcellán-tarka) ösz. fn. Oly csiganemű állatokról mondják, melyeknek fehér testén, illetőleg tekenőjén, kékes vagy vöröses foltok látszanak.

**PORCZFÜ,** (porcz-fü) ösz. fn. Értelmére nézve l. **PORCSIN.** Minthogy bűtykös szárain porczogós, valószínűleg innen vette nevét. Más vélemény szerint, mert utak mellett terem, kivált *porcsin'* alakban annyit tenne, mint *por csinálta fü.* A disznók szeretik.

**PORCZIKA,** (porcz-i-ka) kicsiny. fn. tt. *porcziká-t.* Szoros ért. kis porcz. Szélesb ért. a testnek izecskéje, részecskéje, tagocskája. *Ravasz annak minden porczikája. Összevonták minden porczikáját.*

„Minden porczikája,

Szív remek munkája.”

Népdal.

V. ö. **PORCZ.** A növénytanban, növénynem az öt-hímesek seregéből és kétanyások rendjéből; csészéje öt hasábu, belül színes, bokrétája nincs, himszálai közt más öt herélt himszál áll, magva egy. (Herniaria). Fajai: *sima* (köznévén: *kisporcsfü*), *borzas, cserjés* porczika.

**PORCZIN,** l. **PORCSIN.**

**PORCZOG,** (porcz-og) gyak. önh. m. *porczogtam, —tál, —ott.* Valamely szilárd, kemény szövetű test a fogak között erős *porcz* hangot adva töredezik, szakadoz. *Porczog a csont, midőn az eb rájá. Porczog a kétszersült, a rágott mag.* Szélesb ért. mondják más ilynemű hangról is. *Porczog a kavics a lábak alatt.* Gyöke a hangutánzó *porcz.*

**PORCZOGÁS,** (porcz-og-ás) fn. tt. *porczogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. „Porcz” hangot adva töredezés. V. ö. *Porczog.*

**PORCZOGAT,** (porcz-og-at) mivelt. és gyak. m. *porczogat-tam, —tál, —ott*, par. *porczogass.* Rágás, harapdálás által eszközli, hogy valami porczogjon. *Csontot, mogorót, diót, kétszersültet porczogatni. A disznók porczogatják a kukoriczát, makkot, szilvama-*



got. Szélesb ért. rágicsál, eddegél. *Bor mellett néhány perczet elporczogattott.*

**PORCZOGATÁS**, (porcz-og-at-ás) fn. tt. *porczogatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit porczogat.

**PORCZOGÓ**, (porcz-og-ó) mn. és fn. tt. *porczogó-t*. Ami rágás alatt erős porcz hangot adva törik, ömlik szét. *Porczogó daraétel, melyben köporrészek vannak. Porczogó sütemény, fűszár.* Mint főnév jelent kemény állati testrészeket. V. ö. **PORCZ**.

**PORCZOGÓS**, (porcz-og-ó-os) mn. tt. *porczogós-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Kemény, szilárd, tömör szövetű, mely a fogak között rágva porczogni szokott. *Porczogós kenyér, kalács, kétszersült. Porczogós magok, eledelek, cseresznye.* Népies kifejezéssel, *porczogós leány, menyecske*, am. kemény husú. 2) Amiben csontnemű porczok, porczogók vannak. *Porczogós részei a testnek; porczogós konc.* 3) A növénytanban az állati porczogóhoz hasonló száraz és szilárd, azonban a szarunál puhább növényi képződmény (cartilagineum); ilyen a *gégevírág* (aristolochia) magjának a fehérrnyéje. 4) Átv. porczogós nevetés, am. röhögéssel, nagy robajjal hangzó. *És hogy porczogásban csúfolódik.* (Pázmán préd. 484. l.). *Porczogósan nevetik az újtók.* (Pázmán Kal. 776. l.).

**PORCZOGTAT**, (porcz-og-tat) l. **PORCZOGAT**.

**PORCZOLÁN**, tájdivatosan, névszerént a székelyeknél 'porczellán' helyett divatos.

**PORCZOS**, (porcz-os) mn. tt. *porczos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Miben porcz van, porczozal ellátott. *A testnek porczos részei. Porczos halak.* V. ö. **PORCZ**.

**PORCZTAN** v. — **TANITMÁNY**, (porcz-tan v. —tanitmány) ősz. fn. A boncztan azon része, mely különösen az állati test porczait ismerteti.

**PORCZUKOR**, (por-czukur) ősz. fn. Porrá törtött, zúzott, őröltt czukur. *Porczukorral behinteni az ételt. Porczukorba takart hasonszenvi gyógyszer.*

**PORCZÚL**, **PORCZUL**, (porcz-úl) önh. m. *porczúl-t*. Porczúz vagy porczogóssá leszen.

**PORCZULÁS**, **PORCZULÁS**, (porcz-úl-ás) fn. tt. *porczulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Porczezá vagy porczogóssá levés.

**PÓRDAGÁLY**, (pór-dagály) ősz. fn. Durva, pórias módon, parasztos beszéd és tettek által nyilatkozó dagály, parasztkévelyiség.

**PÓRDAL**, (pór-dal) ősz. fn. l. **PARASZTDAL**.

**PORDÁNY**, **LAJTHA** —, **RÁBA** —, **VULKA** —, faluk Sopron m.; helyr. *Pordány-ba*, — *ban*, — *ból*.

**PORDOHÁNY**, (por-dohány) ősz. fn. Porrá zúzott, s bizonyos módon elkészített és érlelt dohány, melyet orra szoktak színi. *Sárga, fekete pordohány.* Másképp: *burnót*.

**PÓRDÖLYF**, (pór-dölyf) ősz. fn. l. **PÓRDAGÁLY**.

**PÓR-DÖMÖLK**, l. **DÖMÖLK**.

**PÓRÉ**, fn. tt. *póré-t*. l. **PÁRHAJMA**.

**PÓRÉHAJMA**, l. **PÁRHAJMA**.

**PORÉJT**, l. **PORÍT**.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

**PORENYV**, (por-enyv) ősz. fn. Porrá zúzott száraz enyvanyag, melyet híg testtel föleresztve ragaszul használnak.

**PORESŐ**, (por-eső) ősz. fn. Apró cseppekben szállinkozó eső, permeteg. V. ö. **PIRINKÓ**, **PORKA**.

**PORFELHŐ** v. — **FÉLLEG**, (por-felhő v. félleg) ősz. fn. Sűrű por, melyet a szél a levegőbe felkap, vagy a szekerek, barmok fölvernek, s mintegy felleget képez. *Égi háborút megelőző porfelleg. A porfellegről gyanítani, hogy seregek közelednek.*

**PÓRFÉLSÉG**, (pór-félség) ősz. fn. l. **PÓRURALOM**.

**PORFENÉK**, (por-fenek) ősz. fn. A lisztörliő malmokban a garat feneke, melyre a lisztpor le hull.

**PORFESTÉK**, (por-festék) ősz. fn. Porrá zúzott festékanyag.

**PORFÉSZÉK**, (por-fészék) ősz. fn. Gúnyosan szólva oly hely, lakás stb., melyet nagy por lep el. *Ez a város igazi porfészék.*

**PORFIR**, (a görög *porphyra* [= bíbor] szótól); fn. tt. *porfir-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Igen finom, kemény, vörös színű drágakő a jáspisok neméből.

**PORFOGÓ**, (por-fogó) ősz. fn. A növénytanban a virág anyjának (Gönczy P. szerint: terméjének) leglényegeseb része, ú. m. annak hegyén ikrás szőrök vagy babugokból álló ragacsos rész, mely a reá hulló virágport felfogja s azokat termékenyítő szütyőkké fejleszti; másképp: *bíbe* vagy *csúcs*. (Stigma).

**PORFORGATAG**, (por-forगत) ősz. fn. Tölcsér gyanánt forogva szállongó portömeg, boszorkányszél. Különbözik tőle némileg a porfürgeteg, mely erős széllal járó, ideoda csapongó porfölleget jelent. Egyébiránt alapfogalomban megegyeznek, mennyiben a *forog* és *fereg* legközelebbi rokonok.

**PORFÖLLEG**, l. **PORFELLE**.

**PORGANÉJ**, (por-ganáj) ősz. fn. Hosszas tartásban porrá vált ganáj, különösen emberi ürülék; termékenyítésre kiválólag alkalmas. (Poudrette).

**PORGÁNY**, falu Torontál m.; helyr. *Porgány-ba*, — *ban*, — *ból*.

**PORGOLAT** v. **PORGOLÁT**, (por-og-ol-at) fn. tt. — *ot*. Szabó D. szerint vetést őrző kerítés, sövény. Alapértelménél fogva legközelebbi rokon hozzá a *borkolat*, *burkolat*, mennyiben a porgolat nem egyéb, mint a földet körülburkoló valami. Végül ejtik megnyújtva is, *porgoldát*, de amaz szabályosb, mert törzsoke az elavult *porgol* (= burkol) ige, melyből lesz *porgolás*, *porgolat*. Ily megnyújtás divatozik a *fuvát*, *korlát*, *korczolát* (korszóvat) s némely más szókbán.

**PORGOLAT** v. **PORGOLÁTKAPU**, (porgolat-kapu) ősz. fn. Kriza J. szerint a székelyeknél vetéskapu a falvak végein; sok helyen *tanórkapu*-nak is mondják.

**PORGOMBA**, (por-gomba) ősz. fn. Ismeretes gombafaj, mely éretten felül szétfeszlik vagy szétzúzva porrá omlik; másképp szintén köznyelven: *pöfeteg*, *lúdposz*, *banyaposz*, *lófing*; növénytani névvel: *méhszédítő pöfeteg*. (Lycoperdon bovista).



**PÓRGÖG**, (pór-gög) ösz. fn. Durva, pórias magtatartás, taglejtések és tettek által nyilatkozó felfutalkodás; máskép: *pórdagály, pórdölyf*.

**PORHA**, (por-h-a) fn. tt. *porhá-t*. A fának megredvesedett, porlékony bele, szokottabban: *purha*. Mint melléknév jelent porhanyót, porlékonyat.

E szónak gyöke *por*, a *h* vagy *ha* képző, mint számtalan más szóban hiányos, szenvedőleges, kóros állapotra mutat; de rokonítható a gyakorlatos igét képző *g* hanghoz is, miszerint *porha* azt tenné: *porogó, poroga, porga*, ami természeténél fogva porrá válni hajlandó. Alapfogalomban egyezik vele *porka*, a földet por gyanánt vékonyan belepő hó. A *porha* és *porka* között oly képzői és fogalmi rokonság van, mint *úrhodik* és *úrkodik* között.

**PORHAD**, (por-h-a-d) önh. m. *porhad-t*. Folytonosan vagy lassanként porrá omlik. *Porhad a reves fa bele. A homokkő hamarabb és könnyebben porhad, mint mások. Porhad a tiport föld. A csont is elporhad idővel.*

E szónak középképzője *h* nemcsak folytonosságot, gyakorlatot fejez ki, rokon lévén a gyakorlatos *g* és *k* képzővel, hanem némi hiányos vagy kóros állapotot is. V. ö. H betű. Ilyenek: *gürhed, vénhed, poshad*, stb.

**PÓRHAD**, (pór-had) ösz. fn. 1) Pórcsalád, pórnemzetség, mennyiben a had jelent családot, nemzetséget is. 2) Fellázadott pórok serege, parasztháború. *Dózsa, Hóra pórhada.*

**PORHADÁS**, (por-h-ad-ás) fn. tt. *porhadás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Folytonos szenvedő állapot, midőn valamely test részei porrá töredeznek, omladoznak. *Régi, elhagyott várfalak porhadása.* V. ö. **PORHAD**.

**PORHADÉK**, (por-h-ad-ék) fn. tt. *porhadék-ot*, harm. szr. — *ja*. Porrá vált növényi és állati testrészek; máskép: *korhany, televény*. (Humus).

**PORHAJAS**, (por-hajas) ösz. fn. Gyönge, idei szőlővessző, melyet csak felületesen, nem mélyen bujtának el, tehát mintegy porba hajtának.

**PORHAJAZ**, (por-hajaz) ösz. áth. Szőlőmivésekről mondják, midőn a szőlőtőkéről a még gyönge ágat a földbe nem mélyen bujtják, s mintán gyökert vert, leginkább a jövő évben az anyatőtől elvágják és elültetik.

**PORHÁL**, (por-h-a-al) gyak. áth. m. *porhál-t*. A növények, különösen kerti vetemények körül megkeményült földet kapával könnyedén felvagdálja, s porhanyóvá teszi. *Porháló kapa. Porhálni a kukoricaföldet, a kerti veteményes ágyakat.* V. ö. **PORHA**.

**PORHÁLÁS**, (por-h-a-al-ás) fn. tt. *porhálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A kapálás azon neme, mely által a földet porhanyóvá teszik.

**PORHANY**, (por-h-any) fn. tt. *porhany-t*, tb. — *ok*. Oly föld, melynek rögei nem tömör, nem kemény, hanem ritkább, puhább állományuak.

**PORHANYÍT**, **PORHANYÍT**, (por-h-any-ít) áth. m. *porhanyít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*.

Tulajd. ért. valamit porlékonyná tesz, porrá omlaszt. *Ásás, kapálás, szántás által porhanyítani a földet.* Átv. szívós, szilárd rostu testet, különösen húsneműt áztatva, vagy más módon puhává tesz. *A vadhúst ecetben porhanyítani. A tökehalat sajátnevében porhanyítani.* V. ö. **PORHANYÓ**.

**PORHANYÍTÁS**, **PORHANYÍTÁS**, (por-h-any-ít-ás) fn. tt. *porhanyítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, illetőleg kapálás, áztatás, mely által porhanyítanak valamit.

**PORHANYÓ**, (por-h-any-ó) mn. tt. *porhanyó-t*. Szoros ért. porlékony, ami könnyen porrá töredezik, omladozik, vagy porló állapotban létezik. *Porhanyó földben diszlenek a kerti vetemények. Porhanyó homokkő, búzakenyér. Porhanyó száraz dohány.* Átv. ért. mondjuk különben szívós, szilárd rostu testekről, húsneműekről, melyek bizonyos mód által megpuhultak, s a fogak között könnyen szétomlanak. *Porhanyó vadhús, sült.*

**PORHANYODÁS**, (por-h-any-od-ás) fn. tt. *porhanyodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tömör, kemény, szívós, szilárd test változott állapota, midőn porlékonyná, puhává, illetőleg könnyen rághatóvá lesz.

**PORHANYODIK**, (por-h-any-od-ik) k. m. *porhanyod-tam*, — *tál*, — *ott*. Porló állapotha megy által. *Kapálással porhanyodik a föld. A búzakenyér hamar porhanyodik.* Átv. megpuhul, szívosságát veszti, könnyen rághatóvá lesz. *Porhanyodik a fagyra kitétt pulyka húsa, az ecetben áztatott vadhús.*

**PORHANYÓS**, (por-h-any-ó-os) mn. tt. *porhanyós-t* v. — *at*; tb. — *ak*. 1. **PORHANYÓ**.

**PORHANYÓSÁG**, **PORHANYÓSSÁG**, (por-h-any-ó-ság, por-h-any-ó-os-ság) fn. tt. *porhanyóságot*, harm. szr. — *a*. Tulajdonsága, vagy állapota valamely testnek, midőn porhanyó. *A vadsültek, s némely húsétek egyik kelléke a porhanyóság.*

**PORHANYÓZ**, (por-h-any-ó-oz) áth. m. *porhanyóz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Porhanyóvá tesz valamit, különösen a földet. *Fogas kapával porhanyózni a veteményágyat.*

**PORHANYÓZÁS**, (por-h-any-ó-oz-ás) fn. tt. *porhanyózás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valami porhanyóvá tétetik. V. ö. **PORHANYÓ**.

**PORHANYÚ**; **PORHANYÚS** stb. 1. **PORHANYÓ**; **PORHANYÓS** stb.

**PORHASZT**, (por-h-asz-t) áth. m. *porhaszt-ott*, par. *porhaszsz*, htn. — *ni* v. — *ani*. Eszközli, hogy bizonyos szilárd test részei porrá omoljanak. *Az idő és lég viszonyosságai elporhasztják a köveket is.* V. ö. **PORHAD**.

**PORHASZTÁS**, (por-h-asz-t-ás) fn. tt. *porhasztás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Porrá omlasztás.

**PORHATAG**, (por-h-ad-ag) mn. tt. *porhatag-ot*. Ami természeténél fogva könnyen porhad, porrá omlik; máskép: *porlékony*. Oly alkatu mint: *olvatag, hervatag*, stb.



**PORHÁZ**, (por-ház) ösz. fn. Átv. ért. 1) az emberi testet mint elporlandót vagy már elporlottat magában foglaló koporsóról vagy sírról mondják. 2) **L. PORHÜVELY**.

**PORHÓ**, (por-hó) ösz. fn. Apró, poralakban hulló hó; másképp: *porka*.

**PORHON**, (por-hon) ösz. fn. **L. PORODA** alatt.

**PORHONIKRA**, (por-hon-ikra) ösz. fn. Kelet-indiai növény, melynek porhonán golyódad ikra látszik. (*Adenantha*. L.).

**PORHONROJT**, (por-hon-rojt) ösz. fn. Növény-nem az öthímesei seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje a magzatra félig ránőtt, azon fölült öt fogu; bokrétája a magzat fölött egy szirmu, rövid nyaku, öt egyenetlen hasábu; porhonainak hegyei összeváltak, alul szétállók. (*Lobelia*, *Lobel* nevű fűvész emlékeül).

**PORHONYÓ**, tájdivatosan am. *porhanyu*.

**PORHÚL**, (por-h-ül) önh. m. *porhúl-t*. **L. PORHAD**.

**PÓRHÜBÉR**, (pór-hü-bér) ösz. fn. Hübér, mely jobbágyi terhek viselésében, ú. m. robotban, dézmában stb. áll, különböztetésül a nemesi hübertől.

**PORHÜVELY**, (por-hüvely) ösz. fn. Átv. ért. az emberi testről (mint a lélek hüvelyéről) mondják, mely majdan porrá válandik.

**PÓRI**, (pór-i) mn. tt. *póri-t*, tb. — *ak*. Pórra vonatkozó, pórhoz tartozó, portól származó. *Póri munka*.

**PÓRIAS**, (pór-i-as) mn. tt. *pórias-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Póri szokásra, természetre mutató, pórdivatu. *Pórias nyersség, durvaság, magavisélet*. Ellentéte: *úrias*, finom, művelt.

**PÓRIASAN**, (pór-i-as-an) ih. Póri szokás v. modor szerint, pórtérmetzetet mutatólag.

**PÓRIASSÁG**, (pór-i-as-ság) fn. tt. *póriasság-ot*, harm. szr. — *a*. Pórias szokás, természet, modor.

**PÓRICS**, fn. tt. *pórics-ot*, l. **PÓRIS**.

**PÓRIHAJMA**, (póri- v. póré-hajma). **L. PÁRHAJMA**.

**PÓRIS**, (a latin *borax*-ból módosult) fn. tt. *póris-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Kesernyész, lúgizó só, mely megtisztítja jegezes alakú. A tisztítlan póris Perzsiából és Sinából sárgászöld, kövér tapintatu s rendetlen hatszögű darabokban szállíttatik hozzánk. 2) Szélesb. ért. az érczmiveseknél, mesterséges vegyíték, mely által az érczeket olvasztják, s ezen erővel különösen a póris bír.

**PORÍT**, (1), (por-ít) áth. m. *porít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Porrá tör vagy morzsol.

**PORÍT**, (2), (por-ít v. pir-ít) áth. m. *porít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. A régieknél gyakran előjön *porét*, *porejt* alakban, s am. fedd, szid, dorgál, (increpat, corripit). „Megporéjtá a szelet.” És *megporéjtá ötet*. (Münch. cod. Luk. IV.). „És a gyűjtőt senki meg ne poréha” (= porétsa. Bécsi cod. Ruth könyve). „Esmeg jöve a tanejtványokhoz, lelé őket

hogy alonnának; esmeg felkölté őket, nem dorgálá, sem porejtá meg.” (Régi magyar Passio. Toldy F. kiadása 247. l.).

„Bölcsebb leányt még en ennél nem láttam,  
Mint az, ki imenten szőlla envelem,  
S jótétemről megporította engem.”

Katalin verses leg. (Toldy F. kiadása 92. lap.).

Ugyanitt előjön *porol* alakban is. Lásd **PORONGAT**, **PORONKODIK** szokat is.

Ez igének gyöke vagy hangutánzó, s legközelebb rokona a hason-értelmű, s kemény szidást jelentő *hurít*, *hurogat*. Ily hangutánzók: *dorgál*, *kurjant* stb. Vagy pedig, ami hihetőbb, hangváltozattal am. *pirít*; átv. ért. t. i. *megpirítani* valakit, *rápirítani* am. megfeddeni, pírongatni. Hogy a *por* gyök némely származékokban am. *pér*, *pör*, *pir*, erről l. **PORZSOG**.

**PORÍTÁS**, (por-ít-ás v. régiesen: por-éjt-ás) fn. tt. *porítás-t*, tb. — *ok*. 1) Porrá törés vagy morzsolás. 2) Feddés, dorgálás, szidás. „Műnekünk mű fegyelmönkért és poréjtásonkért (propter increpationem et correctionem) mű urunk istenünk kevesé megharagudt.” (Bécsi cod. Machabeus). V. ö. **PORÍT**, (2).

**PORKA**, (por-ka) fn. tt. *porká-t*. A székelyeknél am. a földet, föld porát alig belepő vékony hó, mintegy porhó. *Porkára menni*, ilyen havon menni vadászatra. A mongolban *boroghan* esőt jelent.

**PORKEFE**, (por-kefe) ösz. fn. Kefe, melylyel a ruhákat, szövöketet stb. a portól megtisztítják; különböztetésül a haj-, sár- stb. keféktől.

**PÓRKEVÉLY**, (pór-kevény) ösz. mn. Magát durva paraszti módon rátartó, hányiveti.

**PÓRKEVÉLYSÉG**, (pór-kevélység) ösz. fn. **L. PÓRDAGÁLY**, **PÓRGÖG**.

**PORKOL**, áth. l. **PÖRKÖL**.

**PORKOLÁB**, fn. tt. *porkoláb-ot*, harm. szr. — *ja*. Eredeti jelentése, *várgróf*, t. i. a német *Burggraf* után átalakulván; valamint a *Markgraf* Heltainál és másoknál: *morkoláb*. Későbbben jelentett várnagyot. „Jó vitéz Szondi György benn (Drégely várában) porkoláb vala.” (Tinódi). Újabb korban a vármegyei katonák és hajdúk főnöke, kit néhutt tisztességesebben várnagynak neveztek. Ismét, a rabokra és börtönökre felügyelő megyei szolga. *A befogott zsványokat általadni a porkolábnak*. Alkalmazott ért. így nevezik a katonai börtönfelügyelőt is (profóz). Azon szók közé tartozik, melyeknek eredeti nemesebb jelentése alá szállott. Így a tartományi főnököt jelentő, persa eredetű satrapa (sátor-apa?) ami konyhadiák nyelvünkön hajdút, poroszlót teszen.

**PORKÖPENY**, l. **PÖRKÖPÖNYEG**.

**PORKÖPÖNYEG**, (por-köpönyeg) ösz. fn. Rendesen világos, porszinű kelméből való foszlán köpönyeg, melyet kivált az utasok használnak, hogy öltönyeiket a portól kéméljék.

**PORLAD**, (por-l-ad) önh. m. *porlad-t*. Mondják bizonyos porhatag testekről, midőn egyes részeik porrá omladozva elhullanak.



PORLADÁS, (por-l-ad-ás) fn. tt. *porladás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami porlad.

„Halk sírének közt elviszik,  
A porladás határáig.”  
Tompá.

PORLADÉK, (por-ol-ad-ék) fn. tt. *porladéko-t*, harm. szr. —a. Valamely testről, tárgyról leomladosott, töredezett pornak öszvege. *Fák, kövek porladéka, Öszveseperni a porladékot. A dohányporladékot kenőcsül használják a juhászok.*

PORLADOZ, (por-l-ad-oz) gyak. önh. m. *porladoz-tam*, —tál, —ott; par. —z. Egymás után gyakran vagy folytonosan porlad.

PORLASZT, (por-ol-asz-t) áth. m. *porlaszt-ott*, par. *porlaszsz*, htn. —ni v. —ani. Eszközli, hogy valamely test porladjon, porrá alakuljon. *A szekerek porlasztják a göröngyöket, az útra hordott köveket. Különbözik: porhaszt. V. ö. PORLAD.*

PORLASZTÁS, (por-ol-asz-t-ás) fn. tt. *porlasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki v. valami porladást eszközöl.

PÓRLÁZADÁS, (pór-lázadás) ösz. fn. Lázadás, melyet a pór nép az illető uraság, felsőség, törvényes hatalom, fejedelem ellen támaszt. *Dózsá, Hóra pórlázadásai.*

PORLÉ, PORLÉV, (por-lé v. —lév) ösz. fn. L. PORODA alatt.

PORLÉKONY, (por-ol-ék-ony) mn. tt. *porlékony-t* v. —at, tb. —ak. Mondjuk oly testről, mely természeténél fogva, vagy belső romlás következtében könnyen porrá töredezik, omladozik; másképp: *porhatag. Porlékony göröngy, homokkő. Porlékony redves, avas fa.*

PORLÉKONYSÁG, (por-ol-ék-ony-ság) fn. tt. *porlékonyságot*, harm. szr. —a. Porlékony v. porhatag minőség.

PORLIK, (por-ol-ik) k. m. *porl-ott*, htn. —ani. Porrá válik, oszlik, omladozik, töredezik, morzsolódik. *Porlik a szekerek által tiprott göröngy, murva. Porlik a száraz dohány.*

PORLISZT, (por-liszt) ösz. fn. A lisztnek legfinomabb parányi részecskéi, melyek a malomban ideoda szállonganak. *A molnár ruháját, arcát, belepí a porliszt.*

PORLÓ, (por-ol-ó) mn. tt. *porló-t*. A „porlik” igének származéka, s am. porrá oszló, töredező, omladozó. *Porló hantok, homokkövek. Különbözik tőle a cselekvési poroló. V. ö. PORLIK, POROL.*

PORLÓS, (por-ol-ó-os) mn. tt. *porlós-t* v. —at, tb. —ak. L. PORLÉKONY.

PÓRMUNKA, (pór-munka) ösz. fn. Póroknál szokott munka. Durva, darabos munka.

PÓRNÉ, (pór-né azaz pór neje) ösz. fn. Pórember felesége; különbözik: *pór-nő*.

PÓRNEP, (pór-nép) ösz. fn. A népnek legalsóbb osztálya, különösen a szoros értelemben vett

parasztnép. Szélesb, megvető ért. műveletlen, durva erkölcsű néposztály, péld. a városok alsó rétegeiben is.

PÓRNÉPI, (pór-népi) ösz. mn. Pórnépet illető, arra vonatkozó. *Pórnépi gondolkodásmód, viselet.*

PÓRNÉPIES, (pór-népies) ösz. mn. L. PÓRIAS.

PORNÓ, falu Vas m.; helyr. *Pornó-ra*, —n, —ról.

PÓRNŐ, (pór-nő) ösz. fn. Pórnépi osztályból való fehérszemély, parasztnő, parasztaasszony.

PORNYÁL, (por-ony-a-al) önh. m. *pornyál-t*. A székelyeknél mondják a juhnyájáról, midőn lassan legelgetve előre megyen; néhutt másképen: *legelés*; különösen kopár oldalon szedeget. Innen: *pornyálat* am. a juhokat lassan haladva, vagy kopár oldalon legelteti.

Ha ez igében alapfogalomul az aprózó legelést veszszük, okszerűleg állíthatjuk, hogy törzsöke egy értelmű a kicsidet, aprót jelentő *pirinyó, pirinya, pardnyi* szókkal, miszerint *pornyál* annyit tenne, mint *pirinyál*, azaz, aprózva, lassankint legel. Innen átv. ért. am. restelkedik, lustálkodik, mintegy lassan vagy alig mozog.

PORNYÁLÁS, (por-ony-a-al-ás) fn. tt. *pornyálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lassan legelve előre menés. Kopár oldalon legelészés. Restelkedés.

PORNYÁLTAT, (por-ony-a-al-tat) miv. m. *pornyálat-tam*, —tál, —ott. L. PORNYÁL alatt.

PÓRNYELV, (pór-nyelv) ösz. fn. Sajátnemű kiejtésű, továbbá saját kifejezésekkel, hasonlatokkal, közmondatokkal bíró, kevesebbé sima nyelv, vagy beszéd mód, mely által a pór nép a műveltebb osztálytól megkülönbözteti magát.

PORÓCZA, (por-ó-cza) fn. tt. *poróczá-t*. Néhutt: *prósza. L. GÖRHE, GÖRHÖNY.*

PORODA, (por-o-da) fn. tt. *porodá-t*. A növénytanban Göncey Pálnál az ami Diószeginél: *hím* (stamen), mely szeréntök a virágnak a bokrétán vagy a leplen belül álló, eredetileg levélnemű állományokból képződött része. Egy kis nyujtványnál fogva, vagy a nélkül van a vaczokhoz avagy a bokrétához növe, ezen nyujtvány neve *szálcsa*, Diószeginél: *hím-szál* (filamentum), eredetileg a levél nyele. A szálcsa tetején van egy zacskó forma tok: *portok*, Diószeginél: *porhon* v. *porzó*, v. *csék*, *porcsék* (anthera), mely meg van telve *virágpor*-ral, melynek neve Diószeginél: *hímpor* v. *nemzőpor* (pollen); a portok eredetileg a levél lapja, mely széleivel úgy nőtt öszve, hogy vagy egy vagy két rekeszű tokká alakult. A virágpor, ha a bibére (stigma) hull, hólyaggá, majd szütyővé alakul, mely a benne levő *porlé*-nél (fovilla) fogva a magesákat megtermékenyíti.

POROL, (por-ol) önh. m. *porol-t* v. *porl-ott*. Port csinál, port üt, port ver. *Porolnak az uton menő szekerek, barmok. Porolnak az utcáseprők. Ne porolj! Áthatólag tárgyesetes névvel am. valamit üt, ver, hogy a por kimenjen belőle. Porolni, kiporolni a ru-*



*hákat. Pálczával kiporolták a hátát, azaz megverték.* V. ö. POROZ. 3) Katalin verses legendájában előfordul porít, azaz, pirít' v. pírongat' értelemben:

„Isteneket nem porlanál,  
És ellenünk így nem járnál.“

(Toldy F. kiadása 89. l.).

POROLÁS, (por-ol-ás) fn. tt. *porolás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Cselekvés, mely által port csinálnak, a port valamiből kiverik. V. ö. POROL.

POROND, (por-ond) fn. tt. *porond-ot*, harm. szr. — ja. 1) Apró kövecs, öszvezuzott, porrá törött kő, főveny. Innen, így nevezik néhutt a folyókban levő fővenyes torladékokat is. Minden *porondot* előntött a Tisza. (Szabó D.). 2) Apró füz neme, mely füző, fonó vesszőket nyújt, pl. apró kézi kosarak kötésére. Más képen : *porongy*.

Mi e szónak első jelentését illeti, legvalószínűbb, hogy közvetlen gyöke az apró testrészeket jelentő *por*, melynek másod értelme *apró, kicsi*, honnan a *parány, parányi*, v. *porány, porányi, piri, pirinyó, pirinkó* rokon jelentésű származékok. Ennélfogva egy fogalom alá tartozik vele az apró kicsi füzet jelentő *porond* is, mintha volna *pirind*, honnan a tájdivatos *pirindikó* am. a maga nemében igen apró, kicsi. Alapértelemlre ide csatolhatók a következők szók is : *porongy*, fiatal, kis fogoly; *poronty* apró gyermek, vagy gyermekek serege, Molnár A. szerint „pusionum caterva“; ismét *porongy*, inaska, szolgáló kis fiú; *perreputy*, sarjadék, növendékesalád. V. ö. PEREPUTY. Hogy az *i* és *o* hangok játszilag váltakoznak nyelvünkben, fölös példák mutatják, p. *lib lob, libeg lobog, ringy rongy, gyim gyom, csip csop, bingyó bogyó, bibircsó boborcso* stb. stb. Egyébiránt Gyarmathi Sámuelnél illir és szerb nyelven *prud* am. a német *Sandbank*, és Jancsovicnál *hruda* am. göröngy.

PORONDLAKÓ, (porond-lakó) ösz. fn. Szalonka, bébicz, mely különösen a vizek, folyók porondjain tartózkodik és él. V. ö. POROND.

PORONDÓRA, (porond-óra) ösz. fn. Fővenyóra a régieknél (Clepsydra), l. FÖVENYÓRA.

PORONDOS, (por-ond-os) mn. tt. *porondos-t*, v. — at, tb. — ak. Poronddal bővelkedő, belepett. *Porondos tómelék; porondos utak; porondos zátonyok*. V. ö. POROND.

PORONDSZÉM, (porond-szém) ösz. fn. A porondnak egy-egy részecskéje, morzsája; fővenyszem.

PORONG, (por-ong) fn. tt. *porong-ot*, harm. szr. — ja. 1) L. POROND. 2) Székely tájszólás szerint feszítő rúd, melylyel szövészközbén két felé feszítik a vásznat.

Minthogy népies nyelven némely feszítő, segéd-fák neve : *szolgafa*, péld. a csizmadiák fordítófája; innen azt gyaníthatni, hogy a *porong*, mint feszítőfa átv. értelmű, s am. *szolgafa*; és ennélfogva rokon a kis szolgát jelentő, s csakugyan szintén a székelyeknél divatos *porongy* szóhoz.

PORONGAT a régieknél am. *pírongat*. „Kezdé szöm szömben (szömtől szömben) ötet porongatnia.“ (Debreczeni Legendáskönyv). V. ö. PORÍT.

PORONGY, (por-ongy) fn. tt. *porongy-ot*, harm. szr. — a. 1) Fiatal, apró fogoly. 2) A székelyeknél Cserei Elek szerint am. *szolgácska, inaska*; rokon ez értelemben *poronty* szóhoz. 3) L. POROND.

PORONGYÓ, (por-ongy-ó) mn. tt. *porongyó-t*. Szabó D. értelmezése szerint am. jó ízű, pl. *porongyó* falat.

A köz ízlés szerint legizesebb falatnak azt tartjuk, ami fogaink között mintegy elolvad, melyet nehezen vagy sokáig rágicsálni nem kell; ennélfogva a *porongyó* szónak ezen értelme am. *porhanyó*, s gyöke *por*, törzsöke *porongy*, mely az aprót kicsit jelentő *porongy*-tól abban különbözik, hogy amaz a *pornak omladozó*, emez pedig *apróságos* tulajdonságára vonatkozik.

PORONKODIK, a régieknél am. *pironkodik*. „A te istenidvel poronkodik.“ (Sz. Krisztina élete).

PORONTÓ, (por-ontó) ösz. mn. és fn. Molnár A. szerint am. *pattantyús, tűzér*, ki a löport (a golyóval együtt) mások veszedelmére mintegy ontja.

PORONTY, fn. tt. *poronty-ot*, harm. szr. — a. 1) Megvetőleg am. gyermek. *Hítvány poronty*.

„Komám asszony félre csapta paszomántos kontyát,  
Ölben hordja czigányasszony sikitó porontyát.“  
(Ponyvai vers).

Használtatik „fattyú“ értelemben is. Baranyában : *vörönty*. 2) Molnár Albert szerint *gyünév*, s am. apró gyermekek sokasága. 3) Bérczy Károlynál a fogoly-s egyéb madárfi; külön tájak szerint : *csire, csirke, pipe, pizse, pizselle, pisen, pitye*.

E szóban alapfogalom a kicsiség, s am. *pirinty*, melyhez legközelebb áll a *firity*, mert *fityfirity* am. kis baba, buba, továbbá alkalmazott értelemben kistermetű, s gyermek gyanánt firegő ember. Továbbá rokona a kis foglyot jelentő *porongy*. Képzőjében a kicsiség fogalma rejlik, mintha volna *por-ocs*, *n* közbevetve *poroncs*, lágyítva *porongy, poronty*. Hasonló képzésűek : *varancs varangy, göröncs göröngy*, illetőleg *roncs rongy, ripacs ripancs* stb. V. ö. POROND, PEREPÜTY.

PORONYÁN, (por-ony-án) ih. Szabó Dávidnál am. dísztelenül, illetlenül, sótalanul p. o. szólni; tehát mintegy : *póriasan*; *porony'* v. *poronya'* magában nem fordul elő.

POROS, (por-os) mn. tt. *poros-t* v. — at, tb. — ak. Portól lepett, porral teljes. *Poros út, utca, szoba, falak. Poros bútorok, ruhák, könyvek*. Öszvetételekben : *borsporos leves, hajporos gallér, puskaporos ház* stb.

POROSAN, (por-os-an) ih. Poros állapotban, portól lepve.

POROSKÓ, falu Ung m.; helyr. *Poroskó-ra*, — n, — ról.

POROSNYAK, tájszó; l. POLOZSNYAK.



**POROSODÁS**, (por-os-od-ás) fn. tt. *porosodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Porossá levés, portól belepetés; porrá omladozás.

**POROSODIK**, (por-os-od-ik) k. m. *porosod-tam*, — *tál*, — *ott*. Porossá leszen, a por belepi, vagy porrá omladozik. *Úton beporosodik a ruha. Száraz meleg időben porosodik a göröngy.*

**POROSZ**, fn. és mn. tt. *porosz-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Éjszaki német földön fekvő Poroszországnak lakosa, különösen *brandeburgus*, honnan a népies *burkus* nevezet. Amaz a német *Preusze* után alakult.

**POROSZHON**, (Porosz hon); **POROSZHONI**, (porosz-honi); l. **POROSZORSZÁG**; **POROSZORSZÁGI**.

**POROSZKA**, (por-oz-ga, azaz por-oz-og-ó) mn. és fn. tt. *poroszká-t*. Sebes apró lépésekkel, mintegy csuszkaló lábakkal járó ló. *A vén lóból nem lehet poroszkát csinálni. (Km.).*

„Reávon királi ruhát,  
Fejében ékes koronát,  
Poroszkájára ültepék  
És az nép keziben (közibe) lépék.“

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása 10. l.).

Szabó Dávidnál egy másik jelentése: a malomkő hátán rengő rovátolt fa, mely a garatból lerázza a gabonát a kő alá, porozka.

Legvalószínűbb, hogy nevét azon *par* gyöktől vette, mely *paripa* szóban is megvan s elemezve: *por-oz-ka* = *porozga*, a gyakortaltos *porozg* törzsöktől, mint *csúsz*, *csuszog*, *csuszoga*, *csuszka*; *úsz*, *uszog*, *uszka*; *mász*, *mászog*, *mászka*, *mászkal*. Mind ezek szintén oly mozgásra is vonatkoznak, mely a haladási tért szorosan érinti, és horzsolja. Figyelmet érdemel a héber *paras*, mely am. ló.

**POROSZKÁL**, (por-oz-ga-al) önh. m. *poroszkál-t*. Mondják különösen lóról, midőn sebes apró léptekkel, s csuszkaló lábakkal jár. V. ö. **POROSZKA**.

**POROSZKÁLÁS**, (por-oz-ga-al-ás) fn. tt. *poroszkálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Poroszkálva lépdegelés.

**POROSZKATEVE**, (poroszka-teve) ösz. fn. Egy púpu teve, mely a málhás tevénél sokkal sebesebb járásu. (Dromedarius).

**POROSZLÓ**, (1), fn. tt. *poroszló-t*. Törvényszolga. Molnár A. szerint, megfelel neki a latin *licitor*, *apparitor*, *praeco*. A régi latin oklevelekben *pristaldus*, melyhez hasonlítják némelyek a szláv *prisztav* szót, de ez Jancsovics szerint révpártot jelent, és semmi köze a poroszlóval. Dankovszky szerint csehül *prohlašiter*, és illirül *proglasiter* volna. A régi-eknél *porosztó* alakban fordul elő, pl. a Bécsi codexben: „És a porosztó erőssen üvölt vala“ (et *praeco clamabat valenter*. Daniel. III.); a Münchener codexben pedig am. hóhér. Ma is van Porosztó helység Ung megyében. A régi-eknél *t* és *l* hangokat néha fölcserélve találjuk; így a mai *mutat* nálok ellenke-

zőleg: *mutal*, pl. *képmutaló*. Némelyek értelmezése szerint a *pristaldus* annyit tenne, mint *perest oldó*; l. ezt. „Porosztó“ szóhoz igen közel áll a persa *parasztár* vagy *peresztár*, mely a persa nyelvben szolgát is jelent. (V. ö. **PARASZT**). Egyébiránt a magyar nyelvből származtatva, *poroszka* és *paripa* szókkal hozhatjuk rokonságba és (ide-oda) „forgó“ v. „forgólódó“ értelmet tulajdoníthatunk neki.

**POROSZLÓ**, (2), férfi kn. Pratislaus. Olyan alkatu, mint Stanislaus *Szaniszló*, Berislaus *Boriszló*. Bogoszlavus *Bogyoszló*. Wladiszlavus *László*.

**POROSZLÓ**, (3), mváros Heves, pusztasza-boles m.; helyr. *Poroszló-ra*, — *n*, — *ról*.

**POROSZLÓKODÁS**, (poroszló-kod-ás) fn. tt. *poroszlókodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Poroszlói szolgálat teljesítése.

**POROSZLÓKODIK**, (poroszló-kod-ik) k. m. *poroszlókod-tam*, — *tál*, — *ott*. Poroszlói szolgálatot teljesít.

**POROSZLOP**, (por-oszlop) l. **PORFÉLLEG**.

**POROSZLÓSÁG**, (poroszló-ság) fn. tt. *poroszlóság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Poroszlói szolgálat. 2) Poroszlók együtt véve.

**POROSZORSZÁG**, (porosz-ország) ösz. fn. Első rangu európai állodalom felső Németországban, melynek királya az európai öt főhatalmasságok egyike.

**POROSZORSZÁGI**, (porosz-országi) ösz. mn. Poroszországból való; Poroszországhoz tartozó.

**POROSZTÓ**, (1), l. **POROSZLÓ**, (1).

**POROSZTÓ**, (2), falu Ung m.; helyr. *Porosztó-ra*, — *n*, — *ról*.

**POROSZUL**, (porosz-ul) ih. Porosz nyelven, vagyis inkább a poroszoknál divatos németséggel; minthogy a valódi (szláv családi) porosz nyelv már régen kihalt.

**POROZ**, (por-oz) áth. m. *poroz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. 1) Porossá tesz. *Beporozni a szobát, ruhát*. 2) Porral behint. *Hajat porozni; a megirt levelet beporozni. Felporozni a puskát*. 3) Önhatólag port csinál. *Poroznak a szekerek. Ne porozzatok itt a szobában*. V. ö. **POROL**.

**POROZÁS**, (por-oz-ás) fn. tt. *porozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami poroz.

**POROZGAT**, (por-oz-og-at) gyak. áth. m. *porozgat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *porozgass*. Valamit porral hintetget; vagy, folytonosan, gyakran port csinál. V. ö. **POROZ**.

**POROZGATÁS**, (por-oz-og-at-ás) fn. tt. *porozgatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami porozgat.

**POROZKA**, (por-oz-ka) fn. tt. *porozká-t*. A malomgaratnak része, mely a lisztet kirázza.

**POROZÓ**, (por-oz-ó) fn. tt. *porozó-t*. 1) l. **PORZÓ**. 2) A székeleyeknél fürgeteges havas idő, péld. midőn az úgynevezett *Nemere* szele fú.

**POROZSNOK**, **POROZSNYAK**. Székely tájszók; l. **POLOZSNYAK** v. **POLOZSNYA**.



PORÖRVÉNY, (por-örvény) ősz. fn. Forgó csiga gyanánt fölemelkedő, s keringve futó porfelleg, bosszorkányszél, porforgatag.

PORPÁ CZ, DARÁZS—, PÓR—, faluk Vas m.; helyr. *Porpácza-ra*, —on, —ról.

PÓRPIMASZ, (pór-pimasz) ősz. fn. Faragatlan fajankó, buta paraszt.

PÓRREND, (pór rend) ősz. fn. A népnek pórokból álló osztálya, főleg a pórnép által választott népképviselők.

PORROG, falu Somogy m.; helyr. *Porrog-ra*, —on, —ról.

PORRUHA, (por-ruha) ősz. fn. 1) Por ellen öltött foszlán, felső ruha, különösen az úgynevezett porköponyeg. 2) Portörülő rongy.

PÓRRUHA, (pór-ruha) ősz. fn. Oly kelméjű és szabásu ruha, melyet különösen a pórnép szokott viselni, p. szűr, juhászbunda, tehénbörsizma, bocskor stb.

PÓRSÁG, (pór ság) fn. tt. *pórság-ot*, harm. szr. —a. 1) Póri tulajdonság, nevezetesen durvaság, nyersség, műveletlenség; máskép: *póriasság*. 2) Mint gyűnév jelenti a pórnép összevetését, sokaságát; máskép: *pórnép*. *A pórság elégedetlen, és lázadni készül. Mezei vásárra gyűlt pórság.*

PORSÉPRŐ, (por-séprő) ősz. fn. Különösen a port elhárítani, eltisztítani való seprő, különböztetve másféle, p. *ganaj-, sár-, földözö-seprőtől*.

PORSÓ, (por-só) ősz. fn. Hulladék-, tördelék-, morzsáléksó, porrá őrölt só; különösen, melyet a sósutak vizéből kifőznek, s poralakban állítanak elé.

PÓRSZABÁLY, (pór szabály) ősz. fn. Időváltozásra, időjárásra vonatkozó szabályok, melyeket a földmivelők követni szoktak.

PORSZÉM, (por-szém) ősz. fn. A porból, mint gyűtestből, egy parányi részecske.

PORSZÉMNYI, (por-szémnyi) ősz. mn. Oly kicsi, mint egy porszem; a maga nemében igen parányi.

PÓRSZÓ, (pór-szó) ősz. fn. Csak a pórbeszédben divatozó, nem a finomabb társalgási nyelvbe való szó. Ide tartoznak minden finomabb ízlést, illetőleg erkölcsi érzést sértő kifejezések.

PÓRSZOMBAT, falu Szala m.; hely. *Szombatba*, —ban, —ból.

PORTA, (1) (maga a latin „porta”) fn. tt. *portá-t*. 1) Így nevezik több vidéken a nemesi és régi jobbágyi belső telket a rajta levő épületekkel együtt. *Derék nagy portája van*. 2) L. KAPU; KAPUSZÁM.

PORTA, (2), mai napság csak „portáz” törzse; régebben fn. volt; tt. *portá-t*; s annyit jelentett: portázás vagy portyázás.

PÓRTÁNCZ, (pór-táncz) ősz. fn. Néptáncz, oly lejtésekkel, mint azt a pórnép szokta járni. Különösen a pórok mulatságaiban divatozó némely durvább nemű tánczok, p. zsiványtáncz, koldustáncz, szarkatáncz.

„Ha portára kimégyen: nyér az ellenségtől,

Ha kvártélyára mégyen: nyér a menyecskétől.”

Huszártoborzó a XVIII. századból. (Thaly K. gyűjt.)

Semmi esetre sem a latin *porta*. V. ö. PORTÁZ.

PORTÁR, (por-tár) ősz. fn. Tár, vagyis épület, melyben löport, puskaport tartanak.

PORTARTÓ, (por-tartó) ősz. fn. Szaru, tüllök, vagy más ily nemű készület, melyben a vadászok löport tartanak.

PORTÁZ, önh. m. *portáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Mondják hadviselő katonákról, nevezetesen lovasokról, midőn akár egyenként, akár kisebb csapatokban az ellenséges vidékre kirándulnak, azt bekalandozzák, s majd ide majd oda csapnak. A *t-t* lágyítva: *portyáz*.

Ha e szóban alapfogalomul az ide-oda forgást, keringést vesszük, valószínűleg azt gyaníthatjuk, hogy gyöke *por* am. *for*, melyből *forog forgolódik* stb. származnak, mintha volna *fortáz, fort* v. *forta* törzstől, melyhez hasonló a rokonértelmű s vékony hangu *fért* v. *fört*, honnan *férteng* v. *förtöng* (szokottan: *fetreg*). Ily hangváltozat van a *fereg pereg, fergetyű pergetyű* között. Vagy talán am. *pártoz*, vagyis pártontként, részenként csatáz. A latin *porta* szóból sehogys sem lehet kimagyarázni.

PORTÁZÁS, (portáz-ás) fn. tt. *portázás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn a hadi lábon álló lovagok portáznak. V. ö. PORTÁZ.

PORTÁZÓ, (portáz-ó) mn. tt. *portázó-t*. Egyenként, vagy kisebb csapatokban az ellenséges földet bekalandozó, s helylyel-közzel meg is ütköző. *Portázó huszárok*. V. ö. PORTÁZ.

PORTÉKA, fn. tt. *portéká-t*. Általán, a kalmárok árucikkei. *Rőfös, fűszeres portéka. Fris, régi portéka*. Vásár nélkül is elkel a jó portéka. (Km.). Molnár A. szerént, és szélesb ért. mindenféle ingóság, holmi, retyemutya. *Szobai, konyhai portéka. Minden portékáját a hátán elvitte*. Átv. képes kifejezéssel ezt: *gonosz, hamis portéka*, emberről mondják.

Eredete homályos; az európai nyelvek között talán az olasz kalmárnyelvben divatozó *porto, emporto* szóktól, származtathatjuk, miszerint szoros ért. külföldről behozott árucikket jelentene; azonban törökül *porti* am. pogyász, holmi.

PORTELEK, falu Szatmár, pusztá Somogy m.; helyr. —telekre, —én, —ről.

PÓRTELEK, (pór-telek) ősz. fn. A régi urbéri rendszerben am. jobbágytelek, különböztetve a nemestelektől.

PORTOBÁK, 1. BURNÓT- v. PORDOHÁNY.

PORTOK, (por-tok) ősz. fn. 1. PORODA alatt.

PORTÖMLŐ, (por-tömlő) ősz. fn. Hosszu tömlő, vagyis bőrszak, melyet löporral megtöltve a várak fölvettetésére használnak.

PORTUGÁL, fn. és mn. tt. *portugál t*, tb. —ok. Portugália nevű országnak lakosa, polgára, vagy



Portugált illető, arra vonatkozó, ott lakó v. onnét származott.

**PORTUGÁLIA**, fn. tt. *Portugália-t.* Ország, illetőleg királyság Európának legnyugatibb szélén. Spanyolországgal határos.

**PORTÜLÖK**, (por-tülök) ősz. fn. Tülök, melyben a vadászok löport tartanak.

**PORTYÁZ**; **PORTYÁZÁS**, l. **PORTÁZ**; **POR-TÁZÁS**.

**PÓRUL**, **PÓRÚL**, (pór-ul) ih. „Jár” igével használtatva am. rozsul, szerencsétlenül. *Mi ugyan pórul jártunk.* *Meglásd, pórul jársk.*

**PÓRURALOM**, **PÓRURALKODÁS**, (pór-uralom v. uralkodás) ősz. fn. Országglási fő hatalom, melyben főleg a pórnép vagy ennek megbizottjai, képviselői vesznek részt. (Ochlocratia). Különbözik tőle a *népuralom*.

**PORVA**, (1), (por-va) fn. tt. *porvá-t.* Féreg ne-mé, szű, mely bizonyos testeket p. fát, papírt, csontokat porrá rág. Gyöke az apró testrészcskéket jelentő *por*.

**PORVA**, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Porvá-ra*, — *n*, — *ról*.

**PORVÁZ**, (por-u-az vagy pir-u-az) áth. m. *porváz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Pirongat, megszid. A régieknél igen gyakran : *porít*; l. **PORÍT**. Talán a *por'* szótól is származtatható, mintha *por-nak*, *szemét-nek* mondanának valakit.

**PORVÁZÁS**, (por-u-az-ás v. pir-u-az-ás) fn. tt. *porvázás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Pirongatás, megszidás. V. ö. **PORVÁZ**.

**PÓRVICELET**, (pór-viselet) ősz. fn. l. **PÓR-ROHA**.

**PORZACSKÓ**, (por-zacskó) ősz. fn. Zacskó leginkább bőrből, melyben a vadászok löport tartanak.

**PÓRZENDÜLÉS**, l. **PÓRLÁZADÁS**.

**PORZIK**, (por-oz-ik) k. m. *porz-ott*, ltn. — *ani*. Por száll ki, por fejlík ki belőle. *Porzik a ruha, midőn vesszővel verik.* *Porzik a menők lábaitól a száraz út.*

**PORZÓ**, (por-oz-ó) fn. tt. *porzó-t.* 1) Általán, pornemű test, főveny, melylyel a frisen beírott papírt meghintik, hogy a betűk el ne mázolódjának rajta. *Fehér, fekete, kék porzó.* *Porzó helyett tintával leönteni az írást.* 2) A növénytanban am. porhon v. portok. l. **PORODA** alatt. Midőn a *porzik* igének származéka, am. miből por száll, por fejlík ki. *Porzó út.*

**PORZÓDÁS**, (por-oz-ó-d-ás) fn. tt. *porzódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Porrá oszlás, omladozás. V. ö. **PORZÓDIK**.

**PORZÓDIK**, (por-oz-ó-d-ik) belsz. m. *porzód-tam*, — *tál*, — *ott*. Porrá oszlik, törődik, omladozik. *A száraz göröngyök a járók lábai alatt el-, szétpor-zódnak.*

**PORZÓTARTÓ**, (porzó-tartó) ősz. fn. Bőrbün-cze, bődönke az íróasztalon, melyben a porzót tartják. V. ö. **PORZÓ**, 1).

**PORZS**, elvont törzsök 1) *porzsa*, 2) *porzsog*, *porzsol* szókban; l. **PORZSA**; és **PORZSOG**.

**PORZSA**, (por-ozs-a) fn. tt. *porzsa-t.* Purha-nemű, töredékeny omlékony test, vagy bizonyos tes-tek illetén része, bele. Alapfogalom benne a porha-nyuság, s gyöke alkalmasint *por*. Tájdivatosan : *porzsa*. Alkatra hasonlók hozzá : *torzsa*, *morzsa*.

**PORZSÁBA**, (por-zsába v. por-ozs-a-ab-a) fn. tt. *porzsábá-t.* Romlott állapota valamely szilárd, tö-mör szövetű testnek, midőn redvesedés, senyvedés következtében feloszlaní, s mintegy porlani kezd. Mondják különösen állati csontokról, p. ha szű esik beléjük, vagy bizonyos nyavalya következtében szá-radni kezdenek, honnan porzsábás csontoknak mond-ják a földben szét porlani kezdőket is. Szélesb ért. senyvedő kór, honnan *porzsábás ember* am. gyakran, folytonosan betegeskedő, nyavalygó. Néhutt : *porz-sáva*.

Vagy közvetlenül a „porzsa” szóból eredett vagy pedig ősz. fn., a midőn első része az apró testecské-ket jelentő *por*; *zsába* v. *zsáva* pedig rokon a *sápad*, *sanyar*, *senyv*, *senyved*, *zsibbad* stb. szók gyökéhez, melyek az illető testek zsugorodó, veszendő állapo-tára vonatkoznak. Ide tartozik a *sánya-vész*, azaz sorvadás. Ugyanezen értelem rejlik a lovak beteg-ségét jelentő *farzsába* szóban, midőn a ló fara majd dagadni, majd zsibbadni, senyvedni kezd.

**PORZSÁBÁS**, (por-zsábás v. por-ozs-áb-a-as) ősz. mn. Csontoknak, kivált a lábszáraknak megrom-lásában szenvedő. Így nevezik Göcsejben a földben megromlott, s már porrá változni készülő csontokat is. Szélesb ért. gyakran betegeskedő, senyvedő, sá-nyavészben, sorvadásban szenvedő. V. ö. **PORZSÁBA**.

**PORZSÁK**, (por-zsák) ősz. fn. Vadászok nyel-vén a lövő eső azon része, hol a töltény fekszik.

**PORZSÁS**, (por-ozs-a-as) mn. tt. *porzsás-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Puriás, redves, minek porlékony ré-szei vannak. *Porzsás cserfatapló.* V. ö. **PORZSA**.

**PORZSÁSODIK**, (por-ozs-a-as-od-ik) k. m. *porz-sásod-tam*, — *tál*, — *ott*. Porzsássá lesz. Finnül *per-staun* Fäbián I. szerint am. porzsásodom.

**PORZSÁVA**, **PORZSÁVÁS**, l. **PORZSÁBA**; **PORZSÁBÁS**.

**PORZSOG**, (por-ozs-og) gyak. önh. m. *porzsog-tam*, — *tál*, — *ott*. Valamely égékeny test lassan pör-kölődvé ég.

E szónak gyöke *por* eredeti, illetőleg fogalmi rokonságban van azon *pér*, *pir*, *pör* hangutánzó gyökű szók-kal, melyek égésre, melegségre, tűzre vonatkoz-nak, milyenek *pernye*, *perjeszt*, *perked*, *pergyó*, *pirít*, *pörköl*, *pörzsöl*; honnan *perzselni*, *pörzsölni*, *porzsolni* egyet jelentenek, s *porzs* törzs egyezik *parázs* szóval és *pörzs* v. *perzs* törzsszel. V. ö. **PIR**, **PIROS**, **PIRÍT**, **PERZS**, **PARÁZS** stb.

**PORZSOGÁS**, (por-ozs-og-ás) fn. tt. *porzsogás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Lassan pörkölődvé égés.

**PORZSOL**, (por-ozs-ol) áth. m. *porzsol-t*. Ugyan azt jelenti, mit a vékony hangú *pérzsöl*, *pörzsöl*, *pörköl*, azaz, lassu tűzön pirítgat, sütőget valamit. *Lábasban húst, tésztaneműt, rántást porzsolni.* V. ö. **PORZSOG**.



PORZSOLÁS, (por-ozs-ol-ás) fn. tt. *porzsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lassu tűzön égetés vagy piritgatás.

PORZSOLÓ, (por-ozs-ol-ó) fn. tt. *porzsoló-t*. Szabó Dávid szerint lábasféle edény, szilke, melyben valamit tűznél pergelnek, lassan sütögetnek, pirítanak. V. ö. PORZSOG.

PORZSOLYA, (por-ozs-oly-a) fn. Lagymatag, gyöngye meleg víz, székelyesen : *hiboha*. Különbözik tőle az erősebb tűznél forralt víz, vagyis forróvíz. V. ö. PORZSOL, PORZSOG.

POS, (1), hangnév. 1) Midőn mozgásra vonatkozik, származékai *posog* v. *pozso*, *pozsgó*, vékony hangon : *pészeg* (néhutt : pizseg), *pészgő*. Azon susogó hangot utánozza, melyet bizonyos apró és sűrűen izgó-mozgó állatoeskák sürögése idéz elő. Mondják az élénkebben mozgó vérről is. Ide tartozik a székeleyknél divatos *posadék*, mely sok apró gyermeket jelent, kikről t. i. szoktuk mondani : *oly sokan vannak, szinte pizsegnek*. 2) Midőn bizonyos testek nedveinek megromlásából származó kellemetlen, bűzös szagot jelent; s ekkor tulajdonkép indulathang, s olyan mint, *pih! piha! pfuj!* Sőt ide tartozik maga a *bűz, bűd, bűdös* is, melyekben az ajakhangok az illető rossz szagot mintegy elfűjják, eltaszítják.

POS, (2), fn. tt. *pos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nedvek, és nedves testek romlott állapota, midőn megrohadtak, nyálkásodnak, bűdösödnek, p. a sokáig álló leves ételek, a tisztátalanul kezelt ser, bor possá válnak. V. ö. POS, hangnév.

PÓSA, falu Bihar m.; helyr. *Pósá-ra*, —n, —ról.

POSAD, (pos-ad) önh. m. *posad-t*. Barkó és palócz tájejtéssel am. a hig test, a nedv megrohad, megsavanyodik, possá leszen; másképp : *poshad, posvad*. V. ö. POS, fn.

POSADÉK, (pos-ad-ék) fn. tt. *posadék-ot*, harm. szr. —a v. —ja. 1) Romlott, rohadt, bűdös nedveség, hig test. *Posadékétel, posadékser, posadékvíz*. Gyöke a bűdöset jelentő indulathang *pos*. 2) A székeleyknél Ferenczi János szerint sok apró gyermek. Ennek gyöke a fúrge mozgásra vonatkozó *pos* v. *poz*, vékony hangon *pezs, pizz*. V. ö. POS, hangnév, és POZS.

PÓSAHÁZA, falu Bereg m.; helyr. —*házá-ra*, —n, —ról.

PÓSALAKA, falu Bihar m.; helyr. —*laká-ra*, —n, —ról.

POSÁR, I. POZSÁR.

POSDÚL, I. POZSDÚL.

POSEGA, I. POZSEGA.

PÓSFA, faluk Pozsony és Vas m.; helyr. *Pós-fá-ra*, —n, —ról.

PÓSFALU, falu Sáros m.; helyr. —*falu-ba*, —ban, —ból.

POSGA; POSGÁS, I. POZSGA; POZSGÁS.

POSHAD, (pos-h-ad) önh. m. *poshad-t*. Folytonos rohadó, savanyodó, bűzhödő, áporodó állapotban

van. *Poshad a tisztátalanul tartott káposzta. Poshadnak az állott ételek*. Tájdivatosan : *posvad, possad, posad*.

POSHADÁS, (pos-h-ad-ás) fn. tt. *poshadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A hig testek rohadó, bűdösödő erjedése, állapota.

POSHADÉK, (pos-h-ad-ék) fn. tt. *poshadék-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Hig test, nedvesség, mely megposhadt. *Bűzös, dögletes poshadék. Ételposhadék, vízposhadék*. V. ö. POSHAD.

POSHADOZ, (pos-h-ad-oz) önh. m. *Poshadoztam, —tál, —ott*, par. —z. Lassan-lassan, folytonosan poshad. V. ö. POSHAD.

POSHADOZÁS, (pos-h-ad-oz-ás) fn. tt. *poshadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely hig test poshadoz. V. ö. POSHADOZ.

POSHADT, (pos-h-ad-t) mn. tt. *poshadt-at*. Poshadásba általmént. *Poshadt víz, étel*.

POSHADTAN, (pos-h-ad-t-an) ih. Poshadt állapotban.

POSHADTSÁG, (pos-h-ad-t-ság) fn. tt. *poshadság-ot*. Poshadt állapot vagy minőség.

POSHASZT, (pos-h-asz-t) áth. m. *poshaszt-ott*, par. *poshaszsz*, htn. —ni v. —ani. Eszközli, hogy valami poshadjon. *A nagy meleg, a sokáig állás megposhasztja az ételt, a mocsárvízet*. V. ö. POSHAD.

POSHASZTÁS, (pos-h-asz-t-ás) fn. tt. *poshasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Eszközlés, hogy valami poshadjon. V. ö. POSHASZT.

POSHATAG, (pos-h-ad-ag) mn. tt. *poshatag-ot*. Folytonos poshadó állapotban levő, vagy ami természeténél, helyzeténél fogva könnyen poshad. *Poshatag mocsárvíz*.

POSKOS, (poz-s-og-ó-os) I. POZSGÁS, (2).

POSLÁZ, (pos-láz) ösz. fn. Láz, mely rendszeren poshadt ételektől és italoktól származván, a vérbe megy által. Az illető kórok eleinte némi rohadt ízt éreznek szájokban, lehetők bűdös, valamint kipárolgásuk is.

POSLÉG, (pos-lég) ösz. fn. Romlott, bűzhödő levegő.

POSOG, I. POZSOG.

POSSA, falu Zemplén m.; helyr. *Possá-ra*, —n, —ról.

POSSAD; POSSADÉK, stb. I. POSHAD; POSHADÉK.

POSSZAN; POSSZANT, lásd : POSZSZAN POSZSZANT.

POSTA, (1), fn. tt. *postát*. 1) Nyilvános intézet, melynek feladata leveleket, holmi jószágot, személyeket is kocsin, szekeren, lóháton, illetőleg gyalog ember által bizonyos távolságra határozott díj mellett elszállítani. *Szekér-, hintó-, lovas-, gyalogposta. Rendes, rendkívüli posta. Sebes posta. Csigaposta*, gúnyosan am. igen lassú. *Indúl, megjön, elmarad a posta. Postán menni, utazni, leveleket, málhákat küldeni. Külön postán utazni. A postát elszalasztani*. Minthogy a posták rendszeren sebesebben járnak, innen jelent sebessé-



get is. *Hamar ott termett, mintha postán ment volna.* 2) Egy állomás, melyet a postakocsi, postaló, posta-személy egy huzomban tesz, rendszeren két mérföld. *Az a helység mi tőlünk három posta.* 3) Az említett intézet épülete. *Postára menni, leveleket vinni. A megérkezett máhát a postáról elhozni.* 4) Postán hozott tudósítás. *Jó, rossz postával jönni. Te nem jó posta vagy, am. rossz hírt hoztál.*

Az európai nyelvekben köz divatu szó, Adelung értelmezése szerint a latin *positus* (felállított) szótól származott, melyben *positis equis ire* annyit tett, mint postán menni. Maga a *posta* középkori latin szó.

POSTA, (2), fn. tt. *postát.* A vadászoknál kisebb golyó, melyből négy-öt megy egy töltésre. A német *Pfoste* vagy *Pfosten* szóból alakult.

POSTAÁLLOMÁS, (posta-állomás) ősz. fn. Hely, illetőleg postahivatal a postaút vonalán, hol ideiglen megállani, lovakat váltani stb. szokás.

POSTABÉLYEG, (posta-bélyeg) ősz. fn. 1) Bélyeg, melyet az illető postahivatalban a feladott levelekre s egyéb holmikra ütnek. 2) A postabér bélyege. *Öt, tíz krajczáros postabélyeg.*

POSTABÉR, (posta-bér) ősz. fn. Bér, mely a postán szállított levelekért, holmikért, illetőleg személyekért az illető postatulajdonosnak jár. *A postabért a levél feladásakor vagy vételekor fizetni.*

POSTACSELED, (posta-cseléd) ősz. fn. A postahivatalban, mint olyanban szolgálatot tevő cseléd, p. levélhordó, postakocsi.

POSTACSEZA, (posta-cseza) ősz. fn. Könnyű postakocsi, melyen utasokat szállítanak.

POSTAFOGAT, (posta-fogat) ősz. fn. Postakocsiból és postalovakból álló fogat.

POSTAFÖLDKÉP, (posta-föld-kép) ősz. fn. Földabrosz, melyen különösen a postahelyek, állomások, s ezeknek egész hálózata föl van jegyezve.

POSTAGALAMB, (posta-galamb) ősz. fn. Ázsiában és Áfrikában tenyésztő galambfaj, melyet levélhordásra megtanítanak. Élnek ily postagalambokkal Európában is.

POSTAGOLYÓ, (posta-golyó) ősz. fn. Lásd: POSTA, (2).

POSTAHAJÓ, (posta-hajó) ősz. fn. Kisebbféle és sebesebb járásu tengeri hajó, melyet különösen posta gyanánt használnak. A Balatonon így nevezik a sajkánál sokkal kisebb, de a lélekvesztőnél nagyobb, s egy faderékből kivájt hajócskát, melyben tíz-tizenkét ember elfér.

POSTAHÁZ, (posta-ház) ősz. fn. Nyilvános épület, melyben általán a postai ügyeket rendezik, végzik, p. a leveleket, máhakat elküldésül fölveszik, a megérkezteket kiadják stb.

POSTAHELY, (posta-hely) ősz. fn. Hely, illetőleg város vagy falu, hol rendes postaház, postaállomás van.

POSTAHELYTARTÓ, (posta-hely-tartó) ősz. fn. Tiszt, ki a postatulajdonos vagy postamester személyében az illető postahivatal ügyeit igazgatja, kezeli.

POSTAHIVATAL, (posta-hivatal) ősz. fn. 1) Tiszti szolgálat a postaintézetben. 2) Mint gyűnév, a postakezeléshez tartozó személyzet; továbbá azon hely, melyben az illető tisztek dolgaikat végzik.

POSTAINAS, (posta-inas) ősz. fn. Szolga, ki a postán érkezett leveleket s holmit az illetőknek kihordja, vagy általán, ki a postahivatalban működik.

POSTAINTÉZET, (posta-intézet) ősz. fn. L. POSTA, (1), 1).

POSTAIRNOK, (posta-irnok) ősz. fn. Alsó rangu tiszt a postahivatalban, ki irnoki kötelességeket végez.

POSTAJÁRÁS, (posta-járás) ősz. fn. A postának szokott menetele akár a gyorsaságot, akár a távolságot illetőleg.

POSTAJÁRAT, (posta-járat) ősz. fn. 1) Út vagy vidék, melyen posta szokott járni. 2) L. POSTAJÁRÁS.

POSTAJEGY, (posta-jegy) ősz. fn. Jegy, melyet a postán kap valaki valamely feladott tárgyért, vagy előfizetésért stb.

POSTAJEGYZÉK, (posta-jegyzék) ősz. fn. Jegyzék, nevezetesen tudósítás, melyet bizonyos ügyben a postahivatal ad ki.

POSTAJOG, (posta-jog) ősz. fn. Jog, melynél fogva valaki postaintézetet állíthat.

POSTAJÖVEDEK, (posta-jövedék) ősz. fn. Egyesek vagy állam jövedelme postaintézetből vagy intézetekből.

POSTAKIADÓ, (posta-kiadó) ősz. fn. Postatiszt, ki a postán érkezett leveleket s más holmit az illetőknek vagy közvetlenül általadja, vagy adatja, nem különben a feladottakat kellő állomásaikra utasítja.

POSTAKOCSI, (posta-kocsi) ősz. fn. Kocsi, melyen egyik postaállomástól másikig személyeket, leveleket stb. szállítanak. *Postakocsin utazni.*

POSTAKOCSIS, (posta-kocsis) ősz. fn. Kocsis, ki a postalovakat hajtja, ki az utasokat postakocsin vagy előfogattal egyik állomástól másikig elszállítja.

POSTAKÖNYV, (posta-könyv) ősz. fn. 1) Postahivatali könyv, melyben a leveleket följegyzik. 2) Oly magánszemélyek vagy intézetek, testületek stb. könyve, kik sok levelet szoktak kapni, s azokat pl. a postán bele iratják, hogy az illető postabért határozott időben megfizessék stb.

POSTAKÜRT, (posta-kürt) ősz. fn. Postakocsisok kürtje, melyet különösen akkor fútnak meg, midőn az állomáshoz közelednek, hogy jövetelöket tudassák. Átv. ért. a természetrajzban, több csigafajok neve, melyek némileg a postakürthöz hasonlóak. (Helix).

POSTALEGÉNY, (posta-legény) ősz. fn. Szolgalegény a postahivatalnál, még pedig mind az, ki postakocsival jár, mind pedig aki lóháton vagy gyalog szállítja a levél máhakat.

POSTÁLKODÁS, (posta-al-kod-ás) fn. tt. *postálkodás-t*, tb. — ok, harm. szr. — a. Átv. ért. hírhordás.



POSTÁLKODIK, (posta-al-kod-ik) k. m. *postalkod-tam, —tál, —ott.* Átv. ért. híreket hord.

POSTALÓ, (posta-ló) ösz. fn. Postakocsit, szerket, taligát húzó vagy nyerges gyanánt járó ló. *Verik, mint a postalovat. (Km.). Postalovakon utazni.*

POSTALOVAG, (posta-lovag) ösz. fn. 1) Postalegény, postakocsis, ki nyeregből hajtja a lovat. 2) Ki lóháton hordja a leveleket, lovasposta.

POSTAMESTER, (posta-mester) ösz. fn. A postahivatal elüljárója, ki az illető postaállomás ügyeit rendezi, intézi. *Főpostamester*, ki egész tartomány vagy ország postáira felügyel.

POSTANAP, (posta-nap) ösz. fn. 1) Oly állomásokon, melyeken nem jár mindennap posta, jelenti azon napot, melyen a posta jön, vagy megy. 2) Mely napon valaki a postára levelet ad, vagy bizonyos helyről leveleket szokott kapni. *Ma postanapom van.*

POSTANÁSZÁD, (posta-nászád) ösz. fn. 1. POSTAHAJÓ.

POSTANYUGTATVÁNY, (posta-nyugtatvány) ösz. fn. Nyugtatvány, melyet a postahivatal ad, midőn pénz vagy más jószágot elszállításul átváltoztat; másképp: *postavevény*.

POSTAOSZLOP, (posta-oszlop) ösz. fn. Postauton állított oszlop, melyre a legközelebbi, illetőleg alsó és felső postaállomások nevei és egymástól való távolsága följegyezve.

POSTAPAPIR, (posta-papír) ösz. fn. Finomabbféle vékony papír, mely levélíráshoz különösen alkalmas, sőt gazdaságos is, minthogy a postabért aránylag az illető teherhez méri.

POSTAPAPIROS, 1. POSTAPAPIR.

POSTAPÉNZ, (posta-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet a postára feladott vagy postán kapott levelekért, málhákért stb. fizetni kell; valamint a postakocsiért, vagy lovakért járandó díj is, postabér.

POSTAREND, (posta-rend) ösz. fn. Rend, melyet a postai kormány vagy egyes postaintézet illető ügyeiben tart.

POSTARENDELET, (posta-rendelet) ösz. fn. Kormányrendelet, mely a postaügyre vonatkozik.

POSTASÍP, (posta-síp), 1. POSTAKÜRT.

POSTASÍPCSIGA, (posta-síp-csiga) ösz. fn. A természetrajzban így nevezetik azon csigák neme, melyek alakja a postásíphoz hasonló. (Helix).

POSTASZABADSÁG, (posta-szabadság) ösz. fn. 1) Szabadság, melylyel a postakocsik különösen élnek, vagy élhetnek, p. oly utakon járni, melyeken más szekereknek járni tilos, vagy a szemközt jövő kocsiknak, szekereknek ki nem térni. 2) Kiváltság, melynél fogva némely személyek vagy hivatalok, hatóságok postabért fizetni nem kötelesek, postabérmentesség.

POSTASZEKÉR, (posta-szekér) ösz. fn. Szekér, melyen a postahivatal holmi nagyobb terheket, málhákat szállít.

POSTATANÁCS, (posta-tanács) ösz. fn. A kormány által kinevezett személyekből álló testület,

melynek feladata bizonyos tartomány vagy ország postaügyeit igazgatni. Továbbá, az ily testületnek tanácsosi czimmal díszített tagja. V. ö. TANÁCS.

POSTATARTÓ, (posta-tartó) ösz. fn. Tulajdonos, ki rendes postaintézettel bír.

POSTATISZT, (posta-tiszt) ösz. fn. A postahivatalnál tiszti ranggal szolgáló hivatalnok, p. *postamester, postakiadó, postairnok*.

POSTATISZTSÉG, (posta-tizség) ösz. fn. 1) Tiszti hivatal a postaintézetnél. *Postatisztséget folyamodni.* 2) Mint gyűnév, a postahivatalhoz tartozó tisztek testülete.

POSTATUDÓSÍTÁS, (posta-tudósítás) ösz. fn. Tudósítás, melyet valaki posta által nyer; továbbá, a postahivatal által kiadott, s a közönséget vagy egyeket illető tudósítás.

POSTAÚT, (posta-út) ösz. fn. Útvonal, mely a postaállomásokat összeköti, mely rendszeren országút szokott lenni.

POSTAÜGY, (posta-ügy) ösz. fn. Minden, mi valamely ország postaintézeteinek kormányát, kezelését illeti. *Postaügyre vonatkozó rendeletek. Igazítani, javítani a postaügyön.*

POSTAVÁLTÁS, (posta-váltás) ösz. fn. A postakocsiba fogott vagy előfogatos, s bizonyos állomásig jutott lovaknak újabbakkal, pihentekkel fölcserélése.

POSTAVEVÉNY, (posta-vevény) 1. POSTANYUGTATVÁNY.

PÓSTELEK, pusztá Békés és Somogy m.; helyr. — *telek-re, —én, —ről.*

PÓSTELKE, 1. PÓCSTELKE.

POSVAD; POSVADÁS, 1. POSHAD; POSHADÁS.

POSVÁNY, (pos-vány) fn. tt. *posvány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a v. —ja*. Sárfelekü, rohadt, bűzlő állóvíz; mocsár. *Posványban megfeneklett szekér. Dögletes posvány.* Csagataj nyelven: *pocsak*. V. ö. POS.

POSVÁNYDEREZLE, (posvány-derezle) ösz. fn. Növényfaj a derezlék neméből; gyöke orsószabású, szára legtöbbször magános, karczott kocsánkái szőrösök; másképp köznépi nyelven: *bűdös tejelő*. (Selinum palustre).

POSVÁNYGALAJ, (posvány-galaj) ösz. fn. Az érdes és borzas magvu galajok neme alá tartozó növényfaj; szálai ágasak, gindárok; levelei széleiken fűrészesek; virágai az ághegyeken; szirmai a magvaknál nagyobbak. (Galium spurium).

POSVÁNYKAJMACSÓR, (posvány-kajmacsór) ösz. fn. Növényfaj a kajmacsórok neméből; szára fölül ágas, levelei szárnyasak; csészéji felfúvódottak, tojásdadok; fogai rojtosak; virága veres vagy fehér; másképp köznépi nyelven: *kakastarj*. (Pedicularis palustris).

POSVÁNYODIK, (pos-vány-od-ik) k. m. *posványod-tam, —tál, —ott.* L. POSVÁNYOSODIK.

POSVÁNYOS, (pos-vány-os) mn. tt. *posványos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Posvánnyal belepett, posványok-



kal bővelkedő. *Posványos legelők, rétek, völgyek, városok.*

**POSVÁNYOSODIK**, (pos-vány-os-od-ik) k. m. *posványosod-tam, —tál, —ott.* Posványossá leszen. *Posványosodik a gyakori árvíznek kitett síkság. Posványosodik az álló víz.* V. ö. **POSVÁNY**.

**POSVÁNYSÁG**, (pos-vány-ság) fn. tt. *posvány-ság-ot*, harm. szr. —a. Posványos vidék, lapály; sok posvány.

**POSVÁNYSÁS**, (posvány-sás) ősz. fn. Sásfaj, mely a posványokban tenyészik. (Carex paludosa). V. ö. **SÁS**.

**POSVÁNYSZÁRÍTÁS**, (posvány-száritás) ősz. fn. Cselekvés, intézkedés, mely által a posványvizet, árkok, csatornák, lecsapolás által eltávolítják, s az illető fenékföldet haszonvéhetővé teszik.

**POSVÁNYÜSZÖGÖR**, (posvány-üszög-ör) ősz. fn. Növényfaj a kiterült sugáru s éplevelű üszögörök neméből; szára sugár; virágai a szárhegyen szétberzedt sátorozók; levelei félig szárölelők, láncésak, alul szőrösek. (Senecio paludosus).

**POSVÁNYVIOLA**, (posvány-viola) ősz. fn. A száratlan violák neméből való növényfaj; levelei veseformák; tökocsányai a leveleknél nagyobbak, s néha egy-két levelke rajtok. (Viola palustris).

**POSVÁR**, puszta Heves m.; helyr. —vár-ra, —on, —ról.

**POSVASZT**; **POSVASZTÁS**, I. **POSHASZT**; **POSHASZTÁS**.

**POSZT** v. **POSSZ** hang, és fn. tt. *poszt-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —sza. Gyöngébb kisuhanásu szél a végbélből, változattal: *fig.* *Banyaposz*, vén banya fingja; továbbá átv. ért. pöfeteg, minthogy ez is poszszan, midőn öszvezuzzák; máskép: *poszgomba*, vagy csak egyszerűen: *posz*.

Fuvarra vonatkozó hangutánzó, melyet az ajakhang fejez ki; hasonlók hozzá a szintén ajakgyökhangu latin *pedo*, *pedor*, továbbá *foeteo*, *foetor*, s a magyar *büz-hődt*, *büd-ös* szók gyökei, valamint *fig* is.

**POSZÁ**, (posz-a) mn. tt. *poszá-t*. A maga nemében apró, hitvány növésű, satnya. *Posza gyerek, növény.* E szónak gyöke nem a hangot jelentő *posz*, melyhez semmi köze. V. ö. **PASZKONCZA**.

**POSAZAHOMOK**, (posza-homok) ősz. fn. A malomkőről ledörgölődő homok, mely a liszt közé vegyül. Elemzésére nézve I. **POSZÁTLIK**.

**POSZÁKOL**, (posz-ák-ol) áth. m. *poszákol-t*. Túl a Dunán am. valamit berondít, különösen midőn az ételben turkál, mint a gyermekek szoktak.

Eredetére nézve am. *piszkol*, mintha volna *piszákol*; hasonló hozzá *paszat*, *paszatol*, s ehhez ismét *maszat*, *maszatol*.

**POSZÁTA**, (1), (posz-a-ta) mn. tt. *poszátá-t*. Túl a Dunán mondják gyermekekről, s némely állatokról, melyek betegesek, növésökben elmaradnak, hitvány, nyomorék. Szabó Dávidnál is előjönnek: *poszátá gyermek*; *poszátá malacz*; *poszátá madár*

(nyomorék madár, melynek fiait más neveli föl). Néhatt máskép: *poszta*, *poszka*.

Valószínű, hogy e szónak törzsöke az elavult *poszad* ige, melynek részesülője: *poszadó*, hangváltozattal *poszada*, s ebből lett *poszátá*. Gyöke *posz* nem hangutánzó; miről I. **POSZÁTLIK**.

**POSZÁTA**, (2), fn. tt. *poszátá-t*. Sándor I. szerint a billegények egyik faja, melynek háta szürke vernyeges; hasa fehéres; mozgása igen élénk, hangja és éneke lassu, de kellemes. (Motacilla curruca). Túl a Dunán így nevezik néhatt a papfülemilét. (Motacilla atricapilla).

Minthogy a poszáták éneke a fülemiléjéhez hasonló, de nem oly erős és csattogó; valószínű, hogy e nevezet alacsonyító értelmű, s am. a maga nemében alábbvaló, hitvány, milyen a poszátá gyermek.

**POSZÁTABILLEGÉNY**, (poszátá-billegény) ősz. fn. I. **POSZÁTA**, (2).

**POSZÁTÁS**, (posz-a-ta-as) mn. tt. *poszátás-t*, tb. —ak. Poszátáféle hitvány, nyomorék, nyavalygó. I. **POSZÁTA**, (1).

**POSZÁTÁSODIK**, (posz-a-ta-as-od-ik) k. m. *poszátásod-tam, —tál, —ott.* Betegesedik, hitványodik, nyomorodik, növéseben hátramarad. V. ö. **POSZÁTA**, (1).

**POSZÁTLIK**, k. m. *poszát-l-ott*, htn. —ani. A székelyeknél am. sokfelé oszlik.

Ez igében az oszlás alapfogalma rejlik; ennél fogva valószínű, hogy eredetileg *oszátlik* volt, a *p* hang előtétés lévén; s gyöke *osz*, melyből *oszt*, *oszlík* származnak. Ezen alapfogalomhoz képest megegyeznek vele azon *posz* gyökű szók, melyek a maguk nemében valami hitványat, romlandót, nyomorékot, fosztort jelentenek, mint *poszka*, *poszátá* stb. V. ö. **PASZKONCZA**. Egyébiránt hasonló hozzá a *foszt* *foszlik* *fosz* gyöke is, mennyiben a *foszlik* és *oszlík*, *foszt* és *oszt* között fogalmi rokonság létezik. E szerint *poszátlik* am. *foszátlik*.

**POSZGOMBA**, (posz-gomba) ősz. fn. Gombafaj, melynek bele porhanyu, s midőn elzuzzák, eltapossák, gyöngö *posz*-féle hanggal szétporzik; máskép: *banyaposz*, *pöfeteg*, a székelyeknél: *peheteg*. V. ö. **POSZ**.

**POSZKA**, (posz-ka) mn. tt. *poszká-t*. Hitvány növésű, gyöngélkedő, beteges. *Poszka gyerek*.

Alkatra hasonló a *csacska*, *czinke*, *locska*, *fecske*, *butyka*, s több más szókhoz, melyekben a *k* átalakult *g*, s törzsökeik, *csacsog*, *czineg*, *locsog*, *fecseg*, *bugyog*, mintha volnának: *csacsoga*, *czinege* (ez létezik is) *locsoga*, *fecsege*, *bugyoga* (ez is él), *poszoga*. Végül ezekből lettek: *csacska*, *locska*, *czinke*, *fecske*, *bugyka*, *poszka*. V. ö. **POSZÁTA**, (1), és **POSZÁTLIK**.

**POSZKONCZA**, I. **PASZKONCZA**.

**POSZMÉH**, (posz-méh) ősz. fn. Fekete szőrű nagy méhfaj, mely a földbe rakja le mézét. 'Posz' nevét valószínűleg onnan kapta, mert nem oly nemes fajta, mint a kasbéli méh, illetőleg: *poszka*, *poszátá*.



POSZOG, (posz-og) gyak. önh. m. *poszog-tam*, — *túl*, — *ott*. Susogó lassu hangon mennek el tőle a bélszelek, csendesén fingik.

POSZOGÁS, (posz-og-ás) fn. tt. *poszogás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Csendes, lassu, susogó fingás.

POSZSZAN, (posz-sz-an v. posz-u-an) önh. m. *poszszan-t*. A végbélből kinyomuló szél, posz' hangon megyen el.

POSZSZANT, (posz-sz-an-t v. posz-u-an-t) áth. m. *poszszant-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. A végbélből oly szelet ereszt, mely lassu posz v. poszsz hangon jön ki. Minden lépésre poszszant.

POSZSZANTÁS, (posz-sz-an-t-ás v. posz-u-an-t-ás) fn. tt. *poszszantás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A végbélből szél kieresztése. V. ö. POSZSZANT.

POSZTA, (1), 1. POSZÁTA, (1).

POSZTA, (2), POSZTÍT, tájdivatosan am. *puszta*, *pusztít*; 1. ezeket.

POSZTÓ, fn. tt. *posztó-t*, harm. szr. — *ja* v. *posztaja*. Szörnemű anyagból, különösen gyapjuból szőtt vagy kallott, vagy gyúrt kelme, mely anyaga által a vászontól, tömörsége, vastagsága által holmi más vékony szövetektől, simasága által a pokróctól, daróctól különbözik, s rendesen ruhakelméül használtatik. *Aba, fehér, fekete, vörös, kék, zöld stb. posztó. Szűrposztó*, mely goromba gyapjuból készül; *finom posztó, selyemposztó*, úgynevezett selymesjuhok gyapjából; kalapposztó gyapjuból, nyúlászorból. *Fél posztó*, mely vékonyabb. *Öszvemegy, mint a pukovai posztó*. (Km.). *Se pénz, se posztó*. (Km.). *Két színű posztó*. (Képmutató, áloskodó, két kulacsos). *A posztónak színe és fonákja. Egy vég posztó. Végszámra adni venni a posztót. Siet, mint béka a vörös posztóra*. (Gúnyos közmondatok a hivatalvádlásokra).

E szó csak *vász-on* hasonló gyökhangu szóval van szintén fogalmi rokonságban is. (*Vász* = *posz*). „A posztó s vászon között az a különbség, hogy azt a szövés után megszokták kallani, ványolni; ezt pedig nem.” (Szabó D.). Eléjőn a törökökben is *posztav* alakban. A persában *baszt* fejre való szövetet és *bafta* általában szövetet jelent. A német *Bast* Adelung szerint nem csak sík héj, hanem félselyemből vagy teveszorból készített szövet is.

POSZTÓÁRU, (posztó-áru) ösz. fn. Posztóncmű kelmékből álló árucikkek. *Posztódrukkal kereskedni. Finom, durva posztódruk*.

POSZTÓÁRUS, (posztó-árus) ösz. fn. Kereskedő, boltos, ki posztót árul.

POSZTÓCSINÁLÁS, (posztó-csinálás) ösz. fn. Gyári munkálkodás, mely által posztót készítenek, gyártanak. V. ö. POSZTÓ.

POSZTÓCSINÁLÓ, (posztó-csináló) ösz. fn. 1. POSZTÓS, fn.

POSZTÓCZÖVEK, (posztó-czövek) ösz. fn. Erős czövekek, melyekkel a posztócsinálók a kallóból kijött végposztókat kifeszítik.

POSZTÓDARAB, (posztó-darab) ösz. fn. A végposztónak egy leszelt része; vagy a széttépett posztóruhából egy-egy rongy, folt, stb. *Posztódarabbal törölgetni vagy betakarni valamit*.

POSZTÓFESTŐ, (posztó-festő) ösz. fn. Festő, ki a megszött s kallott posztót különféle színűvé festi.

POSZTÓFESZÍTŐ v. — FESZÍTŐ, (posztófe-szítő) ösz. fn. Állványféle ráma vagy készülék, melyre a posztócsinálók a kallóból kijött végposztót ráhúzzák, midőn t. i. szárítani, simítani, idomítani akarják.

POSZTÓGYÁR, (posztó-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben posztót készítenek. *Gácsi, szakolczai posztó-gyárak*.

POSZTÓGYÁRNOK, POSZTÓGYÁROS, (posztó-gyárnok v. — gyáros) ösz. fn. Aki posztógyárral bír.

POSZTÓKALLÓ, (posztó-kalló) ösz. fn. Kalló a posztógyárakban, melyben a posztót megkallózzák v. ványolják.

POSZTÓKERESKÉDÉS, (posztó-kereskedés) ösz. fn. Kereskedés, melynek árucikkei különféle posztószövetekből állanak.

POSZTÓKERESKEDŐ, (posztó-kereskéd-ő) ösz. fn. Kereskedő, illetőleg boltos, ki posztóncmű szöveteket árul, különösen, ki a posztót végszámra adja.

POSZTÓKÉSZÍTÉS v. — KÉSZÍTÉS, (posztó-készítés) ösz. fn. Széles ért. posztócsinálás. Szűkebb ért. a kallóból kijött posztószövet idomítása, megnyirése, kifényesítése.

POSZTÓKÉSZÍTŐ v. — KÉSZÍTŐ, (posztó-készítő) ösz. fn. 1) Általán, ki posztót csinál. 2) Ki a nyers posztót kefélés, nyirés, sajtólás által idomítja, s használatul végkép alkalmassá teszi.

POSZTÓKÖPENY, (posztó-köpeny) 1. POSZTÓKÖPÖNYEG.

POSZTÓKÖPÖNYEG, (posztó-köpönyeg) ösz. fn. Köpönyeg, melynek kelméje posztó; különböztetésül más kelméjű, p. selyem, vászon köpönyegektől.

POSZTÓMŰHÁZ, (posztó-mű-ház) ösz. fn. Posztógyári épület, a posztócsináláshoz szükséges mindennemű gépekkel, szerszámokkal stb.

POSZTÓNEMŰ, (posztó-nemű) ösz. mn. Olyan szövetű, mint a posztó. *Posztónemű szőnyegek, pokróczok*.

POSZTÓNYIREDEK, (posztó-nyiredék) ösz. fn. Általán mindenféle hulladék, mely a nyirkálás által a posztótól elesik, p. a posztónyiróknél, a szabóknál. *A szabók posztónyiredékét a szűrszabók szűrők hímzésére használják*.

POSZTÓNYIRÓ, 1. POSZTÓNYIRÓ.

POSZTÓNYIRÓ, (posztó-nyirő) ösz. fn. Mesterember, ki a kész posztó barkáit lenyirkálja, s azt simává, fényessé idomítja.

POSZTÓNYIRÓOLLÓ, (posztó-nyirő-olló) ösz. fn. A posztónyirók sajátnemű ollója, melylyel a posztó barkáját lenyirják.

POSZTÓPRÉS, (posztó-prés) ösz. fn. A posztókészítők nagy sajtója, melybe a végposztót beszorítják, hogy feszessé és fényessé tegyék,



POSZTÓRUHA, (posztó-ruha) ösz. fn. Posztóból varrott ruha, különböztetésül más kelméjü, p. se-lyem-, vászon ruhától.

POSZTÓS, (1), (posztó-os) mn. tt. *posztós-t* v. —at, tb. —ak. Posztóval ellátott; posztóból való; posztóval bányó. *Posztós bolt, szekrény, kamara. Posztós pamlag, kocsivánkos. Posztós kalmár, legény.*

POSZTÓS, (2), (posztó-os) fn. tt. *posztós-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Posztócsináló gyáros vagy mesterember. *Tatai, kőszegi posztósok.* Így nevezik a vásáros posztóárusokat is.

POSZTÓSOLT, (posztós-bolt) ösz. fn. Kal-márbolt, melyben posztószövetü kelméket árulnak.

POSZTÓSIMITÓ, (posztó-simító) ösz. fn. Posz-tónyiró, mennyiben a barkás posztót simává teszi.

POSZTÓSLEGÉNY, (posztós-legény) ösz. fn. A posztócsinálás mesterségébe némileg beavatott sze-mély, ki mint mesterlegény segédkedik valamely posztósműhelyben.

POSZTÓSOTÚ, (posztó-sotú) ösz. fn. I. POSZ-TÓPRÉS.

POSZTÓSZÉL, (posztó-szél) ösz. fn. A vég-posztó szélein végig nyúló keskeny szegély, gorom-bább gyapjuszálakból. Így nevezik a posztónak szin-tén gorombább szövetü, s tarka színü végeit is. *A szürszabók posztószélekkel cifrázzák a szűröket.*

POSZTÓSZÖVŐ, (posztó-szövő) ösz. fn. Álta-lán am. posztócsináló; különösen a gyári munkák felosztása tekintetéből azon mives, ki a gyapjúfona-lakat kelmévé szövö, különböztetésül a posztófestő-től, posztókészítőtől, posztónyirótól.

POSZTÓVÁNYOLÓ, (posztó-ványoló) I. POSZ-TÓKALLÓ.

POT, elvont gyöke 1) *pota*, 2) *potom* szóknak. Rokona elsőbb esetben a lágyabb hangzatu *bod*; az utóbbiban *poty*.

PÓT, fn. tt. *pót-ot*, harm. szr. —ja. 1) Kie-gészítésül szolgáló, hiánytöltő valami; toldalék, külö-nöbben mi a valódit némileg helyetteszi, helyre-üti, a valódi helyett van, pl. a *pótkávé*. Tájszokási-lag, túl a Dunán, fordítva : *tóp*, innen *tópol* am. pótol. A pót tehát oly valami, mi csak mellékesen tartozik az egészhez, vagy némi hasonlósága által azzal fölérni látszik, p. minden folt, melyet valami-hez toldanak, vagy alábbvaló eleség, melyet a szo-kott jobbféle helyett adnak, p. a czikória a kávénak, a burgonyaliszt a búzalisztnek póta. Ezen alapfo-galomnál fogva egy értelmű vele a *fót* (folt), továbbá rokonai azon hasonló gyökü szók, melyek bizonyos testek kinövéseit, s mintegy toldalékait jelentik, pl. *pota*, *bóda*, *bod*, *bogy*, *bogyó*, *buga*, *bodak* (vakares). 2) A növénytanban Diószegi szerint egynek véte-tik a pilissel, mely rendszerént mézedényül szolgál (nectarium); de Gönczy Pálnál a pót am. a latin *appendix* v. *appendiculum*, vagyis a szervhez szoro-san nem tartozó toldalék, mely rajta majd mintegy lemezecke, majd mint nyujtvány, majd mint anyag-jára nézve a szervtől különböző szegély szokott kifeje-

leni. Szerinte a pótnak különféle fajai a *fül* (auricula), rendszerént levéltoldalék; a *gatyá* v. *szárny* (ala), *taréj* (crista); *sarkantyú* (calcar); *csáko* (cauda); *csőr* (rostrum); *szarv* (cornu); *szakál* (barba); *üstök* (coma); *pillenpáty* stb.

POTA, fn. tt. *potá-t*. Kiforradó, kifakadó csög-bög, csomó, tapló a fák derekain vagy derékágain. Szabó D. szerint: cser- vagy tölgyfabogyó, vagy tapló; vagy csögbög, forrás a fán. Mennyiben a pota rendszeren dudoru, gömbölyü szokott lenni, ha-sonlók hozzá a *bod*, *bogy*, *bogyó*, *bogya*, *bóda*, *bodak*. Mennyiben pedig mintegy kiálló toldaléknak látszik, rokonai : *fót* és *pót*.

PÓTAKNA, (pót-akna) ösz. fn. Bányászok nyel-vén jelent oly aknát, mely magában hasznót nem hajt, s a rája fordított költséget más aknák jövedel-méből kell pótolni.

PÓTALJ, PÓTALY, (pót-alj v. —aly) ösz. fn. Növénynem a négyhímese seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje négy levelű, még virágnnyilás előtt lehull; bokrétája négy szirmu; pilise négy, papusforma, a szirmokra fekszik; porhona kupakos. (Epimedium).

POTÁS, (pot-a-as) mn. tt. *potás-t* v. —at, tb. —ak. Amin potaféle csomók, kinövések vannak. *Po-tás cserfa, fűzfa.*

PÓTBÁNYA, (pót-bánya) ösz. fn. I. PÓTAKNA.

PÓTESKÜ, (pót-eskü) ösz. fn. Biróilag meg-ítelt vagy megíteltetni kért, valamelyik peres fél által leteendő vagy letett eskü oly esetben, midőn az esküvőnek vagy esküt ajánlónak csak fél bizo-nyitka van.

PÓTHARASZTJA, pusztá Pest m.; helyr. —harasztja-ra, —n, —ról.

POTHOS, (pot-h-os) mn. I. POHOS, POTRO-HOS.

PÓTINCZA, mn. tt. *pótinczá-t*. Balaton mellé-kén Horváth Zsigmond szerint am. ronda. Alkalma-sint a *potom* szóval rokon, mintha volna : *potomcza*.

PÓTINGÁNY, falu Zaránd m.; helyr. *Potin-gány-ba*, —ban, —ból.

PÓTKÁVÉ, (pót-kávé) ösz. fn. Amit a valódi kávé helyett használnak, pl. szárított és porrá tört katángot, fűgét, árpát stb.

PÓTKÉR, pusztá Pest m.; helyr. —kér-re, —én, —ről.

PÓTKÖLTSÉG, (pót-költség) ösz. fn. Pénz, melyet valakinek rendes fizetésén kívül toldalékul adnak. *A katonának, hivatalnoknak lakbér, drágaság stb. fejében bizonyos havi pótköltséget adni.*

PÓTLÁS, (pót-ol-ás) fn. tt. *pótlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valaminek pót általi kiegészítése, megtoldása vagy helyettesítése.

PÓTLAT, (pót-ol-at) fn. tt. *pótlat-ot*. I. PÓTLÉK.

PÓTLÉK, (pót-ol-ék) fn. tt. *pótlék-ot*, harm. szr. —a. 1) Valamit kiegészítő toldalék. *A kiszegődött gabonához pótlékul burgonyát adni a cselédeknek, bé-reseknek.* 2) Oly adag, mely némi hasonlóságánál



fogva egy más neműt helyettes. *Pótlékul cikóriát adni* (t. i. *kávé helyett*).

**PÓTLÉKADÓ**, (pótlék-adó) ösz. fn. Adó, melyet a rendes adón fölül mellékesen vagy utólagosan fizetni kell.

**PÓTLÉKFIZETÉS**, (pótlék-fizetés) ösz. fn. Fizetés ráadásként; 1. **PÓTLÉKPÉNZ**.

**PÓTLÉKPÉNZ**, (pótlék-pénz) ösz. fn. A rendes díjon kívül adatni szokott pénz, pl. drágaság idején a tisztviselőknek, vagy pótlékköltségül a katonáknak.

**PÓTLÉKSEREG**, (pótlék-sereg) ösz. fn. Hadsereg, melyet a hadtestben támadt hiány betöltésére állítanak.

**PÓTLÉKSZÓ**, (pótlék-szó) ösz. fn. Szó, melyet használunk, midőn a valódi kifejezés eszünkbe nem jut, milyen nyelvünkben az *izé*; továbbá, melyet a mondatba vagy versbe szövünk, hogy azt kerekdedd, illetőleg kellő mértékűvé tegye.

**PÓTLÉKTUDÓSÍTÁS**, (pótlék-tudósítás) ösz. fn. A főtudósításhoz utóíratképen csatolt toldalék.

**PÓTLEVÉL**, (pót-levél) ösz. fn. 1) Levél, mely utóíratkép közli, mi az előbbiben elmaradt. 2) A bányászoknál azon czédula, melyen föl van jegyezve, mennyit kell a pótakna költségeihez adni. V. ö. **PÓTAKNA**.

**PÓTLÓ**, (1), (pót-ol-ó) mn. tt. *pótló t.* Ami vagy aki valamit pótol. V. ö. **PÓTOL**.

**PÓTLÓ**, (2), (pót-ló) ösz. fn. A hadsereg számára szerzett ló, mely a lovasságnál vagy szekerezésnél támadt hiányt pótolja.

**PÓTLÓLAG**, (pót-ol-ó-lag) ih. Utólag vagy mellékesen pótolva. V. ö. **PÓTOL**.

**PÓTLÓLAGOS**, (pót-ol-ó-lag-os) mn. tt. *pótlólagos t.* v. —at, tb. —ak. L. **PÓTLÓ**, (1).

**PÓTLOVAZ**, (pót-lovaz) ösz. áth. m. *pótlolvaztam, —tál, —ott.* Pótllovakat szerez. Pótllovakkal ellát, fölcsere. *Pótlolvazni a hadsereget.* V. ö. **PÓTLÓ**, (2).

**PÓTLOVAZÁS**, (pót-lovazás) ösz. fn. Pótllovak beszerzése. Pótllovakkal ellátás, fölcserezés.

**POTNYA**, (pot-nya) fn. tt. *potnyá-t.* A kétlakiak seregéhez és kilencz hímesek rendjéhez tartozó növény; hímvirágának burka kétlevelű; csészéje háromfogu; bokréája három szirmu; hármának tövéből anyaszár-forma szálcaska nyúlik a virág közepére. (Hydrocharis). Különös faja a *békapotnya*, melynek indái a víz alatt terjednek el, levelei szíves kerekdedek, s a vizen lebegnek; virága fehér, sárgás közepű, jó szaga. (Hydrocharis morsus ranae). Gönczy Pálnál a természetes rendszerben a *potnyafélék* (hydrocharideae) rendéhez tartozik a *kolokán* is.

**PÓTOL**, (pót-ol) áth. m. *pótol t.* 1) Hozzáadás által valaminek hiányát betölti, valamit kiegészít. *Az előre kivetett uti költséget néhány forinttal pótolni kellett.* 2) Bizonyos jószágot némileg hasonló értékűvel visszafizet, megtérít. *Kárt pótolni.* 3) Elmulasztott dolgot helyre üt. *Kettőztetett munkával pótolni az elvesztegetett időt.* 4) Valódi, becselebb nemű

dolgot más által helyettes. *A szénatakarmányt szalmával, a kenyeret burgonyával pótolni.* Dunán túli tájszokással fordítva: *tópol.* V. ö. **PÓT**.

**PÓTOLÉK**, (pót-ol-ék) fn. 1. **PÓTLÉK**.

**PÓTOLGAT**, (pót-ol-og-at) gyak. áth. m. *pótolgatam, —tál, —ott, par. pótolgass.* Gyakran, ismételve, folytonosan pótol valamit. V. ö. **PÓTOL**.

**PÓTOLGATÁS**, (pót-ol-og-at-ás) fn. tt. *pótolgatás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Gyakori vagy folytonos pótolás.

**PÓTOLHATATLAN**, (pót-ol-hat-atlan) mn. tt. *pótolhatatlan-t, tb. —ok.* A mit pótolni, kiegészíteni, helyreütni, megtéríteni nem lehet. *Pótolhatatlan költségek, idővesztés, károk.* *Pótolhatatlan személy*, kinek a maga nemében mása nincsen, kit más helyettesíteni nem képes. Határozóként am. ki nem pótolhatólag, pótolhatatlanul.

**PÓTOLHATLAN**, (pót-ol-hat-lan) 1. **PÓTOLHATATLAN**.

**PÓTOLHATLANSÁG**, (pót-ol-hat-lan-ság) fn. tt. *pótolhatlanság-ot, harm. szr. —a.* Oly tulajdonsága vagy állapota valaminek, melynél fogva azt pótolni, helyreütni, megtéríteni, más által helyettesíteni lehetetlen.

**PÓTOLHATLANUL**, (pót-ol-hat-lan-ul) ih. Ki nem pótolható módon.

**POTOLY**, pusztá Tolna m.; helyr. *Potoly-ba, —ban, —ból.*

**POTOM**, (1), hiányos fn. mely köz szokás szerint csak a *ra* és *ba ban* ragokat veszi fel. *Potomra adni* vagy *venni valamit* am. veszendőbe adni, vagy venni, mit talán viszszaapunk, visszaadunk, vagy talán nem. *Költségem, fáradságom potomba ment.*

„De már reám sötétedett az éjjel is,

Mégis csak itt kesergek én, potomra is.“

Csokonai.

Melléknévül használva, s emberről szólva am. a maga nemében hiábavaló, haszontalan. *Potom ember.*

Alapértelemlre nézve vagy a *potya*, *potyadék* szókkal rokon gyökű; mennyiben *potomra* adni venni valamit körülbelül ezt jelenti, *elpotyogatni*, t. i. ha elpotyog sem kár, és *potom ember* szintén am. *potyadék*, hitvány ember; v. ö. **POTYA**, **POTYADÉK**; vagy pedig nem valódi, hanem csak olyan pótlékféle; vagy végre jelenthet annyit is mint magas hangon: *pötlön*.

**POTOM**, (2), helyr. *Potom-ba, —ban, —ból.* L. **POTOMSZÉK**.

**POTOMSÁG**, (potom-ság) fn. tt. *potomság-ot, harm. szr. —a.* Hiábavalóság, haszontalanság.

**POTOMSZÉK**, pusztá Veszprém m.; helyr. —szék-re, —én, —ről.

**POTONY**, falu Somogy m.; helyr. *Potony-ba, —ban, —ból.*

**PÓTOR**, (pót-or) fn. tt. *pótor-t, tb. —ok.* Molnár A. szerint latínözva am. „scurra, erro.“ E második jelentésnél fogva egy a *bódor* szóval, melyből



*bódorog, bódorgó* (azaz, csavarog csavargó) eredtek. A *scurra* (bohóc) mellékértelemül veendő, mennyiben az ily személyek házalni, bódorogni szoktak. Szabó D. így értelmezi: lézzegő v. lézengő, kóriczáló, kurittoló, csélescap, csélesapó, bitang, lödörgő, lözér, szaraha, illi-sillő, országvilágkerülő.

POTOS, fn. tt. *potos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szegedi tájszólás szerint am. dohánysszáritó oszlop, ágas. Eredetileg talán *botos*, t. i. állvány, úgy nevezve a rajta levő ágak vagy czövekektől, s oly alkatu mint : *ágas*.

POTOSZ, fn. tt. *potosz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tengeri és tavi hal, melynek mind hasán, mind hátán tövisei vannak, s a sigérhez nagyságra és színre hasonló. (*Gasterosteus*). Görög nevéből, melynek jelentése : *hascsonu, hastövisü*, azt gyaníthatni, hogy öszvetett szó, a hasat jelentő *poh*, és lökést, szurást jelentő *tosz* v. *tasz* részekből : *poh-tosz*.

PÓTPÉNZ, I. PÓTLÉKPÉNZ.

PÓTRA; PÓTRÁS, I. PÓTURA; PÓTURÁS.

PÓTRÉS, (pót-rész) ösz. fn. Oly rész, mely valamely hiányt pótol.

POTROH, fn. tt. *potroh-ot*, harm. szr. —a. Nagyra hizott kövér has. *Alig bírja a potrohát. Megnőtt a potroha*. Rokonok : *poh*, *poczok*. Szabó Dávidnál eléjén *potrok* is.

Valószínűleg öszvetett szó a *poh* (pocz, poczok) és *terh* részekből, *poh-tereh*, melyből hangváltozattal lett : *potroh, potroh*. Ily átváltozás az öszvetett szókban nem ritka, p. *takony-pöcz takonypöcz, láb-tevő lábtó, nyolcz-szer nyolcz-szor*, és megfordítva *bors- v. bosstörő bösstörő, gomböstü gümböstü* stb.

POTROHOS, (potroh-os) mn. tt. *potrohos-t* v. —at, tb. —ak. Nagy, kövér, lelógó hasu; pothos, pohos, poczakos. *Potrohos serkocsmáros*.

POTROHOSÍT, (potroh-os-ít) áth. m. *potrohosit-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Potrohossá tesz, a potrohot megnöveszti. *A heverő élet és jó evés ivás megpotrohositotta*.

POTROHOSODIK, (potroh-os-od-ik) k. m. *potrohosod-tam*, —tál, —ott. Potroha növekedik, pohosodik, poczakosodik, hasasodik.

POTROK; POTROKOS, I. POTROH, POTROHOS.

PÓTSULY, (pót-suly) ösz. fn. Ráadásként adatni szokott suly. *Csomagonként kétfont pótsuly*.

PÓTSZER, (pót-szer) ösz. fn. Szer, mely némi hasonlósága által egy másikat helyettesít, a helyett szolgál. *A katángot (czikoriát), pirított árpat pótszerül használják kávé helyett. Kenyér helyett néhutt pótszer a burgonya*.

PÓTSZÓ, (pót-szó) I. PÓTLÉKSZÓ.

PÓTTAMALOM, puszta Somogy m.; helyr. —malom-ba, —ban, —ból.

POTTOK, falu Krassó m.; helyr. *Pottok-ra*, —on, —ról.

POTTORNYA, falu Liptó m.; helyr. *Pottornyá-ra*, —n, —ról.

POTTYAN; POTTYANT, I. POTYTYAN; POTYTYANT.

PÓTURA, fn. tt. *póturá-t*. Forgásból végkép elveszett pénznem, mely másfél krajczárt, vagyis félgarast ért. Eredetileg szláv, s elemezve *pól turák* = fél turák. *Egy fapóturát sem ér*. (Km.).

PÓTURÁS, (pótura-as) mn. tt. *póturás-t* v. —at, tb. —ak. Egy póturát érő. *Póturás cseréppipa. Hányja veti magát, mint póturás malacz a garasos köttelen*. (Km.).

PÓTVISGÁLAT v. —VIZSGÁLAT, (pót-visgálat) ösz. fn. A büntető eljárásban valamely tényálladék iránt a bíró által megrendelt kiegészítő vagy bővebb nyomozódás.

POTY, (1), a *pity* szónak ikertársa : *pitypity* am. a maga nemében hitvány, igen kicsi, piczi. *Pitypity ember*. Rokona a *pöttön* gyöke *pött*, és a *pereputty* második alkatrésze : *putty*.

POTY, (2), hangzó, melyből *potyog*, s *potyol*, *potyós* és származékaik erednek. Valamely lágy, puha testnek megütődése által támadó hang, melynek hatályosabb módosulata a kettőztetett *potty* v. *potyty*. Különösen, *potyol* és *potyós* szókban rokon *koty* gyökkel is (pl. *kotyós* szóban).

POTY, (3), pusztá Vas m.; helyr. *Poty-ra*, —on, —ról.

POTYA, fn. tt. *potyá-t*. Körülbelül am. *potom*, midőn veszendőt, hiábavalót, ingyent, hitványt jelent, p. *potyára adni valamit; potyára maradt. Szereti a potyát azaz ingyent. Potya ember, hiábavaló, potom ember. Potya áron elvesztegetni a jószágot*, am. igen olcsón. V. ö. POTOM. Egyébíránt gyökre nézve közelebb a *potyog*, *potyogat* igékhez csatolható, miszerént *potya* mintegy elpotyogott valami; *potyára hagyni* annyit tennie, mint elpotyogatni, elhagyogatni. V. ö. POTYADÉK.

POTYADÉK, (poty-ad-ék) fn. tt. *potyadék-ot*, harm. szr. —a. 1) Holmi hulladék, mely a többi tömeg közlől elpotyogott. *A potyadékot főlészteni a fák alól. Potyadék-alma, szilva, gabnaszemek*. 2) L. POTYA, POTOM.

POTYÁND, erd. falu Csík Sz.; helyr. *Potyánd-ra*, —on, —ról.

POTYÁR, (poty ár) mn. tt. *potyár-t*, tb. —ok. L. POTYA.

POTYKA, (poty-ka, azaz poty-og-a, poty-g-a) fn. tt. *potyká-t*. L. PONTY. *Karó közt a potyka* (km. a Tisza vidékén nagy áradáskor). Elemzésére nézve olyan, mint *bugyka, bugyoga*, t. i. azon *poty* hangtól, melyet kis száján bugyborikolva okoz a vízben.

POTYOG, (poty-og) gyak. önh. m. *potyog-tam*, —tál, —ott. *Poty*-féle hangokat hallat. Szoros ért. holmi lágyabb nemű gyűtest egyes részei aláesnek, mintegy *poty* hangot adva. Mondják különösen gyümölcsökről. *Potyog a szilva, alma, körte, szőlő szeme*. Szélesb ért. részenként, egymásután hulladoz. *Potyognak a cserepek a háztetőről. Lepotyog a vakolat. A líkas szákból a buza elpotyogott. Potyognak a fogai*.



POTYOGÁS, (poty-og-ás) fn. tt. *potyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Esés, hullás neme, midőn valami potyog.

POTYOGAT, (poty-og-at) áth. m. *potyogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *potyogass*. Eszközli, okozza, hogy valami potyogjon, potyogva el-, ki-, lehulljon. Jelenti az áthatást arra is, amire potyogat valaki.

„Csökolta ruháját, bő köntöse alját,  
Könnnyel potyogatta bársonyos aszalyját.“  
Arany J. (Buda halála).

POTYOGATÁS, (poty-og-at-ás) fn. tt. *potyogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Potyogás eszközése.

POTYOGTAT, (poty-og-tat) l. POTYOGAT.

POTYÓKÁL, l. PATYÓKÁL, BUGYOLÁL.

POTYOL, (poty-ol) áth. m. *potyol-t*. Bizonyos lágy, leves belüi testeket, különösen gyümölcsféléit öszvezúz, mintegy pocskákká tesz. Öszvepotyolni a szilvát, barackot. Öszvepotyolt körte. V. ö. POTY, (2).

POTYOLÁS, (poty-ol-ás) fn. tt. *potyolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lágy testek, különösen gyümölcsfélék zúzása, öszvenyomása.

POTYOLÓDÁS, (poty-ol-ó-od-ás) fn. tt. *potyolódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Zúzás, törés által pocskákká, lucskossá levés. Mondják különösen nedves belüi, húsu gyümölcsnemüekről. V. ö. POTYOL, POTYOLÓDIK.

POTYOLÓDIK, (poty-ol-ó-od-ik) belsz. m. *potyolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Hányás-vetés, vagy valamely nyomás által öszvezuzódik. Mind egybe potyolódott a zsákban az alma. (Szabó D.).

POTYOND, falu Sopron, pusztá Somogy m.; helyr. *Potyond-ra*, —*on*, —*ról*.

POTYOR, (poty-or) fn. tt. *potyor-t* v. *potyrot*, tb. *potyrok*; harm. szr. *potyra*. A székelvényknél oly híg sár, mely ha rá toppintunk, ezizmánkra szökik; máskép : *toplicza*. (Kriza J.).

POTYÓS, (poty-ó-os) mn. tt. —*t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pocskos, lucskos, öszvezuzott belüi. *Potyós szilva, körte, barack*. V. ö. POTY, (2), és KOTYÓS.

POTYÓSAN, (poty-ó-os-an) ih. Potyós állapotban.

POTYTYAN, (poty-ty-an v. poty-v-an) önh. m. *potytyan-t*. Erősebb *poty* hangot adva esik le. *A teli zsák nagyot potytyant. Mintha az égből potytyant volna le. Kipotytyant a kezéből. Egy kéve a szekérről lepotytyant.* Átv. mondják szóról, melyet valaki véletlenül, akaratlanul ejt ki, máskép : *kotytyan*.

POTYTYANT, (poty-ty-an-t v. poty-v-an-t) áth. m. *potytyant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, vagy hanyagság által okozza, hogy valami potytyanjon. *Földre, sárba potytyantani valamit. El-, lepotytyantotta öléből a csecsemőt.* Átv. véletlenül, hebehurgyaságból valamit kimond, bizonyos titkot elárul. *Borozás közben kipotytyantani valamit. Rokon hozzá kotytyant.*

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

POVÁLYOS, (poh-ály-os ? azaz hasas); fn. tt. *powályos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szeged tájékán am. nagy gyékénykosár, melyben lisztet, vagy télen által tojást tartanak.

PÓZ, l. PÓZNA alatt.

POZDOR, fn. tt. *pozdor-t*, tb. —*ok*. Növénynem az együttnevezők seregéből és egyenlőnösök rendjéből; vaczka kopasz; csészéje födelékes, aszottas szélü pikkelyekkel; bóbítája tollas, száratlan, vagy alig száras; magva hosszúdad, karcsú, pozdorjaforma, honnan a neve. (Scorzonera). V. ö. POZDORJA.

POZDORJA, fn. tt. *pozdorj-t*. A törött, tiltolt kender, vagy len szárának törekje, hulladéka. *A kendent, lent tiló által megtisztítani a pozdorjától. Pozdorjává tesznek*, am. öszvezúzlak, törlek. *Nyújtózik, mint eb a pozdorján.* (Km.). *Pozdorjának haszna az elmetetés.* (Km.).

Ugyanezt jelenti a hasonló hangu szláv *pazder, pazderja, pazdzierce, pozder*, melyek a szláv nyelvből elemezve valami lefoszlottat, leszedegetettet látszanak jelenteni, mert *zberati* némely tájszólásban *zderati* am. fosztani; s a *po* igekötő. Azonban a magyarban is megvan saját elemzése, mely szerint *pozdorja* am. *fosztorja* v. *fosztorja*, a foszt törzsöktől, honnan *fosztor* am. mezéből kivetköztetett, meztelen, a pozdorja is jelenti a lennek vagy kendernek szárát, midőn szálait lefosztották, és így fosztorrá tették.

Alakra nézve nyelvünkben hasonlóké hozzá : *orja, perje, sürje, cserje, szederje*, s némely mások; és *n* utóhanggal, *burján, tátorján*.

POZDORJÁN, fn. tt. *pozdorján-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Légy, vagy éjjeli lepkefaj, mely esténként a vizek körül tartózkodik. (Phryganea.) Nevét talán onnan kapta, hogy kukacjai kákából vagy fűből sodrófaforma hólyagot készítenek, s azzal úszkálnak a vizen, melynek színe úgy látszik, mintha pozdorjanemű gazzal volna behintve.

POZDORJÁS, (pozdorja-as) mn. tt. *pozdorjás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pozdorjával behintett, töltött, beszemetezett; miből még a pozdorja egészen kitisztítva nincsen. *Pozdorjás udvar, kosár. Pozdorjás kender, lenmarok.* V. ö. POZDORJA.

POZDORJÁSAN, (pozdorja-as-an) ih. Pozdorjás állapotban.

PÓZNA, (póz-na) fn. tt. *pózná-t*. Rúdféle hosszú ág, vagy karó, melyet különféle czélra használnak. *Póznával verni le a diót. Póznával lepiszkálni a fecskeszéket. Seprűnyélnek használt pózna. Póznával le-szorítani a baglyát.* Gúnyos népnyelven mondják hórihorgas vékonyemberről : *olyan mint a pózna*.

Gyökre rokonok hozzá, a székelvényknél, megszáradt leveles ág; *bozót*, magas száru burján.

PÓZNÁL, (póz-na-al) áth. m. *póznál-t*. Póznával erősít, lefeszít. *Póználni a szénaboglyát, kazalt.* V. ö. PÓZNA.

PÓZNASEPRŰ, (pózna-séprű) ösz. fn. Pózna-nyélre kötött seprű, melylyel a magasabb falakat, kéményeket stb. tisztogatják.



POZS, gyök *pozsga*, *pozsg* stb. szókban. Felhangon *pözs* v. *pizs*, (*pözsög* v. *pézség* szóban); rokon *buz* gyökkel is (*buzog* szóban). L. POZSOG.

POZSADEK, (pozsa-ad-ék) fn. tt. *pozsadé-ot*, harm. szr. —*ja*. Pozsgó v. pezsgő valami, pl. sok apró gyermek. V. ö. POSADEK.

POZSÁR, (pozsa-ár? mintegy pozsgó) fn. tt. *pozsár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Tájdivatosan am. potyka, ponty.

POZSDÚL, POZSDUL, (pozsa-d-ül) önh. m. *pozsdu-l-t*. L. PEZSDÚL.

POZSEGA, szabad kir. város a hason nevű Szlapon vármegyében; helyr. *Pozsegá-n*, —*ra*, —*ról*; a megyéről szólva: *Pozsegá-ba*, —*ban*, —*ból*.

POZSGA, (pozsa-og-a) fn. tt. *pozsgá-t*. Diószegi szerint növénynek az öthímese seregéből és sok anyások rendéből; eszéje öt levelű, bokrája öt szirmu, pilise öt kis pikkely a magzat tövén, tokja öt. (Crassula.) Gönczy Pálnál Endlicher természetes rendszere után a *pozsgafélék* (crassulaceae) rendéhez tartoznak 1) a *szaka*, 2) a *fulfü*. Nevét tömör, részint húsos levelű, buján sarjadzó növéstől vette. V. ö. POZSOG.

POZSGÁS, (1), (pozsa-og-ás) fn. tt. *pozsgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tulajd. ért. apró állatok, férgek sűrű mozgása. Szélesb ért. a vérnek, vagy erjedő folyadéknak forrongása. V. ö. PÉZSGÉS.

POZSGÁS, (2), (pozsa-og-ó as) mn. tt. *pozsgás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kinek vére a túlbőség miatt mintegy pozsgos, pezsges, mi rendesen az arczörnek pirossága, vörös színe által jelenkezik, innen: *piros pozsgás gyermek*, *ember*; *pozsgás ábrázat*. Szabó Dávidnál *poskos* = piros, kövér bárány. V. ö. POZSOG.

POZSGASÁG, (pozsega-ság) fn. tt. *pozsgaság-ot*. A régi iratokban am. Pozsega megye lakója.

POZSLÁR, fn. tt. *pozslár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Elavult szó, s am. pallos, kard. Horvát Endre hóhérpallos értelmében alkalmazta.

Talán olyan kardot jelentett, melynek nagyobb bódája volt, mintegy bódvár, bodvár; vagy pedig boszlár am. boszuló, olyan alkatu mint fegyver.

POZSOG, (pozsa-og) gyak. önh. m. —*tam*, —*tál*, —*ott* v. *pozsgott*, htn. —*ni* v. *pozsgani*. 1) Apró állatok, férgek serege sűrűen mozog, vékony hangon: *pézség*, *pizseg*. 2) Az állati vér, vagy erjedésben levő folyadék élénken forr. *Pozsg* a vére. *Pozsg* az erjedő must, a fojtott bor.

Alapértelmezés nézve rokonok hozzá: *pözsög*, *pizseg*, *pezseg*; továbbá *buzog*, és a szélesb jelentésű *mozog*. Csagataj nyelven *ficsur-mak* am. pezsegni (Vámbéry), mely még inkább egyezik *bizsereg* szóval.

POZSOGA, falu Krassó m.; helyr. *Pozsogá-ra*, —*n*, —*ról*.

POZSON, POZSONY, sz. kir. város; helyr. *Pozsonyba*, —*ban*, —*ból*.

POZSONYI, mn. tt. *pozsonyi-t*, tb. —*ak*. Pozsonyba való, azt illető, arra vonatkozó stb. *Pozsonyi lakosok*, *szőlőhegyek*. *Pozsonyi országgyűlés*.

POZSONYVÁRMEGYE, ösz. fn. Ausztriával határos; Nyitra, Komárom, Győr és Mosonvármegyék közt fekvő megye, melynek székvárosa Pozsony.

„Fő Pozsonyvármegye, Pozsony városával,  
Mely hires a király koronázásával.“

Kistükör.

PÖ, I. PO.

PÖCS, fn. tt. *pöcs-öt*, harm. szr. —*e*. A kis férfigyermeknek nemzőtagja, billéje. Rokon a szeged jelentő *pöczök* szó *pöcz* gyökéhez. Másépp rokon hangokban *pöcs*, *puczu*.

PÖCSÉT; PÖCSÉTEL; PÖCSÉTÉS stb. I. PÉCSÉT; PÉCSÉTEL; PÉCSÉTÉS stb.

PÖCSIK, fn. tt. *pöcsik-ét*, harm. szr. —*je*. Éles fulánkú mezei légyfaj, mely a barmokat nagy melegben nyugtalanítja.

Alapértelmezés rokon a szurásra, hegyességre vonatkozó *bök*, *pöczök* szókhoz, s hihetőleg am. *bökcse*, mint *szöcske* am. *szökcse*. Egyébiránt a törökben *bödsek* általán am. féreg, rovar (ver, insecte. Hindoglu).

PÖCSÖK, fn. tt. *pöcsök-öt*. L. PÖCSIK.

PÖCSÖZ, (pöcs-öz) áth. m. *pöcsöz-tem*, —*tél*, —*ött*. Peczek vagyis kúp formára alakít valamit.

PÖCSÖZÉS, (pöcs-öz-és) fn. tt. *pöcsözés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés midőn vki pöcsöz.

PÖCZ, fn. tt. *pöcz-öt*, harm. szr. —*cze*. 1) Balaton mellékén gatyá ülepébe elül hátul becsipetett vászon; másutt: *pöczök* v. *peczek*, s úgy látszik hogy amaz is csak ennek rövidülete. A szláv nyelvben is ugyanazon alapfogalom szerint a gatyapöcz *klin*, azaz, pöczök, szeg. 2) Göcsejben am. férfiondó, rittyó, geczi. 3) Az orrból, vagy végbélből kifolyó esunyaság, honnan, *takonypöcz*-nek mondják a taknyos gyereket, és *pöcze* am. árnyékszékéből kifolyó rondaság. Utóbbi értelemben eredetire nézve rokon a *büd*, *büdös*, *büz*, *büzös*, *büzhöd*, *peshed*, s a mély hangú *pos*, *poshad* szókhoz; v. ö. POS.

PÖCZCZED, (pöcz-cz-ed) önh. m. *pöczczed-t*. Kevessé megdagad, felpöföd. Mondják az állati test bőréről. Alaphangra és értelemre nézve rokon hozzá: *pöföd*, I. ezt.

PÖCZCZEDÉS, (pöcz-cz-ed-és) fn. tt. *pöczczedés-t*, tb. —*ék*. Kevessé megdagadás, felpöfödés.

PÖCZE, (pöcz-e) fn. tt. *pöczé-t*. Molnár A. és Szabó D. szerint az árnyékszékéből kifolyó rondaság. Rokon hozzá a német *Pfütze*, régi felső német *puzzi*, *buzza*, *putza* stb. V. ö. PÖCZ.

PÖCZEGÖDÖR, (pöcze-gödör) ösz. fn. Gödör, melybe az árnyékszék rútsága belefoly.

PÖCZK; PÖCZKÖL; PÖCZÖK, stb. I. PÉCZK; PÉCZKEL; PÉCZÉK, stb.

PÖCZKÖS, (pöcz-ök-ös) mn. és fn. mint mn. tárgyesete: *pöczkös-t* v. —*et*, többese: —*ék*; mint főnév tárgyesete: *pöczkös-t*, többese: —*ök*. Am. *pöczkés*. Főnévileg így hívják Szegeden a halászok a paravetőt.



PÖCZTEJ, (pöcz-tej) l. FÉCSTEJ.

PÖDÖR; PÖDÖRGET; PÖDÖRÍT; PÖDÖRÖDIK; PÖDRÉS stb. l. PÉDÉR; PÉDERGET; PÉDERÍT; PÉDERÉDIK; PÉDRÉS stb.

PÖF, hangnév, tt. *pöf-öt*. Általán azon hang, mely valamely felfújt üregű testből mintegy fuvás által nyomul ki, különösen a szájöbölből kifújt illetén hang. Innen átv. ért. erkölcsi felfuvalkodás, midőn valaki mintegy elteli önmagával, s fujja a levegőt, mintha nem férne meg bőrében, vagy midőn az által mintegy nagyobbá, nyomatatosabbá akarja magát tenni. Ide tartoznak a kedélyre vonatkozó származékok: *pöffeszkeedik*, *pöffeszkező*, *pöffed*. Pusztá hangutánzást jelent a *pöfék*, *pöfékel*, *pöfeteg*, *pöfög* származékokban.

Rokonok hozzá, bizonyos értelmi módosulattal a magyarban: *bűf*, *bűff*, *bűfög*, *puf*, *puff*, *puffad*, *puffan* hangutánzók. A mennyiben felfuvalkodást jelent, vagy felfuvalkodott testre vonatkozik, rokonok hozzá idegen nyelvekben a szanszkrit *bah* (nő, vastagszik), honnan: *bahusz* (vastag), a finn *pöhisen* (puffadok) *pöhistun* (puffasztok), *paisan* (pöczcedek. Fábián István).

PÖFÉKÉL, (pöf-ék-él) önh. m. *pöfékel-t*. A dohányfüstöt sürűen eregetvén, ajakival mintegy kiüti ezen hangokat: *pöf pöf*. Ezen ige gyakorlatos, miért a középképző *k* am. *g*, mintha volna *pöfegel*.

PÖFÉKÉLÉS, (pöf-ék-él-és) fn. tt. *pöfékelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki pöfékel.

PÖFETEG, (pöf-ed-eg) fn. tt. *pöfeteg-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Gömbölyüded növési gombanem, különösen ennek porbélü faja, mely, ha eltiporják, összevesszák, gyöngö *pöf* hangot adva fakad szét. (*Lycoperdon bovista*). Másképp: *posz*, *banya-posz*, *lóposz*, *poszogó*. 2) Szabó Dávid szerint jelent annyit is mint fakadék, kelés. Innen Molnár Albertnél: *pöfeteges* am. fakadékos, keléses, pörsedékes (*pustulosus*).

PÖFETEGÉS, (pöf-ed-eg-és) mn. tt. *pöfetegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Ahol pöfetegnemű gombák teremnek. *Pöfeteges mezőség*. 2) Felfútt, mint a pöfeteg. 3) Fakadékos, keléses. V. ö. PÖFETEG.

PÖFETEGGOMBA, (pöfeteg-gomba) ösz. fn. L. PÖFETEG, 1).

PÖFF, hangnév, mely az egyszerű *pöf*-nél nyomatatosabb, belterjesb hangra mutat. Származékai: *pöffed*, *pöffedez*, *pöffeszkeedik*, *pöffeszt*, stb.

PÖFFED, (pöf-f-ed) önh. m. *pöffed-t*. Dagad, dudorodik, mintha belülről fútnak. *Pöffed a kidudorított pofa, a felfújt has, a béka*. Átv. erkölcsi ért. felfujja magát, hogy nagyobbak lássék, vagy mintha meg nem férhetne magában elbizottsága miatt. Némi értelmi módosulattal rokon hozzá a vastag hang *puffad*.

PÖFFEDÉK, (pöf-f-ed-ék) fn. tt. *pöffedék-ét*, harm. szr. —*e*. Daganat, mely a belüreg felfuvása által támad.

PÖFFEDÉKGOMBA, (pöffedék-gomba) ösz. fn. Am. pöfeteggomba; L. PÖFETEG, 1).

PÖFFEDÉS, (pöf-f-ed-és) fn. tt. *pöffedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Felfuvalkodás neme, midőn valaki vagy valami pöffed.

PÖFFEDÉZ, (pöf-f-ed-éz) gyak. önh. m. *pöffedéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Folytonosan, vagy ismételve, gyakran pöffed. *A felfútt béka, az ostoba gögös pöffedez*.

PÖFFEDÉZÉS, (pöf-f-ed-éz-és) fn. tt. *pöffedezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, ismételt pöffedés; erkölcsi felfuvalkodás.

PÖFFEDT, (pöf-f-ed-t) mn. tt. *pöffedt-et*. Dagadt, felfújt. *Pöffedt arcz*. Vastaghangon: *puffadt*. PÖFFEDTEN, (pöf-f-ed-t-en) ih. Pöffedt állapotban.

PÖFFEDTSÉG, (pöf-f-ed-t-ség) fn. tt. *pöffedtség-ét*, harm. szr. —*e*. Pöffedt minőség; pöffedt állapot.

PÖFFESZKÉDÉS, (pöf-f-esz-kéd-és) fn. tt. *pöffeszkedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Erkölcsi ért. kedélyi állapot, midőn valaki pöffeszkeedik, felfuvalkodás, buta gög. V. ö. PÖFFESZKÉDIK.

PÖFFESZKÉDIK, (pöf-f-esz-kéd-ik) k. m. *pöffeszked-tem*, —*tél*, —*étt*. Erkölcsi ért. hogy nagyobbak, jelesebbnek, kitünőbbnek lássék, felfújja magát, buta módon kevélykedik, rátartja magát.

PÖFFESZKÉDŐ, (pöf-f-esz-kéd-ő) mn. tt. *pöffeszkedő-t*. Felfuvalkodó, magát mások fölé emelni törekvő. Mondják a kelletinél nagyobbban feldagadt téstáról is.

PÖFFESZT, (pöf-f-esz-t) áth. m. *pöffeszt-étt*, par. *pöffeszsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközlí, hogy valami pöffedjen, kidagadjon. *Pofáját pöffesztí. A mesebeli béka felpöffesztette magát*.

PÖFFESZTÉS, (pöf-f-esz-t-és) fn. tt. *pöffesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit pöffesztenek.

PÖFING, fn. tt. *pöfing-ét*, harm. szr. —*je*. A poralom nemű gombákhoz tartozó faj, mely borsónyi sárga csucsorokból áll, s fekete porral van tele. Gyöke a fuvásra vonatkozó *pöf*. (*Sphaeria lycoperdoides*).

PÖFÖG, (pöf-ög) gyak. önh. m. *pöfög-tem*, —*tél*, —*ött*. Emberről szólva, am. *pöf pöf* hangon fujja ki teli pofáját. Legközelebb áll hozzá a teli torokból kinyomuló *bűfög*. Mondják a főző, és bugyborikoló kásáról, midőn dagadoz. *Pöfög a kása, rotyog a káposzta*. (Szabó D.).

PÖFÖGÉS, (pöf-ög-és) fn. tt. *pöfögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki vagy valami pöfög.

PÖHÖLY I. PÉHÉLY.

PÖK, (1), fn. tt. *pök-öt*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Nyál, melyet szájunkból kivetünk. Hangutánzó, melyhez hasonlókat a német *Spucke*, *spucken*, *speien*, *Speichel*, görög *πίωω*, *πίωμα* stb. Fordítva: *köp* (törökül: *küfür-mek*) sőt a székeleyeknél van *töp* is (a göröghöz közelebb).



**PÖK, (2),** önh. és áth. m. *pök-tem*, —*tél*, —*ött*. A szájában meggyült nyálat kivetí. Megfordítva : *köp*. V. ö. **PÖK, (1).** *Reá köp. Megköp. Nagyot, turhát pök. Lepöki a ruháját. Bepöki a szobát. Véreset, vért pök. Pöki a markát*, átv. ért. valamely tette hányivetőleg készül v. ígérkezik. „Tahát azután pökének ő orezájára és nagy csapásokkal verik vala ötöt.” (Münch. cod. Máté XXVI). Később : „És ő rejá hagyapván vevék a nádat és verik vala ő agyához.” (Ugyanott XXVII.). *Magasan pök v. fenn pök*, átv. ért. kevély, fennhéjázó. *Fehéret pök mint a prépost* (km.), Erdélyi J. szerint azt teszi : már sokat beszélt. Mondjuk némely apró férgekről, nevezetesen legyekről, midőn valamit befoltognak, bemocsosznak. *A legyek beköpi a falat, tükröt, függönyt, a húst*. Használtatik középige gyanánt is : *pökik*, mely esetben viszonytárgy nélkül egyedül az állapot fejeztetik ki.

**PÖKCSÉSZE**, (pök-csésze) ösz. fn. Csésze vagy tálféle edény, melybe pöknek, pl. az ágyban fekvő betegek.

**PÖKDÖS**, (pök-öd-ös) gyak. önh. és áth. m. *pökös-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*s*. Gyakran, ismételve, sokszor pök. *A megromlott gyomru, a hurutos ember pökösni szokott. Csufságból egymást pökösik. Arczul pökösni valakit*.

Képzetetésre olyan mint, *bökös, lökdös, szökös, rakdos*.

**PÖKDÖSÉS**, (pök-öd-ös-és) fn. tt. *pökösés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, folytonos pökés.

**PÖKDÖZ**; **PÖKDÖZÉS**, l. **PÖKDÖS**; **PÖKDÖSÉS**.

**PÖKEDELEM**, (pök-ed-el-ém) fn. tt. *pökedel-met*. Sok, nagy mennyiségű pök. Átv. ért. utálatos, undorító dolog, milyen a sok, és csunya pök, vagy ami nem érdemes másra, mint hogy lepökjék.

**PÖKEDELMES**, (pök-ed-el-ém-es) mn. tt. *pökedelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Utálatos, undorító, mint a pökedelem.

**PÖKÉS**, (pök-és) fn. tt. *pökés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami pök. Jelenti magát a pököt is. *Légyppökés*.

**PÖKFIÓK**, (pök-fiók) l. **PÖKLÁDA**.

**PÖKFOGÓ**, (pök-fogó) l. **PÖKCSÉSZE**.

**PÖKHENDI**, (pök-h-en-di) mn. tt. *pökhendit*, tb. —*k* v. —*ek*. Gúnyos neve az oly embernek, ki hányja veti magát erő és tehetség nélkül, semmire való, hitvány kérkedő, kiről mondani szokás, hogy *pöki a markát*; szintén népies kifejezéssel, *markapöki*. E szóban az *endi* (hendi) gúnyt jelentő képző, mint az *ebhendi*, *cselevendi* v. *csalavandi*, *kortyandi* szókban.

**PÖKIK**, (pök-ik) k. l. **PÖK, (2)** alatt.

**PÖKLÁDA**, **PÖKLÁDIKA**, (pök-láda v. —ládika) ösz. fn. Ládanemű házi bútorka, melybe pökni szoktak.

**PÖKÖDELEM**, l. **PÖKEDELEM**.

**PÖKÖLÁDA** v. —**LÁDIKA**, (pök-láda v. —ládika) l. **PÖKLÁDA**.

**PÖKTET**, (pök-tet) miv. m. *pöktet-tem*, —*tél*, —*ett*. Eszközli, hogy valaki vagy valami pök.

**PÖKTETŐ**, (pök-tet-ő) mn. tt. *pöktető-t*. Mi a nyáltisztulást előmozdítja. *Pöktető szerek*.

**PÖLE**, fn. tt. *pölé-t*. Nagyságra és testalkotásra a mókushoz hasonló állatfaj; színe hamvas; odvas fákban, és szalmás pincékben szeret lakni; a diót, mogyorót fölötte kedveli. (Glis esculentus). Máskép hangváltozattal : *pölü, pölyő, pele, pelye*. A rokonemű állatoktól jelesen abban különbözik, hogy igen hegyes orra van, honnan az úgynevezett *ökle* halat is máskép pölének nevezik, hegyes orráról; németül : *Stierling*. Ezen alapgagyalomból kiindulva, a *pöle* szóban a szurást jelentő *öl* gyök látszik rejleni, mi szerint *pöle* annyi volna, mint *öle* (ölő). V. ö. **ÖL**, ige. Hogy a *p* nem ritkán elötétül használtatik, erre nyelvünk világos példákat nyújt, *p. Anna Panna, Ila Pila, Ista Pista, Erzsí Perzsi, ityók pityók, iszkál pizskál*, stb.

**PÖLEDENEVÉR**, (pöle-denevér) ösz. fn. Nagy denevérfaj, Amerikában.

**PÖLEHAL**, ösz. fn. l. **ÖKLE**.

**PÖLÖNKE** l. **PÉLÉNKE**.

**PÖLÖSKE**, faluk Baranya, Veszprém és Szala m.; helyr. *Pölöské-re*, —*n*, —*röl*.

**PÖLÖSKEFŐ**, falu Szala m.; helyr. —*fő-re*, —*n*, —*röl*.

**PÖLÜ**, fn. tt. *pölü-t*. l. **PÖLE**.

**PÖLYH**; **PÖLYHÖS**; **PÖLYHÖDZIK** stb. l. **PÉLYH**; **PÉLYHÉS**; **PÉLYHÖDZIK** stb.

**PÖLYŐ**, **PÖLYÜ**, fn. tt. *pölyő-t*, *pölyü-t*. l. **PÖLE**.

**PÖNDÍT**; **PÖNDÖR**; **PÖNDÖRÖDIK**; **PÖNG**; **PÖNGET** stb. l. **PÉNDIT**; **PÉNDÉR**; **PÉNDÉREDIK**; **PÉNG**; **PÉNGET** stb.

**PÖNÖG**, (pön-ög) tájdivatosan am. *pöng*.

„Jer bé — ha zsebedben pönög az bor ára,

Ha nem : kiballaghatsz a nyitott kapura.

Költemény a XVI. századból. (Thaly K. gyűjteménye).

**PÖNYE**, (pöny-e) mn. tt. *pönyé-t*. Sándor I. és Szabó D. szerint, csinatlan viseletű, ronda. Ezen értelmezésnek ellenmondani látszik a Baranyában divatos *pönyegöl* ige, mely Tóbi Antal szerint am. a ruhát, fejkötőt szalagokkal fölezifrázza. E szó tehát a nyelv szokás által úgy járt, mint a *ragyiva*, mely Mátyusföldön csinosat tisztát, túl a Dunán csinatlant, rondát jelent. V. ö. **RAGYIVA**.

**PÖNYEGÉL** v. **PÖNYEGÜL**, (pöny-eg-él, azaz bengy-él?) áth. m. *pönyegél-t*. l. **PÖNYE** alatt.

**PÖR**, (1) elvont gyöke az égésre vonatkozó *pöröz, pörköl, pörzöl*, stb. szóknak. V. ö. **PÉR**, (1), **PÍR**.

**PÖR**, (2) fn. tt. *pör-t*, tb. —*ök*. l. **PÉR**, (2).



**PÖRBÖL**, puszta Pest-Solt m.; helyr. *Pörböl-re*, —ön, —ről.

**PÖRCZ**, (pör-cz) fn. tt. *pörcez-öt*, harm. sz. —e. 1) A kiégetett, kisütött szalonnának, vagy zsíros disznóhúsnak piros rostja, maradéka. Máskép: *pörköze*, és *tüppörtő*, *tepertű*. *Pörcczel* csinált gombóc, *turós csusza*, *kása*. Ezen főntebbi értelemben a „pörce” szónak gyöke azon égésre vonatkozó *pör*, melyből *pörköl*, *pörgöl*, *pörzsöl*, *pörnye* származnak. A cz kiesinyítő képzőnek látszik, mintha volna *pöröcz*. Ezen alapfogalom szerint képződött a latin *cremium*, német *Kramel*, (magyarul is néhutt: *kurczina*), szláv *skwarek*. A hason jelentésű *tüppörtő* szóban a *tüppörödés*, *zsugorodás*, mint a pörcezek egyik tulajdonsága, vétetett alapul. 2) Tájszokásos kiejtésével am. a kicsi időt jelentő *percz*.

**PÖRCZEN**; **PÖRCZENÉS**; **PÖRCZENET** stb. 1. **PÉRCZEN**; **PÉRCZENÉS**; **PÉRCZENET**.

**PÖRDEFÖLDE**, falu Szala m.; helyr. —*földére*, —n, —ről.

**PÖRDÍT**, **PÖRDÜL**, stb. 1. **PÉRDÍT**; **PÉRDÜL** stb.

**PÖRE**, női kn. tt. *Pöré-t*. Kis Erzsébet. Máskép: *Pere*, *Perasi*, *Pendasi*, *Erzsi*, stb.

**PÖRE**, mn. és fn. tt. *pöré-t*. Alsó ruháig levetközött, félmeztelen. Szabó Dávid szerint: alsó öltözet. *Pöre gatyában járni*. *Pörére levetkőzni*. Alkalmasint „bőr” szótól származott, mintha *bőri* v. *bőri* azaz bőrtakaró volna. Közöl áll hozzá a *börhe* v. *berhe* is, mely Calepinus szerint előkötöt jelent, valamint Pázmánál is: „Elsőben fügelevélből berhét csináltak, hogy szeméremtesteket befödőznék.” (Préd. 934. l.). A székelyeknél *börhe* jelent gatyát, vagy a testre közvetlenül húzott szőrharsnyát. Innen *börhe* eredetileg oly bőrkötényt jelentett, mely közvetlenül a bőr s illetőleg a szeméremrészek takarójául szolgált.

**PÖREGATYÁS**, (pöre-gatyás) ősz. mn. és fn. Akinek alsó testrészén csak gatyá van. *Eljött Simon Júdás, jaj neked pöregatyás*. (Km.).

**PÖREGATYÁSAN**, (pöre-gatyásan) ősz. ih. Pöregatyás állapotban, pöregatyában.

**PÖRÉN**, (pöre-en) ih. Félmeztelenül, csupán alsó öltözetben. Átv. ékesség nélkül.

**PÖRESZEKÉR**, (pöre-szekér) ősz. fn. Balaton mellékén am. oldal nélkül való, mintegy meztelen, fosztor szekér.

**PÖRG**, (pör-ög) önh. m. *pörgöttem* v. *pörögtem*, *pörgöttél* v. *pörögtél*, *pörgött*; htn. *pörgeni* v. *pörögni*. L. **PÉRÉG**, (1).

**PÖRGE**, (pör-ög-e) mn. tt. *pörgé-t*. Ami meg vagy ki van pödörve, pödörítve. *Pörge bajusz*. *Pörge kalap*, nyalka kis kalap, melynek karimája köröskörül fölfelé pödörödik. L. **PÉRGE**, (2).

**PÖRGE CZ**, (pör-ög-ecz) fn. tt. *pörgecz-ét*. Parázson sült, kásával töltött hurka. Egy eredetű a *pörgöl*, *pörzsöl*, *pörce* szókkal.

**PÖRGÉS**, (pör-ög-és) fn. tt. *pörgés-t*, tb. —ék. Ami pörög v. pereg. V. ö. **PÉRÉG**, (1).

**PÖRGET**, (pör-ög-et) áth. m. *pörget-tem*, —tél, —étt, par. *pörgess*. Kerék-, karikaféle testet forgat, vagy is eszközli, hogy pörögjön. Szélesb ért. valamit kerék gyanánt sebesen forgat. *Botot, baltát ujjak között pörgetni*. *Nyelvét sebesen pörgeti*.

**PÖRGETÉS**, (pör-ög-et-és) fn. tt. *pörgetést*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn pörgetnek valamit. V. ö. **PÖRGET**.

**PÖRGETYÜ**, (pör-ög-et-ö) fn. tt. *pörgetyü-t*. Általán, karika, melyet pörgetnek, vagy mely pörög. Különösen, a kocsi-, szekértengelyeken lenni szokott ilyenén vas karika, másképp: *förgetyü*.

Gyöke a forgásra vonatkozó *pör*, hangváltozattal *för*, vastaghangon *for*, a hangutánzásnak mellékértelmével. Képzésre nézve eredetileg *pörgetü*, melyből lágyítás által lett *pörgetyü*, mint, *csörgetü*, *csörgetyü*, *ergetü* *ergetyü*, *pattantü* *pattantyü*, stb. stb.

**PÖRGÖL**, (pör-ög-öl) gyak. áth. m. *pörgöl-t*.

1) Lassu tüzön pirít, süttöget valamit. *Szalonnát, paprikást, tésztaélt pörgölni*. 2) Mondják tüzről, napsugárról, midőn valamit pirít, éget. Egyértelmű vele a *pörköl*, *pérgél*, *pérgél*; némi módosítással rokonok: *pérzsél*, *pörzsöl*, *porzsol*, *porgol*.

**PÖRGÖLÉS**, (pör-ög-öl-és) fn. tt. *pörgölés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn pörgölnek valamit. V. ö. **PÖRGÖL**.

**PÖRGÖLIN**, falu Vas m.; helyr. *Pörgölin-be*, —ben, —ből.

**PÖRGÖLÖDIK**, (pör-ög-öl-ö-d-ik) belsz. m. *pörgölöd-tem*, —tél, —étt. Lassu tüzön, parázson megpirosodik, és megsül. V. ö. **PÖRZSÖLÖDIK**.

**PÖRGÖLT**, (pör-ög-öl-t) mn. tt. *pörgölt-et*. Amit lassu tüznél megpirítottak, megsütöttek. *Pörgölt szalonna*, *pörgölt hús*, *csibe*, *bárány*. Keményebb hangon: *pörkölt*.

**PÖRGÖLTEN**, (pör-ög-öl-t-en) ih. Pörgő állapotban.

**PÖRGÖROKKA**, (pörgő-rokka) ősz. fn. Kerékkel ellátott rokka.

**PÖRÍT**, a régieknél eléjőn a szintén régies *porít* helyett.

„Jó mester csak ne pironpass,  
S beszédöddel meg ne pöríts.”

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása, 104. l.).

**PÖRJE**, 1. **PÉRJE**.

**PÖRJÉN**, Faludi Ferencz nál am. pörén. L. **NYASSÁN** alatt.

**PÖRKE**, (pör-ke azaz pör-ög-ö, pör-ög-e) fn. tt. *pörké-t*. Pörgő dobszó, melylyel a hadseregnek indulásra jelt adnak. V. ö. **FIKÁTOR**.

**PÖRKEN**, (pör-k-en) önh. m. *pörken-t*. A tüztől kevéssé érintve megpirul, megpörzsölődik; lassacsakán sül.

Gyöke az égésre vonatkozó *pör*, s középképzője *k* átalakult gyakorlatoz *g*, mintha volna: *pör-gen*, *pörügen*.



PÖRKENÉS, (pör-k-en-és) fn. tt. *pörkenés-t*, tb.

—*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot midőn valami pörken.

PÖRKŐCZE, (pör-k-ő-cze) fn. tt. *pörkőczt-t*.

L. PÖRCZ, 1).

PÖRKÖD, puszta Tolna m.; helyr. *Pörköd-re*, —*ön*, —*röl*.

PÖRKÖL; PÖRKÖLÉS; PÖRKÖLÖDIK; PÖRKÖLT stb. l. PÖRGÖL; PÖRGÖLÉS stb.

PÖRLEKÉDÉS; PÖRLEKÉDIK; PÖRLÉS; l. PÉRLEKÉDÉS; PÉRLEKÉDIK; PÉRLÉS.

PÖRMET, l. PERMET.

PÖRNYE; PÖRNYESZT stb. l. PÉRNYE; PÉRNYESZT stb.

PÖRÖG, (pör-ög) önh. m. *pörög-tem*, —*tél* v. *pörg-öttem*, *pörg-öttél*, *pörg-ött*, ltn. —*ni* v. *pörge*ni, v. *pörgni*. L. PÉRÉG, (1).

PÖRÖL, l. PÉRÈL.

PÖRÖLY, fn. tt. *pöröly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A hámorokban és kovácsoknál, nagy, nehéz vas kalapács. *Pörölylyel verni, lapítani a vasat*.

Úgy látszik, hogy nem egyéb mint némi hangváltozattal: *verő*, és csak ugyan palóczoosan: *pörönek* mondják. A persában *veria* Beregszászi szerint am. a német Hammer. Vannak, kik a német *Prellhammer* szóból származtatják, mely a vashámorokban mintegy két mázsás kalapácsot jelent. (Heyse). Ide sorozhatjuk Dankovszky után a szláv *prelik* szót is.

PÖRÖLYCSIGA, (pöröly-esiga) ösz. fn. Igen drága, egy arasznyi hosszú ostrigacsiga, melynek teste inkább szögletmérő eszközhöz, mint pörölyhöz hasonló. (*Ostrea malleus*).

PÖRÖLYHAL, (pöröly-hal) ösz. fn. A czápák neme alá tartozó faj, melynek lapos és széles feje többi testével együtt némileg pörölyhöz hasonló. (*Squalus zygaena*).

PÖRÖLYÖZ, (pöröly-öz) áth. m. *pörölyöz-tem*, —*tél*, —*ött*; par. —*z*. Pörölylyel ver, keményít, lapít valamit. *Pörölyözni a hámorbeli vas rudakat*.

PÖRÖLYÖZÉS, (pöröly-öz-és) fn. tt. *pörölyözés-t*, tb. —*ék*. Pörölylyel verés. V. ö. PÖRÖLYÖZ.

PÖRÖLYÜTÉS, (pöröly-ütés) ösz. fn. Hámorosok, kovácsok ütése, melyet pörölylyel tesznek. *Pörölyütés alatt lapul a vas*.

PÖRÖNTY, (pör-ön-ty) fn. tt. *pörönty-öt*, harm. szr. —*e*. Vass József szerint az Ormánság- és Göcsejben korányi vagy alkonyi permet a növényzeten; tehát *perme*, *permed* s *permet* szókkal egy gyökű. V. ö. PERME.

PÖRÖNTYÖS, (pör-ön-ty-ös) mn. tt. *pöröntyös-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Az Ormánságban s Göcsejben am. permetes, harmatos. V. ö. PÖRÖNTY.

PÖRÖS, (1), mn. l. PÉRÈS.

PÖRÖS, (2), (pör-ös) fn. tt. *pörös-t*, tb. —*ök*. Posványos nádas hely, másképp: *dsindsa*.

Nevét talán az égetést jelentő *pörs*, *pörzs* szótól vette, minthogy az ily helyeken késő ősszel, vagy tavasszal a csereklýt le szokták pörzsölni, elégetni.

PÖRÖS, (3), puszta Nyitra m.; helyr. *Pörös-re*, —*ön*, —*röl*.

PÖRPATVAR, (pör-patvar) l. PÉRPATVAR.

PÖRS, (pör-s) fn. tt. *pörs-öt*, harm. szr. —*e*.

1) Állati bőrön támadt fakadás, bibircsó, mely rendszeren mérges természetű, és vörös színű. E tulajdonságánál fogva azon szók közé sorozható, melyekben a *pör* (= *pir*) gyök égésre, tüzességre, pirosságra vonatkozik. Persa nyelven *parus* v. *perus* Vullers szerint: *pustulae in membris corporis humani*. 2) A lopvanósók seregébe tartozó moszatnem, mely a fákön, köveken, földön apró liszt formában terem, s különféle színű, többi között van *vörös*, és *rózsás* pörs. Nevét hasonlatnál fogva alkalmasint az állati pörstől, mint bibircsótól kapta.

PÖRSED, (pör-s-ed) önh. m. *pörsed-t*. Mondják állati bőrről, midőn pörsféle vörös bibircsó fakad ki rajta. *Nagy hőségben pörsed a bőr. Arcza, karjai, melle kipörsedtek*. V. ö. PÖRS.

PÖRSEDEK, (pör-s-ed-ék) fn. tt. *pörsedék-ét*, harm. szr. —*e*. Köleshez hasonló vörös vagy piros kifakadás, bibircsó az állati bőrön; másképp: *pör-senet*.

PÖRSEDEKÉS, (pör-s-ed-ék-és) mn. tt. *pörsedéket* v. —*et*, tb. —*ék*. Amin pörsedékek vannak.

PÖRSEDES, (pör-s-ed-és) fn. tt. *pörsedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Börbántalmi állapot, midőn pörs vagy pörsök fakadnak rajta. 2) L. PÖRSEDEK.

PÖRSEDEZ, (pör-s-ed-éz) gyak. önh. m. *pörsedéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Ismételve, vagy több helyen pörsök támadnak, fakadnak rajta. *Pörsedez a melle, arcza*.

PÖRSEDEZÉS, (pör-s-ed-éz-és) fn. tt. *pörsedezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami pörsedez.

PÖRSELY, l. PÉRSELY.

PÖRSEN, (pör-s-en) önh. m. *pörsen-t*; l. PÖRSED.

PÖRSENÉS, (pör-s-en-és) fn. l. PÖRSEDES.

PÖRSENET, (pör-s-en-et) fn. tt. *pörsenet-ét*, harm. szr. —*e*. Kölesforma vörös vagy piros fakadék, bibircsó a bőrön. *Fülvakarni, földörgölni a pörsenetet. Szuró, viszkető mérges pörsenet*.

PÖRSLÁZ, (pörs-láz) ösz. fn. Forró láz egyik neme, mely fejfájással, szomjjal, és köhögéssel szokott jární, s a bőrön majd vörös, majd fehér, köles nagyságu fakadékokat, bibircsókat támaszt. (*Febris miliaris*).

PÖRSÖLY, fn. tt. *pörsöly-t*, tb. —*ök*. L. PÉRSELY.

PÖRZS, (pör-zs v. pör-ös) fn. tt. *pörzs-öt*, harm. szr. —*e*. Az égetett testnek azon állapota, midőn lágy tűzre tartva csak külseje pirul meg, vagy ég el. Származékai: *pörzsöl*, *pörzslődik*, stb. Hasonló hozzá a mély hangú *parázs*. Elemezve: *pörös*, azaz olyas valami, mit a tüzön pörgöltek, pirítottak. Hangváltozattal: *pörzs*.



**PÖRZSBÚZ**, (pörzs-búz) ösz. fn. Búz, mely a pörzsölt testből kifejlík, p. midőn disznót pörzsölnek, vagy a haj-, szőrféle testeket megpörköli a tűz.

**PÖRZSÍZ**, (pörzs-íz) ösz. fn. Íze az oly ételnek, melyet pörzsöltek, vagy pörgölve megégettek. *A szalonnának, disznóhúsnak, szalmánál fűtt ételnek pörzsíze.*

**PÖRZSÖL**, (pör-ös-öl) áth. m. *pörzsöl-t.* Általán, valamely testet gyöngébb, különösen szalmaféle tűznél lángnál pirít, süti, s leginkább csak külső bőrét, szőré, haját égeti meg. *A fűtött kályha megpörzsöli a rajta levő ruhát. Haját elpörzsölte a láng. Disznót pörzsöl. Akár mint pörzsölgék, nem lesz en ebből szalonna. (Km.). A rókat kipörzsölni lyukából. Hangváltozattal: pörzsöl.*

A pörzsöl alantabb fokát jelenti az égetésnek, mint a pörgöl. V. ö. **PÖRGÖL**.

**PÖRZSÖLÉS**, (pör-ös-öl-és) fn. tt. *pörzsölés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit pörzsölnek. *Disznópörzsölés.* V. ö. **PÖRZSÖL**.

**PÖRZSÖLÖDÉS**, (pör-ös-öl-ő-d-és) fn. tt. *pörzsölődés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Szenvedő állapot, illetőleg égés neme, midőn valamely test pörzsölődik. L. **PÖRZSÖLÖDIK**.

**PÖRZSÖLÖDIK**, (pör-ös-öl-ő-d-ik) belsz. m. *pörzsölőd-tem*, —tél, —ött. Külső hártája, bőre, haja, szőre stb. a hozzá ért tűz, láng által folytonos égő állapotban szenved. *Pörzsölődik az égő szalmával betérített disznó. A fűtő haja a kicsapó lángtól megpörzsölődött.*

**PÖRZSSZAG**, (pörzs-szag) ösz. fn. Pörzsölt test szaga.

**PÖRZSSZAGÚ** v. —SZAGU, (pörzs-szagú) ösz. mn. Olyan szagu, milyen a pörzsölt test szokott lenni. *Pörzsszagu disznóhus.* Különösen a vigyázatlanul pirított ételről mondják, midőn a szakács elégette. *Pörzsszagu rántás, rátotta.*

**PÖS**; **PÖSÖL** stb. l. **PES**; **PESEL**, **PI-SÁL** stb.

**PÖS**, **PÖSÖL** l. **PÖZS**, **PÖZSÖL**.

**PÖSE**, (1), fn. tt. *pösé-t.* Göcsejben am. berkekben levő sárgás posvány, mely a fehér ruhát sárgára festi. *Bűzhödt, és mély hangon pos szóval egy eredetű.*

**PÖSE**, (2), **KIS** —, **NAGY** —, faluk Vas m.; helyr. *Pösé-re*, —n, —ről.

**PÖSÖN** l. **PÖZSÖN**.

**PÖSSÖL** v. **PÖSSÖLY**, tájdivatosan, és régiesen, pl. a Nádor-codexben is am. *pörsöly*, *persely*.

**PÖSTÉNY**, pusztá Nógrád m.; helyr. *Pöstény-be*, —ben, —ből.

**PÖSTYÉN**, mváros Nyitra m.; helyr. *Pöstyén-be*, —ben, —ből.

**PÖSZ**, fn. tt. *pösz-t*, tb. —ök. 1) l. **SZÖSZ**. 2) Hangejtési hiba, midőn valaki nyelvét az ajakakhoz érintgetve beszél, mintha p hangot akarna ejteni. Erre mutat a szinte hangutánzó latin *balbus*. *A szösz is pösznek mondja*, (km. a fogatlan vén asszonyról); szokottabban: *pösze*.

**PÖSZE**, (pösz-e) mn. tt. *pöszé-t.* Selypes, aki nyelvét ajkaihoz érintgetve beszél, s v. sz hangok helyett p-t ejt. *Pösze gyerek.* V. ö. **PELYP**, **SELYP**.

**PÖSZKE**, (pösz-ke) mn. tt. *pöszké-t.* L. **SZÖSZKE**.

**PÖSZKEBÁRCS**, (pöszke-bárcs) ösz. fn. Növényfaj a bárcsok neméből, melynek csészepikkelyei szőkék, azaz, pöszkék, honnan a neve. (*Carduus canus*).

**PÖSZLÉK** v. **PÖSZLEK**, fn. tt. *pöszlék-et* v. *pöszlek-et*, harm. szr. —e v. —je. Tájdivatosan különösen Molnár A. és Szabó D. szerint akármi metélék, hulladék, pl. szabók, szücsök, vargák nyiredéke, hulladéka. Különösebben a székelyeknél Kriza J. szerint (pöszlek) gazdasági eszköz darabjai. *Behitvány ekepöszlekei vannak. Átv. ért. te hitvány pöszlek v. peszlek.*

Alakjánál fogva vagy a pösz = szösz szótól eredt; vagy a nyelvhasznalat szerint az elavult *pöszöl* v. *pöszlik* (= oszlik, foszlik) igének származéka, mintha volna: *föszlék*; mély hangon ejtve: *poszlék*; tehát az *oszlik* törzsoiktól, minthogy a pöszlék nem egyéb részint holmi lenyirbált foszladéknál, részint egyes szétfosztott v. szedett daraboknál.

**PÖSZMÉTE**, fn. tt. *pöszmété-t.* Cserjeféle növényfaj az őthímese seregéből és egyanyások rendéből, s a ribizskék neméből; melynek egyik különböztető jegye, hogy bogyói szőrösek. (*Ribes grossularia*.) Továbbá, ezen cserjének gyümölcse, szöszös bogyója. E szerint gyöke a szösz jelentő pösz, melyből hihetőleg kifejlett az elavult *pöszmed* ige, s ebből *pöszmedő*, *pöszmede*, *pöszmete*, (honnan *pöszmeteg* is), mint: *duz*, *duzmad*, *duzmadó*, *duzmati*. Másképp tájdivatosan: *köszméte*, *piszke*, *biszke*, *böszke*.

**PÖSZMÉTEBOKOR**, (pöszméte-bokor) ösz. fn. Cserjebokor, melyen pöszméte nevű gyümölcs terem. V. ö. **PÖSZMÉTE**.

**PÖSZMETEG**, (pösz-m-ed-eg) fn. tt. *pöszmeteg-et*, harm. szr. —e v. —je. Márczal mellékén varancsk, fölrepedezése a bőrnek.

**PÖSZÖG**, (pösz-ög) gyak. önh. m. *pöszög-tem*, —tél, —ött. Félig siró hangon ejti ki a szokat, mintha pösze volna; rokon mind hangokban, mind értelemben *piszeg* szóval. V. ö. **PÖSZ**, **PÖSZE**, **PI-SZEG**.

**PÖSZÖGÉS**, (pösz-ög-és) fn. tt. *pöszögés-t*, tb. —ék. Félig siró vagy pösze hangon szólás; piszegés.

**PÖSZÖL**, (pösz-öl) áth. m. *pöszöl-t.* Szegeden am. subában vagy ködmönben a kopasz foltokat pöszlékkel elfödi.

**PÖSZÖLÉS**, (pösz-öl-és) fn. tt. *pöszölés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés midőn valaki pöszöl.

**PÖSZÖNY**, falu Vas m.; helyr. *Pöszöny-be*, —ben, —ből. Némely leírás szerint pl. Fényes munkájában: *Pöszön*.

**PÖTKÖD**, (pöt- v. pött-ög-öd) áth. m. *pötköd-tem*, —tél, —ött. Szabó D. szerint am. bököd, (bökdös), szúrdal, tüvel s olyasmivel álltalikgat; aki azt 'petteget' szóval rokonítja; tehát nyilván *pöt* v. *pött* származéka.



**PÖTKÖDÉS**, (pötk-ög-öd-és) fn. tt. *pötködés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Böködés, szúrdalás tüvel s egyéb hasonló eszközzel, likgatás. V. ö. **PÖTKÖD**.

**PÖTÖLE**, puszta Fehér m.; helyr. *Pötölé-re*, — *n*, — *röl*.

**PÖTÖRKE**, I. **PÉTÉRKE**.

**PÖTRÉTE**, falu Szala m.; helyr. *Pötrété-re*, — *n*, — *röl*.

**PÖTT**, elvont gyök, melyből *pöttöget*, *pötköd*, és *pöttön* származnak. Jelent kis pontot, mely egyes szurás, bökés által támad.

Alapértelmére nézve rokon a foltocskát jelentő pött v. *petty*, *pégy*met, továbbá *pettyeget* stb. szókhoz. L. **PÉTT** v. **PÉTTY**.

**PÖTTÖGET**, (pött-ög-et) gyak. áth. m. *pöttögetem*, — *tél*, — *ett*, par. *pöttögess*. Szurkálás, bökdösés által kis pontokat, foltocskákat csinál, s ez által tarkít, irombává tesz valamit. *Tintával bepöttögetni a papírt*. *Hímzés által pöttögetni a ruhát*. lásd : **PÉTTYÉGET**.

**PÖTTÖGETÉS**, (pött-ög-et-és) fn. tt. *pöttögetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Foltocskának bökdösés által csinálása, s ily módon valaminek tarkítása.

**PÖTTÖGETETT**, (pött-ög-et-ett) mn. tt. *pöttögetett-et*. Szurkálás, bökdösés által tarkított, pontozott, vagy, amit festéknemű testekkel tarkává, irombává tettek, vagy ami természeténél fogva ilyen. *Tintával, tüvel pöttögetett papiros*. *Festőben pöttögetett vászonzövet*. *Pöttögetett tollu madarak*.

**PÖTTÖGETETTEN**, (pött-ög-et-ett-en) ih. Pöttögetett állapotban.

**PÖTTÖN**, (pött-ön) mn. tt. *pöttön-t*, tb. — *ök*. Túl a Dunán jelent a maga nemében igen kicsit, különösen ilyen embert, gyermeket. Átv. értelmű, s képes kifejezésű szó a pontocskát, foltocskát jelentő *pött* gyöktől. *Pöttön ember, gyerek*. A persában *pecse* am. gyermek; *piczi* (enfant; petit, jeune, Hindoglu). Hasonló hozzá hangokban is a francia *petit*, mely hogy honnét származott, nem szól róla Régnier szótára sem.

**PÖTTYEN**; **PÖTTYENT**, lásd : **PÉTTYEN**, **PÉTTYENT**.

**PÖTY**, a beszélni kezdő gyermeknek ajakhangját utánzó gyök, honnan *pötyög*, *pötyögés* származnak. Hangmódosúlattal : *pety*, *petyég*, *petyégés*.

**PÖTY**, hangutánzó gyök a *pötyög* szóban, amidőn *fityeg* szó *fity*, vagy a *petyhed*, *petyhüdik* szók *pety* gyökével rokon; v. ö. **PÖTYÖG**.

**PÖTYÖG**, (pöty-ög) gyak. önh. m. *pötyög-tem*, — *tél*, — *ött*. 1) Mondják kis gyerekekről, midőn beszélni tanulván a hangokat mintegy *pöszén* ejti. Gúnyosan, am. locsog, fecseg, értelmetlenül, gyerekesen beszél. *Hát te mit pötyögsz?* 2) *Petyhe* v. *petyhüdt*; innen Szathmárban idősb Mándy P. szerint *pötyögő* v. *pötyögő* am. tögy, marha tögye. Ez utóbbi értelemben szokottan : *pötyög*.

**PÖTYÖG**, (pöty-ög) önh. m. *pötyög-tem*, — *tél*, — *ött*. Lazán *fityeg*. Hajósok nyelvén *pötyög a vitorla*, ha t. i. a kieresztett vitorlát szél nem feszíti s

az magában lazán, mintegy petyhütnen lóg. Ha a szél lebegtetí, akkor azt mondják : *lűbög*.

**PÖTYÖGÉS**, (pöty-ög-és) fn. tt. *pötyögés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyermekes, pösze beszéd. Gúnyosan am. föcsögés.

**PÖTYÖGÉS**, (pöty-ög-és) fn. tt. *pötyögés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A kifeszített vitorlának szél hiányában laza lógása.

**PÖTYÖGŐ**, (pöty-ög-ő) mn. tt. *pötyögő-t*. Aki v. ami *pötyög*. *Pötyögő gyermek*. V. ö. **PÖTYÖG**.

**PÖTYÖGŐ**, (pöty-ög-ő) mn. és fn. tt. *pötyögő-t*, Ami *pötyög*. 2) A bika nyakán lefityegő bőr.

**PÖTYÖGÖS**, (pöty-ög-ő-ös) mn. tt. *pötyögös-t* v. — *et*, tb. — *ék*. A kifeszített vitorláról mondják midőn szél nem lobogtatja (vagy : lűbögteti); más-kép : *lappadt*. (Kenessey A.).

**PÖTYÖNG**, (pöty-ön-ög) I. **PÖTYÖG** 2).

**PÖZ**, elvont gyöke *pözme* szónak; rokon *pözs* szóval; továbbá *pösz* gyökkel, 'pöszlek' szóban; sőt *pöz* gyökkel is, 'pozdorja' szóban.

**PÖZME**, (pöz-me) fn. tt. *pözme-t*. Kriza J. szerint a székeleyeknél apró száraz ágak. „Katrass egy kis pözmét össze.”

**PÖZS**, fn. tt. *pözs-t*, tb. — *ök*. Nyalábba kötött sugár vesszők, melyeket sarkantyú vagyis gát gyanánt a vizek mentében leraknak, s ráhányt földdel lenyomtatnak. V. ö. **PÖZSÖL**. Különbözik tőle némileg : *rözse*, mely összevagdalt és kévébe kötött ágakat jelent. Hasonlóan látszik hozzá a német *Busch*, melynek egyik jelentése Adelung szerint : „Mehrere zusammen gebundene Zweige oder Pflanzen; továbbá a francia *buche* (olaszul : *bosco*), mely am. hasábfá.

**PÖZSÖL**, (pözs-öl) áth. m. *pözsöl-t*. Szegeden am. a folyók és csatornák partjait fűzgalyakkal s rözsével megbéleli, hogy a sebes víz ne szakgathassa.

**PÖZSÖLÉS**, (pözs-öl-és) fn. tt. *pözsölés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, midőn valaki *pözsöl*; jelenti magát a *pözsölt* művet is.

**PÖZSÖN**, falu Vas m.; helyr. *Pözsön-be*, — *ben*, — *ből*.

**PRÁCSA**, falu Pozson m.; helyr. *Prácsá-n*, — *ra*, — *ról*.

**PRÁGA**, helynév, tt. *Prágá-t*. 1) Csehország fővárosa a Moldava vize mellett; helyr. *Prágá-ba*, — *ban*, — *ből*. 2) Faluk Nógrád és Szala m.; helyr. *Prágá-ra*, — *n*, — *ról*.

**PRÁGAI**, (prága-i) mn. tt. *prágai-t*, tb. — *ak*. Prágából való, ott készült, azt illető, arra vonatkozó stb. *Prágai lakosok, árúk*.

**PRANDA**, tájszó I. **RONDA**.

**PRÁSMÁR**, erdélyi m. város a brassai vidéken; és falu Nagy-Sink székben; helyr. *Prásmár-on*, — *ra*, — *ról*.

**PRÉDA**, (a latin *praeda* szóból) fn. tt. *prédát*. Általán, erőszakkal, ragadva szerzett holmi, zsákmány, p. mit háboru alatt a katonák az ellenségtől rabolnak; a vadászok által szerzett vadak stb. *Pré-*



dára menni, prédát szerezni, prédán osztolni, prédából élni. *Prédára hagyni mindenét.* Átv. ért. melléknevül használva am. pazarló, ki mintegy maga magát zsákmányolja ki. *Préda ember.* V. ö. ZSÁKMÁNY, és DÚ.

PRÉDÁL, (préda-al) önh. és áth. m. *prédál-t.* Ragadoz, rabol, zsákmányol. *Prédálni menő katonák.* Átv. ért. saját vagyonát pazarul vesztegeti, s mintegy maga magát fosztogatja. *Pénzét, jószágát mind el prédálta.* *Olcsó áron elprédálni az árukat.* V. ö. PRÉDA.

PRÉDÁLÁS, (préda-al-ás) fn. tt. *prédálás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Rablás, ragadozás, zsákmányolás, dúlás. Átv. ért. pazarlás, tékozlás, vesztegetés.

PRÉDIKÁCIÓ, PREDIKÁCIO, fn. tt. *prédikáció-t.* A keresztényeknél am. egyházi beszéd, hitszónoklat. Tájéjtéssel: *perdikáció.* *Templomban, nyílt téren mondott prédikáció.* *Prédikációt hallgatni.* *Hosszú kolbász, kurta prédikáció* (km.). Gúnyos ért. kelletlen, unalmas oktatás, intés. *Nem kell nekem a te prédikációd.* A latin *praedicare* szóból származtatott igenév.

PRÉDIKÁCIÓS, PREDIKÁCIÓS, (predikáció-os) mn. tt. *predikációs-t* v. —at, tb. —ak. Predikációt tartalmazó; predikációval járó; predikációval megtisztelt. *Predikációs könyv.* *Predikációs temetés.* *Predikációs halott.* *Nem lesz belőle predikációs halott* (km.), azaz nem lesz belőle vagyonos avagy előkelő ember, aki azért fizetni tud, vagy oly hivatalt is viselt, kinek emlékét predikációval is megtisztelik.

PRÉDIKÁL, PREDIKÁL, (a latin *praedicare* után) önh. és áth. m. *prédikál-t.* Egyházi beszédet mond; a reformátusok különös szójárása szerint: *papol, tájejtéssel: perdikál.* *Templomban, szabad ég alatt, innep- és vasárnapokon prédikálni.* *A pap azt prédikálta, hogy... Amit prédikálnak, meg kell tartani.* *Tiszán túl, orosz pap is prédikál csak magyarul.* (Népd.). Gúnyosan am. unalmas, kelletlen beszédet tart. *Ne prédikálj annyit.*

PRÉDIKÁLÁS, PREDIKÁLÁS, fn. tt. *prédikálás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Egyházi beszédnek elmondása; papolás; hitszónokolás. *Prédikáláshoz fogni, abban elfáradni.*

PRÉDIKÁLÓSZÉK, (prédikáló-szék) ösz. fn. Magasabb állvány a templomban, vagy szabad téren, melyről a pap egyházi beszédet tart a néphez.

PRÉDIKÁTOR, PREDIKÁTOR, (a latin *praedicator*); fn. tt. *prédikátor-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Egyházi személy, ki a néphez szent beszédek tart, hitszónok; tájejtéssel: *perdikátor.* A protestánsok különösen ily czimen nevezték el papjaikat. *Református, evangélicus predikátor.* A szent Domokos rendén levő szerzeteseket *predikátor-szerzetbelieknek* is hívták. Az ó testamentomi bibliában *predikátor könyvének* mondják, mi a Vulgata szerint: *Ecclesiastes,* s így kezdődik Káldi szerint: „A predikátornak a Dávid fiának, jeruzsálemi királynak igéi.”

PRÉDIKÁTORSÁG, PREDIKÁTORSÁG, fn. tt. *prédikátorság-ot.* Predikátori hivatal. Különösen a régiebb protestánsoknál am. egyházi, papi, lelkeszi állomás. V. ö. PRÉDIKÁTOR.

PRÉKÖL, Kemenesalján am. ront, rombol, pusztít, tör, zúz, szakgat. A német *brechen*-ből fordított szó.

PRÉM, fn. tt. *prém-ét,* harm. szr. —e v. —je. A ruhának szőrösbőrből való szegélye, vagyis azon szőrösbőr, melyet kivált téli ruhákra szegélyül varrnak. *Bárány-, rókaprém.* *Fehér, fekete prém.* *Muszka, asztrakán prém.* *Mente, bunda, suba préme.* *Felvarrni, lefejezni a prémet.* Szélesb ért. a valódi prémhez hasonló bojtos, rojtos szegély. *Arany prém, gatyaprém, kalapprém.*

Más kiejtéssel: *perém, perem.* Minthogy a prém szegélyt, illetőleg környezetet jelent, innen gyökre nézve azon szókhoz rokonítható, melyekben a *per* illetőleg *fer* főr kerületet, körülmozgást jelent, mint: *perecz, pereszlen, perge, pereg, fergettyű* stb. Egyezik vele a német *Brame* v. *Brämē*, v. *Brahme* stb. melyet Adelung a *be-rahm* (rámazat) szóból elemez. Egyéb-iránt szlávul: *prim*, angolul: *brim*, svédül: *braem* stb.

PRÉMÁRU, (prém-áru) ösz. fn. Árucikk, mely prémezésre használandó.

PRÉMBŐR, (prém-bőr) ösz. fn. Kikészített szőrösbőr, melyet téli ruhákra szegélyül, azaz prémül használnak, mely rendesen a bélésbőrnél finomabb, drágább szokott lenni, pl. nyuszt, nyest, vidra, pety-megbőr.

PRÉMÉS, (prém-és) mn. tt. *prémés-t* v. —et, tb. —ek. Prémekkel ellátott, szegélyezett. *Prémes bekecs, köntös.* *Rókaprémes mente.* Gúnyosan mondják oly ruháról, melynek alsó szegélye köröskörül sáros. *Prémes szoknya, köpeny.* A növénytanban midőn valamely szerv tőle, legalább szőre nézve, különböző anyaggal van szegélyezve, mint az *erdei mályva* és *tapstír* magva; az *időérző csülküllő* fészke levelei szegélye; másképp: *párkányos.* (Gönczy P.).

PRÉMÉSEN, (prém-és-en) ih. Prémekkel ellátva, szegélyezve.

PRÉMÉZ, (prém-éz) áth. m. *préméz-tem, —tél, —ett, par. —z.* Prémekkel szegélyez, körülvarr, ékesít. *Mentét, sípkát, köntöst prémezni.* V. ö. PRÉM.

PRÉMÉZÉS, (prém-éz-és) fn. tt. *prémézés-t,* tb. —ek, harm. szr. —e. A ruhának szegélyezése körülvarrott prémekkel. *A prémezést szücsök szokták tenni.* V. ö. PRÉM.

PRÉMÉZET, PRÉMZET, (prém-éz-et) fn. tt. *prémézet-ét* v. *prémzet-ét,* harm. szr. —e. A ruha szegélyét tevő prém egészen véve.

PRENCSFALU, helység Hont m.; helyr. *Prencsfalu-ba, —ban, —ból.*

PRÉPOST, fn. tt. *prepost-ot,* harm. szr. —ja. Az eredeti latin *praepositus* értelménél fogva tulajdonkép s általában véve am. elüljáró, főnök. Szokott egyházi ért. a káptalannak, vagy bizonyos szerzetes-



rendnek főnöke. *Nagy prépost. Kis prépost. A premontrèi rend prépostja. Jászai, csornai prépost. Czimzetes prépost.*

**PRÉPOSTSÁG**, (prépost-ság) fn. tt. *prépost-ság-ot*, harm. szr. —a. 1) Préposti rang, czim, méltóság. 2) Préposti javadalmak. *Gazdag, szegény prépostság. V. ö. PRÉPOST.*

**PRÉS**, tt. *prés-t*; **PRÉSÉL** m. *présel-t* stb. idegen származású szók, közvetlenül a német *Presse*, *pressen*, közvetőleg a latin *premo*, *pressio* után; melyek némi módosulattal több más európai pl. angol, francia nyelvbe is átmertek, (*press, to press; presse, presser*). lásd: **SAJTÓ** v. **SUTÚ**, **SAJTÓL** v. **SUTÚL**, stb.

**PRÉSHÁZ**, (prés-ház) ösz. fn. A szőlősgazdák sajtóló háza, hajléka, a szőlőhegy alján; néhutt: *kolna*.

**PRÉSMITÁL**, önh. m. *présmitál-t*. Mindenfelét, haszontalan dolgokat fecseg, beszél. Oly értelmű, mint a gúnyosan használt *papol*, s valamint ennek gyöke *pap*, úgy amazé a latin *presbyter*, mintha volna *presbitál*. Valószínűleg a reformatio után keletkezett szó, minthogy a reformatusok az egyház véneit presbytereknek hívják.

**PRIBÉG**, **PRIBÉK**, fn. tt. *pribék-ét*, harm. szr. —je. Molnár A. szerint, *transfuga, perfuga*, vagyis szökevény. Innen alkalmazott értelemben: csavargó, jöttment; semmirekellő, rosz jellemű, zshivány, utonálló stb. *Erő s pribék ellen nincs pecsétés levél.* (Km.).

„Éh gyermekeinket maszlagon  
Hizlalta pribégjeivé, hogy ők  
Verdessék, ami még nem ing.”

Kazinczy Ferencz.

E szó Gyarmathi Sámuel szerint horvátul: *pribek*, a dalmát nyelvben: *pribegh*, Dankovszky szerint a cseh nyelvben: *pribichds*. Ha jelentése a szláv nyelvből értelmeztetik, ebben *pri-behati* am. körüljárni, körülfutkosni, jönni menni, lótni futni, és így *pribék* v. *pribek* eredetileg szintén azt tenné: lóti futi, jött ment, csavargó ember. Azonban szintén Gyarmathi szerint a törököknél *bri-beg* (pur-beg?) = fiam uram, a neve a keresztény vallásból áttértnek; innen keresztényi tekintetben e név, mint hitehagyotté, gyalázatosnak tartott, vagyis a keresztényeknél eredetileg hitehagyottat jelentett. A törökökből származtát az is hihetővé teszi, hogy tiszta alakjában a törökkel határos szláv nyelvekben dívik, és hogy a magyarban nemes családnevekben is él, melyek szegyenítő szókat nem igen szoktak fölvenni.

**PRIBÉG** v. **PRIBÉKFALVA**, falu Kővár vidékén; helyr. *Pribékfalván*, —ra, —ról.

**PRIBÉKSÉG**, (pribék-ség) fn. tt. *pribékség-ét*. Szökevény v. csavargó minőség; rosz jellem, semmirekellőség.

**PRIMÁS**, fn. tt. *primás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A római katolikusoknál az egyházi méltóságok rendében am. főérsek, vagy is, valamely tar-

tomány, vagy ország első főpapja, milyen Magyarországon az esztergami érsek; újabban alkotott szóval: *áldornagy* vagy csak: *áldor* (mint nádor). 2) A cigány bandáknál első muzsikus, első hegedűs, ki után következnek a *szekundás*, és *kontrás*.

**PRIMÓCZ**, falu Szepes m.; helyr. *Primócz-on*, —ra, —ról.

**PRIOR**, **PRIORSÁG**, l. **PERJEL**, **PERJELSÉG**.

**PRITTY**, **NYELVPRITTY**, pergő nyelvet utánzó hangszó, s am. csacska, fecsegő. *Fogd be már egyszer a szádat, te nyelvpritty.*

**PRITTYÉL**, (pritty-él) önh. m. *prittyél-t*. Csa-cog, fecseg, jár a szája, másképp: *pirityel*. *Reggeltől estig pirityel.*

**PRIVIGYE**, mváros Nyitra m.; helyr. *Privigyére*, —n, —ről.

**PRÓBA**, fn. tt. *próbát*. 1) Kísérlet, mely által valaminek tulajdonságait, mineműségét, jóságát stb. megtudni akarjuk. *Próbára tenni, próba alá fogni, venni valamit. Próbairás. Probakaszdlás. Probaszndítás. Próbaörlés. Próbatanítás. Tegyük próbát. Kiállni a próbát. Előbb próbára, azután munkára.* (Km.). *Tűzpróba*, tulajdon ért. mely által az érzetek és fémek mineműségét vizsgálják; átv. ért. nehéz, erős kísérlet, melyen valakinek át kell mennie. 2) Vállalat, merénylet. *Roszul ütött ki a próba. Veszelmes próba.* 3) Számtani ért. számolás módja, mely által megtudjuk, ha a számvetés hiba nélkül történt-e. 4) Bizonyos jegyek, melyekből valaminek jóságát, valódiságát megismerjük, különösen az ezüst és arany műveken. *Tizenhármias próba.* 5) Bizonyíték.

Tájdívatosan: *poróba*, sőt a *p* elváltotzával *tróba*, s *toróba* is. A németben: *Probe*, a francziában: *preuve*, az olaszban: *prova*, *pruova* stb. A classica latin nyelvben nincsen ugyan meg maga a később kori *proba* szó, de mégis kétségtelennek látszik, hogy a latin *probare* ige az eredeti.

**PRÓBAARATÁS**, (próba-aratás) ösz. fn. Aratási munka, midőn valamely arató eszköznek működését akarják megtudni; vagy pedig az aratott gabonának egy részét, pl. egykét keresztet vizsgálat alá venni, hogy mennyi magot ad stb.

**PRÓBACSÖDÖR**, (próba-csödör) ösz. fn. Nem nemes faj, csak közönséges csödör a ménésintézetben, melyet a kanczákhoz eresztének, kísérletül, ha sárlanak-e s kívánják-e a hágtatást.

**PRÓBAÉV**, (próba-év) ösz. fn. Év, melynek lefolyta alatt valakit próbára tesznek, hogy megtudják, ha képes lesz-e bizonyos életmódra. *Kolostori próbaév.*

**PRÓBAIDŐ**, (próba-idő) ösz. fn. Általán idő, melyben valakinek életmódját, magaviseletét próbára teszik.

**PRÓBAIRÁS**, (próba-írás) ösz. fn. Kísérletül valakivel iratni, hogy az írásával meg leszünk-e elégedve.

**PRÓBAÍV**, (próba-ív) ösz. fn. l. **PRÓBANYOMAT**.



PRÓBAJÁRAT, (próba-jarat) l. PRÓBAMENET alatt.

PRÓBAKASZÁLÁS, (próba-kaszálás) ösz. fn. Kaszálási munka, valamely kaszamű tulajdonságának, czélszerűségének, vagy magának a kaszáló ügyességének is megismerésére.

PRÓBAKŐ, (próba-kő) ösz. fn. Az arany- és ezüstmiveseknél, fekete, kemény, s tűzben olvadékony palakő, mely által az arany és ezüst finomságát vizsgálják. Átv. ért. eszköz, melylyel valakinek tulajdonságait, hajlamát kitudni akarják. *A szenvedés a lelki erőnek próbaköve.*

PRÓBÁL, (próba-al) áth. m. *próbál-t.* Valamit kísérlet, vagy is bizonyos műtét, cselekvés által megtudni akarja, milyen tulajdonságu, vagy bír-e bizonyos kellékekkel. *Próbálni a vett kocsislovakat, a puskát.* Különösen, merényel valamit. *Aki nem próbál, se nem nyer, se nem vesz.* (Km.). *Mit tudna, ki semmit nem próbált?* (Km.). *Meg ne próbáld azt tenni. Szerencsét próbálni,* a kósza betyárok nyelvén am. lopási, rablási kísérletet tenni. Tájérvatosan: *poróbál,* s a p elváltottával: *tróbál, toróbál.* V. ö. PRÓBA.

PRÓBÁLÁS, (próba-al-ás) fn. tt. *próbálás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit, vagy valakit próbálunk. V. ö. PRÓBÁL.

PRÓBÁLAT, (próba-al-at) fn. tt. *próbálat-ot,* harm. szr. —a. Kísérlet, illetőleg műtét, cselekedet, melyet az vizs véghez, ki próbál valamit.

PRÓBÁLGAT, (próba-al-og-at) gyak. áth. m. *próbálgat-tam, —tál, —ott,* par. *próbálgass.* Gyakran, ismételve, vagy könnyeden próbál.

PRÓBÁLGATÁS, (próba-al-og-at-ás) fn. tt. *próbálgatás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Ismételt próbálás.

PRÓBALÖVÉS, (próba-lövés) ösz. fn. Lövés, mely által meg akarják tudni, mennyire visz, illetőleg mely erővel hat valamely löfegyver, p. puska, álgyu.

PRÓBÁLT, (próba-al-t) mn. tt. *próbált-at.* Aki, vagy ami a kellő próbán keresztül ment; különösen emberről szólva, tapasztalt, viszontagságok által edzett. *Próbált ember kell a gátra. Próbált vitéz nem ijed meg a maga árnyékától.*

PRÓBAMENET, (próba-menet) ösz. fn. Menet, utazás, mely által valamely új járművet, vagy utat, pl. vasutat első ízben megpróbálnak; ha ezt valahová és vissza, vagy ismételve teszik, különösebben *próbajarat* a neve.

PRÓBAMÉRLEG, (próba-mérleg) ösz. fn. Finom hajlékonyságu, érzékeny mérleg, különösen az érzék súlyának meghatározására. *Bányászok próbamérlege.*

PRÓBANYOMAT, (próba-nyomat) ösz. fn. Első nyomat a könyv- rész- kő- stb. nyomóknál, mely próba gyanánt szolgál.

PRÓBÁS, (próba-as) mn. tt. *próbás-t* v. —at, tb. —ak. Bizonyos próbajegygyel ellátott. *Próbás aranymű. Tizenhárom próbás ezüst kanál.* V. ö. PRÓBA.

PRÓBASZÁNTÁS, (próba-szántás) ösz. fn. Szántási munka, a szántó eszköz, vagy a szántani való föld minőségének is kitudása végett.

PRÓBATÉGELY, (próba-tégely) ösz. fn. Arany- és ezüstmivesek tégelye, melyben a nemes fémeket próbálják.

PRÓBATÉT, (próba-tét) ösz. fn. Általán, próbát, kísérlet; különösen, tudományos, iskolai vizsgát, az illető tanulók előmeneteléről. *Próbátétre készülni. A próbátétet dicséretesen kiállani.*

PRÓBATÉTEL, (próba-tétel) ösz. fn. l. PRÓBATÉT.

PRÓBATŰ, (próba-tű) ösz. fn. 1) Az ezüst- és aranymiveseknél, arany és ezüst, különböző finomságu tűk, melyekkel a próbakövet karczolgatják, hogy a rajta maradt karczokból megtudják azon arany és ezüst finomságát, melyet szintén ugyanazon köhöz dörzsölnek. 2) A tücsinálónál azon tű, melynek formájára a többit készítik.

PRÓBAÚTAZÁS v. —UTAZÁS, (próba-úta-zás) l. PRÓBAMENET.

PROFESSOR, fn. tt. *professor-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. L. TANÁR.

PRÓFÉTA, PROFÉTA, (a görög eredetű *προφήτης*, latinosan: *propheta*, *πρόφητι* igétől, mely am. előre mondok); fn. tt. *profétá-t.* Általán, görög elemzésénél fogva oly személy, ki jövődö dolgokat előre megmond, máskép: *jós, látnok.* Ily értelemben nevezte szent Pál azon pogány költőt profétának, kit Titushoz írt levelének első fejezetében érint. Különösen, bibliai ért. Isten ihlette férfiak, kik időnként feltűntek a zsidó nép között, hogy az erkölcsi romlottság ellen kikeljenek, annak eredményeit, s érdemlett büntetését előre hirdessék, a népet megterésre buzdítsák, s az egykor eljövendő Idvezítőre figyelmeztessék, és előkészítsék. Ezen férfiak közül négy *nagy profétá*-nak neveztetik, kiktől t. i. terjedelmesb szent könyvek maradtak ránk, tizenketten pedig kis proféták, kisebb tartalmu könyveiktől. Jelenleg átv. ért. profétának mondják az időjóst, vagy általán, ki mint jövendölő lép fel. *Időproféta. Nem hiszek a profétának, ki oly darab kenyeret megesszik mint magam.* (Km.).

PRÓFÉTÁL, PROFÉTÁL, (proféta-al) áth. m. *profétál-t.* L. JÓSOL, JÖVENDÖL.

PRÓFONT, fn. tt. *profont-ot,* harm. szr. —ja. Közöséges katonakenyér, komiszkenyér. *Fekete, só-talan profont. Profontot rágni.*

A francia *proviand* után alakult idegen eredetű szó, mely szélesebb értelemben eleséget jelent.

PRÓFONTHÁZ, (profont-ház) ösz. fn. Ház, melyben profontot sütnék és tartanak.

PROFÓSZ, fn. tt. *profosz-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Katonai nyelven am. hadi foglyár, börtönör, közlegényesen szólva: *profusz.* Közvetőleg a francia *prévôt* után alakult; mely régiesen *provos, provost, prévost,* spanyolul: *preboste,* olaszul: *prevosto, preposto, preposito,* a latín *praepositus*-ból.



## PRÓFUSZ, I. PROFÓSZ.

PRÓKÁTOR, PROKÁTOR, (a latin *procurator* szóból módosult) fn. tt. *prokátor-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. ÜGYVÉD. Fogadatlan *prokátor*, aki hivatlanul becsátokzik valamely ügy védelmébe. Fogadatlan *prokátornak* ebszarral fizetnek. (Aljas km.).

PROKÁTORKODIK; PROKÁTORSÁG, stb.  
I. ÜGYVÉDKÉDIK, ÜGYVÉDSÉG, stb.

PROMONTÓR, (Budafok) falu Pest-Pilis m.; helyr. *Promontór-ra*, —on, —ról.

PRÓNA, NÉMET—, TÓT—, mvárosok, KIS—, falu Nyitra m.; helyr. *Próna-ra*, —n, —ról.

PRÓSZÁ, fn. tt. *prószá-t*. Tejfel föleresztett kukoriczalisztból való vajas, vagy zsiros keményebb és vastagabb sütemény, (Kresznerits, Tájszótár); más-kép: *görhe, görhön, görhő*. Különbözik tőle a laposabb s lágyan sült *málé*, mely vízzel vagy tejjel készül.

„A sütemény készen, laska levesestül,  
Kukoriczaprószá és málé belestül.“

Lakodalmi vers.

Nevét valószínűleg porhanyóságától vette, mintha volna, *porószá, porócza*, túl a Dunán így is ejtik, *proha* (poroha). Minthogy e sütemény ikrásabb a málénál, s mintegy *rögös, görös*, innen a *görhe, görhön* nevezet. A szláv *proszo* kölest jelent. (Jancsovcics).

PROTESTÁL, (a középkori latin *protestari* szótól módosult) önh. m. *protestál-t*. Jogainak megsértése ellen törvényes óvást tesz. Szélesb ért. ellenmond.

PROTESTÁLÁS, (protestál-ás) fn. tt. *protestálás-t*, tb. —ok. Óvástétel, óvás; ellenmondás.

PROTESTÁNS, fn. tt. *protestáns-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Így nevezetnek a Luther és Kalvin hitvallását követő egyház tagjai. Eredetileg e nevezet csak a Luther követőit illette, azon időtől fogva, midőn a százsz választó fejedelem János, és a hesseni tartománygróf az 1529-diki birodalmi gyűlésen a catholicusok által reájok hozott határozat ellen protestáltak, óvást tettek; a westpháli béke óta e nevezet a reformatusokra is alkalmaztatott.

PRÓZA, fn. tt. *próza-t*. Kötetlen beszéd, illetőleg irály, mint a versműnek ellentéte. *Alsóbb, felsőbb nemű próza*. Latin szó.

PRÓZAI, (próza-i) mn. tt. *prózai-t*, tb. —ak. Prózában írt, prózára vonatkozó. *Prózai előadás. Prózai munkák*.

PRÓZAIRÓ, (próza-író) ősz. fn. Író, ki prózában (nem versben) készíti irodalmi műveit.

## PRUSZ, I. POROSZ.

PRUSZKA, mváros Trencsén m.; helyr. *Pruszkán*, —ra, —ról.

PRUSZLIK, (a német *Brustfleck*-ből ferdített) fn. tt. *pruszlik-ot*, harm. szr. —ja. Általános nényelven am. mellény, vagy szintén németesen: *lajbli*.

PRUZINKA, fn. tt. *pruzinká-t*. Zsiron süttött porhanyós tészta. Rokon a *prószá, próha* szókhoz, mennyiben mindegyik porhanyót jelent: *porozinka, poroszinka*.

PRÜCS, (1), hangutánzó elvont gyöke *prücsök* szónak; I. PRÜCSÖK.

PRÜCS! (2) borjút hajtó hang. *Prücs be! prücs ki te! Ilyen se prücski se hajtski embernek nem adom leányomat; azaz kinek se borja, se tehene. Máskép: prüg, trücs.*

PRÜCSKÖS, (prücs-ök-ös) mn. tt. *prücskös-t* v. —et, tb. —ek. Prücsköt tartalmazó.

PRÜCSÖK, (prücs-ök) fn. tt. *prücskü-t*, harm. szr. —e. A szücsök neméhez tartozó bogárfaj, mely hosszukás két farka, és borzas csápjai által különbözik a többiektől. *Házi prücsök, mezei prücsök*. Nevét rezgő hangjától kapta. Máskép: *ptrücsök, trücsök*, s ezek nehéz kiejtése miatt rövidítve: *pücsök, tücsök*. Szlávul: *szvrsok, csvrcsok, szvrcsek*. Rokon hozzá gyökben a szintén hangutánzó *prüszsen, prüszkül*.

## PRÜG! I. PRÜCS! (2).

PRÜNNYÖG, önh. m. *prünnüg-tem*, —tél, —ött. A székelyeknél am. más tájakon: *plünnüg*; különösen mondják a tehénről midőn bornya után, s a bornyuról midőn anyja után esdik; mondják gyermekről is. (Krizsa J.).

PRÜSZ v. PRÜSZSZ, hangutánzó elvont gyöke *prüszkül, prüszsen, prüszszög*, stb. szónak. Némely szójárásban *ptrüsz*, honnan *ptrüszkül, ptrüszsen, ptrüszszög*; könnyebb kiejtéssel: *tüsz, püsz*. A *ptr* alaphangokban rokon hozzá a görög *πταίω, πταίωμαι* (= *ptrüszszentek*).

PRÜSZKÖL, (prüsz-k-ül v. prüsz-ög-öl) önh. m. *prüszkül-t*. Egy értelmű a gyakorlatos *prüszszög* igével. I. ezt.

PRÜSZSZEN, (prüsz-sz-en) önh. m. *prüszsz-en-t*. Az orridegek csiklandozása következtében erőszakos *prüsz* hangot bocsát ki orrán, száján. *A tobáktól prüszszenni*. Máskép: *ptrüszszén, tüszszén*.

PRÜSZSZENÉS, (prüsz-sz-en-és) fn. tt. *prüszszénés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. „Prüsz“ hangnak kibocsátása az orron, száján.

PRÜSZSZENT, PRÜSZSZENTÉS, I. PRÜSZSZEN, PRÜSZSZENÉS.

PRÜSZSZÖG, (prüsz-sz-ög) önh. m. *prüszszög-tem*, —tél, —ött. Többször, ismételve, gyakran *prüszsen*. Mondják lóról is. Máskép: *tüszszög, tüszkül*. A második *sz* nagyobb nyomaték kifejezéséül szolgál.

PRÜSZSZÖGÉS, (prüsz-sz-ög-és) fn. tt. *prüszszögés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Többször ismételt *prüszszénés*.

PRÜSZSZÖGTET, (prüsz-sz-ög-tet) mivel. m. *prüszszögtet-tem*, —tél, —ött. Eszközi vagy okozza, hogy valaki *prüszszögjön*.

## PSZT! I. CSITT!

PTRUKK! Kállay gyűjteménye után: két kant egymásra ingerlő szó.



PTRÜCSÖK, I. PRÜCSÖK.

PTRÜGY, falu Szabolcs m.; helyr. *Ptügy-re*, —ön, —ről.

PTRÜSZKÖL, PTRÜSZSZENT; PTRÜSZSZÖG, I. PRÜSZKÖL; PRÜSZSZENT; PRÜSZSZÖG; és v. ö. PRÜSZ.

PÚ v. PU, utánzott természeti hang, pl. mely a löfegyver elsülésekor hallatszik, honnan a *puska* szó is (mongolul: *bou*). Ide tartoznak e hangra vonatkozó származékok: *puff*, *puffan*, *puhan*, *pukk*, *pukkad*, *putyka*, *putyóka*, *púzon* stb.

PUBDENEVÉR, (pub-denevér) ösz. fn. Eléfordul Pesti meséjében, s Molnár Albertnél am. az egyszerű *denevér* (vespertilio). Idősb Mándy Péter szerint még jelenen is divatos Szathmár megyében és vidékén. Első része valószínűleg nem más mint a latin *bubo*, mely baglyot jelent. A 'denevér' pedig néhutt: *tündevény* levén, amannak első része 'dene' is vagy 'tünde' szóból, vagy, mint a maga helyén érintők, *dana* (= rosz szellem) tájdivatos szóból módosult, mely szintén rokonítható a *tünnő* szóval.

PUBLIKÁN, I. PAPAGÁLY.

PUCHÓ, mváros Trencsén m.; helyr. *Puchó-ra*, —n, —ról.

PUCZÁK, falu Zemplén m.; helyr. *Puczák-ra*, —on, —ról.

PUCZÉK, fn. tt. *puczék-ot*, harm. szr. —ja. I. PUCZOK.

PUCZÉR, mn. tt. *puczér-t*, tb. —ok. Bodrogközi tájszó am. csupasz, meztelen. Néhutt: *czupér*, miért úgy látszik, hogy ennek, azaz *czupér* (csupasz) szónak módosulata átvétel által.

„Ahoz jár most a gavallér

Kinek nyaka csupa puczér.”

Népies gúnyvers.

PUCZIK, tt. *puczík-ot*, harm. szr. —ja. L. PUCZOK.

PUCZOK, (pucz-ok) fn. tt. *puczok-ot* v. *puczko-t*, harm. szr. *puczok-ja*. 1) A tüzhelynek ürege mellett emelt kötöltés, melyen az égő fa vége áll. 2) Szélesb ért. tüzhely v. kemence möge, sutban ülő hely. Néhutt: *puczék*, *puczík*, *puczko*, *puczuk*; továbbá: *koczík*, *kuczík* v. *kuczko* is. A várat nem a *puczukban* keresik. (Km.).

„Nözi (nézi) ki ül a puczokba,

Szürke szokmány (zeke) a nyakába,

Hányja veti haragjába,

Hogy nem mehet bé a házba.”

Székelypéld. (Krizsa J. gyűjt.).

E jelentéseinél fogva egy eredetű a *pócz*, *polcz* szóval. V. ö. POCZOK. Amennyiben pedig *koczík* v. *kuczko* szóval rokonnak s egy eredetűnek tekinthető, akkor *gócz* szóból látszik származottnak. 3) Kemenesalon am. vakandok. V. ö. POCZIK, POCZOK.

PUCZOKTURÁS, (puczok-turás) ösz. fn. Kemenesalon, Balaton mellett am. vakandokturás.

PUCZOR, fn. tt. *puczor-t* v. *puczro-t*, tb. —ok, v. *puczrok*. Gyomor, vastag bél, különösen a disznónál; máskép: gömböcz.

Rokonai gyökben a kövér, nagy hast jelentő *pocz*, *poczak*.

PUCZORKA, PUCZORKÁL, erdélyi tájszó, a Magyarországon divatos *czuczorka*, *czuczorkál* értelmében; l. ezeket.

PUCZROS, (pucz-or-os) mn. tt. *puczros-t* v. —at, tb. —ak. Gyomros, hasas, poczokos. V. ö. PUCZOR.

PUCZU, fn. tt. *puczu-t*. Gyermeeknyelven am. szeméremvessző. L. PÖCS v. PÉCS.

PUCZUK, fn. tt. *puczuk-ot*, harm. szr. —ja. L. PUCZOK.

PUDLI, az idegen *Pudel* szó. L. USZKÁR.

PUDVA, (p-udv-a, azaz odv-a) fn. tt. *pudvá-t*. A fának, vagy torzsás gyökerű növénynek nem annyira rohadt, mint megtaplósodott, revesedett béle. A *cserfa*, *bükkfa* *pudvája* illatos taplót nyújt. Hangváltozattal: *podva*.

E szónak eredeti jelentése valószínűleg üresség, mely a bélnek összezsugorodása által támad, s úgy látszik nem egyéb, mint az *odu* v. *udu* szónak *p* előtéttel módosulata. A növény belének megrohadt része tulajdonkép *purha*, *redv*. Figyelmet érdemel a persa *pud* v. *bud* am. tapló (fomes).

PUDVÁS, (pudva-as) mn. tt. *pudvás-t* v. —at, tb. —ak. Minek béle purhas, taplós, reves, egyszersmind belseje üreges, odvas. *Pudvás fa*, *reték*. V. ö. PUDVA.

PUDVÁSAN, (pudva-as-an) ih. Pudvás állapotban.

PUDVÁSODIK, (pudva-as-od-ik) k. m. *pudvásod-tam*, —tál, —ott. Pudvássá lesz, taplósodik. *A vén fűzek pudvásodnak*. *Pudvásodik a reték*. V. ö. PUDVA.

PUDVÁSSÁG, (pudva-as-ság) fn. tt. *pudvásság-ot*, harm. szr. —a. Pudvás állapot, vagy minőség.

PUF, nyomatatosabban: *puff*; hangszó. 1) Azon tompa hang, mely valamely felfútt, kidudorodott öblü testnek hézagán kifakad, pl. a levegővel teli szívott pofából. 2) Puhább nemű testek megütődése által támadt tompa hang, pl. pufog a ruhával kitömött hát, midőn ütik. 3) Lövés által okozott hang, pl. pufognak a puskák. 4) Öblös és tágulékony testnek felfújt állapota, pl. midőn puffad a has. Ez értelemben alapfogalom benne a dudorúság, gömbölyűség, tömörség, a fuvalkodás mellékértelmével. Vékony hangon: *pöf*, *püf*.

PUFÁKOL, (puf-ák-ol) áth. m. *pufákol-t*. Úgy üt, vereget valamit, hogy pufog bele, pufol.

PUFÁKOLÁS, (puf-ák-ol-ás) fn. tt. *pufákolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. PUFOLÁS.

PUFF, (I. PUF) hiányos fn. mely rendszeren csak *ra* ragot vesz föl, pl. *puffra játszani*, am. nem pénzre, hanem a vesztes fél tenyerének pufogatására, innen azt is teszi: ingyen, Isten nevébe. *De én ne-*



*ked nem adok csak egy puffra* (v. *pufra*), *hallod-e.* (Kriza J.). Egyébiránt némely más ragokkal is használható, pl. *sok pufftól fáj a tenyere.*

**PUFFAD**, (puf-f-ad) önh. m. *puffad-tam*, —*tál*, —*t*. Üreges, öblös, egyszersmind tágulékony szövétü test kidagad, kidudorodik. *Ki-, felpuffad. Puffad a megtöltött has. Puffad a hólyag, ha teli fújják. Puffad a léggel teli szivott pofa. Csúztól felpuffadt a képe. Kínjában kipuffad a melle.* V. ö. PUF.

**PUFFADÁS**, (puf-f-ad-ás) fn. tt. *puffadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami puffad. *Arcznak, hasnak puffadása. Kemény puffadás.* V. ö. PUFFAD.

**PUFFADÉK**, (puf-f-ad-ék) fn. tt. *puffadék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Dudoruság, daganat, mely valamely test öblének, üregének kitágulása, kinyomulása, illetőleg felfuvódása által történik.

**PUFFADOZ**, (puf-f-ad-oz) gyak. önh. m. *puffadoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Tartósan, folytonosan vagy ismételve, gyakran puffad, kidagad, dudorodik. *Szelektől puffadoz a hasa. Haragjában puffadoz a pofája.*

**PUFFADOZÁS**, (puf-f-ad-oz-ás) fn. tt. *puffadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonos vagy ismételt puffadás.

**PUFFADT**, (puf-f-ad-t) mn. tt. *puffadt-at*. Felfújt, kidagadt, kidudorodott. *Puffadt arcz, has. Puffadt vánkos.* V. ö. PUFFAD.

**PUFFADTAN**, (puf-f-ad-t-an) ih. Puffadt állapotban.

**PUFFADTSÁG**, (puf-f-ad-t-ság) fn. tt. *puffadtság-ot*, harm. szr. —*a*. Nagyobb puffadék, mely valamely testen egészen vagy nagy részben elterjedt.

**PUFFAN**, (puf-f-an) önh. m. *puffan-t*. Tompa erős puff hang fakad ki belőle. *Puffan a puska, ha elsütik. Puffan a bundás ember háta, ha ráütnek. Puffan a szekérről leesett teli zsák. Nagyot puffan. Különbözik : puffad.*

**PUFFANÁS**, (puf-f-an-ás) fn. tt. *puffanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A levegőnek tompa hangozása, melynek a puff felel meg legszabatosabban.

**PUFFANCS**, (puf-f-an-es) fn. tt. *puffancs-ot*, harm. szr. —*a*. Sörélesztővel készített, buktaféle sütemény, melynek lényeges tulajdonsága a puffadtság.

**PUFFANT**, (puf-f-an-t) áth. m. *puffant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, hogy puffanjon valami. *A puska puffan, aki pedig<sup>3</sup> lö, az puffant. Puffant el a mozsarat.*

**PUFFANTÁS**, (puf-f-an-t-ás) fn. tt. *puffantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lövés, melytől a levegő puffan. *Első puffantásra szélfutottak.*

**PUFFASZKODÁS**, (puf-f-asz-kod-ás) fn. tt. *puffaszkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, vagy cselekvés, midőn valaki puffaszkodik, felfújja magát, fuvalkodik. Átv. kedélyi, lelki elbizakodás, vagyis erőködés, mely által valaki nagynak, kitünőnek akar látszani. Vékony hangon egy értelmű vele a *pöffeszkedés*.

**PUFFASZKODIK**, (puf-f-asz-kod-ik) k. m. *puffaszkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Tüdejét, hasát, pofáját felfújja. Átv. ért. mindenkép erőködik, hogy nagyobb-nak, kitünőbbnek tessenék; felfuvalkodik, gögösködik, kevélykedik; vékony hangon : *pöffeszkedik*.

**PUFFASZT**, (puf-f-asz-t) áth. m. *puffaszt-ott*, par. *puffaszsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, hogy puffadjon, dagadjon, kidudorodjék valami. *Felpuffasztja magát. A szelek felpuffasztják a hasát. Két pofáját kipuffasztotta. A sörélesztő puffasztja a tésztát.* V. ö. PUF.

**PUFFASZTÁS**, (puf-f-asz-t-ás) fn. tt. *puffasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg felfuvás, mely által valami puffadóvá tétetik.

**PUFFINHOJSZA**, (puffin-hojsza) ősz. fn. Galambnyi nagyságu vészmadárfaj, mely fergeteg idején szárnyaival a víz színét horzsolja, s mintegy puffin hangon kiáltoz. (Procellaria puffinus).

**PUFfog**; **PUFfogAT**; **PUFfogTAT**, l. PUFog; PUFogTAT.

**PUFog**, (puf-og) gyak. önh. m. *pufog-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakori puff hangot ad. *Pufognak a lövészek puskái, a tisztelgő mozsarak. Verés alatt szinte pufogott a háta. Néhutt magas hangon : püfög.*

**PUFogÁS**, (puf-og-ás) fn. tt. *pufogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tompa hangzás, midőn valami gyakran vagy ismételve, folytonosan pufog.

**PUFogAT**, (puf-og-at) mivel. m. *pufogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *pufogass*. Eszközli, hogy valami pufogjon. *Puskákat, mozsarakat pufogatni. Pufogatják a hátát.* V. ö. PUFog.

**PUFogATÁS**, (puf-og-at-ás) fn. tt. *pufogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Miveltetés, mely által pufogatnak valamit. *Puskák, taraczkok pufogatása.* V. ö. PUFogAT.

**PUFogTAT**; **PUFogTATÁS**, l. PUFogAT; PUFogATÁS.

**PUFÓK**, l. POFÓK.

**PUFOL**, (puf-ol) áth. m. *pufol-t*. Úgy üt valamit, hogy puff hangot ad. *Pufolják hátán a ködmönt. Pufolják a gyapjas zsákot. Néhutt magas hangon : püföl.*

**PUFOLÁS**, (puf-ol-ás) fn. tt. *pufolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit pufolnak.

**PUH**, gyöke 1) *puha, puhad, puhaszt, puhít, puhúl* stb. szónak és származékaiknak; l. PUHA; 2) *Puhan, puhant* szónak; l. PUHAN.

**PUHA**, (puh-a) mn. tt. *puhát*. Mondják oly testről, melynek tömege nem sűrű, nem kemény, hanem ritkás likacsos, széllal bélelt, mintha csak fel volna fúva, puffadva, mi a nyomásnak könnyen enged, s hamar lapúl. *Puha kenyér, hús, fa. Puha test, mell, far, bőr. Puha ágy, szék, pamlag, fészek. Puha toll, haj, szőr.*

„Ébredj puha fészeked melegén, pacsirta.”

Arany J.



V. ö. LÁGY. Átv. ért. kinek testi lelki ereje elvesztette rugalmasságát, ki a viszontagságoknak ellenállani nem képes, elkényeztetett, testi gyönyörök által meggyöngült stb. *Puha ember. Puha kéjencz. Puha gyönyörűség.*

Alapértelemlre nézve a felfuvódást jelentő, s *po pu* gyökű szókhoz rokon, mennyiben a puha test hasonló azokhoz, melyeknek tömör belsejök nincsen, hanem csak fel vannak fúva, milyen különösen a felfújt hast jelentő *poh, pohá*. Rokon hozzá a német *weich*, régi felső német *weih*, finn *pehmä, pehmyt*.

PUHÁCSKA, (puh-a-acs-ka) kettőzt. kicsiny. mn. tt. *puhácská-t*. Igen puha, mit nagyon könnyen öszvenyomhatni, mi az ellenerőnek hamar enged. V. ö. PUHA.

PUHAD, (puh-ad) önh. m. *puhad-t*. Puhává leszen, puhúl; rugalmasságát, keménységét, tömörségét veszti. *Puhad a revedésnek indult fabél. Puhad az eczetben áztatott, vagy fagy által megszívott hús.* V. ö. PUHA.

PUHADÁS, (puh-ad-ás) fn. tt. *puhadás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn valami puhad.

PUHAGALAJ, (puha-galaj) ösz. fn. Növényfaj a galajok neméből; szára gindár, lecsöpült; ágai terepélyesek; levelei tojáskerek-szálalak, fényesek, hátrasimulók. (*Galium mollugo*).

PUHÁLKODÁS, (puh-a-al-kod-ás) fn. tt. *puhálkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Élet neme, mely a testi lelki erőket elkényeztetí, rugalmatlannokká teszi, mi rendesen a testi gyönyörök tulságos élvezetéből ered.

PUHÁLKODIK, (puh-a-al-kod-ik) k. m. *puhálkod--tam, —tál, —ott*. Kéjekben, gyönyörökben, testi élvezekben tölti idejét, s ez által testi lelki erejét puhítja, gyöngíti, fogyasztja.

PUHAN, (puh-an) önh. m. *puhan-t*. Palócz szó. ,Puh' hangot ad, puffan; erősebb hangon : *durran*.

PUHÁN, (puh-a-an) ih. Puha minőségben, v. állapotban.

PUHANÁS, (puh-an-ás) fn. tt. *puhanás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. PUFFANÁS.

PUHANCs, fn. tt. *puhancs-ot*, harm. szr. — *a*. Heves megyei tájszó, mely kisbérest, ostorost jelent. Másképp : *pohonics*. Ha a szlávoktól átvett szó, akkor betű szerint a *po-honit* (hajtani) öszvetett szó értelménél fogva am. hajtó; ha pedig mint palóczos vidéken divatos, a ,puhan' szótól származtatható, akkor *puffantó*-féle jelentése van, aki t. i. ostorral szokott puhantani, vagy pufogatni.

PUHANT, (puh-an-t) áth. m. *puhant-ott*, htn. — *ni v. —ani*; par. — *s*. A palóczoknál am. puffant, pl. puskával, álgyuval.

PUHANTÁS, (puh-an-t-ás) fn. tt. *puhantás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. PUFFANTÁS.

PUHAR, (puh-ar) fn. tt. *puhar-t*, tb. — *ok*. Gönczy Pálnál a növénytani újabb rendszerben a tízporodások (tízhímese) seregébe, és öt terméjük

(öt anyások) rendébe tartozó növényem; szirmai két hasábuak; tokja tojásdad ötszögű, öt kopácsu, kopácsai hegyökön behasítottak. (*Malachium*). Faja : *vízi puhar*; szára lecsöpült és kapaszkodó, tövön gyökerező; levelei szíves-tojásdadok, kihegyezettek, nyeletlenek, a nem virágzó szárain levők nyelesek; bugája villás, ikrás szőrös; két hasábu szirmai csészéjénél hosszabbak. Terem vízenyős helyeken, árkokban, patakszéleken. (M. aquaticum). Alkalmasint ugyanaz, ami Diószeginél *vízi madárlútr* (*cerastium aquaticum*).

PUHASÁG, (puh-a-ság) fn. tt. *puhaság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Állapot, vagy tulajdonság, midőn valamely test puha. 2) Átv. erkölcsi ért. elkényeztetett életmód, mely minden nehezet, komolyat kerül; testi lelki szilárdságnak levetése; gyönyörvadászat.

PUHASZÁJU, (puha-száju) ösz. mn. Lóról mondják, mely a zabolának könnyen enged, melyet igazgatni könnyű. Ellentéte : *keményszájú*.

PUHASZT, (puh-asz-t) áth. m. *puhaszt-ott*, par. *puhaszsz*, htn. — *ni v. —ani*. Puhává teszen valamit. *A vadkörtét szalmában, a vadhúst eczetben puhasztani.* V. ö. PUHA.

PUHASZTÁS, (puh-asz-t-ás) fn. tt. *puhasztás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valamit puhasztunk.

PUHATAG, (puh-ad-ag) fn. tt. *puhatag-ot*. A székelekneél am. lóposz, pöfeteg.

PUHATOL, (puh-at-ol) áth. m. *puhatol-t*. Alattomosan, észrevétlenül, finom tapintattal tudakol, megtud valamit. *A tolvajokat puhatolni. Kipuhatolni mások titkait.*

E szó átvitt értelmű a *puha* törzsoéktől, mennyiben a puhatoló úgy teszen a tudandó dolgokkal, mintha azokat tapogatná, s gyöngéden érintgetné, nyomogatná.

PUHATOLÁS, (puh-at-ol-ás) fn. tt. *puhatolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Vizsgálódás, nyomozgatás, mely által valamit puhatolunk. V. ö. PUHATOL.

PUHATOLÓDÁS, (puh-at-ol-ó-d-ás) fn. tt. *puhatolódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Gondosabb, figyelmesebb, titkosabb nemű puhatolás, vizsgálódás, tudakozódás.

PUHATOLÓDIK, (puh-at-ol-ó-d-ik) belsz. m. *puhatolód-tam, —tál, —ott*. Nagyobb, folytonosb gonddal, figyelemmel, keresgélessel kutatgat, vizsgálódik. „Heába puhatolódott utánam.“ (Szabó D.).

PUHÉR, fn. tt. *puhér-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. A Tájszótar szerint föld alatti hernyó, mely a dohány tövét szokta pusztítani. Nevét talán puha tulajdonságától kapta?

PUHÍT, PUHIT, (puh-ít v. puh-a-ít) áth. m. *puhít-ott*, par. — *s*, htn. — *ni v. —ani*. Puhává tesz; eszközli, hogy valaminek előbbi tömörsége, rugalmassága, szivossága, keménysége engedjen. *Puhítani a kemény, nyers bőrt. Megpuhítani, elpuhítani valakit*, tréfásan am. jól megverni, mint a szakácsok a húst szokták. Erkölcsi ért. a testi lelki erőt meggyöngíti,



elkényeztetí. *A kényelmes, henye, dologtalan élet, a gyönyörrelvezetek elpuhítják az erkölcsöket.*

**PUHÍTÁS, PUHÍTÁS,** (puh-ít-ás) fn. tt. *puhítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valamit, illetőleg valakit, puhává tesznek. V. ö. PUHA.

**PUHOGAT,** (puh-og-at) gyak. áth. m. *puhogat-tam*, — *túl*, — *ott*, par. *puhogass*. Lassan-lassan, többszöri nyomogatás, veregetés, vagy más műtét által puhává tesz. *Újakkal puhogatni a baraczkot. Sulyokkal puhogatni a húst.*

**PUHOGATÁS,** (puh-og-at-ás) fn. tt. *puhogatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Többszöri nyomogatás által puhítás.

**PUHONCZ,** (puh-oncz) fn. tt. *puhoncez-ot*. Gönczy Pálnál a növénytan újabb rendszerében a forrt portokuak (együtnemzők—syngenesia—) seregébe (és Diószegi szerint az egyenlőnösök rendébe) tartozó növénynem; magvai visszás tornyodó alakúak, négyszögűek; 2—3 soru serte polyvás bóbítája magva tetején álló, kurta hengeres vánkossa nőtt és ezzel együtt lehubló; szőre belső sora a külsőnél hosszabb. (Jurinea). Faja : *molyhos puhoncez* (j. mollis); Diószeginél Linne után : *puha bogács* (*carduus mollis*).

**PUHOS, I. POHOS.**

**PUHUBAGOLY,** (puhu-bagoly) ősz. fn. Nagy füles bagoly, uhubagoly. A *p* előtét hang.

**PUHUL, PUHUL,** (puh-úl) önh. m. *puhul-t*. Puhává lesz; előbbi tömör, kemény, rugalmas tulajdonságát elveszti. *Állásban megpuhulnak a gyümölcsök. Szalma között puhul a vaczkor. Puhul a zsírral kent bőr.* Erkölcsi ért. testi lelki ereje gyöngül, elkényesedik, a viszontagságok eltűrésére képtelenné lesz stb. V. ö. PUHA.

**PUHULÁS, PUHULÁS,** (puh-úl-ás) fn. tt. *puhulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szenvedő állapot, midőn valami puhul, akár anyagi akár erkölcsi értelemben. V. ö. PUHUL.

**PUISZKA I. PULICZKA.**

**PUJ,** erd. falu Hunyad m.; helyr. *Puj-ba*, — *ban*, — *ból*.

**PUJA; PUJASÁG, I. PULYA; PULYASÁG. PUJKA, I. PULYKA.**

**PUJNA,** fn. tt. *pujna-t*. Sztrokay Antal szerint Győr vidékén turósított édes tej, melyből a sajtot készítik, vagy melyet másutt zsendiczének hívnak. Talán az olasz sajtesinálóktól kölcsönzött szó.

**PUJON,** erd. falu Doboka m.; helyr. *Pujon-ba*, — *ban*, — *ból*.

**PUKK,** természeti hang, mely hallatszik, midőn valamely felfútt, felpuffadt test öblében a levegő meg nem fér, s nyílást törve tompa vastagon kifakad. Innen erednek : *pukkad, pukkan, pukkant, pukkaszt*, stb. Alakjára olyan mint : *zökk, nyökk, rikk*, s több mások, melyektől abban különbözik, hogy egyszerű alakja (puk : pukog) ninesen. Egyébiránt a persában is *puk* Beregszászi szerint am. *flatus ex ore emissus*.

**PUKKAD,** (pukk-ad) önh. m. *pukkad-t*. Vastag tompa *pukk* hangot ütve szétreped, kifakad, *p. pukkad* a száj, midőn valakiből a viszsztatartóztatott nevetés erőszakosan kitör, vagy az igen felfújt hólyag stb. *Mérgében, boszuságában, nevéttében majd megpukkad.*

**PUKKADÁS,** (pukk-ad-ás) fn. tt. *pukkadás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szakasztott résen, nyíláson kitörő tompa *pukk*-féle hangzás. *Pukkadásig nevéttetni a hallgatókat.*

**PUKKAN,** (pukk-an) önh. m. *pukkan-t*. Tompanemű *pukk* hang fakad ki belőle. Mondjuk löszekről is, midőn elsülnek. *A mozsárágyu nagyot pukkant.* Különbözik tőle némileg a *pukkad*, mennyiben ez nem csak a hangra, hanem a hangot okozó réstörésre is, a pukkan pedig inkább csak magára a hangra vonatkozik. Tájdivatosan pl. a székelyeknél gyöngébb fokozattal magas hangon : *pikken*, mely szó csak repedésre vonatkozik, s am. reped, fölreped.

**PUKKANÁS,** (pukk-an-ás) fn. tt. *pukkanás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tompa hangzás, mely akkor hallatszik, mikor valami pukkan. *Puska, taraczk pukkandás.*

**PUKKANT,** (pukk-an-t) áth. m. *pukkant-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. Eszközli, hogy valami pukkanjon. *Elpukkantani a puskát.* V. ö. PUKKAN.

**PUKKANTÁS,** (pukk-an-t-ás) fn. tt. *pukkanás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Eszközlése annak hogy valami pukkanjon.

**PUKKANTÓ,** (pukk-an-t-ó) mn. és fn. tt. *pukkantó-t*. 1) Ami v. aki pukkant. 2) L. PUKKANTYÚ.

**PUKKANTYÚ,** (pukk-an-t-ó) fn. tt. *pukkantytú-t*. Általán eszköz, mely megnyomás, megszorítás következtében pukkan, pl. e végre játékul készített golyócskák. Különösen a hálnak hólyaga. Alakjára hasonló a *pattantyú* (pattantó), *brúgatyú* (brúgató), *csörgettyű* (csörgető) s több másokhoz.

**PUKKASZT,** (pukk-asz-t) áth. m. *pukkaszt-ott*, par. *pukkaszzs*, htn. — *ni* v. — *ani*. Bizonyos erőszak, p. nyomás, zúzás által eszközli, hogy valami pukkadjon. *Hólyagot pukkasztani. A nagy nevetés majd elpukkasztja őt.*

**PUKKASZTÁS,** (pukk-asz-t-ás) fn. tt. *pukkasztás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valamit pukkasztunk.

**PULA,** faluk Somogy és Szala m.; helyr. *Pulá-ra*, — *n*, — *ról*.

**PULICZKA, PULISZKA,** fn. tt. *puliczká-t*. Kukoriczalisztból főzött kásanemű étek. Néhutt : *puiszka*. Az oláhvidékeken divatos étek, és szó, s úgy látszik, a latin *puls* szóból eredett; mely másképp : *pulmentum*; s ehhez ismét az olasz *polenta* jár közelebb.

**PULY,** gyöke 1) *pulya* szónak és származékainak; I. PULYA; 2) mint természeti hang *pulyka* és *pulyog* szónak.

**PULYA,** (puly-a) mn. tt. *pulyá-t*. 1) Törpe, pogonya, tömpe, kutak, kicsinded (Szabó D.); külö-



nösen Bodroghözben így nevezik a gyermeket mintegy tizenkét éves koráig, midőn már gyermekce válik belőle. 2) Szatmári tájszólással am. elkényeztetett. Ezzel némileg egyezik azon 3) értelem, melynél fogva a pulya hitvány lelkületű, alacson, gyáva jellemű embert is jelent. *Pulya lélek, pulya szív.*

Mennyiben kicsit avagy gyermeket jelent, némelyek a latin *pullus, puer*, vagy görög *παῖς* szóval rokonítják; azonban lehet a *pulyog* szóval egy eredetű is, mintegy pulyogó, petyegő, mivel a gyöngye koru gyermek még csak pulyog, petyeg. Mennyiben pedig e szó erkölcsi jelentésű, *puka* szóval azonosítható *h j*-vel, ez ismét *ty*-vel közel rokonok levén.

PULYA, ALSÓ—, FELSŐ—, KÖZÉP—, faluk Sopron m.; helyr. *Pulyá-ra, —n, —ról.*

PULYALELKŰ v. —LELKŰ, (pulya-lelkű) ösz. mn. I. PULYA, 3).

PULYALELKÜLEG v. —LELKÜLEG, (pulya-lelküleg) ösz. ih. L. PULYÁN.

PULYALELKÜSÉG v. LELKÜSÉG, (pulya-lelküség) ösz. fn. L. PULYASÁG.

PULYÁN, (pulya-a-an) ih. Hitványan, alávalólag, gyáván, alacson módon. *Pulyán viselni magát.* V. ö. PULYA.

PULYASÁG, (pulya-ság) fn. tt. *pulyaság-ot*, harm. szr. —a. Erkölcsi ért. lelki hitványság, gyávaság.

„Nem szorul e város tetemes falakra,  
Nagy henye kövekből nincs együvé rakva;  
Az erőnek szolgál kirepítő fészkeül,  
Nem a pulyaságnak biztos menedékeül.“

Buda famüvi sátorpalotái. Arany J.

PULYHA, Nyitravölgyi tájszó am. *purha*, vagyis a fának odvas része, béle. V. ö. PURHA.

PULYKA, (puly-ka) fn. tt. *pulyká-t*. A tyúkok neme alá tartozó, s hozzánk Amérikából szakadt házi madárfaj, a lúdnál jóval nagyobb, s fején és nyakán kék tarjagos bőr fityeg, melyet ha megharagszik, piros színűvé fúj föl, mit *pulykaméreg*-nek hívnak. Innen *pulykamérgű* aki mérgében felfújja magát. Némely tájszólások szerint: *póka*. (Meleagris gallopavo).

Nevét gyöngédebb nemű *puly puly* hangjától kapta, melyből lett *pulyog, pulyogó, pulyoga, pulyka*, mint több állatoknak *ka ke* képzőjű nevei. Szlávul erősebb haragos hangjától *morka*, vagy talán, mivel tengeren tuli madár, a tengert jelentő *more* szótól.

PULYKAFI, (pulyka-fi) ösz. fn. Kicsi pulyka, mely még nem rég kelt ki a tojásból; fiók pulyka. Különbözik: *fiatal pulyka*.

PULYKAGUNÁR, (pulyka-gunár) ösz. fn. Kan pulyka.

PULYKAKAKAS, (pulyka-kakas) ösz. fn. Kan pulyka.

PULYKAORR, (pulyka-orr) ösz. fn. 1) A pulykának sajátzerü lecsüggő csőre. 2) Köznépies néven a czikkaszár (polygonum) egyik faja, növénytani

néven: *pulykaorru czikkaszár*. (Polygonum orientale). Másképp szintén köznéven: *karmazsin virág, őszi boroszlán*.

PULYKAORRU CZIKKSZÁR, I. PULYKAORR, 2).

PULYKATOJÁS v. —TOJOMÁNY, (pulykatojás v. —tojomány) ösz. fn. A nőtény pulykának petéje. *Tarka mint a pulykatojás*, a szeplős orezáról mondják.

PULYOG, (puly-og) önh. m. *pulyog-tam, —tál, —ott*. *Puly-puly* hangon szól, mint a pulyka szokott. Innen pulyogó = pulyoga = pulyga = pulyka.

PULYOGÁS, (puly-og-ás) fn. tt. *pulyogás-t, tb. —ok*, harm. szr. —a. *Puly-puly* hangon szólás.

PUMA, fn. tt. *pumá-t*. Álgugolyó; különösen: bomba. Hangutánzó, s rokon *böm*, és *puff* gyökökkel.

PUMI, fn. tt. *pumi-t, tb. —k*. A kis házi ölbeknek egyik faja, *pumi kutya*. Kicsinezve: *puncsi* (= pum-csi).

PUNCS, fn. tt. *puncs-ot*. Köz ismeretű, különféleképp készítetteti szokott meleg ital. Francziául: *ponche*, angolul: *punch*, németül: *Punsch*. Azt tartják, hogy a hindostan *pancs*, vagy szanszkrit *pancsa* szóból eredett, mely am. öt, minthogy ezen ital öt alkatrészből készítettetik, ú. m. thea, víz, cukor, czitrom és arakból.

PUNCSEI, (pum-csi) fn. tt. *puncsi-t*. Kicsin pumi kutya.

PUNCSOZ, (puncs-oz) önh. m. *puncsoz-tam, —tál, —ott*; par. —z. Puncsot iszik. V. ö. PUNCS.

PUNCSOZÁS, (puncs-oz-ás) fn. tt. *puncsozás-t, tb. —ok*, harm. szr. —a. Puncsivás.

PUNK, I. PONK.

PUNTY, fn. tt. *punty-ot*, harm. szr. —a. Konty formára alakított, felkötött haj, mint ezt némely vidékeken a leányok viselik.

Mintha a német *Bund* szóból kölcsönöztetett volna, mi annál hihetőbb, mert a magyar leányok leeresztett hosszú haját viselnek, s a punty a köznépnél csak a német vidékek szomszédságában divatozik.

PUNTYTŰ, (punty-tű) I. HAJTŰ.

PÚP, fn. tt. *púp-ot*, harm. szr. —ja. kicsiny. *púpocska*. Kinőtt, kidudorodott, kicsomósodott része valamely testnek. *Púp van, púp nőtt a hátán, mellén. Púp a fa derekán. Kenyér, czipó púpja* (dúcza, domója, gyürkéje. Szabó D.). *Kalap púpja. Kemencze púpja. Csöcs, köldök púpja. Púpot vetni*, v. púposhátat vetni a hajósoknál am. meggörbedni. V. ö. PÚPOSHÁT.

E szóban a kiállás, kinövés, kidudorodás alapfogalma rejlik, s végelemzésben azon szók közé sorozható, melyekben a *po pu* (bo bu) alaphangok felfuvódásra vonatkoznak, milyenek, *poh, pocz, puffad*, stb. Legközelebbi rokonai: *búb, bób, búbita, bóbíta, boboresó*, továbbá: *bucz, buczka, bugyor*, stb. Előhangra nézve ugyan különböző, de alapértelmem-



ben, mint magasodó kinövést jelentő következő szók is rokonok hozzá : *csup, kup, hup*, különösen ez utolsó, minthogy *hupa* am. *púp*, honnan *háta-hupás* am. *púpos hátú*. Csagataj nyelven Vámbéry szerint *pupak* am. *púp*.

A *púp*, vékony *i* hangzóval *píp*, jelent kis pupot, p. a tyúkok vagy más házi madarak nyelvén támadt csomócskát. Innen *púposkodik* és *pípeskedik* egy értelműek.

PUPA, fn. tt. *pupá-t*. 1) A természetrajzban így nevezetnek azon hengerded, vagy gömbölyű héjak, melyekké a hernyók bőre átalakul, s melyekben ezen férgek egész kifejlődésükig félholt állapotban maradnak. E név *púpos* voltuktól látszik származni. Egyébiránt németül is : *Puppe*. 2) Népies, és gyermeknyelven am. kenyér, különösen *púpos kenyér*, melyet a gyermekek jobban szeretnek ; innen drága kenyér helyett is, különösen rosz termés után, szokták mondani : *az idén pupa* (néhutt : *pepe*) *lesz a kenyér*.

PUPÁZIK, (pupa-az-ik) k. m. *pupáz-tam*, —*tál*, —*ott*. A hernyókról mondják, midőn pupaalakot öltenek.

PUPDENEVÉR, I. PUBDENEVÉR.

PUPORA, (pup-or-a) fn. tt. *puporá-t*. Domború, *púpos* térsztaetek neme. Balatonmelléki tájszó.

PÚPOS, PUPOS, (púp-os) mn. tt. *púpos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Minek *púpféle* kinövése van. *Púpos hát*, *mell*, *fej*. *Púpos kenyér* am. dűczos, gyürkés, domós. *Púpos kalap*, magas kalap. V. ö. PUP.

PÚPOSAN, PUPOSAN, (púp-os-an) ih. *Púpos* állapotban, v. minőségben.

PÚPOSHÁT, (púpos-hát) ősz. fn. A hajósok különösen így nevezik azon görbeséget, melyet a hajótó (Kiel) s vele az egész hajó akkor kap, ha eleje és hátulja meg- v. leszállt. (Katten- v. Katzenrücken. Kenessey).

PÚPOSKODÁS, PUPOSKODÁS, (púp-os-kodás) fn. tt. *púposkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rátartás, fejének (púpjának) magasan hordása. V. ö. PÚPOSKODIK.

PÚPOSKODIK, PUPOSKODIK, (púp-os-kodik) k. m. *púposkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Rátartja magát, fenn hordozza fejét, úgy tesz, mint a bóbját fölmeresztő tyúk, gögösködik. Vékony hangon : *pípeskedik*.

PÚPOSODÁS, PUPOSODÁS, (púp-os-odás) fn. tt. *púposodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Púpossá levés.

PÚPOSODIK, PUPOSODIK, (púp-os-odik) k. m. *púposod-tam*, —*tál*, —*ott*. Púpossá lesz, *púpja* növelkedik, *púp* támad rajta. *Púposodik a háta*. *Púposodik a kiforradt kenyér*.

PÚPOSSÁG, PUPOSSÁG, (púp-os-ság) fn. tt. *púposság-ot*, harm. szr. —*a*. Púpos állapot, v. minőség.

PUR, elvont gyök *purka* szóban és származékaiban ; l. ezt. *Purdé* más eredetűnek látszik.

PURCSIN, fn. tt. *purcsin-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. 1) L. PORCSIN. 2) L. PURCSINSZÖLŐ.

PURCSINSZÖLŐ, (purcsin-szölő) ősz. fn. Apró, fekete szemű, kicsi tömött gerezdű szőlőfaj. Ez értelemben *purcsin* v. *porcsin* talán *Oporto* módosulata ; a honnan eredetileg *oportói szőlő* volna. Az *o* önhangzó épen úgy maradt el, mint *apotheca* szóban, melyből *patika* lett. Több szőlőfaj neve a magyarban idegen nyelvekből kölesöznözöttnek látszik ; v. ö. BAKATOR, FORMINT, KADARKA.

PURCZ, elvont törzs *purczan* szóban. V. ö. PURCZAN.

PURCZAN, (purcz-an) önh. m. *purczan-t*. Magas helyről esik. *Lepurczan* am. leceppen, lepotytyan, lebukik. Székely szó. (Kriza J.). Törzse *purcz* hangutánzóknak látszik, midőn t. i. az esés, lebukás némi robajjal történik. Egyébiránt rokon a német *burzeln* v. *purzeln* szó törzsével, honnan *Burzelbaum* am. a magyar *bukfencz*, *bakfitty* v. *bukfitty*. A német nyelvészek a *burzeln* igét *Bürzel* főnévtől származtatják, mely köz életben és tréfás nyelven általában valaminek hátulját, farát jelenti, innen *burzeln* jelentése : úgy esik valaki, hogy a hátulját fölfelé emeli (Adelung); vagy pedig : a hátuljára esik. (Kaltschmidt).

PURCZANÁS, (purcz-an-ás) fn. tt. *purczanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Esés, leesés, lepotytyanás.

PURDÉ, fn. tt. *purdét*. Így szokták híni a cigánygyerekeket. *Czigány purdét*. Hangmódosulattal : *purgyé*. Egyezik vele a szintén apró gyermeket jelentő *puzsér*, az utóbbi részt megfordítva : *purzsé*.

Mint kicsit jelentő szó, gyökre nézve (pur) rokon ugyan a *parány* (= *porány*), *poronty* szókhoz ; azonban figyelmet érdemel a persában *púr* és *puzser* v. *piszer*, melyek *fűt*-t jelentenek, Vullers szerint a zendben *puhra* és az ékiratokban *putra*, mely utóbbiak, ha azokban *t* (v. *th*) és *r* helyet cserélnek (*purta* v. *purtha*) még inkább egyeznek *purdét* szóval ; és csakugyan a cigány nyelv az árja s különösen hindu nyelvcsaládból való.

PURGOMA, fn. tt. *purgomá-t*. A göröglatin epigrammá-ból csavarított szó.

PURGYÉ, I. PURDÉ.

PURHA, (pur-h-a) fn. tt. *purhá-t*. A redves fának, vagy növénytorzsának porhanyó bele. *A purhának nincs paráza*. *E vén faderék teli van purhával*. Különbözik némileg : *pudva*. V. ö. PUDVA.

Nevét porló, porhanyó tulajdonságától kapta, s gyöke *por*, innen máskép : *porha*.

PURHAD ; PURHADÁS, I. PORHAD, PORHADÁS.

PURHANYÓ, (pur-h-any-ó) mn. lásd : PORHANYÓ.

PURHÁS, (pur-h-a-as) mn. tt. *purhás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Miben *purha* van, minek bele *purhanyó*va lett. *Purhás fűzfa*. V. ö. PURHA.

PURHASÁG, (pur-h-a-ság) fn. tt. *purhaság-ot*, harm. szr. —*a*. L. PURHA.



**PURHÁSODÁS**, (pur-h-a-as-od-ás) fn. tt. *purhásodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Romló állapota a fának, vagy növénytorzsának, midőn bele redvessé, purhanyóvá lesz.

**PURHÁSODIK**, (pur-h-a-as-od-ik) k. m. *purhásod-tam*, —tál, —ott. Bele redvessé, porhanyóvá leszen. *Purhásodik a vén fűz, a nedves helyen tartott fenyőfa bele.* V. ö. PURHA.

**PURHÁSSÁG**, (pur-h-a-as-ság) fn. tt. *purhás-ság-ot*, harm. szr. —a. A fának reves, megrohadt állapota, vagy minősége.

**PURUTTYA**, mn. tt. *puruttyá-t*. Piszkos, moeskos, utálatos viseletű, ruházatu, paszatos. Szélesb ért. undok, undorító. *Puruttya gyerek, puruttya disznó. Puruttya dolog, beszéd. Eredj te puruttya.*

E szóban alapfogalom a rútság, melyet a *ruttya* fejez ki, eredetileg: *rútia*, mint *deli delie*, *dali dalia*, a meglágyítás úgy történt, mint a *hostia ostya*, *bestia bestye*, *bastion bástya*, *Dorothea Dorottya* szókban; a *pu*, nem egyéb mint az utálatra vonatkozó *pi* v. *pih* indulathang, másképen s bővítve: *piha*, *pfuj*. E szerint elemezve: *pih! rútia*, *pu! rútja*. Egyezik vele az ugyanazon elemekből álló *pranda = pu! ronda*, v. *pi! ronda*.

**PURUTTYÁLKODIK**, (puruttya-al-kod-ik) k. m. *puruttyáldkod-tam*, —tál, —ott. Puruttyán, azaz moeskosan, undokul viseli magát mind testileg mind erkölcsileg.

**PURUTTYÁN**, (puruttya-an) ih. Ronda, piszkos állapotban.

**PURUTTYASÁG**, (puruttya-ság) fn. tt. *puruttya-ság-ot*, harm. szr. —a. Rondaság, csunyaság, piszkosság, anyagi és erkölcsi értelemben. V. ö. PURUTTYA.

**PURZSA**, (borza, azaz borzas?) fn. tt. *purzsá-t*. Községes, parlagi, kutyaszörű juh faj. Heves megyei tájszó.

**PUS**, 1) elvont gyök *pumog*, *pustog* szókban; és 2) elvont törzs *puska* szóban.

**PUSÉR** l. BUZÉR.

**PUSKA**, (pus-ka) fn. tt. *puská-t*. Köz ismértű löfegyver, melyből sörétet, szatymát, vagy kis golyókat lödöznek. Különböznek tőle a kisebb *pisztoly*, és még kisebb *mordány*. *Katona*-, *vadászpuska*. Községes *puska*, *hátultöltő*, *gyútűs* v. *gyors puska*. Átv. ért. *vízi puska*, *bodzapuska*. *Puskát tölteni*, *elsütetni*. *Neki fogni*, *neki czélozni a puskát*. *Az én puskám sem bodzafa.* (Km.). *Rosz puska kinek fogása nincs.* (Km.). *Csüörtököt mondott a puskája*, azaz csettent, de el nem sült. *Míntha puskából lőtték volna ki.* (Km. az igenyes utról). *Isten puskája*, a palóczoknál, am. templombeli perzsely. A községes puska alkatrészei (Bérczy K. után): az agyon kívül: a *cső* (Lauf); *falsavar* (Patentschraube); *falsavarlap* (Scheibe); *szerszám* v. *gócz* (Schloss); *góczlap* (Schlossblech); *sárkány* (Hahn); *dió* (Nusz); *diófedő* (Stuhl); *diófog* (Stange); *rugó* (Schlagfeder); *diófogrugó* (Stangenfeder); *láncztag* (Kettenglied); *kupacshegy*

(Piston); *diócsavar* (Nuszschraube); *diófedőcsavar* (Studlschraube); *kengyel* v. *kanyarvas* (Bügel); *ravas* (Zingel); *ravaszlap* (Zingelblech); *ravaszrugó* (Zingelfeder); *ravaszcsavar* (Zingelschraube); *harántcsavar* (Querschraube); *agyfedél* (Kappe); *agyfedélcsavar* (Kappenschraube); *retesz* (Schuber); *retesztartó* (Ladstockröhren); *vessző* (Ladstock); *vesszőgomb* (Ladstockknopf); *körümvas* (Raumer); *légy* (Mücke); *szíjtartó* (Riembügel); *szíjcsavar* (Riemschraube); *rög-tönzö* (Schneller); *szertartó* (Springdeckel); *írányzék-rés* (Absehen); *czikornya* (Garnitur); *csiga* (Troll); *sodronycső* (Drahtlauf); *vontcső* (gezogener Lauf); *egyenlő furatu cső* (Kugelgerade); *puskaszáj*, *száj* (Mündung); *puskatok* (Büchsenfutter).

Gyöke az utánzott *pu* hang, honnan mongol nyelven *bou* am. puska. A *pu* hangból lett *pus*, innen ismét *pusog*, azaz, *pú* hangon szól; ez igéből pedig *pusogó*, *pusoga*, *puska* fejelet ki, mint *dú*, *dús*, *duska*, s több más *ka* ke végzetű szók, melyekben a *k* kö-zépképző átalakult gyakorlatos *g*, p. *bugyoga* *bügyka*, *czinege* *czinke* stb.

**PUSKAAGY**, (puska-agy) ősz. fn. A puskának fából csinált feje, fogantója, melyet lövéskor az arczhoz szorítanak. Néha így is ejtik: *puskaagy*.

**PUSKACSŐ**, (puska-cső) ősz. fn. Vasból csinált cső, mely a puskának lényeges része, melybe t. i. a töltényt beleverik.

**PUSKAFÚRÓ** v. —FURÓ, (puska-furó) ősz. fn. 1) Míves, ki puskának való csöveket fúr. 2) Furu-féle eszköz, melylyel puskacsöveket fúrnak.

**PUSKAFÚRÚ** v. —FURU, (puska-fúrú) l. PUSKAFÚRÓ, 2).

**PUSKAGOLYÓ**, (puska-golyó) ősz. fn. Kisebb nemű golyó, melyet puskából szoktak löni, p. czélba, nagyobb vadakra, stb. különböztetésül az álgyugolyótól.

**PUSKAGYILOK**, (puska-gyilok) ősz. fn. A katona-puskák végére felhúzott két élű hegyes vas, máskép: szurony, közkatonák nyelvén: *bagnét*, *pan-ganét*, (az idegen 'bajonét' szóból csavarintva).

**PUSKAKAKAS**, (puska-kakas) ősz. fn. A puskacső tövében azon kiálló csaptatószer, mely lebillentése által a puskát elsüti.

**PUSKAKERÉK**, (puska-kerék) ősz. fn. A puskakakas oldalán belül levő kerékforma forgó vas.

**PUSKAKOHA**, (puska-koha) ősz. fn. L. PUSKAKOVA.

**PUSKAKOVA**, (puska-kova) ősz. fn. A régies puskákon azon kovakő, mely a kakasba csipetve lecsappanása által szikrát vet, s a löport elsüti.

**PUSKALÖVÉS**, (puska-lövés) ősz. fn. Lövés, mely puskából történik. Továbbá azon távolság, mennyire a puskából kilőtt golyó elröpül. *Csak egy puskalövésnyire van innen.*

**PUSKAMÍVES** v. —MÍVES, (puska-míves) ősz. fn. Míves, ki puskákat csinál. V. ö. MÍVES.

**PUSKAMÍVESÉG**, (puska-míveség) ősz. fn. Puska csináló mesterség.



**PUSKAPOR**, (puska-por) ősz. fn. Kénből, salétromból, és szénből készített por, melyet különösen lövésre, de más czélokra is, pl. sziklák repesztésére, fölvetetésre stb. használnak. Máskép: *löpor*. *Nem szagolhatja a puskaport. Nem kár volna puskaporral fölvetetni. Olyan, mint a puskaapor; vagy: hamar fellobban (hirtelen felpattan) mint a puskaapor. Elfogyott a puskaapor.* (Km. a nagyidai cigány vereségre czélozva).

**PUSKAPORCSINÁLÓ**, (puska-por-csináló) ősz. fn. Vegyész, ki puskaport készít.

**PUSKAPORMALOM**, (puska-por-malom) ősz. fn. Malomféle gép, mely által a puskaornak való kellékeket apróra őrlik, és összekeverik.

**PUSKAPOROS**, (puska-poros) ősz. mn. Puska-  
porral töltött; amiben puskaport tartanak, hordanak. *Puska-  
poros torony, láda, táska, szaru.*

**PUSKA-PORTÁR**, (puska-por-tár) ősz. fn. Rak-  
hely, hol nagyobb mennyiségű puskaport lerakva  
tartanak.

**PUSKARÁNTÓ**, (puska-rántó) l. **PUSKARA-  
VASZ**.

**PUSKARAVASZ**, (puska-ravas) ősz. fn. Bil-  
lentyű a puskaalakot alján, melynek megrándítására  
a kakas lecsapódik, s a puska elszül.

**PUSKÁS**, (pus-ka-as) mn. és fn. 1) Mint mn.  
tárgyese: *puskás-t* v. —*at*, többese: —*ak*. Puská-  
val ellátott, fegyverzett, fölszerelt. *Puskás szőlőcső-  
szők, örök. Puskás kézzel neki menni valakinek.* 2) Mint  
főnév, (midőn a tt. *puskás-t*, tb. —*ok*,) jelent sze-  
mélyt, ki puskával szokott vadászni járni, vagy bi-  
zonyos kötelességet végezni. *Minden rossz puskásnak  
van kifogása.* (Km.). Jelent puska-mívest is.

**PUSKASÁRKÁNY**, ősz. fn. l. **PUSKAKAKAS**.

**PUSKASERPENYŐ**, (puska-serpenyő) ősz. fn.  
A régies szerkezetű puskákon azon válucska vasból,  
melyből egy kis lyuk a puska-cső tövébe szolgál,  
hogy a ráhintett, s a meggyúladt por által elsüljön  
a puska.

**PUSKASZERSZÁM**, (puska-szerszám) ősz. fn.  
A puska-nak azon részei, melyek segédelmével a lövés  
végre hajtatik, milyenek, a kakas, rántó, serpenyő,  
vagy az újabb szerkezetű puskákon a lökupak.

**PUSKASZÍJ**, (puska-szíz) ősz. fn. Szíjból csi-  
nált kötő a puska-n, melynél fogva azt kényelmesen  
vállra lehessen vetni és viselni.

**PUSKASZÓ**, (puska-szó) ősz. fn. Puffanó, dur-  
ranó hang, melyet az elsült puska ad.

**PUSKASZURONY**, (puska-szurony) ősz. fn. l.  
**PUSKAGYILOK**.

**PUSKATÁMASZ**, (puska-támasz) ősz. fn. Áll-  
vány, melyhez a puskákat felállítva oda támasztják,  
p. az őrhelyen a katonák.

**PUSKATISZTÍTÓ**, (puska-tisztító) ősz. fn.  
Eszköz, vagyis csavaros végű vas vessző, melylyel a  
puska-csőt kitisztítják, vagy a töltényt kiveszik be-  
lőle; máskép: körömvas.

**PUSKATOK**, (puska-tok) ősz. fn. Bőrből vagy  
posztóból varrott tok, melyet a puska-ra szoktak  
húzni, hogy az eső, vagy por be ne lepje.

**PUSKATÖLTÉNY** v. —**TÖLTÉS**, (puska-töl-  
tény v. —töltés) ősz. fn. Lefojtott löportartalom a pus-  
kában akár galacsesal vagy golyóval, akár ezek nélkül.

**PUSKATÖLTŐ**, (puska-töltő) ősz. fn. Általán  
személy, ki a lödözők számára puska-tölt. Különösen  
vadász, ki uraságának puskáira felügyel, s azokat  
vadászat alkalmával töltögeti.

**PUSKATÖR**, (puska-tör) ősz. fn. l. **PUSKA-  
GYILOK**.

**PUSKATUSA**, (puska-tusa) ősz. fn. l. **PUS-  
KAAGY**.

**PUSKATÜZ**, (puska-tűz) ősz. fn. A puskákból  
kilőtt golyók zápora. *A puska-tűznek neki menni.*

**PUSKA-VESSZŐ**, (puska-vessző) ősz. fn. Vessző-  
alakú eszköz vasból vagy fából, melylyel a töltényt  
a puska-ba verik.

**PUSKÁZ**, (pus-ka-az) önh. m. *puskáz-tam*, —*tál*,  
—*ott*, par. —*z*. Puskából lödöz. *Az előőrsek puska-  
z-nak egymás ellen. Kipuskázta magát, minden töltényeit  
előtte, nincs mivel ellent állnia.*

**PUSKÁZÁS**, (pus-ka-az-ás) fn. tt. *puskázás-t*,  
tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Puskával gyakorlott lödö-  
zés. *A vadászok puska-zását hallani.*

**PUSMOG**, (pus-m-og) önh. m. *pusmog-tam*,  
—*tál*, —*ott*. Szabó D. szerint: *suttog*, *susog*;  
Krizsa J. szerint a székelyeknél: *magában evődik*.  
Gyöke: *pus* hangutánzó, máskép ugyancsak a szé-  
kelyeknél: *pustog*.

**PUSMOGÁS**, (pus-m-og-ás) fn. tt. *pusmogás-t*,  
tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Suttogás*, *susogva* v. *ma-  
gában beszélés; magában evődés.*

**PUSTOG**, (pus-t-og); **PUSTOGÁS** (pus-t-og-ás)  
l. **PUSMOG**, **PUSMOGÁS**.

**PUSZDARÉK**, fn. tt. *puszdarék-ot*. Molnár A.  
szerint am. gyermek születésekor adott lakoma;  
máskép: *puzdarék*, *puzdrék*, *pusztrik*; és *paszita*.  
Eredetere nézve megemlíthető, miszerént a persában  
*puszer* és *piszer* am. fiú. V. ö. **PURDÉ**.

**PUSZI**, fn. tt. *puszi-t*, tb. —*k*. 1) A csóknak  
kicsinyítő neve. *Adj fiam puszit. Ne egy puszi.* Törö-  
kül: *busze* v. *pusze*, és *öptüs*; persául: *busz*, *buszak*  
(Beregszászi); latinul: *basium*, honnan a franczia:  
*baïser*. 2) Szabó D. szerint tollatlan kis madár. Első  
jelentésénél fogva hangutánzó; másodikban rokon  
*foszt*, *fosztor* szókhoz, mintha volna *foszi*, *fuszi*.  
V. ö. **PUSZTA**.

**PUSZPÁN**, fn. tt. *puszpán-t*, tb. —*ok*, harm.  
szr. —*ja*. Növénynem az egylakiak seregéből és  
négyhímesei rendéből; himvirágainak csészéje négy  
levelű; bokrétája két szirmu; magzata idétlen; anya-  
virágának csészéje négy levelű; bokrétája három  
szirmu; anyaszála három; tokja két szarvu; magva  
kettő. Fa vagy cserje. (Buxus).

Idegen eredetű, közvetlenül a latin *buxus*, köz-  
vetlenül a német *Buchsbaum* szótól. Máskép: *puszpáng*.



PUSZPÁNG, fn. tt. *puszpáng-ot*, harm. szr. —ja. L. PUSZPÁN.

# PUSZRIK, I. PUSZDARÉK.

PUSZTA, mn. és fn. tt. *pusztá-t*. 1) Mondjuk helyről, melyen semmi sincs, mely el van hagyva, mely egészen magán fölszeretetlenül, s mintegy mindenkifosztva áll. *Pusztá templom, pusztá ház, pusztá malom, pusztá telek, pusztá vidék. Pusztá szoba*, melyben semmi bútort, semmi lakost. *Pusztá zátony*, a víz színén fölül kiálló fűvényhalom. (Düne). *Pusztádon pusztá. Pusztá falu. Kilencz pusztá faluban nincs mása.* (Km.)

„Pusztá földön, sík fenyéren  
Zene hallik sötét éjen.“

Arany J.

2) Mint főnév, jelent különösen miveletlen és lakatlan (emberektől nem lakott) síkföldet, vidéket. „Pusztába(n) lakozó“ a Debreczeni Legendáskönyvben am. remete.

„Télen nyáron pusztán az én lakásom,  
A rózsámat is csak vasárnap látom,  
Lakásom van hortobágyi pusztába,  
Nem járhatok én az Isten házába.

Sík a pusztá, sem halma, sem erdeje;  
Sugár magas a toronynak teteje;  
Sugár torony kilátszik a pusztára,  
Harangoznak piunköst első napjára.“

Pusztai népdal. (Tompai Mihálytól).

3) Magyar állami értelemben külön határok közé szorított, és semmi község kebelébe nem foglalt, kisebb-nagyobb területű mezei birtok. Ilyenek azon egykori faluk határterületei, melyekről a lakosok, jobbágyok, háborús időkben odavesztek, vagy elvándoroltak, továbbá azon szabad nemes telkek, melyek eredetileg az illető földesurak kizárólagos birtokai voltak. *Népes pusztá*, mely majorsági épületekkel van ellátva, és az illető birtokos vagy birtokosok tisztei, cselédei s néha maguk a birtokosok is laknak rajta. *Népelten pusztá*, melyet más majorsági cselédekkel miveltet a birtokos. *Alföldi puszták. Pusztákon legelő nyájak. Gyarmatokat telepíteni a pusztákra.* Haszonbérbe kiadni a *pusztát. Puszták fia.*

„Ha megunom magam a pusztába’,  
Befordulok a szomszéd csárdába.“

Népdal.

Különbözik tőle a majorsági vagy tanyai birtok, mely szorosan valamely község, közbirtokosság határához tartozik.

Pusztá tehát eredetileg oly helyet jelentett, melyet a rajtalevő, hozzávaló tárgyaktól megfosztottak, s mintegy kivetkőztettek, honnan, *kipusztítani valamit*, am. kifosztani, különösen ellenséges kézzel mindent elragadni, elrabolni róla, vagy elrontani rajta, s mintegy meztelenül, fosztoran hagyni. Ezen alapértelemmel felel meg Molnár A. latinozása a

különböző származékokban: *vastus, vast t, devastat, depopulatur, eremus, solitudo*. Innen görökre nézve legközelebb áll a *foszt, fosztor, foszték* szókhoz, mintha volna, *fosztá, fusztá*. Kétségtelenül teszi ezt a többek közt a Nádor-codex, melyben ez áll: „Magzatamtól megpusztultok“ (azaz megfosztatok. 277. l.). Ismét: „Azért gondoljátok mind meg ezt, miképen az Szíz Mária pusztultva maradt vala.“ (azaz megfosztva t. i. magzatjától v. fiától. 306. l.). Így változkodnak az *f* és *p* ajkhangok ezekben: *faszuly v. foszuly paszuly, fereg pereg, fáczán páczán, fánk pánkó, fittyed pittyed, Józ ef, Józsep stb.*

Hangra és jelentésre egyezik vele Pindarusnál a görög βήσσα (öde Gegenl. Griechisch-Deutsches Wörterbuch von Rost); továbbá a német *Wüste* (régii felső németben: *wöstli, wuo tli, wosta*) melyet Adelung a *vastus* latin szóra viszen vissza. Törökül: *bos* am. üres, pusztá. Továbbá *Uosztán* konyhakertet jelent (jardin potager. Hindogli).

PUSZTA-BERÉNY, pusztá Nógrád m.; helyr. *Berény-be, —ben, —bél.*

PUSZTA-CSALÁD, falu Sopron m.; helyr. *Család-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-CSÓ, falu Vas m.; helyr. *Csó-ra, —n, —ról.*

PUSZTA-DARÓCZ, falu Szatmár m.; helyr. *Daróc-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-DOBOS, falu Szabolcs m.; helyr. *Dobos-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-EGRES, erd. falu Torda m.; helyr. *Egres-re, —én, —ról.*

PUSZTAFALU, faluk Abauj és Baranya m.; helyr. —*falu-ba, —ban, —ból.*

PUSZTA-FENTŐS, falu Kővár vid. helyr. *Fentős-re, —ön, —ról.*

PUSZTAFI, (pusztá-fi) ösz. fn. L. PUSZTA-LAKÓ.

PUSZTA-FÖDÉMES, falu Pozsony m.; helyr. *Födémés-re, —én, —ról.*

PUSZTA-GÉCZ, falu Nógrád m.; helyr. *Gécz-re, —én, —ról.*

PUSZTAHATÁR, pusztá Nyitra m.; helyr. —*határ-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-HIDEGKÚT, falu Kővár vid.; helyr. *Hidegkút-ra, —on, —ról.*

PUSZTAI, (pusztá-i) mn. tt. *pusztái-t, th. —ak.* Pusztára vagy onnan való, oda tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Pusztái béresei, cselédek. Pusztái vadak. Pusztái lak, épületek. Pusztái szokások, erkölcsök.*

„Hej pusztái csendes tanya,  
Régi kedvem be el hagyja!“

Népdal.

V. ö. PUSZTA.

PUSZTA-KALÁN, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Kalán-ba, —ban, —ból.*

PUSZTA-KAMARÁS, erd. falu Kolos m.; helyr. *Kamarás-ra, —on, —ról.*



PUSZTA-KERESZTÚR, falu Torontál m.; helyr. *Keresztúr-ra*, —on, —ról.

PUSZTA-KORPÁD, falu Somogy m.; helyr. *Korpád-ra*, —on, —ról.

PUSZTA-KOVÁCSI, falu Somogy m.; helyr. *Kovácsi-ba*, —ban, —ból.

PUSZTA-KÜRTH, falu Nyitra m.; helyr. *Kürth-re*, —ön, —ról.

PUSZTALAKÓ, (puszta-lakó) ösz. mn. és fn. Aki valamely pusztán lakik. Különösen pusztán tanázó pásztorember.

PUSZTAMEZŐ, falu és puszta Sáros m.; helyr. —mező-re, —n, —ról.

PUSZTA-MISKE, falu Veszprém m.; helyr. *Miské-re*, —n, —ról.

PUSZTÁN, (puszta-an) ih. Mindenből kifosztva, csupaszán, fosztorul, egyedül. *Pusztán maradt ház.* Átv. ért. minden hímzés, körülírás nélkül. *Pusztán kimondani az igazságot.*

PUSZTA-PÁTH, falu Pozsony m.; helyr. *Páth-ra*, —on, —ról.

PUSZTA-RAJTOLCZ, erd. puszta Doboka m.; helyr. *Rajtolcz-ra*, —on, —ról.

PUSZTÁS, (puszta-as) mn. tt. *pusztás-t* v. —at, tb. —ak. Pusztákkal bővelkedő. *Pusztás vidék.* *Fehérvármegyének alsó része pusztás.* V. ö. PUSZTA.

PUSZTASÁG, (puszta-ság) fn. tt. *pusztaság-ot*, harm. szr. —a. Elhagyott, laktalan, puszta vidék, tájék; több puszta egymás közelében. *Csongrád-megyei pusztaságok.* Továbbá, állapot, midőn valami ki van fosztva. *Verje meg a pusztaság.*

PUSZTA-SOMORJA, falu Mosony m.; helyr. *Somorjá-ra*, —n, —ról.

PUSZTA-SZÁNTÓ, puszta Nógrád m.; helyr. *Szántó-ra*, —n, —ról.

PUSZTA-SZEMES, falu Somogy m.; helyr. *Szemes-re*, —én, —ról.

PUSZTA-SZENTKIRÁLY, erd. falu Torda m.; helyr. *Szentkirály-ra*, —on, —ról.

PUSZTA-SZENTLÁSZLÓ, falu Szala m.; helyr. *Szentlászló-ra*, —n, —ról.

PUSZTA-SZENTMÁRTON, erd. falu Torda m.; helyr. *Szentmárton-ba*, —ban, —ból.

PUSZTA-SZENTMIHÁLY, falu Vas, erd. falu Doboka m.; helyr. *Szentmihály-ra*, —on, —ról.

PUSZTA-SZENTMIKLÓS, puszta Kolos m.; helyr. *Szentmiklós-ra*, —on, —ról.

PUSZTA-SZENTPÉTER, falu Szala m.; helyr. *Szentpéter-re*, —én, —ról.

PUSZTASZER, ALSÓ—, FELSŐ—, ÚJ—, puszták Csongrád m.; helyr. *Pusztaszer-re*, —én, —ról.

PUSZTATELEK, falu Szatmár m.; helyr. —telek-re, —én, —ról.

PUSZTA-TEREM, puszta Szatmár m.; helyr. *Terem-be*, —ben, —ból.

PUSZTA-TERES, puszta Nógrád m.; helyr. *Teres-re*, —én, —ról.

PUSZTATÓ, puszta Kolos m.; helyr. —tó-ra, —n, —ról.

PUSZTA-TOLD, puszta Bihar m.; helyr. *Told-ra*, —on, —ról.

PUSZTA-UJFALU, erd. falu B. Szolnok m.; helyr. *Ujfalu-ba*, —ban, —ból.

PUSZTA-UJLAK, falu Bihar m.; helyr. *Ujlak-ra*, —on, —ról.

PUSZTAVÁM, másképp: ONDÓD, falu Fejér m.; helyr. *Pusztavám-on*, —ra, —ról.

PUSZTÁZ, (puszta-az) önh. m. *pusztáz-tam*, —tál, —ott; par. —z. Pusztákat jár, vizsgál. *Pusztázó hadnagy.*

PUSZTA-ZÁMOR, puszta Fehér m.; helyr. *Zámor-ra*, —on, —ról.

PUSZTÍT, (puszta-ít) áth. m. *pusztít-ott*, par. —s, htn. —ni v. *ani.* Pusztává tesz, azaz, a rajtalevő, hozzávaló holmit elragadja, megsemmisíti, öszverontja. *Pusztítani az ellenség földét.* *Kipusztítani valakit minden vagyonából.* Továbbá eszközli, hogy valaki bizonyos helyről eltávozzék, s azt mintegy pusztán hagyja; irt, kiirt. *Pusztítani a zsványokat, farkasokat.* *Kipusztítani a kártékony férgeket.* *Pusztítani az erdőt.*

PUSZTÍTÁS, PUSZTÍTÁS, (puszta-ít-ás) fn. tt. *pusztítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mindennemű rongálás, ragadozás, mely által bizonyos helyet a rajtalevő, hozzávaló tárgyaktól megfosztanak; vagy, midőn valamit kiirtanak, megsemmisítenek. *Az ellenségi pusztítás elől elrejtteni holmit.* *A dögvész, éhség, tűz, víz sok pusztítást tesz.* *Az erdők pusztítását keményen megtiltani.* *Patkányok egerek pusztítására való szerek.* V. ö. PUSZTÍT.

PUSZTÍTÓ, PUSZTÍTÓ, (puszta-ít-ó) mn. tt. *pusztító-t.* Aki, vagy, ami pusztítani, fosztogatni, rongálni, irtogatni szokott. *Pusztító ellenség.* *Pusztító árvizek.* V. ö. PUSZTIT.

PUSZTÓL, (puszta-úl) régiesen am. pusztúl; l. ezt. PUSZTÓLAT I. PUSZTULAT.

PUSZTÓLTATIK, (puszta-úl-tat-ik) régiesen szenvedő ige, am. az egyszerű *pusztítottatik*, vagy csak *pusztúl*. „Minden ország önnön benne megoszlatott megpusztóztatik“ (desolabitur. Münch. cod. Máté XII.).

PUSZTÚL, PUSZTUL, (puszta-úl) önh. m. *pusztúl-t.* 1) Pusztává leszen, vagyis, elhagyott, fosztott állapotra jut. *Háborúban pusztulnak a faluk, földek.* *Mindenéből kipusztult.* 2) Eltakarodik. *Pusztuljatok innen.*

„Ember! valamerre, míg van idő, mozdulj;

A sors hadszekere, hallod, üvölt, — pusztulj!“  
Arany J.

3) Kivesz, kiirtás által megsemmisül. *Folytonos üldözés által pusztulnak a vadak.* *Pusztulnak az erdők.*

PUSZTULÁS, PUSZTULÁS, (puszta-úl-ás) fn. tt. *pusztulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami pusztúl. *Pusztulás ellen védeni az erdőt.* *Pusztulásra jutott faluk, vidékek.* *Vég pusztulás.* V. ö. PUSZTUL.



PUSZTÚLAT, PUSZTÓLAT, (puszta-úl-at) fn. tt. *pusztulat-ot*, harm. szr. —*ja*. Pusztulás elvont értelemben. „Ugyan megszomorodik ő megpusztulat-jában“ (in sua desolatione, Bécsi cod. Baruch IV.); „Nyissad meg te szemeidet, és lássad meg mű pusztólatonkat“ (desolationem nostram. Ugyanott Dániel IX.). „Es ő végezete pusztolat.“ (vastitas. Ugyanott).

PUTENDA, puszta Somogy m.; helyr. *Putendá-ra*, —*n*, —*ról*.

PUTJÁN, falu Szala m.; helyr. *Putján-ba*, —*ban*, —*ból*.

PUTKA-HELMECZ, falu Ung m.; helyr. *Helmecc-re*, —*én*, —*ról*.

PUTNOK, (1), fn. tt. *putnok-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Köznapi néven a ménták neméhez tartozó növényfaj, melynek szára hengerded, gyökerező; virágai gyűrűsek; levelei tojáskelek, tompacsipkés, kopaszok. Másképp szinte köznapi néven: *csombor*, *polj*, *köszvénymenta*, növénytani néven: *csombormenta*. (Menta pulegium).

A *csombor* nevet valószínűleg gyűrűs virágaitól kapta, melyek mintegy csomókat, csomót képeznek. Ezen alapfogalom nyomán a *putnok* rokon a csomót, bogyót jelentő *pota*, és *bod* *boda* szókhoz, mintha volna *potnok*, *bodnok*, azaz, *potás*, *bodos* (bogyós) növény. Innen *putnok* *démutká*-nak nevezik a thymus piperella növényt is, mert kocsányi sok virágúak, s egész csomagot képeznek.

PUTNOK, (2), mv. Gömör m.; helyr. *Putnok-ra*, —*on*, —*ról*.

PUTNOKDÉMUTKA, (putnok-démutka), köznapien: PUTNOKFŰ, (putnok-fű) ősz. főnevek. A *démutkák* (thymus) neméhez tartozó növényfaj; kocsányi sok virágú; levelei tojásdadok, tompák, kopaszok, inasak, épélők.

PUTOK, fn. tt. *putok-ot* v. *putkot*, harm. szr. —*ja* v. *putk-a*. Erdélyben am. párna, fejal, vánk. Rokon a tűzhelyen levő *puccok* szóhoz, mely szinte vánk. gyanánt szolgál a rá rakott fának. V. ö. PUCZOK.

PUTRA, fn. tt. *putrá-t*. 1) Sajátnemű halfaj, melynek nagy zömök feje, s aránylag igen kicsi teste van. (Cottus gobio). Alapértelménél fogva a dudoru nagy hast jelentő *potroh* szóhoz rokonítható. 2) Árnyékszék, vagyis tulajdonkép az árnyékszék alatt levő üreg, gödör. Elemzésére nézve l. PUTRI.

PUTRASZÉK, (putra-szék) ősz. fn. Tulajdonkép azon ülésre alkalmazott és kerekítkas pad, melyre a szükségét végező ember ráül. Szélesb ért. az egész házikó, vagy hajlék, melyet másképp általában *árnyékszék*-nek hívunk. Némely vidékeken a francia *boudoir* után: *budár*, és a latin *privata* (franciaul: *privé*) után: *perváta*.

PUTRI, (1), fn. tt. *putri-t*, tb. —*k*. 1) Földbe ástott üreg, melyben emberek laknak, melyeket még némely vidékeken, kivált pusztákon láthatni. *Putri-ban lakó szegény zsellérek, cigányok*. Néhutt: *burd*. l. PUTRA,

Véleményünk szerint e szóban az üreget jelentő *odor*, *udor* rejlik. Tudnivaló hogy némely *or* ar végzetű szók majd gúnyból majd némi kicsinylésből *ri* alakban átvetve használatnak, mint: *bodor* *bodri*, *czudar* *czudri*, *Andor* *Andri*, *Bandri*, *Gábor* *Gábri*, *Sándor* *Sándri*, stb. E szerint *udor*-ból képződhetett *udri*, s *p* előtéttel *puđri*, *putri*. És így az *adu*, *ođu*, *udu* szókhoz is rokon. Szabó D. a *putriszék*et, *potri* *oh-szék* szóval értelmezi.

PUTRI, (2), puszta Nógrád m.; helyr. *Putri-ba*, —*ban*, —*ból*.

PUTRISZÉK, (putri-szék) ősz. fn. L. PUTRASZÉK.

PUTTON, fn. tt. *putton-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Molnár A. szerint szük ért. a szőlősgazdák és borkezelők fa edénye. (Oenophorum). Szélesb. ért. háton hordozható hosszukás fa edény. *Puttonban hordani holmi árukat a piacra*. *Vizes putton*, melyben vizet hordanak. Rokon hozzá a vékony hangu *bödön*, ismét a vastag hangu *bodon*, a töiök *putu*, persa *pute*, *pota*, német *Butte*, *lütte*, orosz *botte*, francia *boute*, *boutte*, cseh *puđny*, görög *πίθος*, *βύζις*, *βούζιον*, héber *bath* stb.

PUTTONHORDÓ, (putton-hordó) ősz. fn. A szüretelőknél azon személy, ki a leszedett szőlőt puttonban a kádba hordja, másképp: *puttonos*. Szélesb ért. ki akármily jószágot puttonban hord.

PUTTONOS, (putton-os) mn. tt. *puttonos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aki puttont visel, hord. *Puttonos napszmosok a szüretben*. *Puttonos kofák*. *Két, három stb. puttonos bor*, melyet két, három stb. putton aszúval készítettek. Használtatik főnevel is, *puttonhordó* helyett, a midőn a tárgyeset: —*t*, tb. —*ok*.

PUTTYAN; PUTTYANT, l. PUTYTYAN; PUTYTYANT.

PUTY, hangutánzó elvont gyök, *puty-puruty*, és *putyóka*, *putyant* szókban.

PÜTY, egyik alkotó része *xerepüty* szónak; l. ezt.

PUTYÓKA, (puty-ó-ka) kicsiny. fn. tt. *putyókát-t*. 1) Gyermekjátéku sárból esbált, vájatos közepű golyócska, mely nyomás alatt vagy földhöz csapva elpukkan, szétbugygyan. Gyöke a hangutánzó *puty*, (bugy) a felfuvódás másod értelmével. 2) Halhólyag.

PUTYÓKÁZ, (puty-ó-ka-az) önh. m. *putyókáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Putyókával játszik.

PUTYPURUTY, a székelyeknél am. *puty-palaty*; l. ezt.

PUTYTYAN, (puty-u-an, puty-v-an) önh. m. *putytyan-t*. Szétbugygyan, elpukkan. V. ö. PUTYÓKA.

PUTYTYANÁS, (puty-v-an-ás) fn. tt. *putytyanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szétbugygyanás, elpukkanás.

PUTYTYANT, (puty-u-an-t, puty-v-an-t) áth. m. *putytyant-ott*, htn. —*ni* v. —*ari*, par. —*s*. Eszközli hogy valami putytyan,



PUTYTYANTÁS, (puty-u-an-t-ás, puty-v-an-t-ás) fn. tt. *putytyantás-t*, tb. —ok. Eszközlése annak hogy valami putytyan.

PUZDARÉK, I. PUSZDARÉK.

PUZDRA, fn. tt. *puzdrá-t*. Őseinknél azon félig lapos, félig homorú tok, melyben hátaikon nyilakat visel ek; máskép: *nyiltok*.

Gyökre nézve hasonló hozzá a csigát, kagylót jelentő *púzza*. Ha alapfogalomul azt vesszük, hogy a c iga tokos állat, a puzdra is tok, mely természeténél fogva öblös, és dudorú; tehát eredetileg azon szókkal rokoníthatjuk, melyekben a *pu po* gyök valami dudorút, felfujtat jelent.

PUZDRÉK, I. PUSZDARÉK.

PUZDURI, (pézdéri v. buzduri) mn. tt. *puzduri-t*. Indulatos, hirtelen buzduló, haragra lobbanékony. Erdélyi szó.

PÚZON, fn. tt. *púzon-t*, tb. —ok. Az idegen *Posaune*.

PUZSA, fn. tt. *puzsá-t*. 1) Nyálas héjas csiga. 2) Pulykát hívó és üző szó.

PÚZSA, fn. tt. *púzsá-t*. L. PUZSA, 1).

PUZSÉR, fn. tt. *puzsér-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Apró gyermekek serege. Némi gúnyt rejtő szó, mint a *csuhér, dőhér*. Rokon *poszadék* és *purde* szókhoz, s egyedül az utóbbira figyelemmel, úgy látszik, ennek átvett hangu módosulata, mintha volna: *purzsé*. Idegen nyelvekben csaknem egészen egyezik vele a persa *puzser*. V. ö. PURDÉ; és POZSADÉK.

PUZSU, PÚZSU, fn. tt. *puzsu-t*. L. PUZSA.

PÜCSI, a székelyeknél Kriza J. szerint am. borjú; általánosb nyelvszokással: *boczi*. *Me pücsi me!* (= ne boczi ne!)

PÜCSÖK, I. PRÜCSÖK.

PÜF, I. PUF.

PÜFFED, I. PÖFFED.

PÜFFESZKÉDIK, I. PÖFFESZKÉDIK.

PÜFÖG, (püf-ög) önh. m. *püfög-tem*, —tél, —ött. L. PUFOG.

PÜFÖK, (püf-ök) fn. tt. *püfök-öt*. Tájdivatosan am. pofók; l. ezt.

PÜFÖL, (püf-öl) áth. m. *püföl-t*. L. PUFOG.

PÜLÜ, fn. tt. *pülü-t*. L. PELE v. PÖLE.

PÜNKÖSD, fn. tt. *pümkösd-öt*, harm. szr. —je. Keresztények sátoros innepe, mely husvétől számítva ötvened napra esik, s melyen a hivek különösen azon isteni jelenet emlékét ülik meg, midőn a Szent Lélek tüzes nyelvek alakjában az apostolokra szállott. *Pümkösd vasárnapja*. *Pümkösd hétfő, kedd*. *Piros pümkösd napja*, minthogy ez időtájban a rózsák nyílnak.

„Nem anyától lettél,  
Rózsafán termettél,  
Piros pümkösd napján  
Hajnalba születél.“

Népdal.

Nevét az ötvenedik-et jelentő göröglatin *pentecoste* szótól vette (*πεντηκοστή* t. i. *ῥιμέρα* = ötvenedik

nap); valamint a német *Pfingsten*, svéd *pingest* stb is; minthogy húsvét után az ötvenedik napra következik. Mint látjuk, a svéd *pingest* hangokban legközelebb jár a magyar *pümkösd* v. némely kiejtés szerint *pümköst* szóhoz.

PÜNKÖSDHAVA, (pümkösd-hava) ős. fn. A polgári évnek ötödik hónapja (május), minthogy a pümkösd legtöbbször ezen hóban esik; máskép: *ötöd hó, tavaszutó*.

PÜNKÖSDHÉT, (pümkösd-hét) ős. fn. Hét, mely pümkösdvasárnaptól az utána következő szombatig tart. *Pümkösdhétre eső kántorböjt*.

PÜNKÖSDHÉTFŐ, (pümkösd-hét-fő) ős. fn. Pümkösdvasárnapot közvetlenül követő hétfő, mely szintén sátoros ünnep.

PÜNKÖSDHÓ, (Pümkösd-hó) I. PÜNKÖSDHAVA.

PÜNKÖSDI, (pümkösd-i) mn. tt. *pümkösd-i-t*, tb. —ek. Pümkösdöt illető, arra vonatkozó, akkor történő, létező stb. *Pümkösd i innepek*. *Pümkösd i rózsá*.

„Ékes viola nemzette,  
A pümkösd i rózsá szülte,  
Égi harmattal nevelte.“  
Népdal a szeretetről.

*Pümkösd i király*, *Pümkösd i királyság*, ideig óráig tartó hatalom, méltóság, bizonyos gyermekjátékban, midőn pümkösd innepén maguk közül egyet különösen fölékesítve királylyá neveznek, s versek éneklése között kíséretetik. Ilyen versek:

„Mi van ma, mi van ma? Piros pümkösd napja.  
Holnap lesz, holnap lesz a második napja.  
Jó legény, jól megfogd a lovad kantárát,  
Ne tépássza, ne tapossa a pümkösd i rózsát.“

*Pümkösd i táncz*, némely tájakon, nevezetesen Érsekújvár körül sajátnevi szertartással járó nyilvános, innepélyes táncz.

PÜNKÖST; PÜNKÖSTI, I. PÜNKÖSD, PÜNKÖSDI.

PÜSKI, falu Pozsony m.; helyr. *Püski-be*, —ben, —ből.

PÜSPÖK, fn. tt. *püspök-öt*, harm. szr. —e v. —je. A latin és görög keresztény egyház tana szerint, az apostolok utóda, s mint olyan, bizonyos város, vidék, megye, kerület, tartomány stb. kebelében lakó hiveknek főpapja, főpásztora, kinek lelki hatalma az egyházi kánonok szerint szabatosan meg van határozva. *Megyés püspök*, ki bizonyos kitűzött megyében főpásztorkodik. *Helyettes v. segéd püspök*, *Főszentelt püspök*, *Czimzetes püspök*, ki oly egyház-megye, vagy tartomány címét viseli, mely hajdan püspökség volt, de az idők viszontagságai miatt az lenni megszűnt, pl. Dulciniai, Belgrádi püspökök a római egyházban. (*Episcopus in partibus infidelium*). *Püspöknek kinevezni, főszentelni valakit*. A *püspök* bérnál, *áldozárokat szentel, pásztort körleveleket bocsát*.



A protestánsoknál, bizonyos kerületnek főpapja, másképp a latin után : *superintendens*.

A göröglatin *episcopus* után módosult idegen eredetű szó; mely a görögben felügyelőt jelent (épen mint a latin *superintendens*); az *episcopus*-ból származik a német *Bischof*, szláv *wiszkup*, török *pisbeg*, olasz *vescovo* is stb. Tájdivatosan : *pispek*. V. ö. ÉRSEK.

PÜSPÖK-ALAP, puszta Győr m.; helyr. *Alap-ra*, —on, —ról.

PÜSPÖK-BOGÁD, falu Baranya m.; helyr. —*Bogád-ra*, —on, —ról.

PÜSPÖKFALAT, (püspök-falat) ösz. fn. A baromfinak sült vagy főtt farsikja; néhutt másképp : *püspöksüveg*, alakjának némi hasonlósága miatt a *püspöksüveg*hez. A Balaton vidékén : *leányfalat*.

PÜSPÖKFALU, falu Nyitra m.; helyr. —*falu-ba*, —ban, —ból.

PÜSPÖK-HATVAN, falu Pest m.; helyr. —*Hatvan-ba*, —ban, —ból.

PÜSPÖKHELYÉTTES, (püspök-helyettes) ösz. fn. A püspök személyét v. képét viselő, némely püspöki teendőkkal megbízott a nélkül hogy valóságos püspök volna. (Vicarius episcopi).

PÜSPÖKI, (1), (püspök-i) mn. tt. *püspöki-t*, tb. —ek. Püspököt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó stb. *Püspöki cím*, méltóság, jog, hatalom, feloldás. *Püspöki javadalom*, nemesek. *Püspöki pálcza*, süveg. *Püspöki székhely*. V. ö. PÜSPÖK.

PÜSPÖKI, (2) mvárosok Bihar és Pozsony, faluk Trecsin és Vas m.; GYÖNGYÖS—, SZURDOK—, TISZA—, Heves, FÜLEK—, Nógrád, SAJÓ—, Gömör m.; helyr. *Püspöki-be*, —ben, —ból.

PÜSPÖKI-KERESZTES, 1. KERESZTES, 3).

PÜSPÖK-LADÁNY, 1. LADÁNY.

PÜSPÖKLAK, falu Baranya m.; helyr. —*lak-ra*, —on, —ról.

PÜSPÖKMEGYE, (püspök-megye) ösz. fn. Bizonyos határok közé szorított vidék, kerület, tartomány stb. melynek hivei egy püspök főpásztori gondjai és lelki hatalma alatt állanak. *Győri, pécsi, csanádi*, stb. *püspökmegye*. (Dioecesis).

PÜSPÖKÖS, (püspök-ös) mn. tt. *püspökös-t* v. —et, tb. —ek. Olyan mint a püspöké szokott lenni. *Püspökös életmód*.

PÜSPÖKÖSKÖDÉS, (püspök-ös-köd-és) fn. tt. *püspökösködés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Püspöki méltóság viselése.

PÜSPÖKÖSKÖDIK, (püspök-ös-köd-ik) k. m. *püspökösköd-tem*, —tél, —ött. Püspöki méltóságot visel.

PÜSPÖKPÁLCZA, (püspök-pálcza) ösz. fn. Pálcza, mint a főpásztori örködésnek, és hatalomnak jelvénye, melyet a püspök innepélyes szertartások alkalmával kezében hord, vagy maga mellett hordat. (Pedium pontificium).

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

PÜSPÖKSÉG, (püspök-ség) fn. tt. *püspökség-ét*, harm. szr. —e. 1) Püspöki méltóság, minden hozzá tartozó joggal, hatalommal együtt 2) Püspöki megye, kerület.

PÜSPÖKSÉGI, (püspök-ség-i) mn. tt. *püspökségi-t*, tb. —ek. Püspökséget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Püspökségi méltóság*, hatalom. *Püspökségi jószág*.

PÜSPÖKSÜVEG, (püspök-süveg) ösz. fn. 1) Különös szabásu magas süveg, melyet innepélyes szertartások alkalmával teljes diszbe öltözve viselnek a püspökök, továbbá más egyházi főszemélyek is, úgymint, az apátok és prépostok. A görög szertartásu püspökök süvege koronaalakú. 2) L. PÜSPÖKFALAT.

PÜSPÖK-SZENTLÁSZLÓ, 1. SZENTLÁSZLÓ.

PÜSTÖK, 1. PISZTÁCZ.

PÜSZ, természeti hangutánzó, 1. 1) PÜSZÖGET; 2) PRÜSZ.

PÜSZKE, 1. PÖSZKE.

PÜSZÖGET, (püsz-ög-et) gyak. áth. m. *püszöget-tem*, —tél, —étt, par. *püszöge-s*. 1) Mintegy „püsz püsz” hangon szólogat, biztat, menni sürget. „Mint a gyermeklovat nem csak püszögetni kell és simogatni, hanem, mikor kívántatik, vesszőzni, és ütögetni is kell.” (Pázmán Préd. 206. l.). Szabó D. szerint másképp : *piszeget*, *pi-seget*, *pisogat*, *siseget*, *sziszeget*. 2) Ugyancsak Szabó D. szerint azt is teszi : *ficzeréz*, *píperéz*, *csifráz*.

PÜSZÖGETÉS, (püsz-ög-et-és) fn. tt. *püszögetés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. 1) Biztató hangon menésre sürgetés. 2) Piperézés, cziczomázás. V. ö. PÜSZÖGET.

A P-ben van 4835 cikk.

## R.

R, kisdied alakban *r*, huszonkilenczedik betű a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában tizen-nyolczadik, kiejtve : *er* v. *err*. Erős, reszketeg hangot fejez ki, mely úgy képződik, ha az előre tolt nyelv hegye rázkodtatva a fogakhoz és inyhez verődik. A folyékony nyelvhangok osztályába tartozik, s legközelebbi szervrokona a maga nemében lágyabb hangzatu *l*, melylyel több esetben fölcserélődik, különösen a) midőn közvetlenül *l* következik utána, mint : *orló*, *olló*; *sarló*, *salló*; *tarló*, *talló*; *gyarló*, *gyalló*; *párlík*, *pállík*; *sárlík*, *sállík*; *serlő*, *sellő*; *csürlő*, *csüllő*; *berlér*, (berélő) *bellér*; *parlag*, *pallag*; b) közösebb szokás szerint némely másnemű szókban is, mint : *szurák*, *szulák*; *furánk*, *fulánk*; *terep*, *te-repédik*, *telep*, *telepedik*; *iromba*, *ilomba*; *csarít*, (cserje) *csalít*; *karingó*, *kalinkó*. Gyakran *s* előtt ehhez hasonlú, mint : *korsó*, *kossó*; *borsó*, *bossó*; *borstörő*, *bosztörő*; épen úgy, mint a latinban : *gero* törzsből *gersi* helyett *gessi*, *uro*-ból *ursi* h. *ussi*, stb.

Néha, valamint más betűk, úgy ez is vagy szokási önkényből, vagy hanyag kiejtéssel más szer-



vüekkel is cseréltetik, pl. *bűrök*, *büzök*, *nyurga*, *nyuzga* (nyulyga). Néha csak közbetét, mint : *csat-rangol*, *csatangol*, *izromban*, *izomban*, *piarcz*, *piacz*. Eredeti *l* helyett áll a *botránkozók*, *botorkál* (botlánkozók, botolkál) szókban. Kiknek hangszervei az *r* hangot kiejteni nem bírják, azok *l*, *v. j*, *v. v* hangot ejtenek helyette.

Midőn az *r*-nek a szó közepén ajak- vagy nyelvhegyi, különösen *d*, *t*, vagy torokhangok előtt kellene állnia, többször hátra ugrik, p. *ketrecz*, (ker-tecz); *fetrencz*, (ferteng); *vötröcze*, (vörtöcze); *petrencze*, (perdeneze), *hetre*, *setre*, (herte serte), *töprenkedik*, (törpenkedik), *csetres*, (csertes a sárt jelentő csér gyökből) stb.

A szók belsejében az *m* (om, ém, öm) képzők előtt, továbbá az *ny*, *k* és *g* előtt (szintén *o*, *é*, *ö* zárt önhangzók kíséretében) gyakran kiugratja az önhangzót, u. m. *orom*, (ormot); *ormos*, (ormoz); *korom*, *járom*, *csírom*, *szirom*, *verém*, *terém*, *köröm*, *űröm*; *torony*, *horony*; *burok*, *marok*, *murok*, *szurok*, *hurok*, *nyírok*, *torok*; *horog*, *férég*, *mérég*; t. i. rendszeren ha önhangzón kezdődő rag *v* képző járul a szóhoz; de mássalhangzón kezdődő rag vagy képző előtt soha sem, pl. *oromnak*, *oromba*, *oromtól*, stb. A szók végén zárt önhangzóval (*o*, *é*, *ö*) leginkább ha ajak-, torok-, vagy nyelvhegyi *d*, *t*, *gy*, *ty*, *z* hangok állanak előtte, s ha mássalhangzó nem érintkezik vele, szintén hangugrató, mint : *szobor* (szobrot, szobrok), *csuor*, *csupor*, *csöbör*, *éber*, *gyomor*; *csokor*, *czukor*; *iker*, *tükör*; *bodor*, *fodor*, *gödör*, *medér*, *nedér*, *szedér*, *vedér*; *bátor*, *lator*, *sátor*, *bugyor*, *pi-tyér*, *szatyor*, *ezér*, stb. A *r* hangnak ilyenén tulajdonsága más nyelvekben is megvan, p. a latin *pater*, *mater*, *frater*, *niger*, *piger*, *venter*, a német *wieder*, *nieder*, *Hunger*, a szláv *kmoter*, *brater* stb. szókban. Egyébiránt ezekben is részint a szokás határoz, mely szerint nem hangugratók : *komor*, *csömör*, *gömör*, *tömör*, továbbá a tulajdonnevek, p. *Czobor*, *Fodor*, *Odor*, *Csupor*, *Csutor*, *Czuczor*, stb. részint a kiejtés folyékonyága, mely több mássalhangzók torlódását nem tűri, miért nem hangugratók ezek és ilyenek : *gondor*, *göndör*, *csombor*, *undor*, *henger*, *tenger*, *ember*, kivéven némely kicsinyezők, mint : *Bandor*, *Bandri*; *Sándor* *Sándri*; *kondor*, *kondri*, továbbá *czondra*, *czandra*, *sandra*, *ontra*, s némely másokat, melyek kiejtése t. i. öszverántva sem nehéz.

Mint gyökhang általában erős, légrázó, reszketeg hallmat utánoz számos szókban; különösen a) *ráspol*; *reb*, *rebeg*; *reccs*, *recseg*; *rep*, *reped*; *resz*, *reszel*; *rety*, *retyeg*; *rek*, *rekeg*, *reked* (raucus fit); *récze*, *rez*, *rezeg*; *rá*, *riad*, *rian*, *rimáncodik*, *rikács*, *rikolt*, *rikkan*, *rigó*; *rigyet*, *rityeg*, *rittyen*; *rivall*, *rivalkodik*; *riszál*; *rob*, *robaj*, *robog*, *robban*; *rokkán*; *rop*, *ropog*, *roppan*; *roty*, *rotyog*; *roz*, *rozzan*; *röf*, *röfög*, *röffen*; *röh*, *röhög*; *rököl*; *röptül*; *rözgölgdik*, *rözödik*; *ruca*, stb. Ide tartoznak még, melyekben az *r* alaphangot más hangok is előzik meg, mint : *bar-czag*, *bar-bora*, *bur-okkol*, *bor-dó*, *ber-bitél*, *ber-nyákol*, *for-ty* (for-

tyan); *forr*, *mor-og*, *por-cz*, *porcz-og*, *pör*, *pör-öl*, *varty-og*, *varcz-og*, *csér-ég*, *csér-dít*, *csur-og*, *csur-dít*, *dör-ög*, *dör-dül*, *dor-omb*, *dör-ömb*, *dör-mög*, *durr-og*, *hör-ög*, *surr-an*, *sercz-eg*, *szorty-og*, *ter-e fer-e*, *ter-e tur-a*, *tir-iesel* (ter-écsel), *tur-ha*, *zör-ög* stb. igen nagy számmal. Továbbá az emberi kedély- és indulathangok, melyek erős *r* hanggal törnek ki, mint : *har-ag*, *ir-igy*, *kár-omol*, *kor-hol*, *hur-it*, *dér dúr*, *rig-olya*; *ör-öm*, *röh-ög*, *ri*, *ürg-alom*, *irt-ózik*, stb.

b) Oly gyökszók alaphangja, melyek némi erőszakkal, s többször *r* hanggal járó *rontást*, *metszést*, *vágást* fejeznek ki, milyenek : *rab*, *rabol*, *ragad*, *rág*, *ránt*, *ráz*, *redv*, *rés*, *rész*, *rifol*, *riad*, *ribál*, *ripacs*, *rohad*, *rojt*, *rost*, *rom*, *rongy*, *ront*, *roskad*, *ró*; *ar* (arat), *ár*, (ártány, ármány, bárd, dárda, nyárs), *er* (ernyed), *ír*, (irt, irkál), *or*, (ort, ortovány), *ör* (öröl), *dar* (dara, darab), *gyar* (gyarat), *ger* (gerely, gereben, gereblye), *her* (herkél, herdel, herél), *nyér* (nyirkál), *csor* (csoroszla), *dor* (doroszló, doroszol), *hor* (horhol, horny, horp, horpad), *kor* (korhol), *mor* (morzsa), *dör* (dörgöl, dörzsöl), *tör* (török), *fúr*, *für* (fűrész) stb.

c) Oly gyökszók alaphangja, melyek (ropogással, recsegéssel járó) tüzet, égést, és tüzzint, illetőleg vöröset jelentenek, mint : *ragy* (ragya, ragyog), *rák*, *rát* (rátotta), *reg* (regvel), *rez* (reznek), *rény* (rátotta), *ris* (riska azaz vörös tehén, ökör), *rozs* (rozsa), *ró* (róka, rózsa), *rő* (rőt); előtéttel : *par* (parázs, párol), *tar* (tarjag), *zsar* (zsarat), *pér* (pérnye, pérzsel), *pör* (pörgöl, pörzsöl), *ger* (gerjed), *gyer* (gyertya, gyertyán), *pir* (piros, pirit, pirók), *vör* (vörös, vörheny) stb.

d) Erős mozgásra, különösebben aa terjedésre vonatkozik ezekben : *ár*, *ér*, *er* (ered), *ír* (irány, iramlik); *t* előtéttel : *ter* (terít terül), *terj* (terjed, terjeszt), sőt magára a terjedtségre is : *tár*, *tér* stb. bb) forgó, keringő mozgásra ezekben és ilyenekben : *rem* (remeg), *resz* v. *rez* (reszket, rezeg), *űr* (űrög, fűrög), *ber* (bereg), *fér* (férég), *pér* (pérég, pördül, pereszlen), *par* (parittya), *for* (forog, fordúl, forr, forrong), *gar* (garat), *gör* (görbe), *ker* (kerül, kereng, kerge) stb.

e) Oly szók elő- vagy alaphangja, melyek valami magasat, emelkedettet jelentenek, mint : *ra* (ház-ra, rak), *or* (orj, orom), *hór* (hóri), *gór* (góré), *mar* (marj, mart), *tar* (tarkó), *szár* (szaru, szarv), stb.

Az *r* gyökhang szók igen nagy része rokon-ságban áll a hasonló gyökök altáji és árja nyelvcsaládhoz tartozó szókkal, mit részletesen az egyes cikkek alatt olvashatni.

—R, (illetőleg -AR, -ÁR, -ER, -ÉR, -ÉR, -OR, -ÖR) mint képző igen nagy szerepet viszen nyelvünkben, miről I. Előbeszéd 144. l.

—RA, vékonyhangon : *-re*, névmódosító helyrag, mely helyszinre, tetőre, magasságra vonatkozik, innen különösen *felható rag* a neve; s mennyiben a *hova?* kérdésre felel meg, jelent azokra való fölfelé irányzást, azok fölébe indulást, mozgást, helyezke-



dést, valaminek felső részére tevést, csinálást stb. pl. *Fára* szálló madár. *Háztetőre* rakott gólyafészek. *Karókra* épített ház. *Vállra* vetni a zsákok. *Szegre* akasztani a ruhát, *polczra* tenni az edényeket.

Mint magasságra, fölszínre vonatkozó, családi rokonságban áll azon *r* gyökhangú szókkal, melyek valami magasat, emelkedettet, fölfelé nyúlót jelentenek, mint *orr*, *orj*, *orom*, *óriás*, *hóri*, *árbóc*, *rak*.

Szélesb ért. jelent különféle irányu helyszin fölé mozdulást, pl. *jobb-ra*, *bal-ra*, *elő-re*, *hát-ra*, *csá-ra*, *hajsz-ra*, *tüled-re*, *hozzád-ra*, *mély-re*, *magas-ra*, *kelet-re*, *nyugot-ra*, *közel-re*, *távol-ra*, *er-re* (ez-re) *ar-ra*, (az-ra). Időszakra, mintegy bizonyos események alapjára vonatkozólag : *Jövő-re*, *más idő-re*, *esztendő-re*, *máskor-ra*, *tél-re*, *nyár-ra*, *ősz-re*, *tavasza-ra* *halasztani valamit*; *örök-re* *elmaradni*; *több nap-ra*, *hó-ra* *elutazni*.

Átv. ért. különféle viszonyokban használja a nyelvszokás, nevezetesen oly igékkel, melyek hatása bizonyos tárgyra irányzódik, midőn az illető tárgy az ige hatásának mintegy alája van vetve, ilyenek a) érzékek működésével valamire irányzók : *égre tekint*, *földre néz*, *a nyájra vigyáz*, *a hegyekre lát*, *a szóra figyel*, *füled*, *hallgat*, *erre nézve*, *arra nézve*. b) kedélyi működéssel irányzók : *boszorkodik*, *haragszik*, *nehéztel valakire*; *irigykedik*, *agygarkodik* *vettélytársára*; *rangra*, *hivatalra vágyakodik*. c) lelki szellemi működéssel : *másra gondol*, *a multakra visszaemlékezik*; *magára érti a példát*; *bámul*, *mint borjú az új kapura*. d) erkölcsi működéssel : *jóra ösztönöz*; *rossza csábít*; *becsületre tanít*; *eszére tér*; *vigyázatra*, *ovakodásra int*; *tette batorít*; *égre*, *földre esküszik*; *becsületére fogadja*, *igéri*; *büntetésre*, *halálra ítélt*; *szivére beszél valakinek*; *lelkére köti*. stb. e) A Tatrosi codexben előjön „szerént” helyett : „Ne akarjatok ítélnetek orczára” (secundum faciem; Károlinál : „Ne ítélnetek külső ábrázat szerént.” Tárkányinál : „Ne ítélnetek külszín szerént.” János evangy. VII.). A Debreczeni Legendáskönyvben pedig *ra*, *re* nézve helyett. „E<sup>h</sup> velágnak szeretői erősek ez földiekben, de<sup>h</sup> kórok a mennyieikre” (Toldy F. kiadása 12. lap.).

Személyragozva : *rám* (ra-am), *rád* (ra-ad), *rá* (ra-a) v. *rája* (ra-j-a), *ránk*, *rátok*, *rájok*. Mennyiben a vékonyhangu *re* vétetik alapul, ebből lesz elsőben *re-á*, s ebből ismét szokásban vannak : *reám*, *reád*, *reá* v. *reája*, *reánk*, *reátok*, *reájok*; a székelvényknél : *riám*, *riád*, stb. V. ö. REÁ.

A helynevek ragozásában e kérdésekre : *hová?* *hol?* *honnan*, az első kérdésre felelő *ra*-val (re-vel) ragozási viszonyban állanak az *on* (én, ön) és *ról* (ről), pl. *Budá-ra* *Pest-re*, *Budá-n* *Pest-en*, *Budá-ról*, *Pest-ről*. Minthogy pedig a nyelvszokás a fentebbi kérdésekre a helynevek után *ba* *be*, *ban* *ben*, *ból*, *ből* ragokat is használ : ennél fogva jelen cikk alatt mindkét neműeket együtt tárgyaljuk.

Ha valahol, itt gyakorolja nyelvünk, amit Horácus a nyelvszokásról mond : „Quem penes arbitrium est et jus, et norma loquendi.” Mi szerint az majd

az egyik majd a másikféle ragozást tájdivatosan az általános szokástól eltérőleg is használja, úgy hogy eljárását különösen a magyar birodalmi helynevekben sokszor csak azon vidékbeliek ismerik. Tájékozásul és közönséges szabályul a következőkre figyeljünk. Minden helynév, mint olyan, jelent bizonyos határok közé foglalt területet, illetőleg a rajta lévő épületek, telepítvények stb. öszvegét, melyeket kétféle viszonyban lehet tekinteni, a) mennyiben valamely határkörön belül léteznek, vagyis a kívül fekvő térségre nézve *belsőséget*, *belsőtelket* képeznek, b) mint csupán *térfölületet*, *talapot*, melynek színe fölött valami létezik. Tehát akár egyiket, akár másikat tűztük ki czélul, mindig ugyanoda jutunk, illetőleg ott vagyunk, vagy onnan indulunk, p. *Eger-be* megyek, = azon területi kör belsejébe, melyen Eger fekszik, *Miskolcz-ra* megyek = azon terület színére, mely fölő Miskolcz városa épült. A hely *belsejére* vonatkozó ragok : *be*, *ba*; *ben*, *ban*; *ből*, *ból*; a hely *fölszínére* vonatkozó : *ra*, *re*; *on*, *én*, *ön*; *ról*, *ről*.

Az első rendűeket szabályosan fölveszik a) a világrészek, birodalmak, országok, tartományok, kerületek, vidékek, vármegyék, székek, szigetek, körök, erdők, ligetek nevei, pl. *Afrikába*, *Angliába*, *Tirolba*, *Bácskába*, *Kunságba*, *Szabolcsba* (megyébe), *Tolnába* (megyébe), *Pestbe* (megyébe), *Marosszékre*, *Kővár vidékébe*, *Csalóközbe*, *Csepelbe*, *Bakonyba*; b) a külföldi városok s más helységek nevei általán p. *Párisba*, *Londonba*, *Madridba*, *Drezdába*, *Lipcsébe*, *Berlinbe*, *Bécsbe*, *Linczbe*, *Olmüczbe*, *Lembergbe*; c) az *m*, *n*, *ny*, végzetű magyar birodalmi, illetőleg erdélyi s horvátországi helynevek rendesen, pl. *Veszprémbe*, *Komáromba*, *Sopronba*, *Debreczenbe*, *Berénybe*, *Surányba*, *Párkányba* stb. d) az *i* végzetűek közébb szokás szerint : *Keszibe*, *Bugyiba*, *Harasztiba*, *Büssübe*.

A többi mássalhangzóval és önhangzóval végződő helynevek részint országos, részint tájbeli szokás szerint inkább a másik nemű ragokat veszik fel; ámbár ezekben sok a kivétel, midőn tájéjtésileg ugyanazon végzetűek, s néha ugyanazon nevek is majd így, majd amúgy ragoztatnak, pl. *Vereb-re* és *Zágráb-ba*, *Óhaj-ra* (Nyitrában) és *Tokaj-ba*, *Szikszóra* és *Kállóba*, *Pápá-ra* és *Tatá-ba*, *Óvárra* és *Érsekujvárra*, *Vásárhelyre* és *Újhelybe*, *Megyerre* és *Egerbe*, *Pirba* és *Igarra*, *Debreczenbe* és *Tetétlenre* stb. Régebben nem mindenkor volt így a gyakorlat, pl. Szalay Ágoston gyűjteményében egy 1547-iki levélben olvassuk : „Kérlek jöjj Pozsonyra” (a mai „Pozsonyba” helyett). A régieknél általában *ra*, *re* helyett igen gyakran találjuk a *vá* *vé* ragot is (melyet *ho-vá* szóban ismerünk) pl. *Sopronná* (= *Sopronvá*), *Terebessé*, *Pécsesé*. (Ugyanazon gyűjteményben).

Amely nevek vármegyét és várost jelentenek, mint főntebb is érintők, első mineműségben *ba-be*-vel stb. ragoztatnak, a másodikban pedig a főntebb említett mód szerint, pl. *Nyitrában* (megyében) *bir* s



Nyitrán lakik; Tolnában utazván Tolnában megállott; Csongrádon, sőt egész Csongrádban mind magyarok laknak. Hasonlóan különböznek: Barsban, Barson; Baranyában, Baranyán; Hevesben, Hevesen; Csanádban, Csanádon; Pestben, Pesten; Varasdban, Varasdon; Hunyadban, Hunyadon, s némely mások. Az *m*, *n*, *ny*, végzetű helységek s városok, mint fentebb láttuk, *ba* stb. ragokat vévén föl, itt a vármegyei nevek helyragozásával összeütnek, ilyenek: Veszprém, Komárom, Pozson v. Pozsony, Moson, Sopron, Trencsén; melyek tehát mindkét minemiségben egyféleképp ragoztatnak.

RÁ, (ra-a v. ra-j-a) igekötő. 1) Fölé, fölébe, tetejére valaminek; mely esetben a viszonynév szintén felható ragot kap. Ráléptél a lábamra. Ráülök a lóra, székérre. Rátette a kezét a vállamra. Rányomta a pecsétet a levélre. 2) Némi erkölcsi, szellemi fel-sőbbiségre vonatkozik ezekben és ilyenekben: Ráadja magát a munkára. Ráveti fejét a veszedelemre. Rábirja, rábeszéli társait bizonyos vállalatra. Emlékezem rá, hogy, stb. Nem érek rá, de te ráérsz. Rásegítették, amit keresett. Rátermett azon életmódra, melyet választott. Rápirított a hányakodóra. Más kiejtéssel: reá, a székelvényknél: riá is. Részletesebben l. —RA, névrag.

RAAD, (olvasd: RÁD) falu Zemplén m.; helyr. Raad-ra, —on, —ról.

RAÁD, falu Baranya m.; helyr. Raád-ra, —on, —ról.

RÁAD, (rá-ad) ősz. áth. 1) Bizonyos adományhoz, osztalékhoz, mértékhez toldalék, vagy pótlás, vagy fölösleg gyanánt valamit hozzáad, s mintegy a többinek fölébe tesz. Az ígért bérre egy-két forintot ráadni. A kofa jól megmérte, rá is adott. Adjon rá még egy két szemet. 2) Ruhaneműt felad, fölvet valakire. Ráadni valakire a köpenyt. Add rá azt a bundát, mert hideg van. 3) Mondjuk szentségekről, melyeket az illető egyházi személy szent kenet által ad fel. Ráadni valakire a keresztséget, bérmládat, utolsó kenetet, egyházi rendet. 4) Valamire elszánja magát, valamit szokásává tesz. Ráadni magát a katonai életre. Ráadta magát az ivásra.

RÁADÁS, (rá-adás) ősz. fn. Sajátlag cselekvényt jelent, midőn t. i. valaki vmít vmire v. vkire ráad. Azonban divatos értelemben ráadat helyett használtatik, s jelent pótlékot, toldalékot, járandóságon fölül való adományt, melyet mintegy a többi fölé tesznek, pl. az áruk mértékében. Száz almához két alma ráadás. Különösen így nevezik a telkek kiosztásánál a rendes mennyiséghez, pl. egészshelyhez toldott darab földet, rétet. Minden egészshelyhez egy holdnyi ráadás. Felszántani a ráadást. Néhutt összevevőva ejtik: rádds.

RÁADAT, (rá-adat) ősz. fn. L. RÁADÁS.

RÁAKAD, (rá-akad) ősz. önh. 1) Amit keresett, megtalálja, rájön. Ráakadni az eltévelyedett juh-ra. Bár mint keresem, nem akadhatok rá. Emberére ráakadt. 2) Valamely ragadás, bojtorkodó test egy

másikba fogódzik, s rajta marad. A juhok gyapjára a bojtorkján ráakad. V. ö. AKAD.

RÁÁLL, (rá-áll) ősz. önh. 1) Valaminek fölébe, tetejére áll. Ráállni a székre. 2) Átv. beleegyezik valamibe. Amit végeztek, én is ráállok. Csak bizonyos föltételek alatt állok rá.

RÁÁMÚL, (rá-ámúl) ősz. önh. Szemei csudálkozás miatt mereven állanak valami fölött. Ráámulni valamely különös látványra. V. ö. ÁMÚL.

RAB, fn. tt. rab-ot, harm. szr. —ja. 1) Szoros ért. erőszakkal elfogott, szabadságától megfosztott ember, kit a hatalmaskodó úgy tekint mint árut, nem mint személyt, rabszolga. Rabokkal kereskedni. Rabokat vásárolni. 2) Hadi fogoly, kit az ellenfél hatalmába kerített. A rabokat kiváltani, kicserélni. Rabul az ellenség kezébe jutni. 3) Személy, ki a törvénykezési szabályok szerint börtönben tartatik, vagy már a börtönre el is ítéltetett, és ott fogva van. Nehéz vasra ítelt rabok. Kibocsátani a rabokat. Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok, a jó isten tudja, mikor szabadulok. (Népd.). Nem mind bűnös aki rab. (Km.). 4) Átv. erkölcsi ért. kinek szabad akaratát holmi szenvedélyek fékezik, ki azt kénytelen tenni, mire bizonyos körülmények szorítják. Vágyak, szenvedélyek, nagyravágyás rabja. Némely úr saját szolgájának rabja. A bűnös az ördögnek rabja. Ha rab (szerelmes) lettél, türd békével. (Km.).

E szóban, amennyiben 'rabol' is innét ered, az erőszakos fosztás alapfogalma rejlik, s végső gyök-eleme az *r* hang, mely általában erőt jelent (l. R betű); legközelebbi rokonai a *ragad* és *ránt*; hang-áttétellel ide sorozható ármány is. Egyezik vele legközelebb a persa *rabon* (Beregszászi), pehlvi *repha*, *repia* (ugyanaz), a szláv nyelvekben: *rob* (Dankovszky); továbbá gyökökben a latin *rapio*, *rapina*, áttétellel: *privo*, hellén *ἀρπ-ἀρ-ω*, *ἀρπ-αγ-ή*, francia *ravisser*, *dé-rober*, német: *raffen*, *rauben*, persa *rub-aden*, arab *rabaa*, finn *rappaan* és *riöven* (rabolok), raadan és raatelen (ragadok).

RÁBA, fn. tt. Rábá-t. Folyóvíz neve, mely Stájerországban ered, s Győr városánál a Dunába ömlik. Nagy-, Kis Rába. Több helységek nevezetnek róla Vas, Sopron és Győr m. mint Rába-Bogyoszló, Rába-Csanak stb. melyeket l. saját rovataik alatt.

RÁBAKÖZ, ősz. fn. Vidék Sopron vármegyében, mely a nagy és kis Rába folyók között fekszik.

RÁBÁMÚL, ősz. önh. l. RÁÁMÚL.

RABÁROS v. —ÁRUS, (rab-árus) ősz. fn. Kereskedő, ki szoros értelemben vett rabokkal, mint árukkal üzérkedik. V. ö. RAB.

RABASSZONY, (rab-asszony) ősz. fn. Asszony, ki rabságban szenved, különösen börtönre ítelt asszony; másképp: *rabnő*.

RABBI, (héber szó, רַב mellék- v. főnévtől, melynek jelentése: sok; sokaság; idős; mester; s 'rabbi' sajátlag am. mesterem); fn. tt. rabbi-t; Héber tanítók v. papok neve.



RABCSA, falu Árva m.; helyr. *Rabcsá-ra*, —n, —ról.

RABCSICZE, falu Árva m.; helyr. *Rabcsiczé-re*, —n, —ról.

RÁBCZA, (Ráb-cza) fn. tt. *Rábczá-t*. A sopronmegyei Hanságban eredő iszapos és fekete vizű folyó, mely Győrnél a Dunába ömlik.

RÁBÉ, NAGY—, KIS—, faluk Bihar m.; helyr. *Rábé-ra*, —n, —ról.

RABÉLET, (rab-élet) ösz. fn. 1) Rabságban, különösen rabszolgaságban töltött élet. 2) A rabéhoz hasonló életmód, mely a szabadságot korlátozó, némely kellemetlen teendőkkel van összekötve. *Sokan a hivataloskodást rabéletnek tekintik.*

RABELMŰ v. —ELMŰ, (rab-elmű) ösz. mn. Szolgai gondolkozása, és érzelmű, kinek a valódi szabadságról, függetlenségről fogalma nincs.

RABELMŰLEG v. —ELMŰLEG, (rab-elműleg) ösz. ih. Szolgai gondolkozásmóddal.

RABELMŰSÉG v. —ELMŰSÉG, (rab-elműség) ösz. fn. Szolgai, alacson, elvetemült gondolkozásmód.

RÁBÉREL, (rá-bérel) ösz. áth. Pénzzel, adománnyal, vagy csak ígérettel is ráveszen.

RÁBESZÉL, (rá-beszél) ösz. áth. Különféle okok felhozása, de kivált a kedélynek megindítása által valakit rávesz, rábír valamire. *Rábészelt bennünket, hogy vállalatában részt vegyünk.*

RÁBESZÉLÉS, (rá-beszélés) ösz. fn. Az izgatásnak, ösztönözésnek azon neme, midőn valakit nem annyira az észhez szólva, mint a kedélyre hatva rávesznek, hogy valamit tegyen. Különbözik tőle az okoskodási meggyőzés.

RABFIÚ, (rab-fiú) ösz. fn. Családa köréből erőszakkal elragadt, s rabszolga gyanánt tartott fiú; továbbá, rabszolga fia.

RABHÁZ, (rab-ház) ösz. fn. I. FOGHÁZ.

RABI, (rab-i) mn. tt. *rabi-t*, tb. —ak. Rabot illető, arra vonatkozó; rabmunkához hasonló. *Rabi szolgálat, állapot, inség. Rabi fordítás. (Rájnis).*

RABIGA, (rab-iga) ösz. fn. A régieknél, nevezetesen, rómaiaknál jelvényes iga, mely alatt a hadi foglyoknak át kelle bujniok, meghódulásuk jeléül. Innen a *subjugo* (megigázom) kifejezésnek eredeti értelme. Átv. ért. azon teher, nyomás, sanyarúság, melyet a rabnak szenvednie kell; máskép: rabláncz. *Rabigában szenvedni; rabigát viselni; lerázni a rabigát.* „Majd töröktől rabigát vállainkra vettünk.” (Kölcsy).

RABILAG, (rab-i-lag) ih. Rab módjára. *Rabilag élni, dolgozni.*

RÁBÍR, (rá-bír) ösz. áth. Ösztönzés, biztatás, rábeszélés által mintegy erőszakosan bizonyos tette, vállalatra, merényre, stb. rávesz valakit. *Igéretekkkel, nógatással rábirtam őt; hogy... Nem voltam képes rábírni őt, hogy veszélyes szándékáról lemondjon. Rábírni valakit barátságos egyezkedésre.*

RÁBIRIK, (rá-birik) személytelen k. A székelvényknél divatos értelemben: *rábírik valamely jószág* am. örökségül rájut, rámarad, birtokába kerül. Id. Mándy Péter szerént mondják ezt is: *rábírik a teher*, azaz reá háramlik. V. ö. BÍRIK.

RÁBÍZ, (rá-bíz) ösz. áth. Mint jó hitű, becsületes embernek általad valakit, v. valamit, hogy gondja legyen rá, hogy öröködjék fölőtte. *A gyermeket a nevelőre, a házat hű szolgára, a pénzt hiteles emberre rábízni. Nem tanácsos a titkot rábízni mindenkire. Oly gyanakodó, hogy senkire sem bíz semmit. Amit rám bíztál, megteszem.*

RABKÖNTÖS, (rab-köntös) ösz. fn. A rabokra adatni szokott durva köntös.

RABLÁNCZ, (rab-láncz) ösz. fn. Láncz, melyel a rabok kezeit, lábait öszvefűzik. *Rablánczot viselni, csörgetni.*

„Sötét rabláncz csörög kezemen, lábamon,  
Bübájos rózsaláncz a bal oldalamon.”  
(Lisznyai).

Átv. ért. különösen költői nyelvben, minden, mi a szabadságot korlátozza, mi bizonyos tárgyhöz kötve tart.

RABLÁS, (rab-ol-ás) fn. tt. *rablás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Más jószágának erőszakos (t. i. egyszersmind a személyen is elkövetett sérelemmel együtt járó) elragadása, elpusztítása. Különbözik a lopás. *Rablásból élő vad népek, utonállók. Szabad rablást engedni a katonáknak.* V. ö. RABOL.

RABLAT, (rab-ol-at), régiesen pl. Zvonaries-nál am. raboltat.

RABLEÁNY, (rab-leány) ösz. fn. Rabszolgaságban szenvedő leány. Általánosabban: *rabnő*.

RABLÓ, (rab-ol-ó) mn. és fn. tt. *rabló-t*. Aki más vagyonát erőszakkal elragadja, elpusztítja, milyenek az utonállók, a tengeri kalózok, a puszták vad népei, stb.

RABLÓBANDA, (rabló-banda) l. RABLÓCSAPAT.

RABLÓCSAPAT, (rabló-csapat) ösz. fn. Több rablóból álló csapat, szokottan: *rabló banda*.

RABLÓCZINKOS, (rabló-czinkos) ösz. fn. Valamely rabló bandában részvevő.

RABLÓCZINKOSSÁG, (rabló-czinkosság) ösz. fn. L. RABLÓCSAPAT.

RABLÓFAJ, (rabló-faj) ösz. fn. Faj v. fajzat, mely már nemzetségénél fogva a rablókhoz sorozható.

RABLÓFŐNÖK, (rabló-főnök) ösz. fn. Főnöke, vezére a több tagból álló rablócsapatnak.

RABLÓGYILKOSSÁG, (rabló-gyilkosság) ösz. fn. Gyilkossággal elkövetett rablás.

RABLÓHAJÓ, (rabló-hajó) ösz. fn. Tengeri kalózok hajója, kik a tengeren szállított árukat elragadják, s az elfogott személyeket rabjaikká teszik.

RABLÓI, (rab-ol-ó-i) mn. tt. *rabló-i-t*, tb. —ak. Rablóra vonatkozó. Rablótól eredő. Rabló módjára



erőszakoskodó. *Rablói élet. Rablói útonállás. Rablói cselekvény, rablói megtámadás.*

**RABLÓJÁRAT**, (rabló-járat) ösz. fn. 1) Járóhelye, 2) rablás végett szétkalandozása a rablóknak.

**RABLÓNÉP**, (rabló-nép) ösz. fn. Egész nép, sokaság, mely nagy részben mások kirablásából él; mint némely régi barbárnépek. Különösebben avn. rablócsapat.

**RABLÓTÁRS**, (rabló-társ) l. **RABLÓCZINKOS**.

**RABLÓVÁR**, (rabló-vár) ösz. fn. Vár, melyből (a régi időkben) ki-kitörték s másokat (kivált békés utasokat, kereskedőket, szomszéd helyeket, városokat) megraboltak.

**RABLÓVEZÉR**, (rabló-vezér) l. **RABLÓFŐNÖK**.

**RABMUNKA**, (rab-munka) ösz. fn. Nehéz, szolgai munka, melyet a rabok által tetetni szoktak, milyen a sánczra ítélt raboké, vagy a szoros ért. vett rabszolgáké.

**RABMŰ**, (rab-mű) ösz. fn. 1) Rab készítette mű. 2) L. **RABMUNKA**.

**RABNÉ**, (rab-né v. —neje) fn. tt. *rabné-t*. Rabszolga felesége.

**RABNŐ**, (rab-nő) ösz. fn. Rabszolgaságban szenvedő nőszemély, rabszolga asszony. Különbözik: *rabné*.

**RABOL**, (rab-ol) áth. m. *rabol-t* v. *rabl-ott*, htn. —ni v. *rabl-ani*. Másnak vagyonát nyílt erőszakkal elragadja, pusztítja. *Rabolnak az útonálló zsiványok, a kalózok. Az ellenség rabolja a várost. Mindenét elrabolták. Kirabolni a pénztárt, a boltokat. Embereket rabolni*, am. elragadni, s rabszolgákká tenni. Igeköttökkel: *elrabol, kirabol, megrabol*.

**RABOLÁS**, l. **RABLÁS**.

**RABOLTAT**, (rab-ol-tat) miv. m. *raboltat-tam*, —tál, —ott. Eszközli, meghagyja másnak vagy másoknak, hogy raboljanak. *Az ellenség fővezére mindenünket elraboltatta.*

**RÁBORÍT**, (rá-borít) ösz. áth. Öblös edényt, eszközt úgy fordít valami fölé, hogy szájával le, fenekével fölfelé álljon. *Teknőt, kast, kádat ráborítani valamire. A gyermek ráborítja sípkáját a lepkére, hogy megfogja. Továbbá, az öblös tartalmát ráönti, rádönti valamire. Ráborították a csávé, a moslékot. A tintát ráborítani a beírt papírra. Szélesb ért. takaró gyanánt ráterít valamit. A fürdő személyre a lepedőt ráborítani. V. ö. BORÍT.*

**RÁBORÍTÁS**, (rá-borítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit valamire vagy valakire borítunk.

**RÁBORSOL**, (rá-borsol) ösz. önh. 1) Sajátlag am. valamire borsot hint. 2) Szokott és átv. ért. valakinek valamely szemrehányással bosszúságot szerez, valaki orra alá borsot tör; másképen: *rásóz*.

**RÁBORT**, falu Vas m.; helyr. *Rábort-ra*, —on, —ról.

**RÁBORÚL** v. —BORUL, (rá-borúl) ösz. önh. Valamely öblös száju test fenekével fölfelé fordulva ráfekszik, ráterül valamire. *A megrántott madarász-háló ráborúl az alája gyúlt madárseregére. Szélesb ért. takaró, fődél gyanánt ráterül, ráfekszik. Ráborulni a koporsóra. Az árvíz ráborúl a sík mezőre. Ráborult, és keservesen sirt. Örömeben nyakamra ráborult, szokottabban: nyakamba borult.*

**RÁBORÚLÁS** v. —BORULÁS, (rá-borulás) ösz. fn. Ráterülés, ráfekvés.

**RABOSKODÁS**, (rab-os-kod-ás) fn. tt. *raboskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tartós, folytonos rabságban való szenvedés, rabi állapot. *Tíz évi raboskodás után megszabadulni, kegyelmet nyerni.*

**RABOSKODIK**, (rab-os-kod-ik) k. m. *raboskodtam*, —tál, —ott. Folytonos rabságban szenved. *Ellenség földén, börtönben, várbán raboskodni.*

**RABOSKODÓ**, (rab-os-kod-ó) mn. tt. *raboskodó-t*. A ki folytonosan rabságban szenved. *Raboskodó hadi foglyok, elítélt gonosztevők.*

**RABOT** v. **RABOTA**, régiesek, 'robot' helyett; l. **ROBOT**.

**RÁBOTLIK**, (rá-botlik) ösz. k. Esetleg, történetesen rájön.

**RABSÁG**, (rab-ság) fn. tt. *rabság-ot*, harm. szr. —a. 1) Rabszolgai állapot. *Örök rabságban szenvedő feketék.* 2) Hadi foglyok sorsa. *Két évi rabság után az ellenség földéről haza térni.* 3) Börtönbe zárt személyek élete.

„A harczt kitört, a harczt lefolyt,  
Két vitéz úrfiak,  
Szilágyi s Hagymás Sztambulon  
Rabságra juttanak.  
Rabság nehéz láncz, hős karom,  
Miért nem vagy te szabadon?”  
Vörösmarty.

4) Átv. ért. egy vagy másképen lekötözött állapot. *Házasság rabság.* (Km.). 5) Szintén átv. ért. a 'polgári szabadság' ellentéte. „Ez-e a szabadság, melyet a mi édes eleink vérek kiontásával kerestek? Nem szabadság, hanem rabság.” Gr. Eszterházy M. nádor Rákóczi Györgyhez, 1644-ben.

**RABSÁGOS**, (rab-ság-os) mn. tt. *rabságos-t* v. —at, tb. —ak. Rabságra vonatkozó.

**RABSZÍJ**, (rab-szj) ösz. fn. Szíj, melyre a rabokat fűzik. Átv. ért. l. **RABLÁNCZ**.

**RABSZOLGA**, (rab-szolga) ösz. fn. Személyes szabadságától megfosztott ember, kivel ura teljes önkénye szerint bánik, kit eladni lehet stb.

**RABSZOLGAÁLLAM**, (rab-szolga-állam) ösz. fn. Állam, ország, mely a rabszolgaságot törvényeinél fogva eltűri, pártolja.

**RABSZOLGAÁRUS**, (rab-szolga-árus) ösz. fn. Ki rabszolgákkal kereskedik, azokat áru gyanánt veszi, adja.



RABSZOLGAI, (rab-szolgai) ösz. mn. Rabszolgát illető, arra vonatkozó; rabszolga életéhez, munkájához stb. hasonló. *Rabszolgai munkák. Rabszolgai állapot. Rabszolgai alázatosság.*

RABSZOLGAILAG, (rab-szolgailag) ösz. ih. Rabszolgák módja, szokása szerint; személyes önérzet nélkül; elvetemült, alacson lélekkel. *Rabszolgailag viselni a terhet. Rabszolgailag gondolkodni, érezni.*

RABSZOLGÁLAT, (rab-szolgalat) ösz. fn. Valamely úrhoz lekötött szolgálat, melyet rabi állapotban tesz valaki.

RABSZOLGAMUNKA, (rab-szolga-munka) ösz. fn. Rabszolganak való munka.

RABSZOLGASÁG, (rab-szolgaság) ösz. fn. Rabszolgai sors, életmód, állapot. *Rabszolgaságra jutni; rabszolgaságban szenvedni; a rabszolgaságot lerázni.*

RABSZOLGAVÁSÁR, (rab-szolga-vásár) ösz. fn. 1) Vásár, melyben rabszolgákat adnak vesznek. 2) Rabszolgák adás-vevése.

RABTÁRS, (rab-társ) ösz. fn. Ki egy másikkal, vagy többekkel ugyanazon rabságban szenved. *Egymásnak panaszkodó rabtársak. Hajdan rabtársak valánk. Egymás ellen drukkodó rabtársak.*

RABTARTÁS, (rab-tartás) ösz. fn. 1) Uraság neme, melynél fogva valaki saját szolgálatára rabokat használ. 2) Rabok élelmezése. *Rabtartásra fordított költségek.*

RÁBUKKAN, (rá-bukkan) ösz. önh. Véletlenül rátalál, rájön.

RABÚL, RABUL, (rab-úl) ih. 1) Rab gyanánt, pl. *rabul banni valakivel.* 2) Rabi állapotban, pl. *rabul szenvedni több évekig.* 3) Mint afféle rab. *Rabul gondolkodni, érezni, viselni magát, azaz, szolgalelkűleg.*

RABVÁLTÁS, (rab-váltás) ösz. fn. A raboknak bizonyos díj lefizetése mellett kiszabadítása, vagy kölcsönös kicserélése.

RABVAS, (rab-vas) ösz. fn. 1. RABLÁNCZ.

RABVÁSÁR, (rab-vásár) 1. RABSZOLGAVÁSÁR.

RÁCS, fn. tt. *rács-ot*, harm. szr. — *a v. — csa.* Általán akár fából, ú. m. vesszőből, ágból, léczből, akár vaspálczákból, sodronyokból rótt, faragott, s több ily öszveszerkezett rovatokból álló eszköz, pl. azon *kaliczkaforma* készület, melyben a turót, sajtot tartják, hogy a kártékony állatok hozzá ne jussanak; mikor szűk a kenyér, nem sok sajt hever akkor a rácson. (Km.). Így nevezik a saraglyát is az istállóban, a jászol fölött, mely mögé a szénát teszik; továbbá a léczekből csinált szellős ajtót, vagy ablakot, stb. Vannak, mint érintők, vas rácsok is, vas rudakból, vagy sodronyokból; szintén különféle használatra. A székelyeknél így neveznek bizonyos rákfogót; 1. RÁCSA.

Mint hogy a rácsnak szükséges kelléke a *rovatosság*, innen okszerűleg állíthatni, hogy gyöke ró,

v. *rav*, honnan *rovok ravok, rovás ravás, rovó ravó* (ez utóbbiak a régebbi nyelvben), *rovatal ravatal*; tehát: *rovács*, öszvehúzva *rács*, mint *kovács* tájdivatosan *kács*. Mint rovatos tárgyakat jelentők rokonai: *rojít, rost, rostély* (?). Egyezik vele talán a német *Rost*, s a szállító talpat jelentő latin *ratis*, úgymint öszverovott gerendákból álló vízi jármű.

RÁCSA, fn. tt. *rácsá-t*. A Tájszótár szerint lefejtett avagy lehántott fahéjból vagy más egyéből készített rákfogó, melybe a békalábra ragadt buta rákok csendesen bele eresztetnek. Őrségi és Kemesali szó. Szegeden: abroncsra kötött háló, melylyel rákot és sokszor halat is fognak. Kriza J. szerint a székelyeknél Udvarhelyszékben csak *rács*, melyet ő így értelmez: „Ostornyel nagyságu fácska, melynek egyik végére szagos húst kötve folyóba bocsátják, s erre a vaczkokból kibútt és a húst csipkedő rákokat megfogják.” Kenessey Albert a „*rácsa*” szót a közönséges értelmű „*rács*” szóval egynek veszi *rácsa* v. *rácsczobor* szókban, lehető hogy valamely tájdivatból merítette volt, ámbár, mint különben szokta, nem említi. Eredetét vagy onnan vette, hogy mint hálóféle némileg rácsalakú; vagy pedig talán a *rák* gyöktől, mintha volna kivált a székely tájszóllás után: *rákács, rákász*. Szerb nyelven is a rákfogó neve *racsár*, valamint a ráké *rak*. A latinban a rokon de magashangu *rete* am. háló. V. ö. RECZE.

RÁCSABLAZ, (rács-ablak) ösz. fn. Ablak, melynek nyílását üveg helyett fából vagy vasból csinált rács zárja el, p. *rácsablak az éléskamarán, a pinczelikon.*

RÁCSACZOBOR, (rácsa-czobor) ösz. fn. 1. RÁCSCZOBOR.

RÁCSÁGY, (rács-ágy) ösz. fn. Úgy nevezett katonaágyféle fekhely, melynek derekalya rácsosan van öszveszerkesztve.

RÁCSAJTÓ, (rács-ajtó) ösz. fn. Léczekből vagy vas rudakból nyílasosan öszveszerkezett ajtó, p. *rácsajtó a konyhán, kis kerten.* V. ö. RÁCS.

RACSÁL, (racsa-al) önh. m. *racsál-t*. Recsegő hangon fecseg, beszél, kerepel. Szathmár vidéki szó. Magas hangon rokon hozzá: *retyeg*, némi előtéttel: *terécsel*, s amaz ikerítve: *retye-rutyál*.

RÁCSALAKÚ v. — ALAKU, (rács-alakú) ösz. mn. Rovatokból álló, mint a rács szokott lenni. *Rácsalakú kocsioldal, targoncza*, stb.

RACSÁLÁS, (racsa-al-ás) fn. tt. *racsálás-t*, th. — *ok*, harm. szr. — *a*. Recsegő hangon fecsegés, terécselés, retyerutyálás.

RÁCSATOL, (rá-csatol) ösz. áth. Csatolva hozzá köt, rászorít.

RÁCSÁZ, (rács-a-az) önh. m. *rácsáz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Rácsa nevű eszközzel rákász. V. ö. RÁCSA.

RÁCSBÁDOG, (rács-bádóg) ösz. fn. Gombcsinálók, sárgarézművesek rácsféle eszköze vas sodronyokból,



**RÁCSCZOBOR**, (rács-czobor) ösz. fn. Kenessey Albertnél azon czövekek (egyike), melyek hajón valamely kerítés oszlopaiul szolgálnak. (Regelingstützen, Regelingenstieper).

**RÁCSEPPEN**, (rá-cséppen) ösz. önh. Cseppenve ráesik.

**RÁCSETTENT**, (rá-csettent) ösz. önh. Úgy csettent (pl. ostorral) hogy valamit vagy valakit érint.

**RÁCSFAL**, (rács-fal) ösz. fn. Épülethez tartozó fal, mely lécekből, rudakból, rovatosan van összeállítva.

**RACSICZ**, falu Nyitra m.; helyr. *Racsicz-ra*, —on, —ról.

**RÁCSKÁL**, hangáttétellel am. rácsál; l. ezt.

**RÁCSKAPU**, (rács-kapu) ösz. fn. Lécekből, rudakból rovatosan összeállított kapu, melynek hézagai között át lehet nyúlni. V. ö. RÁCS.

**RÁCSKERÍTÉS**, (rács-kerítés) ösz. fn. Lécekből, rudakból rovatosan összeállított kerítés.

**RÁCSKOTOL**, a „rácskál” szónak tájbeszédben (a székeleyknél) toldalékos alakja.

**RÁCSOL**, (rács-ol) áth. m. *rácsol-t*. l. RÁCSOZ.

**RÁCSOLAT**, l. RÁCSOZAT.

**RÁCSOS**, (rács-os) mn. tt. *rácsos-t* v. —at, tb. —ak. Rácsosal, v. rácsokkal ellátott, elzárt. *Rácsos kerítés, konyhaajtó, ablak, kapu, börtön*. V. ö. RÁCS.

**RÁCSOZ**, (rács-oz) áth. m. *rácsos-tam*, —tál, —ott, par. —z. Rácsosal ellát, kerít. *Rácsosni az ablakokat, a kertet*.

**RÁCSOZÁS**, (rács-oz-ás) fn. tt. *rácsozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rácsosal ellátás, kerítés.

**RÁCSOZAT**, (rács-oz-at) fn. tt. *rácsozat-ot*, harm. szr. —a. Rácsokból álló kerítés, vagy mű, vagy záreszköz. *Börtönablakok rácsozata. Kert rácsozata. Kiszedni, betörni a rácsozatot. Rácsozat fából, vasból*.

**RÁCSRÚD**, (rács-rúd) ösz. fn. Rudak, melyekből a nagyobbféle rácszatok, p. rácsajtók, rácskapuk szerkesztvék.

**RÁCSSZEKRÉNY**, (rács-szekrény) ösz. fn. Hézagosan, rácsalakban összeállított lécekből, rudakból álló szekrény.

**RÁCZ**, fn. tt. *rácz-ot*, harm. szr. —*cza*. Török, és ausztriai birodalomban lakó déli szláv népfaj, kik magukat szerbeknek nevezik. Latinosan: rascius, rascianus. Régibb latin íróinknál, nevezetesen Istvánfynál, latinul: *thrax*, s némelyek véleménye szerint ebből alakult a „rácz” szó. Melléknevül használva am. ráczot illető, arra vonatkozó, annál szokásos. *Rácz viselet. Rácz oltár*. Igen számos helységek előneve, mint: *Rácz-Almás, Rácz-Becse*, stb. melyeket l. saját rovataik alatt.

**RÁCZBORSÓ**, (rácz-borsó) ösz. fn. Feketés tarka héju, görbe szemű borsó- v. babfaj.

**RÁCZÉLOZ**, (rá-czéloz) ösz. önh. Valakit vagy vmit czélba vesz. Átv. ért. szóval valamit vagy valakit nem egyenesen, nem világosan valakire sejdítőleg érint.

**RACZI**, mn. tárgyesete: —*t*, több. —*ak*. Kemenesalon am. felemás, korcs, két különböző faj. A franczia *race* vagy (olasz *razza*) szóból eredettnek látszik, melyet a német nyelvben is használnak. Talán innen ered: *raczka*.

**RACZKA**, fn. tt. *raczká-t*. Durvább szőrű, vagy, mint szokták nevezni, kutyaszőrű (tulajdonképen korcs) juh faj, milyen hazánk több vidékein tenyészik. Nevét talán *raczi* szótól vette, mely korcsot jelent. V. ö. RACZI.

**RACZKAGYAPJÚ**, (raczka-gyapjú) ösz. fn. Durvább szőrű gyapjú, melyet a raczka juhok viselnek. V. ö. RACZKA.

**RACZKŐ**, (rácz-kő) ösz. fn. l. SZUROKKŐ. Nevét fekete színétől kapta.

**RÁCZORSZÁG**, (rácz-ország) ösz. fn. A török birodalom egyik alkotó része, szokottabban: *Szerbia, Szerbország. Nagy a szája mint Ráczország*. (Km.).

**RÁCZOS**, (rácz-os) mn. tt. *ráczos-t* v. —at, tb. —ak. Ráczféle, olyan mint a rácz. *Ráczos viselet*.

**RÁCZOSAN**, (rácz-os-an) ih. Rácz módon, ráczok módjára. *Ráczosan öltözködni, beszélni*.

**RÁCZSÁG**, (rácz-ság) fn. tt. *ráczság-ot*, harm. szr. —a. 1) Rácz nép, egyetemesen véve. 2) Vidék, melyen ráczok laknak. V. ö. RÁ CZ.

**RÁCZÚL**, **RÁCZUL**, (rácz-ul) ih. Rácz nyelven, vagyis szerbiül. *Ráczul beszélni, irni. Megtanultam tótul, ráczul*. Népd.

**RÁD**, faluk Nógrád, Szaboics, Szala m. és puszták Somogy m.; helyr. *Rád-ra*, —on, —ról.

**RADA**, **KIS—**, **NAGY—**, faluk Szala m.; helyr. *Radá-ra*, —n, —ról.

**RÁDA**, **ALSÓ—**, **FELSŐ—**, puszták Pest m.; helyr. *Rádá-ra*, —n, —ról.

**RADÁCS**, falu Sáros m.; helyr. *Radács-ra*, —on, —ról.

**RADAFALVA**, falu Vas m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

**RADAMOS**, falu Szala m.; helyr. *Ráčamos ra*, —on, —ról.

**RÁDFA**, pusztá Baranya m.; helyr. *Rádfá-ra*, —n, —ról.

**RADICS**, pusztá Ung m.; helyr. *Radics-ra*, —on, —ról.

**RADICSA**, pusztá Fehér m.; helyr. *Radicsá-ra*, —n, —ról.

**RADIMOV**, falu Nyitra m.; helyr. *Radimov-ra*, —on, —ról.

**RADINA**, fn. tt. *radiná-t*. A székeleyknél am. túl a Dunán divatos *paszita*, azaz, keresztelői vendégség; továbbá azon ételek, sütemények, melyeket a komák, és rokonok a gyermekágyasnak szoktak küldeni; Vágmelléken: *látó*.



Idegen eredetűnek látszik, legalább a hason gyökhangu magyar szókkal fogalmi rokonságban nincsen. Szláv nyelven *radosty* Jancsovcics szerint örömet, és *radovanki* örömnépet, *rodenyja* pedig születést jelent. Ez is, az is ráillik a születési lakomára.

RADISSA, falu Trencsén m.; helyr. *Radissá-ra*, —n, —ról.

RADISTYÁN, falu Borsod m.; helyr. *Radistyan-ba*, —ban, —ból.

RADNA, erdélyi falu a besztercezi kerületben, MÁRIA—, mv. Arad m.; helyr. *Radná-ra*, —n, —ról.

RADNÓT, falu Gömör m.; erdélyi falu Küüllő m.; helyr. *Radnót-ra*, —on, —ról.

RADNÓTFÁJA, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*fájá-ra*, —n, —ról.

RADÓ v. RÁDÓ, fn. tt. *radó-t* v. *rádó-t*.

1) Gyarmathi Sámuel szerint 'Rádó' keresztnév s am. a latinos Conradus. A német nyelvészek szerint am. *küln an Rath*, régi felső németben : *Chuon-rát*, középfelső németben : *kuon-rát*, bátor tanácsu, elszánt; másképen ugyancsak Gyarmathinál : *Radvány*. 2) A magyar nyelvbe áthozott értelemben : személy, ki másokat bujtogatni, ki izgágát csinálni szeret; honnan : *radóskodik*. Egyébiránt ritka divatu szó. S lehet hogy vagy az eredeti német nyelvbéli jelentése után, vagy talán valamely személynévről terjedett el. *Ráda*, *Rádi*, *Radon* Jerney szerint eléjőnek mint személynévek XIII. századbéli oklevelekben. (Némelyek újabb időben 'Rudolf' keresztnév helyett hibásan használják).

RÁDÓCZ, EGYHÁZAS—, falu, PUSZTA—, puszta Vas m.; helyr. *Rádócz-ra*, —on, —ról.

RADOLYA, falu Trecsin m.; helyr. *Radolyá-ra*, —n, —ról.

RADOMA, falu Sáros m.; helyr. *Radomá-ra*, —n, —ról.

RÁDOS, erdélyi falu a segesvári szász székben, helyr. *Rádós-ra*, —on, —ról.

RÁDÓSKODIK, (radó-os-kod-ik) k. m. *radóskod-tam*, —tál, —ott. Bujtogatódzik, izgágálkodik. V. ö. RADÓ.

RADOSNA, mv. Nyitra m.; helyr. *Radosná-ra*, —n, —ról.

RADOSÓCZ, mv. és falu Nyitra m.; helyr. *Radosócz-ra*, —on, —ról.

RADUBICZA, falu Bars m.; helyr. *Radubiczá-ra*, —n, —ról.

RADVÁNCZ, falu Ung m.; helyr. *Radváncz-ra*, —on, —ról.

RADVÁNY, (1), I. RADÓ.

RADVÁNY, (2), mv. Zólyom, faluk Abaúj, és Sáros m., puszta Bihar m.; CSILIZ—, falu Győr, DUNA—, Komárom, HORBOK—, Zemplén megyében; helyr. *Radvány-ba*, —ban, —ból.

RADVÁNY-IZBUGYA, falu Zemplén m.; helyr. —*Izbugyá-ra*, —n, —ról.

RÁÉR, (rá-ér) ősz. önh. 1) Van annyi üres, vagy szabad ideje, hogy tehessen valamit; nincs elfoglalva. Felható ragu viszonynevet vonz, mely jobbra alattomban értetik. *Munkára nem érsz rá, hanem mulatságra igen. Majd ha ráérek, megteszem. Sok dolga miatt alig ér rá enni.* 2) Bizonyos állati szükség, vagy kedélyi állapot sürgetőleg ösztönzi. *Ráér az alvás, hűgyezés, csuklás. Ráér a nevetés, sírás.*

RÁÉRÉS, (rá-érés) ősz. fn. Állapot midőn valami valamire ráér.

RÁERŐSZAKOL, (rá-erő-szakol) ősz. áth. Részt kényszerítő tettel, részint szóval valakit ráveszen, hogy ez valamit v. valakit elfogadjon. *Ráerőszakolta a leányát* (hogy t. i. házastársul vegye).

RÁERŐTET, (rá-erőtet) I. RÁERŐSZAKOL.

RÁESIK, (rá-esik) ősz. k. 1) Fölibe esik valaminek. *A csepegőből ráesett az eső.* 2) Átv. ért. sürgetőleg, erőszakkal rajtaüt valakin. *Ráesett a sok hitelező.*

RÁESZMÉL, (rá-eszmél) ősz. önh. Eszmélve valamire gondol.

RÁFAEL v. RAFÁEL, férfi kn. tt. *Ráfael-t* v. *Rafael-t*, tb. —ek. A Bibliában, nevezetesen Tóbiás könyvében előforduló főangyal neve; kicsinyezve : *Rafus*. Héber eredetű, s am. Isten gyógyította.

RAFAJNA, puszta Bereg m.; helyr. *Rafajná-ra*, —n, —ról.

RAFAJNA-ÚJFALU, falu Bereg m.; helyr. —*Újfaluba*, —ban, —ból.

RAFAJÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Rafajócz-ra*, —on, —ról.

RÁFÉR, (rá-fér) ősz. önh. 1) Mondjuk teher, málhaféléről, szállítmányról, s am. fel lehet rakni, van rajta helye. *Ezen hajóra hat ezer mérő gabona ráfér. Nincs oly rakott szekér, melyre még egy villa széna rá nem férne.* 2) Átv. ért. szüksége van rá, elkel nála. *Ráférne egy-két forint.*

RÁFÉRMED, I. RÁFÖRMED.

RÁFIZET, ősz. áth. Bizonyos értékhez, mennyiséghez toldaléku, pótléku fizet valamit, p. midőn valaki a cserében vett jószágért még bizonyos pénzt is ad. *A kialakodott bérre utólagosan néhány forintot ráfizetni.*

RÁFIZETÉS, (rá-fizetés) ősz. fn. 1) Cselekvés midőn valaki valamit pótléku fizet. 2) Maga az így fizetett összeg, ráfizetmény.

RÁFIZETMÉNY, (rá-fizetmény) ősz. fn. I. RÁFIZETÉS, 2).

RAFNA, falu Krassó m.; helyr. *Rafná-ra*, —n, —ról.

RAFNIK, falu Krassó m.; helyr. *Rafnik-ra*, —on, —ról.

RÁFOG, (rá-fog) ősz. áth. 1) Valakit rászorít, rákényszerít valamire. *A fiút ráfogni a munkára, tanulásra.* 2) Valamely kézbéli ütő vagy lövő eszközt rácéloz valakire v. valamire. *Ráfogni valakire a botot, puskát.* 3) Valaki ellen gyanúból, vagy ta-



lálgtatva, vagy éppen rossz akaratból bűnvádat támaszt, bizonyos dolgot, tényt neki tulajdonít; vagy általán olyast mond róla, mi nem illik rá. *Ráfogni a szolgára, hogy ő lopta el a pénzt. Amit maga tett, másra fogta rá. Ne fogd rá, ha nem tudod. Ráfogták, hogy részeg, pedig ma bort sem látott. R, á, rá, fogd rá.* (Km.). V. ö. FOG, ige.

**RÁFOGÁS**, (rá-fogás) ösz. fn. Gyanúsítás, vagy vádlás neve, midőn valakire ráfognak valamit. V. ö. RÁFOG 3). *Ez pusztá ráfogás.*

**RÁFOGÓ**, (rá-fogó) ösz. fn. Némely vidékeken, nevezetesen Mátyusföldén, kendő, melyet a falusi leányok, és asszonyok a nap ellen fejükre fognak, kötnek; hasonló hozzá a *fidel*, azaz, födel, vagy takarító.

**RÁFOJT**, (rá-fojt) ösz. áth. Hurkot, madzag-v. kötélescattot, kötést stb. erősen rászorít; különösen annyira összehúz vagy bonyolít, hogy felbontása igen nehéz vagy lehetlen is.

**RAFONYA**, (raf-ony-a) mn. tt. *rafonyá-t*. Balaton vidékén, am. ruháját becsülni nem tudó, szakgató. Gyökre nézve legközelebb rokona a *rifol*, azaz, ruhát szakgat, s távolabbról mind azon *r* alaphangu szók, melyek romlásra, tépésre vonatkoznak, mint a *rapancz*, *rapittya*, azaz, apró dirib darab, zúzádek stb. V. ö. RAPITTYA.

**RÁFORDÍT** v. — **FORDIT**, (rá-fordít) ösz. áth. 1) Valamit valakire v. valamire fordít. 2) Könyvben keresőleg valamit egyszerre megtalál. 3) Pénzt, költséget ad ki valamire v. vkire.

**RÁFÖRMED**, (rá-förmed) ösz. önh. Valaki ellen haragosan, förmedve felindúl.

**RAFUS**, l. **RÁFAEL**.

**RAG**, (1) mint elvont gyök, oly valamit jelent, mi egy másikhoz erősen vonzódik, vagy attól vonzatik. Erős vonzódás alapfogalma rejlik ezek származékaiban: *ragad* (adhaerescit), *raggat*, *ragaszt*, *ragaszkodik*, *ragály*, *ragályos*. Erőszakos vonzást, vagyis magával, maga után vontatást jelent ezekben: *ragad* (rapit), *ragadoz*, *ragadvány*. Alapfogalomban tehát mindkét jelentése megegyezik, azon különbséggel, hogy egyik inkább szenvedő, másik cselekvő állapotra mutat, de mindegyikben hatályos erőszak működik, melyet az *r* alaphang fejez ki, valamint a rokon értelmű *rab*, *rabol*, *ránt*, s több szókban.

**RAG**, (2) fn. tt. *rag-ot*, harm. szr. — *ja v. — a*. 1) Általán, amit valamihez ragasztanak, hozzá kötnek, vagy, ami eszközül szolgál, hogy két vagy több test együvé álljon, egymáshoz húzódjék, pl. az épületben a léczek, dorongok, czövekek, melyek a gerendákat öszvetartják, vagy, a tapadó tulajdonságu enyv, szurok, csiríz, stb. 2) Szabó Dávid szerint a paraszt hajlékokon szarufa helyett szolgáló fa, ragasztó lécz. 3) Nyelvtani ért. egy, vagy több hangból álló szórészcseke, mely a gyökhöz, illetőleg törzshöz járulva abból vagy egészen új szót alkot, vagy értelmét némileg módosítja. Az első osztály-

beliek *képző*, a másod rendűek *módosító* ragok. *Főnévképző ragok* (szokottan csak: *főnévképzők*), pl. lát-ás, lát-at, üt-és, üt-et, rút-ság, szép-ség, vad-ász, kert-ész, stb. *Melléknévképző ragok* (melléknévképzők), pl. ház-i, kéz-i, dombor-ú, keser-ű, nyak-as, domb-os, fűrt-ös, stb. *Igeképző ragok* (igeképzők), pl. dag-ad, dag-asz-t, er-ed, er-esz-t, jár-at, ver-et, von-tat, ül-tet, jár-hat, kel-het, stb. *Határozókat képző ragok* (határozóképzők), pl. okos-an, bölcs-en, futó-lag, melles-leg, bolond-ul, ember-ül, stb. *Névmódosító ragok* (egyszerűen csak: *névrágok*), pl. vár-ba, vár-ban, vár-ra, vár-ig, hely-be, hely-ben, hely-re, hely-ig, stb. *Igemódosító ragok* (igeragok), pl. lát-ok, néz-ék, üt-ök, lát-om, néz-ém, üt-öm; tol-t-am, lel-t-em, öl-t-em, stb. *Előragok*, melynek általán az igekötők, pl. be-megy, fel-néz, ki-fut, el-visz, stb. *Közös képző ragok* (közsképzők), melyek neveket és igéket képeznek, pl. hal-ász, vad-ász, eger-ész. *Egyágu ragok*, melyek változatlanul vékony és vastag hangu szókhoz egyaránt járulnak, p. hal-ért, tej-ért, ökör-ért; más-kor, minden-kor; buda-i, pest-i, stb. *Kétágu ragok*, p. ba be, ban, ben, nak nek, val vel névmódosítók; ad ed, aszt eszt, ül ül, igeképzők stb. *Háromáguak*, mint, on, én, ön, névmódosítók, pl. ház-on, kert-én, ökr-ön; odik, edik, ödik, igeképzők, p. álm-odik, keves-edik, vörös-odik, stb. A ragokkal (illetőleg képzőkkel) ellentétben a szó többi része *törzs-nek*, *törzsök-nek*, illetőleg *gyök-nek* nevezetetik. Részletesen l. az illető ragok rovatai alatt.

**RÁG**, (ro-ag) gyak. áth. m. *rág-tam*, — *tál*, — *ott*. Öszveszorongatott fogakkal részekre tördel, megöröl, lágy péppé alakít valamit, különösen eledelet. Különbözik tőle az egyes bevágást jelentő *harap*. *Rágni a húst, csontot, száraz kenyeret. Alig rágja a híg kását.* (Faludi.) *A szű rágja a fát, a moly a ruhát, az egér a szalonnát. Szalmát, szénát rág az ökr.* *Elrágni, kirágni, lerágni, öszverágni valamit. Megrágnák a koncot, ebnek vetik a csontot.* (Km.). Átv. *valakinek szájába rágni valamit* am. igen részletesen, körülményesen, érthetőleg tudtára adni, elmondani; *megrágni a szót*, am. előbb jól meggondolni, azután kimondani; *valakinek becsületét rágni*, am. sérteni, rossz nyelvvel gyanúsítani, hazugul gyalázni.

Ez ige értelménél fogva gyakorlatos, mert többszörös beleharapást jelent, s alapfogalom benne a *rovás*, avagy *rontás*, *rongálás*, *rommá tevés*, s általán azon szók osztályába sorozandó, melyek rovásra vagy romlásra vonatkoznak, s közös gyökük *ro*; *rág* tehát elemezve *ro-ag*, öszvehúzva *rág*. Egyezik vele a latin *rodo*, továbbá: *rudus*, *rumen*, *rumino*. V. ö. RO, elvont gyök.

**RAGACS**, (rag-acs) fn. tt. *ragacs-ot*, harm. szr. — *a*. l. **RAGASZ**.

**RAGAD**, (1), (rag-ad) önh. m. *ragad-tam*, — *tál*, — *t v. — ott*. Mondjuk szívos, nyálkás, enyves, továbbá bojtor, kacsos, kaczuos testekről, me-



lyek más testekkel érintkezve hozzájuk tapadnak, beléjük csimpaszkodnak, szóval, hozzájuk vonzódnak. *Ragad az enyv, szurok, csirtz, tápasz, sár. Inyéhez ragadt a czopákás kenyér. A ruhába beleragad a bojtorján. Őszveragad a haja.*

„A kis tarka madár ott akadt,  
Mert két lépvevesszőcske közt ragadott.“  
Faludi.

Mondják különösen nyavalyákról, melyek könnyen áthatnak más érintett testekre. *Ragad a kosz, ruh, bujasenyv.* Átv. *valahol ott ragadni*, am. dolog- vagy kötelességmulasztásból ott maradni, bizonyos vonzalom miatt magát elfelejteni, időntúl mulatni vagy tovább nem menni. *Ami reám ragadt*, azaz mit hallomásból, olvasásból könnyedén tanultam. V. ö. RAG, elvont gyök.

RAGAD, (2), (rag-ad) áth. m. *ragad-tam, —tál, —t v. —ott.* Valamit erőszakosan magával, vagy magához vonszol, hurczol, elvisz; mi némi sebes rántás által történik. *A lovak ragadják a kocsit. A szélvész magával ragadja a hajót. Elragadni másnak pénzét. Embereket ragadni. Kiragadni a fegyvert az ellenség kezéből. Leragadni valakiről a köpenyt. Megragadni a gyeplőt, kantárszíjat, a kormányt.* A Tatrosi codexben: *rajta ragad-e helyett áll: megragad.* „Nem de rajta ragad-e.“ Károlinál: „Nem ragadja-e meg.“ Átv. bizonyos tárgyak nagy vonzó erejökönél fogva az érzést, indulatot mintegy elkapják. *Elragadt bennünket a műnek, a költeménynek szépsége. Az indulat elragadja az embert.*

„Hová ragadtok?  
... Ó Helikon leányi.“  
(Virág.)

Mínthogy nyelvünkben köz szabály szerint az *ad ed* képző nem átható, hanem önható igéket képez: innen a nyelvhasznalat nyomán a *ragad*, midőn am. „rapit“ eredetileg *ragat* lehetett, ilyen a *feled*, mely másképp *felejt*, azaz *felet*. Megfordított viszonyban állanak a *viszket*, és *reszket* igék, melyek önhatóak, és helyesebben így hangzanak s néhutt divatoznak is: *viszkeged, reszkeged*, honnan, *viszkegedez, reszkegedez*, nem: *viszketeg, reszketeg*, s elemezve: *vizeged* (izeged), *rezeged*.

RAGADÁCS, puszta Somogy m.; helyr. *Ragadács-ra, —on, —ról.*

RAGADÁLY, (rag-ad-ály) fn. tt. *ragadály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az érdes, és borzas magvu galajok neméhez tartozó növényfaj köznépies neve; mely nevét onnan kapta, mert szára ragadó gindár, s levelei is tüskések és ragadósak; másképp szintén köznyelven: *ragadófü, ragadvány*; növénytani néven: *ragadó galaj*. (Galium aparine.). *Békaragadály* a nép nyelvén az *ugari müge* (*asperula arvensis*).

RAGADÁS, (rag-ad-ás) fn. tt. *ragadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Állapot, midőn valamely szivos, enyves, tüskés, stb. test egy másikhoz tapad,

vagy bele akad. 2) Cselekvés, mely által bizonyos erő nagy hatással és sebességgel magával visz, hurczol valamit. V. ö. RAGAD, (1), és (2).

RAGADAT, (rag-ad-at) fn. tt. *ragadat-ot*. A Bécsi codexben am. *ragadomány* (*rapina, praeda*). „Hogy ne adatnának ő gyermekdedek ragadatba.“ (Judith IV.). „Ragadatba, törbe és bosszóságba adattanak.“ (Judith V. stb.).

RAGADMÁNY, I. RAGADOMÁNY.

RAGADÓ, (rag-ad-ó) mn. tt. *ragadó-t*. 1) Más-hoz tapadó, másba akadó. *Ragadó enyv, szurok, tápasz. Testhez ragadó kullancs.* 2) Valamit erőszakosan elkapó, és sebesen hurczoló. *Kocsit ragadó lovak. Ragadó ártv.* V. ö. RAGAD, (1), és (2).

RAGADÓFÜ, (ragadó fü) ösz. fn. I. RAGADÁLY.

RAGADOMÁNY, (rag-ad-o-mány) fn. tt. *ragadomány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Jóság, vagyon, különösen ingóság, melyet valaki törvénytelenül s erőszakosan elvesz mástól. *Ragadományból élő vad népek, utonállók. Oszlozni, őszveveszni a ragadományon.* V. ö. ZSÁKMÁNY.

RAGADÓS, (rag-ad-ó-os) mn. tt. *ragadós-t v. —at*, tb. —ak. 1) Ami természeténél fogva hamar, könnyen tapad, más-hoz ragad. *Ragadós tüske, bojtorján, bogács.* Átv. ért. mondják átszármazó, járványos, terjedő nyavalyákról. *Ragadós ruh, kosz.* 2) Lóról szólva am. olyan, mely a gyeplőt, kantárt elkapja, s a kocsit vagy ülőjét túlzott sebességgel viszi.

RAGADÓSÁG, (rag-ad-ó-ság) fn. tt. *ragadóság-ot*, harm. szr. —a. 1) Tulajdonsága, minősége némely testnek, melynél fogva más-hoz tapadni, másba akatódzni szokott; különösen nyavalya mine-misége, midőn érintkezés által másokra elterjed. 2) Valamit erőszakosan elkapó és sebesen hurczoló tulajdonság. V. ö. RAGADÓ.

RAGADÓSSÁG, (rag-ad-ó-os-ság) fn. tt. *ragadósság-ot*. Ragadós minőség.

RAGADÓVILLA, (ragadó-villa) ösz. fn. A növényvilágban a nép nyelvén am. a növénytani *subás villamag* (*bidens tripartita*); másképp szintén köz nyelven: *farkasfog*.

RAGADOZ, (rag-ad-oz) gyak. önh. és áth. m. *ragadoz-tam, —tál, —ott*, par. —z. 1) Önhatólag, részenként, egymás után folytonosan valamihez tapad, valamibe akaszkodik. *A bojtorján a lovak serényéhez, a juhok gyapjához ragadoz.* 2) Áthatólag, erőszakkal, és sebesen magával hurczol, kapkod, zsákmányul hord el. *A lovak ragadozzák a kocsit. Az oroztlánok, farkasok, sasok ragadoznak.* V. ö. RAGAD.

RAGADOZÁS, (rag-ad-oz-ás) fn. tt. *ragadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Erőszakoskodás, mely által az ember, vagy más állat valamit ragadoz. *Ragadozásból élni.* V. ö. RAGADOZ.

RAGADOZAT, (rag-ad-oz-at) fn. tt. *ragadozat-ot*. A Tatrosi és Bécsi codexekben am. *ragadomány*, és *ragadozás*. „Teljesek vagytok ragadozattal“ (*rapina*. Máté XXIII.). „És teszi, melyeket ő



atyjai nem töttenek és ő szüleinek atyjai, ragadozatokat és foszlatot.“ (Dániel XI.).

RAGADOZÓ, (rag-ad-oz-ó) mn. tt. *ragadozó-t*. Aki, vagy, ami ragadozni, azaz valamit erőszakkal elvenni, szerezni szokott. *Ragadozó utonállók. Ragadozó farkasok, madarak, állatok.*

RAGADTATÁS, (rag-ad-tat-ás) fn. tt. *ragadtatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn valamit ragadnak. Különösen, képes kifejezéssel: *elragadtatás*, am. az érzésnek, indulatnak legerősebb foka, melyet a hatályos tárgy mintegy magával ragad.

RAGADVÁNY, (rag-ad-vány) fn. tt. *ragadvány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. L. RAGÁLY, (1), 2); és RAGADÁLY.

RAGADVÁNYOS, (rag-ad-vány-os) l. RAGÁLYOS.

RAGAL, (rag-al) áth. m. *ragal-t*. Szeged tájékán am. a vizet, különösen a szájig érőt meglábolja, azaz, úgy átmegy rajta, hogy lába a víz fenekét éri, feje pedig a víz tetején fölül van. Ezen jelentésénél fogva vagy a magasság alapfogalma rejlik benne, s gyöke *ra* egy értelmű a felható *ra* raggal, és *rak*, *rakás* származékaival; s rokon hozzá a német *ragen* (hervorragen); vagy pedig 'rag' szótól am. ragad, ragaszkodik, t. i. lábával erősen a víz fenekébe ragaszkodik; erre látszik mutatni a szegedvidéki szó-lás: *próbáld megragálhatod-e a vizet*, azaz eléred-e láboddal a fenekét. (Tájszótár).

RAGALÁS, (rag-al-ás) fn. tt. *ragalás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki ragal, vagyis a szájig érő vizet lábolja.

RAGALJA, (rag-al-ja) ősz. fn. Balaton vidékén am. a padlásnak, vagyis háztetőnek a koszorúfák mellett levő alacsonyabb része, mintegy ragasztott (toldott) alja.

RÁGALMAS, (rág-al-om-as) mn. tt. *rágalmas-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Ki mások becsületét, jó hírét nevét hamis vádakkal, gyanúsításokkal sértegeti. *Rágalmas kofa. Rágalmas nyelvű, beszédű.* V. ö. RÁG.

RÁGALMASSÁG, (rág-al-om-as-ság) fn. tt. *rágalmasság-ot*, harm. szr. — *a*. Másokat rágalmazni kedvelő szenvedély, indulatosság; rágalomdüh. Régiesen használtatik csupán, rágalom helyett is. „Az rágalmazó embörnek szájában az átkozott rágalmasság mérög, kivel egyszörsmind három embört mar meg, egyet ünnön magát, mást az hallgatót, harmadik azt akit rágalmaz.“ (Góry-codex).

RÁGALMAZ, (rág-al-om-az) áth. m. *rágalmaz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Valakinek becsületét, jó hírét nevét hamis, költött vádakkal, ráfogásokkal sértegeti, gyanúsítja, rágalmakkal illeti. *Könnyű a hollat rágalmazni.* (Km.). V. ö. RÁGALOM.

RÁGALMAZÁS, (rág-al-om-oz-ás) fn. tt. *rágalmazás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Becstelenítés, megszólás neme, mely által valaki rágalmaz másokat. Cselekvést jelentő név, s némileg különbözik tőle az elvont értelmű rágalom. V. ö. RÁGALMAZ.

RÁGALMAZÓ, (rág-al-om-az-ó) mn. tt. *rágalmazó-t*. A ki mások becsületét rágalmakkal illeti, sértegeti. *Rágalmazó irigyek, nyelvek, hírlapi cikkek.* V. ö. RÁGALMAZ.

RÁGALOM, (rág-al-om) fn. tt. *rágalm-at*, harm. szr. — *a*. Azon sérelem, illetőleg sértegető beszéd, mely valakinek becsületét, hírét nevét megrontani akarja. Képes kifejezés a *rág* igétől kölcsönözve, mintha t. i. a becsület-sértő ember eb gyanánt rá-gódnék másokon.

Egyezik vele a héber *rágál*, egyik jelentésében am. valakinek becsületét sértette, gyalázta; s arab nyelven ugyanazon ige am. szopott és rágalmazott, t. i. a rágás és szopogatás együtt járó állati működések.

RÁGALOMSZÓ, (rágalom-szó) ősz. fn. Mondat, beszéd akár írásban, akár élő szóval, mely rágalmat foglal magában.

RAGÁLY, (1), (rag-ály) fn. tt. *ragály-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Szabó D. szerént bojtórjány faja; l. RAGADÁLY. 2) Betegség neme, illetőleg működése, és tulajdonsága, melynél fogva az érintkezőkre általmegy, s azokat hasonló betegségbe ejti, p. a rüh, bujasenyv, hagymáz stb.

RAGÁLY, (2), falu Gömör m.; helyr. *Ragály-ba*, — *ban*, — *ból*.

RAGÁLYMENTES, (ragály-méntes) ősz. mn. Akin v. amin a ragály nem fog; vagy ahol a ragály nem uralkodik. *Ragálymentes vidék, helység.*

RAGÁLYOS, (rag-ály-os) mn. tt. *ragályos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Mondjuk betegségekről, kóros állapotokról, melyek ragadások, vagyis a velők érintkezőkre általmennek.

RAGÁLYOSÍT, (rag-ály-os-ít) áth. m. *ragályosít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. L. RAGÁLYOZ.

RAGÁLYOZ, (rag-ály-oz) áth. m. *ragályoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Ragálylally fertőztet, ragadós betegségbe ejt, a ragályt mással közli. V. ö. RAGÁLY.

RÁGÁS, (rág-ás) fn. tt. *rágás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Fogak működése, midőn valamit rágnak. *Csontrágás. Nem agg ebnek való a csontrágás. Rágásban kilökött a foga.* 2) Átv. ért. görcsnemű fájdalom a gyomorban, hasban, midőn úgy tetszik, mintha valami rágná, hasrágás; néhutt másképp: *csipedés*.

RAGASZ, (rag-asz) fn. tt. *ragasz-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Általán eszköz, mely két külön testet egyívé hűz, s öszvetart; különösen enyvyszerű pép, mely megtapadás által tartja öszve a vele be-kent testeket, p. a könyvkötők ragasza.

RAGASZKODÁS, (rag-asz-kod-ás) fn. tt. *ragaszkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Átv. ért. vonzó-dás, melynél fogva valaki hajlamból, indulatból, tiszteletből stb. máshoz huzódik, vele tartani szeret, s tőle elválni nem akar. *Baráti, testvéri, fiú, női ragaszkodás. Szoros, hű, szellemi, vallásos ragaszkodás.*



**RAGASZKODIK**, (rag-asz-kod-ik) k. m. *ragasz-kod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. erősen fogódzik, kapaszkodik valamibe, vagy valamihez. *Ló serényébe, másnak hajába ragaszkodni. Nyakamba ragaszkodott. A kullancs bele ragaszkodik a bőrbe.* 2) Átv. valakihez kedélyesen, szeretetből, tiszteletből stb. vonzódik. *A jó gyermek szüleihez, a férj nejehez, a testvér testvéréhez ragaszkodik.* Továbbá, valamitől megválni nem akar, s állandóan mellette marad. *Nyakasan saját véleményéhez, állításhoz ragaszkodik.*

**RAGASZOL**, (rag-asz-ol) áth. m. *ragaszol-t*. Ragasszal öszvetapaszt, együvé szorít valamit. *A fát ennyvel, a papírtáblát csirizzel ragaszolni.*

**RAGASZOLÁS**, (rag-asz-ol-ás) fn. tt. *ragaszolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn ragaszolunk valamit. V. ö. **RAGASZOL**.

**RAGASZOS**, (rag-asz-os) mn. tt. *ragaszos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Ragasszal bekent, öszvetapasztott. *Ragaszos papír, ajtóheveder.* 2) Miben ragaszt tartanak. *Ragaszos cserép, edény.*

**RAGASZPOR**, (ragasz-por) ösz. fn. Sebészek pornemű szere, mely a seb kérgeit öszveragasztja.

**RAGASZT**, (rag-asz-t) áth. m. *ragaszt-ott*, par. *ragassz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Ragasz által valamihez hozzátapaszt, együvé szorít. *A könyvtáblára papírborítékot ragasztani. Hirdetményeket ragasztani a falakra. Hevedert ragasztani az ajtóra. Két léczet ennyvel öszveragasztani.* Szélesb ért. hozzáköt, csatol valamihez. *A gözmozdonyhoz több kocsit ragasztani. Vétetik ragoz helyett is.*

**RAGASZTÁS**, (rag-asz-t-ás) fn. tt. *ragasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn ragasztanak valamit. V. ö. **RAGASZT**.

**RAGASZTÉK**, (rag-asz-t-ék) fn. tt. *ragasztékot*, harm. szr. —*a*. Általán, amit ragul vagy ragaszul valamihez tapasztottak, csatoltak, kötöttek, stb. függelék, toldalék. Különösen nyelvtani ért. egy vagy több rag, mely mint szóképző vagy módosító a gyökhöz járult, pl. a jelen szóban gyök a *rag*, ragasztéka pedig *asz-t-ék*.

**RAGASZTÓ**, (rag-asz-t-ó) mn. és fn. tt. *ragasztó-t*. 1) Amivel ragasztanak, mi két vagy több testet együvé ragaszt. *Ragasztó enyv, csiríz.* 2) Mint főnév jelent különösen ajtófélt, melyhez az ajtót kötik. Szabó Dávidnál am. kötőfa. 3) Különösen a hajósoknál Kenessey Albert szerint általában mind az, mi valamely szerkezet erősítését, öszvetartását eszközli, pl. a naszádok ülődeszkáit tartó léczdarab.

**RAGASZTÓFA**, (ragasztó-fa) ösz. fn. L. **RAGASZTÓ**, 2).

**RAGASZTOL**, (rag-asz-t-ol) l. **RAGASZT**.

**RÁGATLAN**, (rág-at-lan) mn. tt. *rágatlan-t*, tb. —*ok*. Amit meg nem rágtak, fogakkal öszve nem zúztak. *A kis gyermeknek rágott, nem rágatlan eledelt adnak szájába. Határozóként am. rágatlanul.* V. ö. **RÁG**.

**RÁGATLANUL**, (rág-at-lan-ul) ih. Anélkül, hogy meg lenne rágva. *Rágatlanul nyeldesni a tészta-ételt, a húsfalatokat.*

**RÁGCSÁL**; **RÁGCSÁLÁS**, l. **RÁGICSÁL**, **RÁGICSÁLÁS**.

**RÁGDAL**, (rág-od-al) gyak. áth. m. *rágdal-t*. Gyakran, ismételve, vagy folytonosan rág valamit. *A szű rágdalja a fát, az egér a szalonnát.* Kétszerezett gyakorlati képzővel: *rágdogál*.

**RÁGDALÁS**, (rág-od-al-ás) fn. tt. *rágdalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki v. valami rágdal.

**RÁGDOGÁL** v. **RÁGDOGAL**, (rág-od-ag-al) gyak. áth. L. **RÁGDAL**.

**RAGGAT**, (rag-og-at) gyak. áth. m. *raggat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *raggass*. Rag, ragasz által folytonosan, vagy többeket öszveköti, együvé tapaszt. *A könyvek táblára papírszeleteket raggatni. A falakra hirdetményeket raggatni.*

**RAGGATÁS**, (rag-og-at-ás) fn. tt. *raggatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori, ismételt, folytonos cselekvés, munkálkodás, midőn holmit raggatunk. V. ö. **RAGGAT**.

**RAGGYAN** l. **RAGYGYAN**.

**RÁGICSÁL**, (rág-ics-ál) kicsiny. áth. m. *rágicsál-t*. Aprózva, kis részecskékre rág valamit. *Édes gyökeret rágicsálni. A moly rágicsálja a szöveteiket. A kérődző barmok rágicsálnak.*

**RÁGICSÁLÁS**, (rág-ics-ál-ás) fn. tt. *rágicsálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Aprózó, kis részecskékre zúzó, őrlő rágás.

**RÁGICSKÁL**; (rág-ics-ka-al), **RÁGICSKÁLÁS**, l. **RÁGICSÁL**; **RÁGICSÁLÁS**.

**RAGIKRA**, (rag-ikra) ösz. fn. Gönczy Pálnál a porodás terméjeiek (másképp: anyahímeseik—gynandria) seregébe és egy porodájuk (egyhímese) rendébe tartozó növénynem; portokainak két nyelcskéje egy rekeszü zsacsokójánál fogva van a bibe ikrájához növe; három felső szirma öszveáll, a két oldali nyílt; alsó ajaka három metszetű; sarkantyúja akkora, mint a maghona (germen, ovarium), vagy valamivel hosszabb. (Anacamptys).

**RÁGIZOM**, (rág-izom) ösz. fn. Izom a szájban, mely rágás alatt különösen működik, s az alsó állkapcsot alá és fel mozgatja.

**RAGLA**, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Raglára*, —*n*, —*ról*.

**RAGMÁL**, (rág-ma-al) áth. m. *ragmál-t*. l. **RÁGALMAZ**; **RAGMÁLÓDIK**.

**RAGMÁLÓDIK**, (rág-ma-al-ó-d-ik) belsz. m. *ragmálód-tam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. mások becsületén rágódik, erősen nyelveskedik, keményen dorgálódik.

**RÁGÓDÁS**, (rág-ó-od-ás) fn. tt. *rágódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn a fogas állat a fogai közé vett testet ideoda forgatva, mintegy nagyobb erőszakkal rágja. V. ö. **RÁGÓDIK**.



**RÁGÓDIK**, (rág-ó-d-ik) belsz. m. *rágód-tam*, —*tál*, —*ott*. A fogak közé vett eledelt, vagy más testet ideoda forgatva, mintegy immel ámmal, kelletlenül, vagy nagyobb gonddal, erővel rágdossa. *Rágódni a száraz kenyéren, csonton, szalmán. Eb sem rágódik csonton, ha húsrá talál. (Km.). Nem tetszik neki az étel, mert csak úgy rágódik rajta. Átv. ért. elméje valamin töprenkedik, ideoda hányja a dolgot, mielőtt elhatározná magát, lassan, nehezen gondolkodik, vagy beszél. Sokáig rágódik, míg egy levelet föl tud tenni. Azon rágódik, mi tevő legyen. Nem beszél folytonosan, hanem csak rágódik.*

**RÁGOGAT**, (rág-og-at) áth. m. *rágogat tam*, —*tál*, —*ott*. L. RÁGICSAÁL.

**RÁGÓKŐ**, (rág-ó-kő) l. POKOLKŐ.

**RÁGOLÓDÁS**, (rág-ol-ód-ás); **RÁGOLÓDIK**, l. RÁGÓDÁS; RÁGÓDIK.

**RÁGOLY**, (rág-oly) fn. tt. *rágoly-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Féreg, vagy nyúl, mely a testeket megrágja, milyen a szű.

**RÁGONY**, (rág-ony) fn. tt. *rágony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A férgek állkapcsa, melylyel rágnak.

**RÁGÓSEB**, (rágó-seb) ősz. fn. l. FENE, (2).

**RAGOZ**, (rag-oz) áth. m. *ragoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Törzsök szokat, különösen név- és igezőkat rag által módosít. V. ö. RAG, (2).

**RAGOZÁS**, (rag-oz-ás) fn. tt. *ragozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Egyes szóknak rag által vagy rag segítségével módosítása. *Névragozás, igeragozás.* V. ö. RAG, (2).

**RAGOZAT**, (rag-oz-at) fn. tt. *ragozat-ot*. Több rag együtt.

**RÁGSZER**, (rág-szer) ősz. fn. Gyógyszer, melyet csak rágni kell, nem lenyelni.

**RAGSZÖLŐ**, (rag-szölő) ősz. fn. Szőlőfaj, melynek szemei nagyok, és tömötten vagy rakottan állnak; innen helyesebben: *rakyszőlő*.

**RAGTAPASZ**, (rag-tapasz) ősz. fn. Sebészi tapasz, mely a sebnak egymástól elvált hártyáit összeköti; továbbá, melyet az egész sebre tapasztanak.

**RAGY**, gyöke *ragya, ragyiva, ragyog*, stb. szóknak; rokon hozzá a szanszkrit: *rads*, (pirosít), és *rads* v. *randś* (ragyog); továbbá a latin: *rad-ius*, francia: *rage, rouge*, német: *prangen, Pracht* stb.

**RAGYA**, (ragy-a) fn. tt. *ragyá-t*. 1) Azon rozsdaszínű foltok, melyek a növények gyümölcsein, vagy levelein támadnak, midőn köz hiedelem szerint forró meleg után, vagy épen a nap sütésekor sűrű és nagyszemű eső megveri. (A dinnyénél tulságos nedvességtől származik). Így nevezik közönségesen azon esőt is, mely a ragyát okozza. *A ragya megverte a gabonát, szőlőt. Ragya ütötte vetések, szilvák.* 2) Szabó D. ragyának mondja a gabona-üszögöt is. 3) Vörhenyeges foltok, ripacsok az emberi bőrön, különösen az arcon, milyen a himlő után

maradt vörös pettyek v. gödröcskék. *Teli van az arcza ragyával. Verje meg a ragya.* Tájdivatos kiejtéssel, pl. a székeleyknél: *rogya*.

E szónak gyöke *ragy*, melyből a *ragyog*, és *ragyiva* származékok is erednek, s mindnyájokban alapfogalom a tűzi fényesség, mely vörös szokott lenni. Ezt vette alapul a latin *uredo* és *carbunculus* is. Rokonai a szintén vörösségre vonatkozó *rozsdá*, *rovász* (ravasz), *róka*, *rót*, idegen nyelvekben a szanszkrit: *rads* (pirosít), *ráds* (ragyog) stb. V. ö. RAGY gyök.

**RAGYABARI**, (ragya-bari) ősz. mn. Mondják oly emberről, kinek arczát sok vörös szeplő borítja. Az utóbbi rész: *bari* am. *bori, buri*, azon *bor bur* gyöktől, melyből *borít borul* v. *burít burúl* származnak. V. ö. RAGYABURA.

**RAGYABURA**, (ragya-bura) ősz. fn. A tűzfűmesek seregéből és egyanyások rendjéből való növénynek, melynek minden fajaiban a levelek vagy sömörösek, vagy pettyesek, vagy sömörös fényesek, mintha ragyások volnának, vagyis ragya *burítaná* őket. (Rhododendron). Ugyanezen jelentése van a *bura* szónak a *rozsdabura* nevű növényben, melynek levelei alul rozsdás molychosak.

**RAGYÁLLIK**, (ragy-a-all-ik) k. m. *ragyáll-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Ragyától meglepve romlik, foltosodik, vöröslük. *Ragyállik a forró melegben megázott szilva, szőlő. Ragyállik a szeplős, a himlős arc.* V. ö. RAGYA.

**RAGYARÓZSDA**, (ragya-rozsdá) ősz. fn. Ragya által támadt rozsdás folt. Közönségesen csak annyit mint az egyszerű *ragya*, első értelmében.

**RAGYÁS**, (ragy-a-as) mn. tt. *ragyás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mit a ragya meglepett, vörös foltokkal pettyezett; szeplős, himlőhelyes. *Ragyás gabona, szőlő, szilva. Ragyás arczu gyermek. Az én rózsám kicsit ragyás.* (Népd.).

„Már minálunk az a szokás,  
Nem is leány, ha nem ragyás.  
Illik neki rettenetes,  
Hogy egy kissé himlőhelyes.  
(Népd.).

**RAGYÁSAN**, (ragy-a-as-an) ih. Ragyás minőségben vagy állapotban.

**RAGYÁSÍT**, **RAGYÁSIT**, (ragy-a-as-ít) áth. m. *ragyásít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Ragyással tesz, vörös foltokat, szeplős pettyeket idéz rajta elé. *A meleg peremeleg eső megragyásítja a növények leveleit, gyümölcseit. Szeplő, himlőfoltok ragyásítják arczát.* V. ö. RAGYÁS.

**RAGYÁSÍTÁS**, **RAGYÁSITÁS**, (ragy-a-as-ít-ás) fn. tt. *ragyásítás-t*, tb. —*ok*. Ragyássá tevés. V. ö. RAGYÁSÍT.

**RAGYÁSODÁS**, (ragy-a-as-od-ás) fn. tt. *ragyásodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapotváltozás, midőn valamely test ragyássá lesz. V. ö. RAGYÁS.



**RAGYÁSODIK**, (ragy-a-as-od-ik) k. m. *ragyásod-tam*, —*tál*, —*ott*. Ragyássá leszen; ragyanemű szeplők, foltok támadnak rajta. *Ragyásodik a fák levele, gyümölcse. A szöke fiúk arca nyáron ki szokott ragyásodni.* V. ö. **RAGYÁS**.

**RAGYAÜTÖTT**, (ragya-ütött) ős. mn. Mit a meleg esőcseppek vagy tulságos nedvesség által okozott ragya meglepett. *Ragyautótt szőlők, szilvák.* V. ö. **RAGYA**.

**RAGYAÜTÖTTEN**, (ragya-ütötte) ős. ih. Ragyautótt állapotban.

**RAGYÁZÁS**, (ragy-a-az-ás) fn. tt. *ragyázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Ragyával ellepetés. *Megragyázás.* Nyári eső permetezése, mely a növények levelein és gyümölcsein ragyafoltokat csinál. V. ö. **RAGYÁZIK**.

**RAGYÁZIK**, (ragy-a-az-ik) 1) k. m. *ragyáz-tam*, —*tál*, —*ott*. „Meg” igekezővel am. ragyát kap, a ragya ellepi. *A himlőben megragyázott.* 2) Mint személytelen ige am. ragyát okozó eső esik.

**RAGYGYAN**, (ragy-u-an, ragy-v-an) önh. m. *ragygyan-t*. Ragyogva elé- vagy feltűnik. Olyan képezetű mint „villan”, melylyel értelemben is rokon.

**RAGYGYANÁS**, (ragy-u-an-ás) fn. tt. *ragygyanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ragyogva elé- vagy feltűnés.

**RAGYIVA**, (ragy-i-va) mn. tt. *ragyivá-t*. 1) Csinos, tiszta, fényes. Ily értelemben használják Mátyusföldén, melylyel egyezik Molnár A. latinozata : gnavus, solers, politus. *Ragyiva ledny, menyecske*, am. csinos, tiszta. *Ragyiva ház, szoba.* Szabó D. szerint is (a székeleyknél?) am. borbát, serény, derék, deli, díszes. Ellenben 2) túl Dunán am. alávaló, csúnya, hitvány, rozzant. Első jelentésénél fogva a *ragyog*, *ragyogó*, a második szerint pedig inkább *rogyva*, és *ronda*, *rohoda* szókhöz rokon volna. Csakugyan mondják a Tájszótár szerint Pápa vidékén öszvehúzza is : *ragyva*, *rozoga*, *hitvány* értelemben, midőn tehát nem egyéb, mint *rogy v. rogyik* igének részesülője, s olyan mint *zagya*.

**RAGYIVÁTLAN**, (ragy-i-va-atlan) mn. tt. *ragyivátlan-t*, tb. —*ok*. Szabó D. szerint am. csúnya, díztelen, faragatlan, idomatlan pl. legény.

**RAGYMAT**, (rak-m-at?) áth. m. *ragymat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *ragymass*. Kriza J. szerint a székeleyknél am. ügyetlenül rakosgat. *Ne ragymass annyit te!*

**RAGYMATOL**, (ragymat-ol) áth. m. *ragymatol-t*. L. **RAGYMAT**.

**RAGYÓCZ**, falu Szepes m.; helyr. *Ragyócz-ra*, —*on*, —*ról*.

**RAGYOG**, (ragy-og) gyak. önh. m. *ragyog tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk testről, mely a belőle kilövelt, vagy róla visszaverődött tűzsugaraktól tündöklöve fénylik, mely élénk reszketeg világot terjeszt maga körül. *Ragyog a tiszta nap. Nem mindennap ragyog a nap.* (Km.). *Ragyognak a drágakövek.*

„Fényes csillag, ragyogj nekem odáig,  
Hogy ne fájjon szegény szívem sokáig.”  
(Népd.).

„Ragyogsz felém, ég csillag fátyola.”  
Szemere P.

Szélesb ért. a nagy tisztaságtól, csínosságtól fényeskedik. *Ragyog a tükör. Minden oly tiszta, hogy szinte ragyog. Örömtől ragyognak szemei*, azaz, igen derültek, tiszták.

„Sötét olajfák illatos hűsében  
Ül a bús vándor, könny ragyog szemében.”  
Kisfaludy K.

Alapfogalom benne a tüzeesség, vörösség, s rokonai a *ragya*, *ragyiva*. V. ö. **RAGY**, gyök.

**RAGYOGÁS**, (ragy-og-ás) fn. tt. *ragyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Fényes reszkető sugarakkal tündöklés. V. ö. **RAGYOG**.

**RAGYOGÓ**, (1), (ragy-og-ó) mn. tt. *ragyogó-t*. Minek tüzes, fényes sugarai reszketve tündökölnék. *Ragyogó nap, ragyogó csillagok, ragyogó csillárok, kövek.* Továbbá, a nagy csínosságtól tisztán fénylő. *Ragyogó tükör.* V. ö. **RAGYOG**.

**RAGYOGÓ**, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Ragyogó-ra*, —*n*, —*ról*.

**RAGYOGVÁNY**, (ragy-og-vány) fn. tt. *ragyogvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Azon tündöklő, reszketeg fény, mely valamely testből kifejlik, vagy róla visszaverődik.

„Megakadván azért sugári ezekben,  
(a nap sugári a pánczélokban)  
Viadalt tartanak harczoló fényekben,  
Akik villáminak ellenkezésekben,  
Csiklandó ragyogvány ötlük a szemekben.  
Gyöngyösi István.

Szabó Dávidnál : *égi ragyogványok* (= csillagok), *kerti ragyogványok* (= virágok).

„Ha megnéznék, megigéznek  
Szemei ragyogványi.”  
Népdal.

Átv. ért. dicsőség fényköre.

„Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány.”  
Berzsenyi.

**RAGYOLCZ**, falu Nógrád m.; helyr. *Ragyolcz-ra*, —*n*, —*ról*.

**RÁGYUJT**, (rá-gyujt) ős. önh. Tulajdon ért. *rágyujtani a pipára, szivarra*, vagy egyszerűen : *rágyujtani* am. a pipába töltött dohányt vagy szivart meggyújtani. *Töltsük meg a pipát, s gyujtsunk rá!*

**RAGYVA**, (rogy-va? l. **RAGYIVA**) mn. és fn. tt. *ragyvá-t*. Rozoga, hitvány. Rozzant állapotban levő valami, selejt, selejtes.

**RÁHAGY**, (rá-hagy) ős. áth. 1) Örökségképen valamit másnak rendel. *Minden vagyonát ráhagyta egyetlen fiára.* 2) Rábíz. *A házat ráhagyta hű szolgál-*



jára. 3) Másnak véleményével, állításával nem ellenkezik. *Akármit mondanak neki, mindent ráhagy.*

**RÁHAJLIK**, (rá-hajlik) ösz. k. Valamely életelen test vagy bár élő lény de akaratlanul valamire vagy valakire hajlasi irányban létezik vagy mozog. *Ráhajlik az ág a házfűdélre.* Vadászok nyelvén: *ráhajlott a nyúl*, azon esetet foglalja magában, midőn két agár egy távol kelt nyúlat úgy hajt, hogy közöttük 50—100 lépés térkülönbség, a nyúl pedig előttük szintén 100—130 lépésre van; ekkor, ha a nyúl egy körfutást kezd meg, azon agárról, mely közelebb esik a nyúlhoz, azt mondják: *ráhajlott a nyúl.*

**RÁHAJOL**, (rá-hajol) ösz. önh. Szabad akaratú lény önként valakire vagy valamire hajol.

**RÁHAJT**, (rá-hajt) ösz. áth. és önh. 1) Valamit úgy hajlít, görbít, fordít, hogy egy másikra feküdjék. *Eső ellen a köpenygallért ráhajtani a fejre.* 2) Üzve sürgetve, mintegy haj haj! biztató szóval valami fölé menni kényszerít. *A barmot ráhajtani a vetésre. A nyomtató lovat ráhajtani az ágyásra.* 3) Önhatólag am. valamire hallgat, s azt követi, hiszi, elfogadja stb. *Nem hajtok rá semmit, akármit mondasz.*

**RÁHÁNY**, (rá-hány) ösz. önh. 1) Többet vagy többfélét rárak, rászór. 2) Megver, ráver. *Fogadj szót, mert majd rád hányok.*

**RÁHAT**, (rá-hat) ösz. önh. Hatással, befolyással van rá.

**RAHÓ**, falu Gömör m.; helyr. *Rahó-ra*, —n, —ról.

**RAHÓ-AKNA**, falu Máramaros m.; helyr. —*Akná-ra*, —n, —ról.

**RAHÓ-BOCSKÓ**, falu Máramaros m.; helyr. —*Bocskó-ra*, —n, —ról.

**RAHONCZA**, falu Ung m.; helyr. *Rahonczá-ra*, —n, —ról.

**RÁHURKOL**, (rá-hurkol) ösz. áth. Hurokkal ráfojt.

**RÁIJESZT**, (rá-ijeszt) ösz. önh. Fenygetés által eszközli, hogy megijedjen valaki. *Miotta ráijesztettek, nem oly házsártos.* A rá, mint általában személyragos változattal itt is használtatik: *rám ijeszt, rád ijeszt*, stb.

**RÁILLESZT**, (rá-illeszt) ösz. áth. Valamire úgy alkalmaz, hogy azzal összeillik.

**RÁILLIK**, (rá-illik) ösz. k. 1) Valamivel összevaló, helyes arányban áll vele. *Ráillik a ruha. Juhászbundára nem illik rá a bársonyfolt.* (Km.). 2) Bizonyos állítás épen rá vonatkozik, erkölcsi tulajdonságaival megegyezik. *A lusta emberre ráillik a közmondatt, hogy kétszer fárad.* V. ö. **ILLIK**.

**RÁISMER**, (rá-ismer) ösz. önh. Valakiben ismerősére talál. *Hirtelenében nem ismertem rád.*

**RAJ**, fn. tt. *raj-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Ifju méhsereg, mely születése tanyájáról fölkerekedve tömegesen elszáll, hogy másutt telepedjék meg. *Rajt ereszt a kas. A rajt elfogni. Első, másod,*

*harmad raj. Szűz raj*, melyet az első raj még azon évben ereszt. 2) Szélesb ért. sűrű tömegben szálló bogarak serege. *Darászok, legyek, szúnyogok raja.* 3) Átv. ért. magzatok serege, ivadék.

Egyezik vele a szláv *roj*, s alaphangra nézve rokon a német *Schwarm*, mely Adelung véleménye szerint hangutánzó, azon tompa hangot adván viszsza, melyet a tömegesen szálló méhsereg hallat.

**RÁJA**, fn. tt. *rájá-t*. Halak neme, melyek teste lapos, és csaknem négyszögű, fejök a mellőktől alig különböztethető, s farkok két águ és tuskés. (Raja).

**RAJCSÁNY**, falu Nyitra m.; helyr. *Rajcsány-ba*, —ban, —ból.

**RAJECZ**, mváros Trencsin m.; helyr. *Rajecz-re*, —én, —ről.

**RAJK**, **ALSÓ—**, **FELSŐ—**, faluk Szala m.; helyr. *Rajk-ra*, —on, —ról.

**RAJKA**, mváros Moson m.; helyr. *Rajká-ra*, —n, —ról.

**RAJKAS**, (raj-kas) ösz. fn. Kas, melybe rajmehet fognak, vagy tartanak.

**RAJKÓ**, (raj-kó) fn. tt. *rajkó-t*. Czigány gyerek, purdó, cigánytól származott kis raj. Tréfásan mondják másokról is.

**RAJMÉH**, (raj-méh) ösz. fn. Az anyakasból tömegesen fölkerekedett és kiszállott méhsereg; melyet aztán különkasba befognak.

**RAJNA**, fn. tt. *Rajná-t*. Nagy folyóvíz, mely Schweizban ered, s Németalföldön a tengerbe ömlik. (Rhenus, Rhein.)

**RAJNAI**, (rajna-i) mn. tt. *rajnai-t*, tb. —ak. Rajna vidékéről való, ott termő, arra vonatkozó, stb. *Rajnai borok*, „A rajnai, malagai, hiszem Istenemet, nem hevít engemet.” (Horvát E.).

**RAJNALD**, férfi kn. tt. *Rajnald-ot*. Reginaldus, olaszosan: Rinaldo.

**RAJNA MELLÉKE**. A Rajna folyónak partjain fekvő vidékek.

**RAJNAMELLÉKI**, (Rajna-melléki) ösz. mn. Rajnamellékéről való, ott levő, azt illető, arra vonatkozó, stb. *Rajnamelléki borok, városok*.

**RAJNAVIDÉK**, (Rajna-vidék) ösz. fn. l. *Rajna melléke*.

**RAJNAVIDÉKI**, (Rajna-vidéki) l. **RAJNA-MELLÉKI**.

**RAJNAVÖLGY**, (Rajna-völgy) ösz. fn. Völgy, melyben a Rajna vize foly.

**RAJONG**, (raj-ong) önh. m. *rajong-tam* v. —ottam, —tál v. —ottál, —ott, htn. —ni v. —ani.

1) Raj módjára zúg, zajong. 2) Hiú ábrándokon csüng, képzelt előnyök vagy igazságok végett buzog, hevül.

**RAJONGÁS**, (raj-ong-ás) fn. tt. *rajongás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kedélyi állapot, midőn valaki rajong. V. ö. **RAJONG**.

**RAJONGÓ**, (raj-ong-ó) mn. tt. *rajongó-t*. Hiú, üres ábrándokért hevülő.



**RAJOS**, (raj-os) mn. tt. *rajos-t* v. —at, tb. —ak. Rajokkal bővelkedő. *Rajos köpü.* Átv. ért. a német *schwärmerisch* után, üres képzelődésekkel teljes. V. ö. **RAJONGÓ**.

**RAJOSKODÁS**, (raj-os-kod-ás) fn. tt. *rajoskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Elmei, és kedélyi állapot, midőn valaki rajoskodik. Máskép : *rajongás*.

**RAJOSKODIK**, (raj-os-kod-ik) k. m. *rajoskodtam*, —tál, —ott. L. **RAJONG**.

**RAJOZIK**, l. **RAJZIK**.

**RÁJÖN**, (rá-jön) ősz. önh. 1) Jöttében, vagy jövetel által felületre jut. 2) Valamely betegség, baj utóléri. *Rájött a görcs, a láz, a hányás.* 3) Valamely okra, hibára ráakad, rátalál. *Rájöttem, mi bántja őt.*

**RAJT**, ih. mely rendesen csak személyragozva divatozik : *rajtam, rajtad, rajta*, stb. Mint helyhatározó rokon természetű, és képezetetésű a *fölött*, *alatt*, *mögött* névutókhöz, s valamint ezeknek gyökei : *föl*, *al*, *mög*, hasonlóan amazé a felható *ra*, melyből lett *ra-ott*, vagy *ra-itt*, öszvehúzva, *rajt*, régiesen : *rítt*, innen pl. a Carthausi névtelenél *rítta* = rajta; székely tájszólással : *rétt*, *réltta*. Szoros értelmi és öszveköttetési viszonyban áll az *on én ön* névraggal, honnan e mondatok : *rajta vagyok*, és : *azon vagyok*, *búsulok rajta*, és : *azon búsulok egy értelműek*. Öszveköttetésre mutatnak az ily kifejezések : *rajtaülök a lovon*; *rajtavesztett a próbán*, *játékon*, *lopáson*; *rajtakapták a csaláson*; *rajtaérték az ebet a szalonnán*. (Km.).

1) Eredeti tulajdon jelentésénél fogva am. bizonyos helynek, testnek színén, fölén, tetején, pl. a *kiáradt víz sokáig rajta maradt a mezőn. A lovon most is rajta van a nyereg. Rajta száradt a mocsok. Kardján most is rajta az ellenség vére.* Ide tartozik a *rajtaavaló*, azaz, öltözék. *Még a rajtaavalójából is kifosztották.* 2) Jelent irányt, mozdulatot bizonyos test, vagy tér, vagy tárgy fölé. *Rajtaesni valakin*; *rajtaütni az ellenségen.* „Rajtam üt a sok nyelv, s fületem nem hagyja nyugonni.“ Vörösmarty. *Rajtamenni, rajta kelni, rajta hajtani.* Ez értelemben am. *rája, pl. rája esni, ütni, menni, kelni, hajtani* stb. valakire. 3) Átv. ért. vétetik ilyes viszonyokban : *rajtaérni, kapni*, azaz, tetten; *rajtalenni*, azaz, iparkodni, törekedni valamire, vagy, valamin; *rajtaveszteni*, valamit saját kárával, hátrányával, veszélyére tenni, a vállalatban felsülni; *nem fog rajta a szép szó, a fegyver*, am. hatástalan, célját nem éri; *kiadtak rajta*, am. elküldötték, mint kelletlent elbocsátották, ide tartozik e közmondat : *kiadtak rajta, mint eb a taligán*; *rajtatölt a székény*, am. visszaesett reá, őt érte, amit más ellen forralt. 4) Mint indulatszó biztató jelentésű. *Rajta legények! Rajta rajta szaporán! Nosza rajta! Usszu rajta! Rajta magyar rajta! jön a török a kutya fajta.* (Népvers). *Nosza rajta kis fazék, ugyan felfortyantál.* (Km.). 5) Midőn a kívül szóval jó viszonyban, tisztán személynév más értelmével bir, pl. *rajtam kívül, rajtad kívül, rajta kívül*, am. kivülem, kivüled, kivüle.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

**RAJTA**, **RAJTA!** l. **RAJT** alatt.

**RAJTACSAP**, (rajta-csap) l. **RAJTAÜT**.

**RAJTAÉR**, (rajta-ér) ősz. áth. Valakit azon pontban, időben meglát, észrevesz, midőn valamely csinyt elkövet, vagy elkövetni készül. *Rajtaérték a tolvajt a lopáson.*

**RAJTAFÜGG**, (rajta-függ) ősz. önh. Valamin függve létezik. Átv. ért. egész figyelmét ráfordítja. *Az anyai szem, gond csecsemőjén rajtafügg.*

**RAJTAKAP**, (rajta-kap) ősz. fn. l. **RAJTAÉR**.

**RAJTAKAPÁS**, (rajta-kapás) ősz. fn. Észrevetés, rájutás, midőn valakit bizonyos csinytetten, tiltott dolgon érnek. *Félni a rajtakapástól.*

**RAJTALESZEN**, l. **RAJTAVAN** alatt.

**RAJTALETEL**, (rajta-létel) ősz. fn. Bizonyos dolog végrehajtására törekvő cselekedet, iparkodás. „Alkalmas és alkalmatlan rajtaletel.“ Kovács Ágoston egyházi beszédeinek czíme.

**RAJTAMEGY**, (rajta-megy) ősz. önh. L. **RAJTAÜT**.

**RAJTAÜT**, (rajta-üt) ősz. önh. Valakit vagy valamit erőszakosan megrohan; különösen valakit v. valamit hirtelen, véletlen, váratlan megtámad. *Rajtaütni az ellenségen.*

**RAJTAÜTÉS**, (rajta-ütés) ősz. fn. Erőszakos megrohanás, különösen hirtelen történő, véletlen, váratlan megtámadása valakinek vagy valaminek.

**RAJTAVALÓ**, (rajta-való) ősz. fn. Azon öltözék, ruházat, melyet valaki magán visel. *Rajtaavalóján kívül nincs egyéb ruhája.*

**RAJTAVAN**, (rajta-van) ősz. önh. 1) Eredetileg am. valamin fölül, valaminek fölszínén, felső részén van. 2) Átv. ért. azon van, azon iparkodik. A *van* igének minden idejét elfogadja, pl. *rajtavolt, rajtaleszen* v. —leend.

**RAJTAVESZT**, (rajta-veszt) ősz. önh. Valamit saját kárával, hátrányával, veszedelmére tesz, merényletében felsül. *Vigyázz, mert félek, hogy rajtavesztesz.*

**RAJTÓJA**, fn. tt. *rajtójá-t*. Tájédivatos kiejtéssel am. lajtorja.

**RAJTÓLCZ**, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Rajtólcz-ra*, —on, —ról.

**RAJZ**, fn. tt. *rajz-ot*, harm. szr. —a. Kép, vagy ábrázolat, vagy alakzat, mely valamely tárgynak vázlatát látható vonalakban eladja, különböztetésül a festménytől, vagyis festett képtől, mely az illető tárgyat természeti színezetben eladni törekszik. *Írónnal, tollal, ecsettel készített, nyomtatott rajzok. Fák, állatok, gépek, épületek rajzai. Mértani alakokat képező rajzok. Bonczani, természettani rajzok.*

Eredetére nézve azon szók osztályába tartozik, melyekben az *r* gyökhang az írás, illetőleg metszés, vágás, hasítás alapfogalmát fejezi ki, egyszersmind húzást, vonalat, vagy ez által alakult testeket jelenenek, milyenek, *rács, ráncz, ráspoly, reped, rés, rifol, ripacs, riszál*. Ezen alapfogalom rejlik az *ir* (scribit)



*írt, ort, ró* igékben is, minthogy a rajz is eredetileg írás, rovás, bemetszés által történt. Rokon hozzá a német *Risz, Risse*. Minthogy a magyarban is az *i* néha *aj* alakot ölt, pl. kiált kajált, kiabál kajabál, szakít szakajt, innen nem valószínűtlen, hogy a *rajz* is eredetileg *riz* v. *risz* lehetett, s egyszerűbb gyöke a megfordított *ír*, mely nem csak am. a latin 'scribit', hanem 'delineat, pingit' is. V. ö. ÍR, ige.

**RAJZÁS**, (raj-oz-ás) fn. tt. *rajzás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn a méhek rajt ereszenek, vagy rajjá alakulva szülőhelyükről fölkerekedve tovább szállanak.

**RAJZAT**, (raj-oz-at) fn. tt. *rajzat-ot*, harm. szr. — *a*. Raj gyanánt, rajalakban támadt származék. *Az anyakasnak első rajzata*. Átv. ért. gyermek, vagy gyermekek, mint bizonyos szüléktől származott sarjadék vagy sarjadékok.

„Régen kigyó Évát megcsalta;

Úgy engemet most eláltata;

Elhajlottam, mivel voltam Éva rajzatja.“

Brandenburgi Katalin keserve. 1630. (Thaly K. gy.).

Képeztetésre olyan, mint *fajzat, magzat, nemzet*.

**RAJZESZKÖZ**, (rajz-eszköz) ősz. fn. *Eszköz*, melylyel rajzokat szokás készíteni, milyenek: irón, toll, ecset, kréta, stb.

**RAJZIK**, (raj-oz-ik) k. m. *rajz-ott*, htn. — *ani*. Rajt ereszt, raj száll ki belőle, rajjá alakulva fölkerekedik, hogy elszálljon. *Rajzanak a méhek*.

**RAJZISKOLA**, (rajz-iskola) ősz. fn. *Iskola*, melyben rajzolni tanítanak és tanulnak. V. ö. **RAJZ**, **RAJZOL**.

**RAJZKÖNYV**, (rajz-könyv) ősz. fn. *Könyv*, mely többféle rajzot foglal magában; továbbá a rajziskola növendékeinek, vagyis tanítványainak könyve, melyben próbarajzaikat tartják, vagy melynek lapjaira rajzolnak.

**RAJZKRÉTA**, (rajz-kréta) ősz. fn. *Rajzolni* való vörös vagy fekete kréta.

**RAJZLAP**, (rajz-lap) ősz. fn. *Lap*, melyre rajzolnak.

**RAJZLECZKE**, (rajz-leczke) ősz. fn. *Leczke*, vagyis bizonyos óraszámra adott tanítás, vagy tanulás, melynek tárgyát a rajzmesterség teszi. *Rajzlecskéket adni, azokra járni*.

**RAJZMESTERSÉG**, (rajz-mesterség) ősz. fn. *Mesterség*, melynek tárgyát a rajzolás, vagyis rajzok készítése teszi. *Rajzmesterségre adni, abban gyakorolni magát*.

**RAJZOL**, (rajz-ol) önh. és áth. m. *rajzol-t*. Valamely tárgynak, és részeinek ábrázát, alakját látható vonalak által bizonyos lapra leírva előadja. Különbözik tőle *fest*, mely a tárgynak nem csak alakját, hanem természeti színét is utánozza, másolja. *Tollal, írónnal, krétával, ecsettel rajzolni. Fákat, állatokat, virágokat rajzolni. Tájat, vidéket, hegyet, tornyot lerajzolni*. Átv. bizonyos tárgynak, pl.

személynek, eseménynek, testnek stb. ismertető jegyeit, tulajdonságait szóval, vagy írásban elevenen előadja, vagy előadni törekszik. *Nevezetes férfiak jellemeit rajzolni. Lerajzolni a csatázó vitézek tetteit*. V. ö. **RAJZ**.

**RAJZOLÁS**, (rajz-ol-ás) fn. tt. *rajzolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valaki rajzol valamit, továbbá, rajzmesterséggel való foglalkodás. *Rajzolást tanulni. Rajzolással keresni kenyerét*. Átv. jellemzése valakinek, vagy valaminek, mely élő szóval, vagy írással történik. V. ö. **RAJZOL**.

**RAJZOLAT**, (rajz-ol-at) fn. tt. *rajzolat-ot*, harm. szr. — *a*. Kép, vagy ábrázolat, vagy alakzat, melyet a rajz elítüntet. *Rajzolatok gyűjteménye. A növendékek rajzolatait megvizsgálni, megbírálni. Rajzolatban eléterjesztett épülettervek*. Átv. beszéd, vagy iromány, mely valakinek vagy valaminek jegyeit, tulajdonságait jellemzetesen előadja. *Rajzolatok jeles férfiak életéből*.

**RAJZOLÓ**, (rajz-ol-ó) mn. tt. *rajzoló-t*. Aki rajzol, vagy rajzolni szokott; továbbá, mivel rajzolnak. *Rajzoló növendékek; vidéket rajzoló utas. Rajzoló eszközök*. Átv. ki szóbeli előadással, vagy írásban jellemez, leír, lefest valamit. Használtatik önállólag főnévül is.

**RAJZOLT**, (rajz-ol-t) mn. tt. *rajzolt-at*. Minek képe, ábrája, alakja rajzban le van véve. *Falra rajzolt torzképek. Rajzolt állatok, fák, épületek, hajók*. V. ö. **RAJZOL**.

**RAJZÓN**, (rajz-ón) ősz. fn. *Ónból* vagy *ólomból* való eszköz, melylyel rajzolni szoktak.

**RAJZPAPÍR**, v. — **PAPIROS**, (rajz-papír v. papiros) ősz. fn. *Rajzolásra* használt, vagy különösen e végre csinált papiros.

**RAJZSZÉN**, (rajz-szén) ősz. fn. *Némely fák*, különösen hárs, mogorófa stb. szene, melyet rajzolásra használnak.

**RAJZTÁBLA**, (rajz-tábla) ősz. fn. *Simára* gyalult deszkadarab, melyre a rajzpapirost ráfeszítik.

**RAJZTANÁR**, (rajz-tanár) ősz. fn. *Nyilvános intézetben* a rajzolás tanítója.

**RAJZTANÍTÓ** v. — **TANÍTÓ**, (rajz-tanító) ősz. fn. *Személy*, ki másokat rajzmesterségre tanít. *Nyilvános, intézeti, magán rajztanító*.

**RAJZTANODA**, (rajz-tanoda) l. **RAJZISKOLA**.

**RAJZTANÚLÓ** v. — **TANULÓ**, (rajz-tanuló) ősz. fn. *Ki* a rajzmesterségben képezi, vagy képezteti magát.

**RAJZTOLL**, (rajz-toll) ősz. fn. *Általán toll* nemű eszköz, melylyel rajzolni szoktak; különösen író toll alakjára csinált ilyenén eszköz vasból, aczélból, vagy sárgarézről, továbbá hüvelyes végű, s gyűrűvel ellátott vas vagy réznyel, melyekbe a rajzónat, vagy krétát belesíptetik.



RAK, áth. m. *rak-tam*, —*tál*, —*ott*. Mint gyű-  
 ige többszörös, folytatott, gyakori cselekvést fejez  
 ki. 1) Ugyanazon, vagy különmemű tárgyak közül  
 többeket együvé, vagy egymás fölé helyez. *Szénát,  
 szalmát petrenczébe, baglydába, kazalba rakni. Kévéket  
 keresztbe, csomóba, asztalra rakni. Fát ölbe rakni,  
 tűzre rakni. Könyveket, ruhákat szekrénybe rakni. A  
 terhet taligára, kocsi-ra, szekérre, hajóra rakni.* 2)  
 Széles ért. holmi tárgyakat valamely helynek föl-  
 színére vagy öblös térbe helyezget, teddeget. *A  
 zsákokat a kamrába rakni. A kukoricát padlásra,  
 a zöldseget pinczébe rakni. Az árukat berakni a boltba.  
 A szénát felrakni a szekérre. A bútorokat a szobában  
 elrakni. A ruhákat a szellőre kirakni. A terhet lerakni.  
 A szekert megakasztani. Az elszórt holmit összeszedni.  
 Mindent helyére visszarakni. Az utcát kövekkel ki-  
 rakni.* 3) Holminak együvé helyezése által valamit  
 épít, alakít. *Fészket rakni. A fecske sárból, a veréb  
 holmi gízgázából, tollakból rakja fészket. Sárból, válog-  
 ból, téglából, kőből falat rakni. A játszó gyermekek  
 kukoriczatuskókból ólat raknak. Régebben az általános  
 „épít” ige helyett is használtatott: „Hasonlatik böles  
 emberhez, ki rakja ő házat kőszirtan.” (Tatrosi cod.  
 Máté. VII.). „És ő raka igen nagy erősségű várost  
 . . . négy szegő (szegű) kövekből és faragottakból  
 raká ő kőfalat.” (Bécsi cod. Judith.). „Nemde ez-e  
 Babillon, a nagy város, melyet en raktam en orszá-  
 gomnak házába.” (Ugyanott. Dániel). 4) Átv. rakni  
 v. megrakni a tánczot, am. lábait majd fölemelni,  
 majd letenni. Gúnyos ért. valamit megrakni, am. meg-  
 szidni; vagy megverni.*

E szóban széles értelemben véve a *helyezés*  
 alapfogalma rejlik, mely által t. i. bizonyos testek a  
 térnek, helynek felszínét foglalják el; szorosabban  
 véve az egymás fölé emelkedést, vagy tevést vagyis  
 magasodást fejezi ki, minél fogva gyökre nézve egy  
 értelmű a felható *ra* névraggal, s mint kifejtett ige  
 alakra nézve rokon ezekhez: *bök, csuk, lök, buk*(ik).  
 Egyébiránt rokon hozzá hangokban is a szanszkrit  
*rag v. ragh*, német *rücken*, finn *rakennan* (rakok),  
 török *brak-mak* (letenni).

RÁK, fn. tt. *rák-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Köz  
 ismeretű féregfaj, melynek testét kemény héj takarja,  
 s pikkelyes a farka. Ezen állatnem legtöbb fajainak  
 nyolcz lába, és ollóforma két tagja van; jobbra  
 vízben élnek, s némely fajbeliek az időnek egy ré-  
 szét szárazon is töltik. *Tengeri rák*, melynek némely  
 fajtái fontokat nyomnak. *Ollós, ollótlan rák. Kecse-  
 rák* (= tavi rák). *Folyóvízi, tavi rákok; fehér, fekete,  
 vörös rák. Sült, főtt, töltött rákot enni. Lány hónap-  
 ban* (melyben nincs r betűhang) *kemény a rák* (ak-  
 kor jó a húsa. A köznép étrendi szabálya). *Ráklábon  
 v. rákparipán, v. rákháton járni*, am. igen lassan,  
 mint a rák szokott. Közmondatok: *Megbüntette a  
 rákot: vízbe vetette. Rák fog nyúlat. Rákevésben sok a  
 munka, kevés a haszon. Sok volna gyermeknek a rák  
 lábastul, vagy lábostul. Rákláb ebédre. Vörös, mint  
 a főtt rák. Piros mint holtá után a rák. Legbátrabb*

*ember volt, ki a rákot legelőször megette.* 2) Átv. csil-  
 lagzat, mely a barkörben az ikrek, és orozlán nevű  
 csillagzatok között fekszik; midőn e jegybe jön a  
 nap, akkor az északi földgömbön leghosszabb a nap-  
 pal, s kezdődik a nyár, t. i. június 21-dike körül.  
 3) Veszélyes, hamar elharapódzó, s magát a cson-  
 tokig beevő sebféle kór. *Gyomorrák, mellrák. Kimet-  
 szeni a rákot.*

Mint hogy a rák, kivált a főtt, közmondásilag  
 vörös héjáról nevezetes; innen valószínű, hogy gyök-  
 hangra nézve azon szókhöz rokon, melyek vöröset,  
 pirosat, égettét jelentenek, mint, *ragya, ragyog, rát,  
 rátotta, rosda, róka, ravasz*, stb. V. ö. R, gyökhang.  
 Egyezik vele a szláv nyelvekben divatozó rövid *rak*,  
 görögül: *ρακίος* (rák), és *ρακίς* (kicsi tengeri rák,  
 Krabbe).

RAKACZA, falu Borsod m.; helyr. *Rakaczá-ra*,  
 —*n*, —*ról*.

RAKACZA-SZEND, I. SZEND.

RÁKAJÁLT, (rá-kajált) I. RÁKIÁLT.

RAKAMAZ, falu Szabolcs m.; helyr. *Rakamaz-  
 ra*, —*on*, —*ról*.

RAKÁS, (rak-ás) fn. tt. *rakás-t* tb. —*ok*, harm.  
 szr. —*a*. 1) Cselekvés, mely által holmit egymás  
 fölé, vagy bizonyos térre helyeznek, teddegetnek.  
*Baglyarakás, falrakás, kazalrakás.* 2) Azon halmaz,  
 mely az egymásra helyezett holmiból keletkezik.  
*Kő-, fa-, szén-, szalma-, búzarakás. Rakásban áll  
 nála a pénz. Rakásra gyűjteni, hordani holmit. A  
 ganéj rakásokban áll a szántóföldön. Eltergetni a  
 ganéjtrakásokat.* V. ö. RAK.

RAKASDIA, falu Krassó m.; helyr. *Rakasdí-  
 ra*, —*n*, —*ról*.

RAKÁSKA, (rak-ás-ka) fn. tt. *rakáská-t*. Ki-  
 sebbféle rakás, halmaz, kevésből álló s öszvetett  
 holmi.

RAKÁSOL, (rak-ás-ol) áth. m. *rakásol-t*. Ra-  
 kásba, vagy rakásokba halmoz, gyűjt holmit; to-  
 vábbá, valamely nagyobb tömeget kisebb részekre  
 választ, pl. midőn a ganéjhordó béres a szekeren ki-  
 vitt ganéjt kupaczkokban lerakja, vagy a nyomtatók  
 a részes garmadát egymás között kimérik. *Rakásolni  
 az utcákon öszveseprett szemetet.* V. ö. RAKÁS.

RAKÁSOLÁS, (rak-ás-ol-ás) fn. tt. *rakásolás-t*,  
 tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által hol-  
 mit egy tömegbe, kupaczba halmoznak, vagyis ra-  
 kássá alakítanak. V. ö. RAKÁS.

RAKASZ, (1), (rak-asz) fn. tt. *rakasz-t*, tb.  
 —*ok*, harm. szr. —*a*. Ujabb kori alkotású szó, s am.  
 deszkákból öszveszerkezett, s holmi áruk berakására,  
 s elszállítására való láda, a német *Verschlag* értel-  
 mében.

RAKASZ, (2), falu Ugocsa m.; helyr. *Rakasz-  
 ra*, —*on*, —*ról*.

RÁKÁSZ, (1), (rák-ász) fn. tt. *rákász-t*, több.  
 —*ok*. Személy, ki rákokat keres, és fogdos.

RÁKÁSZ, (2), (rák-ász) önh. és áth. m. *rákász-  
 tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*sz*. Rákokat fogdos. *Fcs*



lyókban, tavakban, patakokban rákászni. A balaton-mellékek éjjel égő nád-fáklyánál szoktak rákászni. Tájdivatos kiejtéssel: rákész.

**RÁKÁSZÁS**, (rák-ász-ás) fn. tt. rákászás-t, tb. —ok, harm. szr. —á. Cselekvés, midőn valaki rákokat keres és fogdos.

**RÁKÁSZAT**, (rák-ász-at) fn. tt. rákászat-ot, harm. szr. —á. Rákfogás, elvont értelemben, mint foglalkodási nem, vagy keresetmód. A rákászat mindenkinek szabdd. Rákászatból nehéz megélni. A rákászátnak is megvan a maga módja, és mestersége.

**RÁKÁSZGÉM**, (rákász-gém) ősz. fn. Gémfaj, mely rákokat fogdos s azokkal él.

**RAKAT**, (1), (rak-at) fn. tt. rakat-ot, harm. szr. —ja v. —a. 1) Amit egyszerre teher gyanánt felraknak, vagy fel lehet rakni. Három rakat széna, melyet háromszor visz el egy szekér. Még egy rakat búzája maradt a földön. 2) Több darabokból összeállított mű, pl. a kályha rakatja, ajtó rakatja. 3) Mutatványul kitett, elhelyezett holmi, pl. a boltok előtti áruk rakata, szokottan: kirakat.

**RAKAT**, (2), (rak-at) mivel. m. rakat-tam, —tál, —ott, par. rakass. Eszközli, hogy más rakjon, pl. szénát, árukat, falat, stb.

**RAKATLA**, l. **RAKOTTYA**.

**RAKATLAN**, (rak-atlan) mn. tt. rakatlan-t, tb. —ok. 1) Minek részei még nincsenek kellőleg elhelyezve, összevetve. Rakatlan kályha; félig rakatlan fal. 2) Mire bizonyos terhet nem raktak fel. Rakatlan szekér, hajó. Határozóként am. rakatlanul.

**RAKATLANUL**, (rak-atlan-ul) ih. 1) Öszve nem állítva, kellőleg el nem helyezve. Rakatlanul heverő könyvek a tárnban. 2) Anélkül, hogy teher volna rajta. Rakatlanul maradt fuvaros szekerek, hajók.

**RAKATÓ**, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. Rakató ra, —n, —ról.

**RAKATOS**, (rak-at-os) mn. tt. rakatos-t v. —at, tb. —ak. Mondják oly műről, mely többféle részekből össze van rakva, pl. rakatos asztal, tábla, ajtó.

**RAKATSZEKRÉNY**, (rakat-szekrény) ősz. fn. Szekrény a kereskedőboltok előtt, melybe a boltbeli áruk közül némelyeket mutatványul kitesznek.

**RAKCSIGA**, (rak-csiga) ősz. fn. Emeltyűféle gép a tengerek és folyók kikötőjében, melynek segítségével a legsúlyosabb terheket be a hajókba eretik, vagy belőlők kiemelik.

**RAKEN**, (rá-ken) ősz. áth. Valamely nyirkos, ragadós testet egy másikra ken, vagyis fölszínére nyomkodva rátapaszt. Vajat rákenni a kenyérre. Hátat a tengelyre, irt, tapaszt a ruhára rákenni. V. ö. **KEN**. Képes kifejezéssel, erkölcsi mocskot, bűnt, gyalázatot ráfog valakire. Saját bűnét másra keni rá.

**RÁKÉNYSZERÍT** v. —**KÉNYSZERIT**, (rá-kénys: erít) ősz. fn. L. **RAÉROSZAKOL**.

**RÁKERES**, (rá-keres) ősz. önh. és áth. 1) Keresményével valakit ellát, táplál; vagy jövőre ellátni készül. Szülünk minden szerzett vagyonukat ránk

keresték. 2) Valamely könyvben, írott munkában valakire illő vagy czélzó mondatot keres. Rátok kerest a Bibliában.

**RÁKERÜL** v. —**KERÜL**, (rá-kerül) ősz. önh. Valahová jut. Te is rákerülsz még a hurokra, az ebek harminczadjára. A többi között rákövetkezik, rájön (különösen a sor). Csak várakozzál, majd rád is kerül a sor.

**RAKÉTA**, fn. tt. rakéta-t. Tüzi műjáték, mely löporral töltött hengerféle készülétből áll, s ha meggyújtják, a levegőbe repül, hol végre szétpattan. Máskép magyarosabban: rüppentyű. Különféle módosításai, és nevei vannak. Egyezik a német *Rakete* v. *Rackete* szóval, mely némelyek szerint az olasz *rocchetto* (rokka), de Adelung szerint szintén az olasz *raggio*, *raggetto* után képződött, s ennek gyöke a latin *radius*, melyhez végelemzésben rokonok a magyar *ragyog*, *ragya*, *ragyva*, mint fényes, tüzes, égő valamit jelentők. V. ö. **RAGY**, gyök.

**RÁKFARKFÜ**, (rák-fark-fü) ősz. fn. A pimpinellák neméhez tartozó növényfaj köznépies neve; máskép szintén köznyelven: földi tömjén; növénytani neve: tömjénes *pimpinella*. (*Pimpinella saxifraga*).

**RÁKFEKÉLY**, (rák-fekély) ősz. fn. Mérges, veszélyes, hamar elharapódzó fekély neme, köz nyelven: fene, melyről mondják, hogy eszi, rágja a testet. Emlőkön, gyomorban támadt rákfekély. A rákfekélyt kimetszeni. Rákfekélyben meghalni.

**RÁKFEKÉLYÉS**, (rák-fekélyés) ősz. mn. Rákfekélylyel lepett, abban szenvedő. Rákfekélyes gyomor, emlök. Rákfekélyes betegek. V. ö. **RÁKFEKÉLY**.

**RÁKFENE**, (rák-fene) ősz. fn. l. **RÁKFEKÉLY** és v. ö. **FENE**.

**RÁKFENÉS**, (rák-fenés) ősz. mn. l. **RÁKFEKÉLYÉS**.

**RÁKFOGÁS**, (rák-fogás) ősz. fn. L. **RÁKÁSZÁS**.

**RAKHAJÓ**, (rak-hajó) ősz. fn. Általán hajó, melyet elszállítás végett holmi teherrel, árucikkekkel megraknak. Különösen tengeri jármű, melyen, miként a szárazföldi postaszekeren, bizonyos időben leveleket, terheket, máhakat, személyeket szállítanak, postahajó.

**RÁKHÁT**, (rák-hát) ősz. fn. Tulajd. ért. a rák nevű féreg háta. Átv. lassu posta, vagy szállító jármű. Rákháton jární, jönni, menni, azaz, lassan, vontatva, mint a rák.

„A végekből pedig gyülnék Budához,  
Az ottvaló vezér Izmaél pasához,  
Aki nem rákháton lát vala dolgához.”  
Gyöngyösi István.

**RÁKHÉJ**, (rák-héj) ősz. fn. Szarunemű, kemény, ropogós, néha puhább hártya, mely a rák testét fűdi.

**RAKHELY**, (rak-hely) ősz. fn. Hely, vagyis kamara, bolt, pajta, s ilyennemű épület, hová holmi szállítványokat, árukat ideiglen leraknak. Különösen



ily épületekkel ellátott kikötő, vagy helység, milyen péld. a gabonára nézve a felső Duna mellett Győr, Moson.

**RAKHELYBÉR**, (rak-hely-bér) ősz. fn. Bér, melyet a rakhely tulajdonosának a bele rakott holmiért fizetnek.

**RÁKIÁLT**, (rá-kiált) ősz. önh. Valaki, v. valami felé, vagy után a végre kiált, hogy valamire intse, figyelmeztesse, vagy lehurogassa, megijeszze, stb. *A haragos tantó rákiált a gyermekre. A lassu jármosra rákiált a béres. Kidúlts rá, hogy jöjjön ide.*

**RAKICSÁN**, falu Vas m.; helyr. *Rakicsán-ba*, —*ban*, —*ból*.

**RAKITLA** v. **RAKOTLA**, (rak-ott-la?) fn. tt. *rakitlá-t* v. *rakotlá-t*. L. **RAKOTTYA**.

**RAKITÓCZ**, falu Zólyom m.; helyr. *Rakitócz-ra*, —*on*. —*ról*.

**RAKITTA**, (1), l. **RAKOTTYA**.

**RAKITTA**, (2), falu Krassó m.; helyr. *Rakittára*, —*n*, —*ról*.

**RAKITTOVA**, falu Krassó m.; helyr. *Rakittová-n*, —*ra*, —*ról*.

**RÁKKŐ**, (rák-kő) ősz. fn. Kőforma félgömbölyű, kisdéd testek, melyek a rákok gyomrában találatnak, midőn vedleni szoktak; színök fehér. Használatik hánytató gyógyszerül; máskép: *rákszem*.

**RAKKÖNYV**, (rak-könyv) ősz. fn. Kalmárok jegyzőkönyve, melyben a raktárba letett holmik, árucikkek följegyezvék.

**RÁKLÁB**, (rák-láb) ősz. fn. 1) l. **RÁKOLLÓ**. 2) Átv. ért. ganajbányó villa.

**RAKLÁDA**, (rak-láda) ősz. fn. l. **RAKASZ**.

**RAKLEVÉL**, (rak-levél) ősz. fn. Levél, azaz jegyzék, melyen az elszállításra felrakott teher mennyisége és minősége fel van írva.

**RÁKLEVES**, (rák-leves) ősz. fn. A rákok ollóiból és farkaiból kiszedett hússal készített levesetek.

**RAKMÁNY**, l. **RAKOMÁNY**.

**RAKMENET**, (rák-menet) ősz. fn. 1) Lassu, vontató menet, s mintegy mászás, mely a rák lassúságához hasonló. 2) Mivel a rák jobbra hátrafelé megy, jelent a kellő iránytól visszafelé mozgást, távolodást.

**RAKMENETŰ** v. —**MENETŰ**, (rák-menetű) ősz. mn. Lassu, vontató járásu, mint a rák; továbbá, a kellő iránytól távolodólag haladó, visszas járásu.

**RAKMŰ**, (rak-mű) ősz. fn. Képzőművek neme, midőn festett vagy színes kövek, üvegdarabok, stb. bizonyos ragasz által úgy állittatnak együvé, hogy némi képet alakítsanak. (Mosaique).

**RAKMŰVÉSZ** v. —**MŰVÉSZ**, (rak-művész) ősz. fn. Művész, ki rakhművek készítésével foglalkodik.

**RAKNEMŰ** v. —**NEMŰ**, (rák-nemű) ősz. mn. A rákok neme alá tartozó, vagy a rákhoz némileg hasonló. *Ráknemű tengeri bogarak. Ráknemű fekélyek.* V. ö. **RÁK**.

**RAKNYERÉG**, (rak-nyerég) ősz. fn. A teher-málhaszállító barmok, nevezetesen lovak, öszvérek hátára kötött nyeregféle készület.

**RÁKNYI**, puszta Somogy m.; helyr. *Ráknyi-ba*, —*ban*, —*ból*.

**RAKÓ**, (rak-ó) mn. és fn. tt. *rakó-t*. Aki holmit rak, elrak, felrak. *Kazalrakó napszámosok. Kemencze-rakó, kályharakó, tekerakó, teherrakó, útrakó.* V. ö. **RAK**.

**RÁKÓ**, faluk Torna és Ung m.; puszta Somogy m.; helyr. *Rákó-ra*, —*n*, —*ról*.

**RAKÓBÉR**, (rakó-bér) ősz. fn. Bér, melyet a rakónak fizetnek, pl. a teher-, kályha-, tekerakónak, stb.

**RAKÓCZ**, faluk Hont m.; **KIS**—, **NAGY**—, Ugocsa m.; helyr. *Rakócz-ra*, —*on*, —*ról*.

**RÁKÓCZ**, faluk Sáros és Zemplin m.; helyr. *Rákócz-ra*, —*on*, —*ról*.

**RAKODA**, (rak-o-da azaz, rakodó hely) fn. tt. *rakodá-t*. Tér, udvar, helyiség, hol a szállító járművekre a terhet, árukat, stb. felrakják.

**RAKODÁS**, (rak-od-ás) fn. tt. *rakodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, foglalkodás, működés, midőn valaki rakodik, holmit bizonyos helyre, rendbe elhelyez, különösen terhet elszállítás végett. V. ö. **RAKODIK**.

**RAKODIK**, (rak-od-ik) k. m. *rakod-tam*, —*tál*, —*ott*. Általán, holmit le vagy fölrak, kirak, elrak, stb. Különösen, holmi teherfélélt elszállítás végett valamely járműre, p. szekérre, hajóra rak. *Rakodnak a fuvarosok, hajósok, a szénahordók.* Igekötéssel: *kirakodik*, p. a kalmár, mesterember, midőn áruit kiállítja, innen a *kirakodó vásár* neve; *berakodik* p. a boltba; *felrakodik*, *megrakodik*, *lerakodik*.

**RAKODMÁNY**, (rak-od-mány) fn. tt. *rakodmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Elszállítás végett szekérre, hajóra, vagy más járműre rakott holmi, portéka.

**RAKODÓHÁZ**, (rakodó-ház) ősz. fn. Rakhe-lyül épített ház, melyben a szállítványokat majd le-, majd felrakják.

**RAKODÓHELY**, (rakodó-hely) ősz. fn. l. **RAKODA**.

**RAKODÓUDVAR**, (rakodó-udvar) ősz. fn. Udvar, kerített tér, melyen a fuvarosok rakodni szoktak. *Gyapjuszállítók rakodóudvara.* V. ö. **RAKODIK**.

**RAKODVÁNY**, l. **RAKODMÁNY**.

**RAKOGAT**, (rak-og-at) gyak. áth. m. *rakogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rakogass*. Folytonosan, vagy ismételve, vagy gyakran rak, elhelyez holmit. *Szénát baglyákba, kazalba, búzárt asztagba rakogatni. Szekérenbe ruhákat, könyveket rakogatni. Kályhát, falat rakogat. Lábat a táncban nyalkán, hegyesen rakogatja.* V. ö. **RAK** és **RAKOGAT**.

**RAKOGATÁS**, (rak-og-at-ás) fn. tt. *rakogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki holmit rakogat. *Könyvek rakogatásával foglal- kodni.* V. ö. **RAKOGAT**.



**RAKOL**, (rak-ol) áth. m. *rakol-t*. Bizonyos holmit, terhet elszállítás végett fölrak, vagyis az illető járművet rakás által megterheli. *Láddákat rakolni, felrakolni a szekérre; gabonát rakolni a hajóra. Megrakolni a máhás lovat, öszvért.* Új alkatu szó a német *packen, laden, beladen, aufladen* értelmében. Elegendő *rak is*.

**RAKOLLÓ**, (rák-olló) ösz. fn. A ráknak mintegy szárnyak gyanánt kinövő két tagja, melylyel az átfogható testeket, mint olló, becsipi, vagy a zsákmányt elfogja. Ezen ollók időnként elhullanak, s újak nőnek helyettök.

**RAKOLÓDÁS**, (rak-ol-ód-ás) I. **RAKOSGATÁS**.

**RAKOLÓDIK**, (rak-ol-ód-ik) k. m. *rakolód-tam, —tál, —ott*. L. **RAKOSGAT**.

**RAKOMÁNY**, (rak-o-mány) fn. tt. *rakomány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a v. —ja*. Mű, mely több részek öszverakása által keletkezett, különösen épületmű, pl. kályha, fal.

**RAKON**; **RAKONSÁG**, I. **ROKON**; **ROKONSÁG**.

**RAKONCZA**, (1), (rak-on-cza) fn. tt. *rakoncza-t*. A létrás oldalú kocsik és szekerek első és hátulsó tengelyének párnájára, de különösebben a szánok gerendjeire erősített eszköz, melyhez az oldalakat rakják vagy támasztják, hogy kétfelé ne dőljenek. Különbözik tőle a szekereken a *lőcs*, mely magának a tengelynek végéről emelkedik fölfelé, így támogatván az oldalt. V. ö. **LŐCS**. A kisebbféle kocsik első tengelyén rendszeren csak rakoncza szokott a támasz lenni. Átv. támasztó, vagy leborulástól megóvó szer, mint e közmondat jelenti: *Nincs a víznek rakoncza*. Továbbá óvó, korlátoló eszköz.

„Nincs semmi csont te tagodban,  
Rakonczád sincs fogaidban,  
Sík golyóbis forog szádban,  
Mérgeid mézzel jár egy nyomban.“

Beniczky Péter (A gonosz nyelvről).

E szónak gyöke, mint jelentése mutatja, a *rak* ige, minthogy az oldalakat a rakonczáat is tartó talpfára rakják, és azokra, mintegy az utóbbinak karjaira támasztják. Képzője kicsinyző, mintha volna, *rakócsza*, t. i. az *n* csak közbevetett hang, mint sok más szavainkban. Hasonló képzetetésűek: *paszkoncza, iloncza, katrincza, medencze, petrencze, bürböncze*; közbevetett *n* nélkül: *galócsza, csepőcsze, számócsza*.

**RAKONCZA**, (2), **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Hont m.; helyr. *Rakoncza-ra, —n, —ról*.

**RAKONCZÁS**, (rak-on-cza-as) mn. tt. *rakonczás-t v. —at*, tb. —*ak*. Rakonczával ellátott, pl. *rakonczás kocsi, szán*, különböztetéstől olyantól, melynek oldalait, vagy korbáját rakoncza helyett más eszköz, pl. rugó tollak tartják.

**RAKONCZÁTLAN**, (rak-on-cza-atlan) mn. tt. *rakonczátlan-t*, tb. —*ok*. 1) Minek tulajdon értelemben vett rakonczája nincsen, pl. némely kocsik, és a

hintók rakonczátlanak. 2) Átv. ért. határt, korlátot nem ismerő, kicsapongó, zabolátlan erkölcsű. *Rakonczátlan siheder*. Határozóként am. rakonczátlannul, korlátot vagy törvényt nem ismerve.

**RAKONCZÁTLANSÁG**, (rak-on-cza-atlan-ság) fn. tt. *rakonczátlanság-ot*, harm. szr. —*a*. Korlátot nem ismerő tulajdonság, zabolátlanság, korlátlanság.

**RAKONCZÁTLANUL**, (rak-on-cza-atlan-ul) ih. Átv. ért. kicsapongólag, korlátlanul, zabolátlannul.

**RAKOS**, gyak. áth. m. *rakos-tam, —tál, —ott*, par. —*s*. Am. a többszörös gyakorító *rakosgat'*; l. ezt.

**RAKOS**, (1), (rák-os) mn. tt. *rákos-t v. —at*, tb. —*ak*. 1) Rákkal bővelkedő, miben rákok teremnek, tartatnak, stb. *Rákos folyók, patakok, tavak. Rákos tarisznya, kosár*. 2) Különösen, mint főnév, viseli e nevet Pestvármegye egyik pataka, mely Pest városa fölött szakad a Dunába. Béla kir. névtelen jegyzőjében, az ő írásmódja szerint: *Rakus*: „*Castra metati sunt ultra Surcusar* (Soroksár) usque ad fluvium Rakus.“

„Barna leány a falubul,  
Hej ne igyál a Rákosbul,  
Magyar csonton foly a vize,  
Könnyektől sós annak ize.“

Kisfaludy K.

Ugyan ettől vette nevét a magyar történelemben ama hírneves térség, melyet e patak hasít, köz néven: *Rákosmező* v. *Rákos mezeje*, v. csak: *Rákos*, főképp Pest városa határában. *Rákosmezőn egykor pesti vásárkor, Túl a Tiszán lévő csikós bundástul, dudástul, Bundástul, egy pár itcze finom borra befordúl*. (Népd.).

**RAKOS**, (2), mváros Sopron m.; faluk Abaúj, Baranya, Bereg, Gömör, **KIS**—, **NAGY**—, Vas m.; erdélyi faluk Doboka m.; és Csikszékben, **ARANYOS**—, Aranyos székben; puszták Pozson, és Borsod m.; helyr. *Rákos-ra, —on, —ról*.

A *Rákos* előnevi helységeket, pl. *Rákos-Csaba*, stb. l. illető helyeiken.

**RAKOSÁS**, (rak-os-ás) fn. tt. *rakosás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. **RAKOSGATÁS**.

**RAKOSD**, falu Vas m.; erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Rákosd-ra, —on, —ról*.

**RAKOSGAT**, (rak-os-og-at) gyak. áth. m. *rakosgat-tam, —tál, —ott*, par. *rakosgass*. Kétszeres gyakorlati képzővel, egyébiránt egy értelmű az egyszerű *„rakos“* igével; t. i. holmit különös szorgalommal ideoda helyezget, mindennek helyét mintegy kiválogatva. Valamivel belterjelmesebb értelmű, mint a *rakogat*. *A könyveket tálgyak, vagy alakjaik szerint a fiókokba rakosgatni*.

**RAKOSGATÁS**, (rak-os-og-at-ás) fn. tt. *rakosgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakorlatos cselekvés, mely által valaki holmit rakosgat. V. ö. **RAKOSGAT**.

**RAKOSKODÁS**, (rak-os-kod-ás) fn. tt. *rakoskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rakosgatással foglalkodás.



**RAKOSKODIK**, (rak-os-kod-ik) k. m. *rakos-kod-tam*, —*tél*, —*ott*. Rakosgatással foglalkodik.

**RÁKOSMEZŐ**, (Rákos-mező) ösz. fn. l. **RÁKOS**, (1) alatt.

**RAKOSZIK**, (rak-osz-ik) k. l. **RAKODIK**. A többi időket és módokat is az utóbbtól kölcsönzi. Azon igék seregébe tartozik, melyekben az *od osz*, *éd ész*, *öd ösz*, *ud usz*, *üd üsz* képzők ugyanazon értelmüleg változkodni szeretnek, pl. *nyugodik nyugoszik*, *cselekedik cselekeszik*, *alkudik alkuszik*, *esküdik esküszik*, stb.

**RAKOTLA**, l. **RAKITLA**; és **RAKOTTYA**.

**RAKOTT**, (rak-ott) mn. tt. *rakott-at*. 1) Mit egymás fölé helyezett részekből állítottak föl, pl. *rakott fal*. *Sárból rakott kemence*. 2) Mire bizonyos sokasága terhet tettek. *Rakott szekér*; *gabonával rakott hajó*; *sindelylyel*, *deszkával rakott talp*. *Nincs oly rakott szénaszékér*, *kire egy villa széna rá nem fér*. (Km.). *Rakott méh*, mely mézzel teli szedte magát. *Úgy jöttem a házához, mint a rakott méh*. 3) Bőségesen tetéztet, vagy megtöltött. *Rakott ház*, *rakott teli bolt*, *ételekkel rakott asztal*. 4) Bizonyos részek egymás mellé állítása, öszveillesztése által kitáblázott. *Rakott út*, *kövel rakott útcza*. *Rakott mű*, pl. asztal, mely több koczkákból áll, vagy mely felül finomabb, ékeesebb falemezzel van bevonva és rányerve. V. ö. **RAK**.

**RAKOTTYA**, fn. tt. *rakottýá-t*. A kétfalkások seregéből és öthímeseik rendjéből való cserjenem; csészéje két ajaku, a felső két rövid fogu, az alsó három fogu, bokré tájának vitorlája legtöbbször hátra konyúl; csónakja némely fajokban lefitytyen; virágai sárgák. (Genista). Fajai: *gatyás*, *nyúl*, *háromszegű*, *szöszös*, *vigály*, *henyélő*, *szőrös*, *német*, *árva rakottya*. Dunán túl némely tájakon: *rakotla*, *rakatla*, *rakilla*; általánosabban vékonyhangon: *rekettye*. Régi oklevelekben ezen alakokban található: *racatia* (1217), *rokathia* (1225); *rakatya* (1276), *requitye* (1228), *requethia* (1252), *reketya* (1279. Jerney. Magyar Nyelvkincesek).

E cserjének nevét használják a gyermekek azon rimes mondatokban, melyek által magukat az időmozzanatos (tactusos) beszédben gyakorolják: *Vágók vágók fát — de micsoda fát? — régi rakottýát — aki velem vers — én is avval vers — fogadjunk fel — egy pintborban — huszon kettő — ez!*

E szónak gyöke vagy *rak*, minthogy rakottan azaz bokrosan terem, (honnan: *rakotá*, *rakatýá*, *rakota*); vagy pedig *rág*, minthogy a rakottyaneműket mint cserjéket a barom rágicsálni szereti. Ez értelemben rokon hozzá: *kecskerágó*, mely tájdivatosan: *rágító*. A gyökszó hangzója megrövidült, mint a *rág* *ragmálódik* igében, melynek gyöke szintén a *rág*. A szerbeknél a *kecskefűz* neve *rákita*, melyet a szerbek fölünk kölcsönözhettek, miután, Stefanovich szótára szerint, a szerb nyelvben nincs egyéb szó, melynek alapértelme rágásra vonatkoznék. Mi a *rakottya* képeztetését illeti, hasonló, mint egyik

származtatásnál érintők, a *parittyá*, *rapittyá*, és *pattantýú*, stb. szókhoz, melyek igenevekből alakultak, illetőleg lágyultak meg. V. ö. —**TYÚ**, —**TYÚ**.

**RAKOTTYAFA**, (rakottya-fa) ösz. fn. l. **RAKOTTYA**.

**RAKOTTYAVESSZŐ**, (rakottya-vessző) ösz. fn. Rakottýából szedett, vágott szálaeska.

**RAKOTYÁS**, falu Gömör m.; helyr. *Rakotyás-ra*, —*on*, —*ról*.

**RÁKOTYÁS-MEZŐ**, erdélyi falu Kézdi székben, helyr. —*Mező-re*, —*n*, —*ról*.

**RAKOVICZ**, falu Nyitra m.; helyr. *Rakovicz-ra*, —*on*, —*ról*.

**RAKOVICZA**, falu Temes m.; helyr. *Rakoviczá-ra*, —*n*, —*ról*.

**RÁKOVICZA**, erdélyi falu a szebeni szász székben, helyr. *Rákoviczá-ra*, —*n*, —*ról*.

**RÁKÖNYÖKLIK**, (rá-könyöklík) ösz. k. Valamire vagy valami fölé könyök módjára hajlik. V. ö. **KÖNYÖKLIK**.

**RÁKÖNYÖKÖL**, (rá-könyököl) ösz. önh. Könyökét ráteszi, könyökével ránehezkedik, vagy támaszkodik. V. ö. **KÖNYÖKÖL**.

**RÁKÖSZÖNT**, (rá-köszönt) ösz. áth. Mielőtt innék, a fölveti ívödednyit valakire irányozva annak némi kedveset mond, vagy kíván. *A házi úr ráköszönti poharát a vendégre*. V. ö. **KÖSZÖNT**.

**RÁKÖT**, (rá-köt) ösz. áth. Tulajd. ért. bizonyos testnek fölszínére, részére, tagjára, stb. köt valamit. *A nyeret rákötni a lóra*. Átv. ráerőszakol valakire valamit. *Magát rákötni valakire*, am. tolaodólag hozzá ragaszkodni. V. ö. **KÖT**.

**RAKPART**, (rak-part) ösz. fn. A folyók s kikötőknek kikövezett partja, hol a hajókra ki- és berakodnak. (Quai).

**RAKPIACZ**, (rak-piacz) ösz. fn. Piacz, vagyis tér a kikötők partjain, hol a szállított vagy szállítandó árukat, holmit lerakják.

**RAKS**, falu Vas m.; helyr. *Raks-ra*, —*on*, —*ról*.

**RAKSA**, falu Turóc m.; helyr. *Raksá-ra*, —*n*, —*ról*.

**RÁKSA**, falu Szatmár m.; helyr. *Ráksá-ra*, —*n*, —*ról*.

**RÁKSI**, falu Somogy m.; helyr. *Ráksi-ba*, —*ban*, —*ból*.

**RAKSZEKÉR**, (rak-szekér) ösz. fn. Szekér, melyen holmi mállhat, készüléteket, eleséget, stb. vinni, szállítani szoktak, különböztetésül a személyeket hordó, utazó stb. szekértől.

**RAKSZEKRÉNY**, (rak-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melybe egyetnást elhelyeznek.

**RÁKSZÉM**, (rák-szém) ösz. fn. Tulajd. ért. a rák nevű féreg szeme. Átv. l. **RÁKKŐ**.

**RAKSZÖLŐ**, (rak-szölő) l. **RAGSZÖLŐ**.

**RAKTANYA**, (rak-tanya) ösz. fn. l. **RAKODA**, **RAKUDVAR**.



**RAKTÁR**, (rak-tár) ösz. fn. Ház, kamara, bolt, pajta, stb. melybe holmi árukat, portékákat stb. be-raknak.

**RAKTÁRNOK**, (rak-tárnok) ösz. fn. Személy, ki valamely raktárra felügyel, s a bele- vagy el-szállított holmáról számol.

**RAKTÁROL**, (rak-tárol) ösz. áth. Raktárba elhelyez.

**RAKTÁROS**, (rak-táros) l. **RAKTÁRNOK**.

**RAKÚL**, (rak-úl) önh. m.; *rakúl-t.* Bizonyos teherrel megtelik, megrakodik. Él e szóval Faludi átv. ért. *Rakúlj érdemekkel.*

**RÁKVAJ**, (rák-vaj) ösz. fn. Rák húásával ve-gyített s felolvasztott vaj.

**RAKVÁNY**, (rak-vány) fn. tt. *rákvány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. **RAKAT**, (1).

**RAKVÁST**, (rak-va-ast) ih. Régies alak az egyszerű *rákva* helyett; másképp: *rákottan*.

**RÁKVÉRÜ**, (rák-vériü) ösz. mn. Átv. ért. hideg vérü, nyálkás vérmérsékletű, csigavérü.

**RÁKVÖRÖS**, (rák-vörös) ösz. mn. Olyan vörös mint a főtt rák.

**RÁLES**, (rá-les) ösz. önh. Valakire leselkedve vigyáz, hogy rajta érje valamin. *Rálesni a tolvajra.* Majd *rálesek*. V. ö. **LES**, íge.

**RALÓ**, fn. tt. *raló-t*. B. Szabó Dávid szerint am. czinkostárs, rossz czimbora.

**RÁLÖ**, (rá-lö) ösz. önh. A lövést ráirá-nyozza.

**RÁM**, falu Szala m.; helyr. *Rám-ba*, —ban, —ból.

**RÁMA**, fn. tt. *ráma-t*. 1) Kemény testből csi-nált szegélyforma foglaltvány, mely valamit körül-kerít, pl. a képnek, ablaknak, tükörnek *rámája*. *Kerekded, tojásdad, négyszögű, aranyos, ezüstös ráma.* *Képrába. Rámába foglalni a képet.* 2) Némely mes-teremberk illetén eszköze, melyre valamit feszíte-nek, p. a szücsök, vargák, csizmadiák *rámája*, mely-re a bőrt ráfeszítik.

Valószínűleg a német *Rahmen* után alakult, melyhez ugyancsak a német nyelvben rokonok: *Rand, Ranft, Ramme*, mint valaminek szegélykörét, vagy köralaku testet jelentők. (Adelung). Egyébiránt nyelvünkben is némileg egyeznek vele a *ráncz, rács, rácsa* szók. V. ö. **RÁNCZ**. Újabb időben némelyek *keret* szót használnak helyette.

**RÁMACS** v. **RAMÁCS**, (ráma-acs) kicsiny. fn. tt. *rámacs-ot*. Buzogányforma kis eszköz, melylyel valamit kifeszítenek, p. a *keztlyűsök* *rámacsa*, a kez-tlyű ujjait kitágítani való. V. ö. **RÁMA**.

**RÁMAGYALÚ**, (ráma-gyalú) ösz. fn. Asztalo-sok gyaluja, melylyel az illető asztalosművek pár-kányát, *rámaját*, szegélyét kialakítják.

**RÁMARAD**, (rá-marad) ösz. önh. Hagyomány, örökség, engedély szerint neki jut, övé leszen va-lami. *Nagybátyjának fele vagyona rámarad.* *Apjáról sok adósság maradt rá.*

**RÁMÁSZ**, (rá-mász) ösz. önh. Mászva fölme-gy, felhatol valamire. V. ö. **MÁSZ**.

**RÁMÁZ**, (ráma-az) áth. m. *rámáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Valamit *rámával* ellát, *rámát* csinál neki. *Rámázni a tüköröt, képet.* 2) *Rámáféle* eszközre húz, feszít. *Rámázni a bőrt.* V. ö. **RÁMA**.

**RÁMÁZÁS**, (ráma-az-ás) fn. tt. *rámázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki *rámát* csinál, vagy *rámára* húz, feszít valamit.

**RÁMÁZAT**, (ráma-az-at) fn. tt. *rámázat-ot*, harm. szr. —a. Több vagy öszves *ráma* valamin, például ablakon.

**RÁMEGY**, (rá-megy) ösz. önh. 1) Valamely helynek testnek fölszínére, valamely magasságra föl-megy, fölhág. *Némely ló vonakodik rámenni a hidra.* *Rámént a jégre. A barmok rámennek a vetésre.* 2) Átv. költség fejében elfogy bizonyos mennyiség. *Évi ki-adásai rámennek ezer forintra. Sok cselédre sok rá-megy.* Továbbá, am. ráfér, elég helye van valami fölött. *Ezen szekérre negyven zsák gabona, ama hajóra hat ezer mérő rámegy.* Néha am. bizonyos mennyi-ségre emelkedik, felrúg. *Évi jövedelme rámegy öt ezer forintra.* Czélt ér. *Nem mehetek rá hogy...*

**RAMOCSA**, falu Szala m.; helyr. *Ramocsa-ra*, —n, —ról.

**RAMOCSAHÁZA**, falu Szabolcs m.; helyr. *Ramocsa-házá-ra*, —n, —ról.

**RÁMÓCZ**, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Sopron m.; helyr. *Rámócz ra*, —on, —ról.

**RÁMUTAT**, (rá-mutat) ösz. önh. Mutatással valamit megjelent vagy megjelöl.

**RÁN**, elvont gyök, melyből *ráng, rángat, rán-gatózik, rándít, rándul, ránt* és származékaik ered-nek. Mind ezek azon alapfogalomban megegyeznek, hogy a testnek erőszakos és hirtelen megmozdítását jelentik, és pedig a mozgató erő után haladó irány-ban, s ebben különböznek a *tol, taszit, nyom* igék-től. Ellenben rokonaik a *húz, von*, mennyiben ezek is a működő erő felé hajlást, irányzást jelentenek, azon különbséggel, hogy a *rántás* egyes mozdításra, vagy a mozgás kezdetére, a *húzás vonás* pedig ennek folytatására vonatkozik. A *ránt* igével gyöki és ér-telmi rokonságban vannak *ragad, rabol*, és *ráz*, mint erőszakos húzavonát jelentők. V. ö. **RAGAD**, **RA-BOL**.

**RÁNCZ**, fn. tt. *ráncz-ot*, harm. szr. —a. Rovát-kos, vagy rovásforma vonal, mely valamely rostos, vagy bőrnemű testen mesterséges zsugorítás, vagy zsugorodás által képződik. *Ránczok a gatyán, pende-lyen, szoknyán.* A népmesélők egy vén banya pendelyé-nek kilenczezer kilencszáz kilenczenkilenczedik *ránczá-ból veszik mondókájokat.* *Ránczba húzni, ránczra v. ránczba szedni a ruhát.* *A ránczokat szétbontani, kifej-teni.* *Ránczot vet a ruha*, midőn bő és öszvebuzzák, vagy gyűrlik. *Ránczba szedi húzza homlokát a hara-gos, vagy gondolkodó ember.* *Vénség ránczai látszanak orcáján.* *Ránczok a fák, s más növények héjain.* Átv. *ránczba szedni valakit*, am. szorosan fogni, erkölcsi



korlátok közé zárni, megfenyíteni. *Könnyebb az asszonyt tánczá vinni, mint ránczá szedni.* (Km.) Több esetben hasonló értelmű vele : *redő*.

Mint hogy a ráncz húzás-, vonás-, metszés-, rovásforma vonalat képez : innen gyökre nézve azon szókhoz rokon, melyekben az *r* hanghoz a rovás, metszés alapfogalmát csatolta nem csak a magyar, hanem más nyelv is, milyenek : *rács, rácsa, ráspoly, ravás, ravatal*, maga a *ró* ige, az önhangzó elötételével : *arat, ort, irt*; továbbá magas hangon : *recze, redő*; idegen nyelvekben a német : *Runzel*, görög *ῥυτίς*, latin : *ruga*, szláv *ranecy*, stb. A magyarból elemezve mintha volna : *ra-ancz* v. *ro-ancz*. V. ö. R, gyökhang.

**RÁNCZBASZEDETT**, (ránczba-szedett) ösz. mn. Ránczokkal ellátott, ránczos rovátkokba öszvehúzott, ránczolt. *Ránczbaszedett szoknya, gatyá.* A növénytanban mondják a levélnemű szerveken támadott hegyes vagy tompa szöglet alatti fölemelkedésekről, melyek a szerveken vagy hosszára, vagy keresztben állanak. (Plicatum). Hosszára van ránczba szedve a *fejér zászpa* (veratrum album) levele, keresztbe van ránczolva a *gyertyán* (carpinus) levele.

**RÁNCZIGÁL**, (rán-cz-ig-ál v. rán-t-ig-ál) gyak. áth. m. —t. Gyakran, ismételve, de nem erősen, csak kicsiszorüleg rángat valakit, vagy valamit. *Hajándál, ruhajándál fogva ránczigálni valakit. Morog az eb, meg is harap, ha fülét, szőrét ránczigálják.*

E szónak törzsöke a *ránt* ige, melyből lett a kicsinyítő *rántigál*, mint *hajigál, taszigál, gurigál, sántikál*, végre a *t* átváltozott rokon szervü *cz-re, ránczigál*, mint *bontol, bonczol, pontol, ponczol, döntöl, dönczöl*, stb.

**RÁNCZIGÁLÁS**, (rán-cz-ig-ál-ás) fn. tt. *ránczigálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki ránczigál valakit, v. valamit. V. ö. RÁNCZIGÁL.

**RÁNCZOL**, (ráncz-ol) m. *ránczol-t*. L. RÁNCZOL.

**RÁNCZOLÁS**, (ráncz-ol-ás) l. RÁNCZOZÁS.

**RÁNCZOLAT**, (ráncz-ol-at) l. RÁNCZOZAT.

**RÁNCZOLT**, (ráncz-olt) mn. Ránczokkal ellátott, ránczos rovátkokba húzott, ránczbaszedett.

**RÁNCZOS**, (ráncz-os) mn. tt. *ránczos-t* v. —at, tb. —ak. Ami ránczokban van húzva, vagy húzódva, ránczra szedett, zsugorodott, redős. *Ránczos bőr, homlok. Ránczos szoknya, pendely. Tüppörödött ránczos bőre.* (Faludi). *Ránczos torku csizma. Ránczos, mint a gallér, kerek, mint a tallér.* (Km.). A növénytanban ránczosnak mondják, midőn a levél ereinek közein levő puha részek kisebb-nagyobb mértékben szabálytalan alakkal dudorodnak fel, mint a zsálya és kankalin leveleinek felülete. (Rugosum). V. ö. RÁNCZ.

**RÁNCZOSAN**, (ráncz-os-an) ih. Ránczokban szedve, vagy húzódva, zsugorodva. *Ránczosan varrt ruha. Ránczosan öszvehúzott homlok.*

**RÁNCZOSÍT**, **RÁNCZOSIT**, (ráncz-os-ít) áth. m. *ránczosít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Ránczossá tesz, alakít. *Az agg kor, a gondok, a harag megránczosítják a homlokot.* V. ö. RÁNCZOS.

**RÁNCZOSÍTÁS**, **RÁNCZOSITÁS**, (ráncz-os-ítás) fn. tt. *ránczosítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ránczossá tevés, alakítás.

**RÁNCZOSKÍGYÓ** v. —KÍGYÓ, (ránczos-kígyó) ösz. fn. Ránczos bőrü s igen apró szemű kígyófaj. (Caccilia. L.).

**RÁNCZOSODÁS**, (ráncz-os-od-ás) fn. tt. *ránczosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapota valamely rostos, bőrs testnek, midőn ránczosodik. *Ránczosodás ellen holmi vizekkel, szerekekkel mosni, kenni a bőrt.* V. ö. RÁNCZOSODIK.

**RÁNCZOSODIK**, (ráncz-os-od-ik) k. m. *ránczosod-tam*, —tál, —ott. Simaságát, feszességét elvesztvén ránczos állapotba megy által, ránczok támadoznak rajta. *Ránczosodik a bőre.* V. ö. RÁNCZOS.

**RÁNCZOSSÁG**, (ráncz-os-ság) fn. tt. *ránczos-ság-ot*, harm. szr. —a. Ránczos minőség vagy állapot.

**RÁNCZOZ**, (ráncz-oz) áth. m. *ránczoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Rostos testet, nevezetesen szövetet úgy húz, úgy varr össze, hogy ránczokat képezzen. *Ránczozni az üng elejét, gallérát, a szoknyát, pendelyt.* Továbbá, öszvegyür, zsugorít. *Hevérésben öszveránczozni a keményített ruhát.*

**RÁNCZOZÁS**, (ráncz-oz-ás) fn. tt. *ránczozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Varrói munka, mely által holmi ruhaneműt ránczokban szednek

**RÁNCZOZAT**, (ráncz-oz-at) fn. tt. *ránczozat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. A ruhának azon alakzata, melyet rajta a ránczok öszvege képez. *Finom, durva, sürű, ritka ránczozat. Üng, szoknya, gallér ránczozata.*

**RÁNDÍT**, (rán-d-ít) áth. m. *rándít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Valamely nyugvó állapotban levő sulyosabb testet hirtelen erőszak által helyéből mozdít, vagy rángóvá tesz. *Kirándít. Megrándít. Megrándítani, sárból, gödörből kirándítani a kocsit. Félre lépve megrándította bokában a lábát. A sebész megrándítja a kifeszomodott tagot, midőn helyre akarja tenni. Egyet rándított rajta, s helyre állt a lába.* V. ö. RÁN, gyök. Ezen igében, valamint más rokon képzésűekben, a középső *d* úgy látszik átalakult *g*, mintha volna *rángít*, azaz, rángóvá tesz, mint *mozdít, mozgit, mozgóvá tesz, perdít, pergít, pergővé tesz, indít, ingít, ingóvá tesz, kondít, kongít, kongóvá tesz*, stb. Hasonlóan a megfelelő *ül* *ül* képzőjű igék : *mozdúl mozgóvá lesz, perdül pergővé lesz, indul ingóvá lesz, kondul kongóvá lesz.*

**RÁNDÍTÁS**, **RÁNDITÁS**, (rán-d-ít-ás) fn. tt. *rándítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, erőfeszítés, mely által valamit helyéből mozdítunk. V. ö. RÁNDÍT.

**RÁNDÚL**, **RÁNDUL**, (rán-d-úl) önh. m. —t. 1) Erőszakos, hirtelen vonás által mozgóvá lesz,



helyéből kimozdul kiindul. *Rándul a kocsi, midőn megindítják. Az evezőnek minden vonására továbbtovább rándul a csónak. Karja lába a csuklóban meg-rándult.* 2) Valamely járművön, mintegy hirtelenében, hevenyében, vagy közel helyre, rövid időre megy valahová. *Szomszéd faluba rándulni, kirándulni, elrándulni. Pusztáról berándulni a faluba, városba. Pestről a gőzkocsin fel-fel-rándulni Vácra, le-le-rándulni Kecskemétre.* V. ö. RÁNDÍT.

**RÁNDULÁS, RÁNDULÁS**, (rán-d-úl-ás) fn. tt. *rándulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Nyugvó testnek azon szenvedőleges mozdulata, midőn bizonyos erőszak következtében előbbi rendes helyét, vagy helyzetét többé-kevésbé változtatja. *A kar meg-rándulása.* 2) Közel helyre, rövid időre való hirtelen menés, kocsiszás, hajózás. *Ki-, el-, föl-, lerándulás.* V. ö. RÁNDÚL.

**RÁNDULAT, RÁNDULAT**, (rán-d-úl-at) fn. tt. *rándulat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Állapot midőn vmi el-, meg-rándul; vagy cselekvés midőn vki valahová rándul.

**RÁNDULÓ, RÁNDULÓ**, (rán-d-ul-ó) mn. tt. *ránduló-t*. Aki, vagy ami rándul. Főnévül alkalmazva am. közel helyre, vagy rövid időre tett út. *Kis rándulót tenni a szomszéd faluba.* V. ö. RÁNDÚL.

**RÁNEHEZÉDIK**, (rá-nehezédik) ösz. k. L. **RÁNEHEZÜL**.

**RÁNEHEZKÉDIK**, (rá-nehezkédik) ösz. k. L. **RÁNEHEZÜL**, 1).

**RÁNEHEZÜL** v. —NEHEZÜL, (rá-nehezül) ösz. önh. 1) Nehézségével, egész súlyával rátámaszkodik. 2) Átv. ért. *ránehezülnek a bajok, a gondok*, mintegy lenyomják, leverik.

**RÁNESZÜDÉS**, (rá-neszüdés) ösz. fn. Ingerült rávagyás. V. ö. RÁNESZÜDIK.

**RÁNESZÜDIK**, (rá-neszüdik) ösz. k. Kriza J. szerint a székelyeknél am. ingerülten.

**RANG**, fn. tt. *rang-ot*, harm. szr. —ja. Széles ért. a polgári állásnak bizonyos helyzete, vagy foka, melyet valaki a társadalom osztályai között elfoglal. *A tisztviselőket rangjaik szerint fizetni. Alsóbb, felsőbb, magasabb, első rangon lenni. Kiki rangjához képest éljen. Elsőrangú író.* Szorosz ért. felsőbb tekintély, méltóság, melyet előkelő személy a polgári rendek között bír. *Rangra vágygni. Nemesi, bárói, grófi, hercegi rang.*

Egyezik vele a német *Rang*, franczia *rang*, angol *range* és *rank*. Adelung szerint e szóban a *rend* alapfogalma rejlik, honnan francziául *ranger* am. rendezni. Erre látszik mutatni a magyar öszves nemesség ezen régiebb czíme is: *rendek*. Végelemzésben azon szók osztályába tartozik, melyekben a gyök alaphangja *r*, s mind a magyar mind az árja nyelvekben bizonyos magasságot, fokozatot, sorozatot jelentenek, mint a magyar *ra*, *rak*, *rend*, a latin *ordo*, a német *Reihe*, stb.

**RÁNG**, (rán-og v. rán-g) gyak. önh. m. *ráng-olt*, htn. —ni v. —ni. Mondjuk állati testről, midőn

az idegzetnek rendkívüli megindulása miatt ide-oda mozog, remeg, mintha valami húzogatná. *Ráanganak a galváni vagy villanyi erőttől meghatott idegzetek. A haldokló teste ráng. Bizonyos nyavalyákban ráanganak a szemhéjak, az ajkak, a kezek, lábak.* Általánosabb szokással: *rángatózik*.

Gyökére nézve: I. RÁN. Képeztetésre hasonló a szintén gyakorlatos, és öszvevont *reng*, *leng*, *cseng*, *peng*, *dong* és több igékhez.

**RÁNGÁS**, (rán-og-ás) fn. tt. *rángás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az idegzetes testnek reszketeg mozgása, állapota, midőn t. i. ráng; másképp: *rángatózás*. V. ö. RÁNG.

**RÁNGAT**, (rán-og-at) gyak. áth. m. *rángat-ott*, par. *rángass*. Valamit ideoda, vagy gyakori húzás által kényszerít, hogy rángjon. *Görres rángatja lábait, idegeit. Valakit hajánál, ruhájánál fogva rángatni. A gyepőt, kantárszíjat, illetőleg a ló fejét rángatni. Sokat rángatják a mentéje ujját (km.), t. i. ha valakit fillentésen kapnak, megrántják a ruháját. Néha am. húzkál, kihúzkál valamit. A fonó rángatja a csöpt. Kirángatni a kévéből néhány szálát, a háztetőből a nádat. Átv. rángatva énekelni am. az egyes hangokat megmegszakasztva dallani.* V. ö. RÁNG.

**RÁNGATAG**, (rán-og-at-ag) mn. tt. *rángatag-ot*. Rángásra v. rángatózásra hajlandó; rángatózó.

**RÁNGATÁS**, (rán-og-at-ás) fn. tt. *rángatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valakit, v. valamit rángatnak. V. ö. RÁNGAT.

**RÁNGATÓDZIK**, (rán-og-at-ó-od-oz-ik) lásd: **RÁNGATÓZIK**.

**RÁNGATÓZÁS**, (rán-og-at-ó-oz-ás) fn. tt. *rángatózás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az idegzetes testnek szenvedő állapota, midőn rángatózik. *Görcsös, félelmi rángatózás. A kötélen húzott malacznak, borjunak rángatózásai.* V. ö. RÁNGATÓZIK.

**RÁNGATÓZIK**, (rán-og-at-ó-oz-ik) gyak. belsz. m. *rángatóz-tam*, —tál, —ott, par. *rángatózzál*. 1) Az idegzetes test rendkívüli, különösen kórnemű mozgás következtében ideoda húzódik, reszketve majd öszveszorúl, majd szétvonul. *Rángatóznak a görcsös tagok, a villanyos erő által meghatott idegek.* 2) Valamely élő állat nyugtalanul hanyja veti magát, hogy bizonyos korlátozó kötelekeket lerázzon magáról. *Rángatózik a bölcsőbe lekötött gyerek, a kötelen vezetett, s menni nem akaró borjú.*

**RÁNGFOKOZAT**, (rang-fokozat) ösz. fn. L. **RANGSOR**.

**RÁNGGÖRCES**, (ráng-görres) ösz. fn. Rángatózással járó görcsös betegség.

**RANGJEGYZÉK**, (rang-jegyzék) ösz. fn. Írásbeli szerkesztmény a rangok fokozatáról valamely társadalmi osztályban.

**RANGJEL**, (rang-jel) ösz. fn. Általán, jel, diszjel, mely valamely rang, rangfokozat ismertetésül szolgál, p. a katonatisztek hadnagyi, kapitányi, stb. rangjelei, csillagai a kabátgallérokön.



**RANGKÜLÖNBESÉG**, (rang-különbség) ösz. fn. A rangfokozatban vagy rangsorban egyik osztálynak a másiktól különböző volta.

**RANGLOBOGÓ**, (rang-lobogó) ösz. fn. Négy-szögletű zászló, mely árbocra tűzve a zászlóstitizteket kitüntető jel. (Kommandoflagge. Kenessey). V. ö. **RANGSZALAG**.

**RANGOS**, (rang-os) mn. tt. *rangos-t* v. —at, tb. —ak. Rangban álló, ranggal bíró.

**RANGOSZTÁLY**, (rang-osztály) ösz. fn. A rangsorban valamelyik fok.

**RANGOZ**, (rang-oz) áth. m. *rangoz-tam*, —tál, —ott, p. —z. Valamely rangosztályba tesz, soroz.

**RANGOZÁS**, (rang-oz-ás) fn. tt. *rangozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rangosztályba sorozás.

**RANGSOR**, (rang-sor) ösz. fn. Rangok osztálya, fokozata, mely a polgári társadalom bevett szokása szerint divatozik, pl. a rangsorban a nemesnél főttebb áll a báró, ennél a gróf, ennél a herceg. *A vendégeket rangsor szerint ültetni az asztalhoz.* V. ö. **RANG**.

**RANGSOROZAT**, (rang-sorozat) l. **RANGSOR**.

**RANGSZALAG**, (rang-szalag) ösz. fn. Háromszögű, majd kétesícsu lobogó, mely árbocra vonva csapatparancsnokok kitüntetői jele. (Stander). Alsóbb osztályu kitüntető mint a ranglobogó. (Kenessey Albert).

**RANGTALAN**, (rang-talan) mn. tt. *rangtalan-t*, tb. —ok. Rang nélkül való. Határozóként am. rang nélkül.

**RANGVÁGY**, (rang-vágy) ösz. fn. Túlzott vágy, melynél fogva valaki rangot vadász, rangra emelkedni sovárog.

**RANGVITA**, (rang-vita) ösz. fn. Vita, midőn különböző rangon levő személyek azon versenyeknek, kinek állása, méltósága magasabb.

**RÁNK**, falu Abaúj m.; helyr. *Ránk-ra*, —on, —ról.

**RÁNKODIK**, (rán-kod-ik) k. m. *ránkod-tam*, —tál, —ott. Székely tájszólás szerint am. rázkodik, némi reszketeg fut által rajta. Kriza J. szerint más képen : *ráng, rándúl. Ne ijegess, mert úgy megránkodom belé, hogy elesem.* (Kriza J.). Elemzésileg am. *rángódik* a *ráng* törzstől.

**RÁNKOR**, fn. tt. *ránkor-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Eifojtott harag. (Kriza J.). Francziául : *rancune*, régebben : *rancure, rancore, rancor, ranceour*, a latin „*rancor*” szótól, mely ráncosságot, továbbá senyvet, rothadságot jelent.

**RÁNKORODIK**, (ránkor-od-ik) k. m. *ránkorod-tam*, —tál, —ott. Kriza J. szerint am. borzad pl. rosztalattól. Úgy látszik hogy sajátlag nem „*ránkor*” szótól, hanem a „*ráng*” igétől származik, oly képeztetéssel, mint *domborodik, gugorodik, zavarodik, háborodik, kanyarodik, dudorodik*, stb.; s jelentése közel áll a „*ránkodik*” jelentéséhez.

**RÁNÓDFA**, puszta Baranya m.; helyr. *Ránód-fá-ra*, —n, —ról.

**RÁNT**, (rán-t) áth. m. *ránt-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Valakit vagy valamit megragadva hirtelen erőszakkal helyből kikap, kimozdít. Ez ige a működő erőnek egyszeri hatását fejezi ki. *Kardot rántani az ellenségre. Valakit maga után berántani a gödörbe, lerántani a székről. Kírántani a fát gyökereztül*, am. kiszakasztani. *Elrántották alóla a gyékényt.* (Km.). *Fölrántani a vödört a kútból. Megrántani valakinek üstökét, ruháját.* Képes kifejezéssel, *megrántani valakit a játékban, vagy valakinek erszényét*, am. sokat elnyerni tőle, nagyon megróni. *Visszarántani a lovat, megrántani a kantárszíjat.* Nagyon terjedelmes szokás szerint használtatik a sütés, piritás bizonyos nemére is, miről l. **RÁT, RÁTOTTA**.

Képeztetésre hasonlók hozzá a *szánt, bánt, hánt, bont, ront, dönt*, s némely más igék.

**RÁNTABÓCZ**, **RÁNTABÓK**, (ránta-bócz v. —bók) ösz. fn. Tisztelgő bók neve, midőn valaki egyik lábát hátra rántja, s fejét meghajtja. Néhutt tréfás népnyelven : *hátrókaparcs*.

**RÁNTÁS**, (rán-t-ás) fn. tt. *rántás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, mely által valamely testet nyugvó állapotából hirtelen kikapunk, kimozdítunk. *Egy rántással földhöz vágni a birkózó felet.* V. ö. **RÁNT**. 2) Sütés, piritás bizonyos neme, helyesebben l. **RÁTÁS**.

**RÁNTOGAT**, (rán-t-og-at) áth. m. *rántogat-tam*, —tál, —ott. L. **RÁNGAT**.

„Félre rántogatnám kendődet,  
Hogy láthassam bokor emlődet.”  
Kazinczy F.

**RÁNTOGATÁS**, (rán-t-og-at-ás) l. **RÁNGATÁS**.

**RÁNTOTT**, (rán-t-ott) mn. tt. *rántott-at*. 1) Mit hirtelen erőszakkal nyugvó helyéből kikapnak. *Rántott karddal fenyegetni valakit.* l. **RÁNT**. 2) Bizonyos módon süttött, piritott, pergelt; helyesebben l. **RÁTOTT**.

**RÁNTOTTA**, fn. l. **RÁTOTTA**.

**RÁNTOTTCSIBE**, l. **RÁTOTTCSIBE**.

**RÁNTOTTHAL**, l. **RÁTOTTHAL**.

**RÁNTOTTLEVES**, l. **RÁTOTTLEVES**.

**RÁNTOTTTOJÁS**, (rántott-tojás) ösz. fn. l. **RÁTOTTA**.

**RÁNYÜGÍTI MAGÁT**, l. **RÁNYÜGÜL**.

**RÁNYÜGÜL**, **RÁNYÜGÜL**, (rá-nyügül) ösz. önh. Kriza J. szerint a székelekneél am. rákötí magát nyügnek, bajnak; máskép : *rászegődik, rányügíti magát*.

**RÁOLVAS**, (rá-olvas) ösz. önh. Bizonyos babonaszókat elmond, hogy általak valamit eszközöljön. *Ráolvasni a nyltves disznóra, hogy a nyltvek kihulljanak testéből. Ráolvasni a sárkányra, kígyóra, hogy megdögöljön.*

**RÁOLVASÁS**, (rá-olvasás) ösz. fn. Babonás szó elmondása, vagy mormolása, valamely kártékony állatnak, féregnek elűzése- vagy megölésére.



## RÁÖSMER, I. RÁISMER.

RAP, gyök, melyből *rapos*, *rapancs*, *rapancz*, *rapittya* származékok eredtek, s ezek értelménél fogva a *rap* jelent szakgatás, törés, zuzás által támadt diribdarabot. Rokona a vékonyhangu *rep*, melyből *reped*, *repsz* származtak, továbbá a kicsinyítésre vonatkozó *rip*, *ripacs*, *rib* *ribancz*, *rif* *rifol*. Hasonló a finn *revin* (repedek) gyöke *rev*, a latin *rumpo* törzse *rump*, stb.

## RAPANCS, I. RAPANCZ.

RAPANCSOS, (rap-ancs-os) I. RAPANCZOS.

RAPANCZ, (rap-ancz) fn. tt. *rapancz-ot*, harm. szr. —a. Gorombább himlőhelyek, melyek az arcbőrt darabossá teszik, s úgy tüntetik elő, mintha össze lenne szakgatva. Másképp: *ripancz*, *ribancz*. Eredetere nézve I. RAP, RAPITTYA. Képzője *ancz* kicsinyítésre mutat, s nem egyéb mint az *n* közbevetésével megtoldott *acz*, tehát *rapacz*, valamint a *rapancs* am. *rapacs*. A rokon *ripancs* szokottabban *ripacs*.

RAPANCZOS, (rap-ancz-os) mn. tt. *rapanczos-t* v. —at, tb. —ak. Kinek arczain rapanczok látszanak; himlő által megszagattott arczbőrü. Mondják, különösen Mátyusföldén, *darabos* képűnek is. *Csúnya rapanczos leány, fiú*. Másképp: *rapancsos*, *ripancsos*, *ripacos*, *rapos*. Hasonló hozzá a szerb: *rapav*, göcsörtös, érdes, *darabos*, és szlovák: *rapavi* himlőhelyes.

RAPANCZOSAN, (rap-ancz-os-an) ih. *Rapanczos* v. *ripacos* minőségben v. állapotban.

RÁPARANC SOL, (rá-parancsol) ősz. önh. Valakinek határozott, szigorú, szoros parancs által meghagyja, hogy tegyen valamit. *Ráparancsolni minden házbirtokosra, hogy vízfogó csatornát csináltasson házára*.

RAPCSON, önh. m. *rapcs-on-t*. Kriza J. szerint a székelnyeknél mély hangon am. az általánosabb magas hangu *repcsen*.

## RÁPCZA, I. RÁBCZA.

RÁPÉNZ, (rá-péNZ) ősz. fn. Azon pénz, melyet a pénzváltásnál és kereskedésben fölül kell fizetni, midőn valaki rosszabbféle pénz helyett jobbat kap, vagy jobb helyett rosszabbal fizet. (Agió).

RÁPÉRGEL, (rá-pérgel) ősz. önh. Átv. ért. rápergelni valakire, 1) am. hibás, vétkei miatt megdorgálva rápirítani, megszegényíteni. 2) Am. rászedni, akarva tévedésbe hozni, különöbben valakinek szándékosan pénzbeli vagy másféle hátrányt okozni. V. ö. PÉRGEL.

RÁPERKEL v. RÁPERZSEL, (rá-perkel v. —perzel) I. RÁPÉRGEL.

RÁPIRÍT, (rá-pirít) I. RÁPÉRGEL, 1).

RÁPISLANT, (rá-pislant) ősz. önh. Pislantva rátekin.

RAPITTYA, fn. tt. *rapittya-t*. Dunán túli táj-szólás szerint am. apróra tördelt, vagy szakgatott, repegetett diribdarab. Innen: *rapittyan törni valamit*, am. apró darabokra; *rapittyanként* = darabonként.

Mint alakja mutatja, a nyelvhasonlat szerint azon *tya*, *tye*, *tyu*, *tyü* végzetű szók osztályába tartozik, melyek igenevekből alakultak, s illetőleg meglágyultak, mint *parittya*, *rokottya*, *rekettye*, *pattan-tyu*, *tarigátyu*, *fergettyü*, stb. E hasonlatnál fogva törzsöke az elavult ige *raptt*, melyből lett igenév *rapító*, s ebből felelt ki a *rapittya*, azaz, oly valami, mit el-, szét rapítottak, szokottan: repeztettek. Rokon hozzá a himlő által darabosra szakgatást jelentő *rapancz*, *rapanczos*, *rapos*, továbbá hangváltozattal: *ripancs*, *ripancsos*, és, mint föntebb érintők, a vékonyhangu *reped*, *repsz*. Csakugyan a *rapittya* szóban a repedés alapfogalma rejlik. Ide tartozik a ruhakopásra vonatkozó *rifol* is. Szinte ily módon divatos a magas hangu 'repcsen' helyett a székelnyeknél *rapcsan*.

RÁPOLT, (1), férfi kn. tt. *Rápol-t-ot*, *Rapoldus*.

RÁPOLT, (2), falu Szatmár m.; helyr. *Rápoltra*, —on, —ról.

RAPONCZ, fn. tt. *raponc-z-ot*, harm. szr. —a. A latin *rapunculus*-ból eredett szó. Innen *raponc-csengetyűke*. Diószegi szerint a csengetyűkének neve alá tartozó növényfaj, melynek szárlevelei bodros szélűk, gyökérlevelei láncsás-tojásdadok, virágbugája tömött. (*Campanula rapunculus*). Önállóan növény-nem az öthímesei seregéből és egyanyások rendjéből. Bokréája kerékforma a magzat fölött, öthásábú; hasábjai szálasak, pongyolák; bibéje két vagy háromágú; tokja két vagy három rekeszű, a derekán lyukad ki. Bokréája először hengeres kúpos, azután öthásábúvá lesz, és hasábjai a hegyeknél összeveragadnak. (*Phyteuma*). Az *erdei raponc* (*ph. spicatum*) a közéletben is ismeretes. Szabó Dávidnál hosszu á-val is: *ráponcz*.

RAPONCZCSENGETYŰKE, ősz. fn. I. RAPONCZ alatt.

RAPOS, (rap-os) mn. I. RAPANCZOS.

RAPOSAN, (rap-os-an) ih. I. RAPANCZOSAN.

RAPOSKA, falu Szala m.; helyr. *Raposká-ra*, —n, —ról.

RAPP, falu Nógrád m.; helyr. *Rapp-ra*, —on, —ról.

RÁRBOK, (Rohrbach) falu Pozson m.; helyr. *Rárbok-ra*, —on, —ról.

RÁRIASZT, (rá-riaszt) I. RÁIJESZT.

RÁRÓ, (1), fn. tt. *ráró-t*. A sasok neméből való madárfaj, melyet Molnár A. *herodius*, Pápai Páriz *buteo major*, Sándor István *falco cyanopus* latin névvel jegyez. Az újabb madártudósoknál az, ami Linné rendszerében a *falco haliaetos*, t. i. halász sólyom. Eredetere nézve hangutánzó szónak látszik (rá-rá?). Egyezik vele a szláv *rároch* v. *rároh*. *Szeme úgy jár, mint a rárómadárnak*. (Km.). „Süvegeken (süvegökön) rárók, kerecsenek, sasok, (Gyöngyösi), azaz, e madarak tollai. „Rárószárnyon jár hamar lovak.“ B. Balassa Bálint. Adják e nevet a lovaknak is. *Ráró, Fecske, Vércse, hi!* Eredetere nézve hangszónak látszik.



RÁRÓ, (2), falu Győr m.; helyr. *Ráró-ba*, —*ban*, —*ból*.

RÁRÓS, puszta Nógrád m.; helyr. *Rárós-ra*, —*on*, —*ról*.

RÁRÓS, (ráró-os) mn. tt. *rárós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Rárómadarakkal bővelkedő. Innen vették hihetőleg neveiket a Rárós helységek is, illetőleg puszták Csongrád, Nógrád, Torontál vármegyékben.

RÁRÓS-MULYAD, falu Nógrád m.; helyr. —*Mulyad-ra*, —*on*, —*ról*.

RÁS, falu Abaúj, ALSÓ—, FELSŐ—, Gömör m.; helyr. *Rás-ra*, —*on*, —*ról*.

RÁSA, fn. tt. *rásá-t*. Ritka szálu, gyöngye, lágy gypajuszövet, melyből némely tájakon a nők szoknyát viselnek. *Fél-egészrása*. (Szabó D.). *Rásaszoknya*.

„Szép ruhát varr anyámnak

Czifra szabólegény;

Nekem vesz rásaszoknyát

Szegény kapáslegény.“

Népdal.

Miből az is megtetszik, hogy a 'rása' alatt durvább anyagu, vagy csekélyebb értékű szövetet ért a nép. Egyezik vele a német *Rasch*, franczia *ras*, angol *rash*, olasz *rascia*. Adelung szerint Artois tartományának Arras nevű városától kapta nevét, hol először készítették volna ilyen szöveteket, és régebben Arras, Arrasch, Harras volt a neve.

RÁSANDÍT, (rá-sandít) ősz. önh. Sandán, sandítva reá tekint. Átv. ért. valamit sajdít v. sejdít.

RÁSGY, I. RÁST.

RÁSGYA, fn. tt. *rásgyá-t*. Holmi gizgaz, aszott növénytörödékek, levagdalt, vagy elhullott ágacskák, melyeket tüzre, vagy más célra öszve szoktak szedni. „Most nem egyebek a fenyvek, mint száraz haszontalan rásgya.“ (Kelemen Borbála). Egyezik vele magas hangokban a gömöri barkóknál szokásos *rösge*; valamint az országos divatu, de csak száraz, s öszvevagdalt faágakra alkalmazott *rözse* is. Alapfogalomra nézve azon rokon gyökhangu szók osztályába sorozható, melyek törést, vágást, metszést jelentenek, mint *rág*, *rapos*, *rapancz*, *rés*, *rözse*, a kemenesali *részmin* p. ruharészmin, ki a ruháját szakgatja.

Mi képezetési alakját illeti a *gya* végzet eredetileg *dia* lehetett, *rásdia*, mint *hebehurdia*, *hebehurgya*; így lett a *tia* végzetű, *hostia* *bestia* idegenekből magyaros hangzatu, *ostya*, *bestye*, stb. Ilyenek: *adia*, *hordia*, *mondia*, kifejlődve *adja*, *hordja*, *mondja*, ki-ejtve *aggya*, *horgya*, *mongya*. Egyébiránt szláv nyelven Jancsovic szerént: *rádzga*, Dankovszky szerént: *rozsa*da.

RÁSKA, KIS—, NAGY—, faluk Zemplin m.; helyr. *Ráská-ra*, —*n*, —*ról*.

RÁSONY, falu Abaúj m.; helyr. *Rásony-ba*, —*ban*, —*ból*.

RÁSPÓ, fn. tt. *ráspó-t*. Palóczosan am. ráspoly. Eléjön Szabó Dávidnál is.

RÁSPOL, áth. m. *ráspol-t*. Rovátkosan bevagdalt sajátmű vas eszközzel reszel, koptat valamit. *A vastag szeget vékonyabbra ráspolni. Elráspolni, leráspolni valamit. Átv. ráspolni a torkot*, am. a benne meggyült nyálkától erőszakos hurutféle hangon megtisztítani akarni; az új bor ráspolja a géget, azaz metszi.

E szó hangutánzó, egyszersmind azok osztályába tartozik, melyekben az *r* gyökhang erős hanggal járó metszésre, vágásra vonatkozik. V. ö. RÁSPOLY és *R*, gyökhang.

RÁSPOLÁS, (rásp-ol-ás) fn. tt. *ráspolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki rás-pol valamit. V. ö. RÁSPOL.

RÁSPOLY, (rásp-oly) fn. tt. *ráspoly-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eszköz vasból, vagy aczélből, melynek oldala rovátkosan be van metélve, s arra való, hogy kemény testeket, különösen fémekeket reszeljenek, simítsanak vele. Palóczosan: *ráspó*. Eredetileg magyar származtatással *ráspoló* igenév lehetett, s ebből fejlett ki hangváltozat által: *ráspoly*, miről l. az *ly* képzőt az Előbeszéd 142. lapján. Egyébiránt németül: *Raspel*, lengyelül: *raszpla*, angolul: *rasp*, hollandul, svédül: *rasp*, olaszul, spanyolul: *raspa* stb.

RÁSPOLYHULLADÉK, (ráspoly-hulladék) ősz. fn. Salak, vagy porrészecekké, melyek a ráspolylyal reszelt kemény tesből elhullanak.

RÁSPOLYOZ, (rásp-oly-oz) áth. m. *ráspolyoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Ráspolylyal reszel, metél, simítgat valamit. V. ö. RÁSPOLY.

RÁSPOLYOZÁS, (rásp-oly-oz-ás) fn. tt. *ráspolyozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ráspolylyal metélés, reszelés.

RASSÓ, falu Trencsin m.; helyr. *Rassó-ra*, —*n*, —*ról*.

RÁST, fn. tt. *rást-ot*, harm. szr. —*ja*. Erdélyi tájnyelven am. pázsit, pást, füves hant. Lőrincz Károly szerént némi hangmódosulattal: *rásgy*. Alkalmásint a német 'Rasen'-ből kölcsönöztetett. Van *rásqya* is, de különböző jelentéssel.

RASTAG, (rast-ag) gyak. önh. m.; *rastag-tam*, —*tál*, —*ott*. Az Őrségben fáról vagy tüzről mondják, midőn erősen pattogva ég, vagy midőn a vágott fa nagy robogva ledől, máskép: *rastan*. Gyöke *rast* hangutánzó. Rokon magas hangon: *recseg*.

RASTAN, önh. m. *rastan-t*. L. RASTAG.

RÁSULYOSODIK, (rá-sulyosodik) ősz. k. L. RÁNEHEZÜL.

RÁSULYOSÚL v. —SULYOSUL, (rá-sulyosúl) l. RÁNEHEZÜL.

RÁSÜT, (rá-süt) ősz. áth. Bélyeget tüzes eszközzel üt valamire. Az *ökör farára rásütni a bélyeget. Minden fa edényére rásüti nevének első betűit. Mint önható am. a tűz, nap világa, sugara rászáll. Nem érdemli, hogy a nap rásütsön*. V. ö. SÜT.



**RÁSZÁ**, fn. tt. *rászát-t*. Némely vidékeken, nevezetesen Abaújban, Gömörben, Hevesben divatozó tájnyelven am. ültetni való palánta. *Káposzta-, dohányrásza*. Egynek látszik lenni a német *Reis*, *Reisig* szókkal. Gyarmathi S. szerint román nyelven: *rasádu, resátu*.

**RÁSZÁLL**, (rá-száll) ősz. önh. Bizonyos testnek, helynek színére emelkedik, vagy ereszkedik. *A madár rászáll a fára. Rászállni a hajóra*. Átv. bizonyos jószág az előbbi birtokos után neki jut. *Az apai jószág rászállott. Amit bír, egy gazdag nagybátyról szállott rá*. V. ö. SZÁLL.

**RÁSZÁN**, (rá-szán) ősz. áth. és visz. 1) Valamit némi indulatból, vonzalomból, jóakarathból stb. bizonyos célra odaajánl, fölládoz. *Jövedelmének egy részét rászánta a szegények intézetére*. 2) Visszahatólag magát némi áldozattal, önmegadással elhatározza bizonyos nehézségre, veszteségre, veszélyre, stb. *Rászánta magát, hogy életét a hazdért koczkáztassa. Sok belküzds után rászánta magát az öngyilkosságra. Ne félj öcsém, szánd rá magadat*. V. ö. SZÁN.

**RÁSZÁNÁS**, (rá-szánás) ősz. fn. Kedély, vagy akarat működése, midőn valami teendőre eltökéli, elhatározza magát.

**RÁSZAVAZ**, (rá-szavaz) ősz. önh. Szavazatát ráadja.

**RÁSZED**, (rá-szed) ősz. áth. Valakit csalárdul, furfangos módon elhítet, vagy rábir valamire; boldondá tesz; kárt vallas vele. *Holmi hazugsággal rászedni valakit. Engem többé rá nem szed*. Fogalomban rokon a *rávesz* igéhez, valamint a *szed* és *vesz* rokonok. V. ö. SZED.

**RÁSZEDÉS**, (rá-szedés) ősz. fn. Furfangos, csalóka cselekvés, mely által rászednek valakit. V. ö. RÁSZED.

**RÁSZEGÖDIK**, (rá-szegődik) ősz. k. I. RÁNYÜGÜL.

**RÁSZEMLÉL**, (rá-szemlél) ősz. önh. Kriza J. szerint a székeleyknél am. ráismer — figyeléssel.

**RÁSZORÍT** v. — **SZORIT**, (rá-szorít) ősz. áth. 1) Valami köteléket szorosan ráteker, ráhúz valamire. *A kötelet rászorítani az ökr nyakára*. 2) Nyomás, sajtólás által szoros érintkezésbe hoz valamit valamivel. *A nyomórúdat csigával rászorítani a szénás szekérre*. 3) Átv. valakit kényszerít valamire. *A gyermeket rászorítani a tanulásra*. V. ö. SZORÍT.

**RÁSZORÍTÁS**, **RÁSZORITÁS**, (rá-szorítás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit rászorítanak valamire. V. ö. RÁSZORÍT.

**RÁSZORÚL** v. — **SZORUL**, (rá-szorúl) ősz. önh. Bizonyos szükség kielégítése, vsgy baj elhárítása végett kénytelen valakit vagy valamit segítségül használni, s mintegy hiánypótlékul igénybe venni. *A szegény rászorúl a gazdagok segítségére, adakozására. Majd ha rászorúl, a burgonyát is megessi. Nem szorultam rá, hogy pénzt vegyek kölcsön. Ha rászorulsz valamire, csak jer hozzád*.

**RÁSZORULÁS** v. — **SZORULÁS**, (rá-szorulás) ősz. fn. Nélkülözési állapot, vagy szenvedés, midőn valaki rászorúl valakire vagy valamire.

**RÁSZT**, fn. tt. *rászt-ot*, harm. szr. — *ja*. Lépdaganat; néha képzelődési betegség. *A rászt bántja. Rásztja van*, hibás kiejtéssel: *ráczcza van*. (Hypochondrium, többes számban: hypochondria).

Gyöke és eredeti jelentése szerint talán: *ráz-t*, azaz *ráz-at*, rázkodás, vagyis idegrázat, (t. i. a hasban); alakjára nevezve olyan mint *test*, *liszt*, *rost*, stb. Románul Gyarmathi szerint: *rástu*.

**RÁSZTKÓR**, (rászt-kór) ősz. fn. L. RÁSZT.

**RÁSZTKÓROS**, (rászt-kóros) ősz. mn. I. RÁSZTOS.

**RÁSZTOS**, (rászt-os) mn. tt. *rásztos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Lépdaganatban szenvedő; továbbá, képzelődési beteg. (hypochondriacus). V. ö. RÁSZT.

**RÁSZTOSÍT**, **RÁSZTOSIT**, (rászt-os-ít) áth. m. *rásztosít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Rásztossá vagy rásztkórossá tesz. *A sok ülés, meg éjszakázás elrásztosítja a tudóst*.

**RÁSZTOSODIK**, (rászt-os-od-ik) k. m. *rásztosod-tam*, — *tál*, — *ott*. Rásztossá v. rásztkórossá lesz.

**RÁT**, áth. m. *rát-ott*, par. — *s*, htn. — *ni* v. — *ani*. A sütésnek bizonyos neme, lábosban, serpenyőben, vagy illető edényben, midőn a lisztet zsiradékkal keverve megpörkölik. Az így elkészített vegyület neve: *rátás*. Innen *berátani* valamit, pl. káposztát, vagy más főzeléket, am. rátott liszttel megkeverni, fölereszteni. *Csibét, halat, borjúhúst rátani, kirátani*, am. lisztbe, zsömlemorzsába takarva zsiron vajon megsütni. *Tojást rátani* am. a leütött tojást zsiradékkal megsütni. *Zsömlészeleteket, gyümölcsöt, bodzavirágot kirátani*. Szabó Dávidnál eléjön: *rátó* (ráttó) *serpenyő, szilke*. Különbözik tőle: *süt*, midőn valami ételműt, p. húst vagy tésztát a fenn említett járulék nélkül pörgölve készítik el, hogy éldelhető legyen.

Másképp, és pedig csaknem országos szokás szerint *ránt*, de több származékai szintén csaknem általánosan: *n* nélkül: *rátó, rátott, rátotta*; s véleményünk szerint eredeti alakja valószínűbben: *rát*, azon alapfogalomnál fogva, mely szerint a *rátás* piritást, pörkölést teszen, tehát gyöke azon *ro* v. *ra*, mely vöröset, pirosat, tüzeset jelent a *ragya, rogya, ragyog, rosda, róka, rós, róska, rót*, stb. szókban, megegyezőleg más idegen nyelvekben is divatozó ily hangú és értelmű szókkal; *ránt* pedig, mely hasonló értelmű a *ragad* igével, nem igen illik a *rát* ige 'pirit', 'pergel' jelentéseire. A köznép néha más hangzatu szókat is összezavar, mint ezeket is: *ragyiva, ragyva*. E szerint *rát* elemezve: *ro-at* v. *ra-at*, azaz, pirossá, vörössé éget, pörgöl, s képeztetésre hasonló a *to* v. *ta*, és *la* gyökökből eredt *tát lát* igékhez. E származtatásból magyarázható a *rátottának rénye*, (összetetten: *vajarénye*) rokon magashangú neve is, melynek *re* v. *ré* gyöke egyezik a vörös fé-



met jelentő *réz* és a vörnyeges tollu *reznek* (latinul *rubetta*) gyökével.

**RÁTALÁL**, (rá-talál) ösz. önh. Amit keres, megtalálja. *Sok kérdezősködés után rád találtam.*

**RÁTÁMAD**, (rá-támad) ösz. önh. Hirtelen, nagy erővel, ellenséges indulattal rárohan, rajta üt valakin. *Rátámadni az alvó ellenségre. Lesből rátámadni az utasokra. Átv. feddő, szidó, dorgáló, káromló szavakkal indulatosan, és hirtelen neki megy valakinek. Úgy rátámadt a szegény gyerekekre, hogy majd kitérte a nyavalya. V. ö. TÁMAD.*

**RÁTÁMASZT**, (rá-támaszt) ösz. áth. Tám gyanánt rátesz, ráfektet valamit valamire. V. ö. TÁMASZT.

**RÁTANÓL** v. —**TANÚL**, (rá-tanúl) ösz. önh. A székelyeknél Kriza J. szerint am. rászokik.

**RÁTART**, (rá-tart) ösz. áth. 1) Valamely testet egy másik fölé emelve tart. *Kézét rátartja a tűzre.* 2) Átv. ért. és visszahatólag, *rátartani magát*, am. nagyot tartani maga felől, büszkén viselni magát.

**RÁTARTI**, I. **RÁTARTÓ**.

**RÁTARTISÁG**, I. **RÁTARTÓSÁG**.

**RÁTARTISKODIK**, (rá-tartiskodik) ösz. k. Rátartósan viseli magát, nagyot tart maga felől.

**RÁTARTÓ**, **RÁTARTÓS**, (rá-tartó v. —tartós) ösz. mn. Maga felől sokat tartó, negédes, büszke. *Rátartós legény, leány.*

**RÁTARTÓSAN**, (rá-tartósan) ösz. ih. Negédesen, büszkén, felfuvalkodva.

**RÁTARTÓSÁG**, (rá-tartóság) ösz. fn. Negédesség, büszkeség.

**RÁTÁS**, (rát-ás) fn. tt. *rátás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn bizonyos ételt saját módon sütnék, pergelnek, pirítanak. 2) Zsiradékkal pergelt, pirított liszt, mivel némely ételeket készítenek, vegyítenek. *Megégetni a rátást.* Szokottabban : *rántás*. V. ö. RÁT.

**RÁTEHENKÉDIK**, (rá-tehenkédik) ösz. k. Népies nyelven am. valakire vagy valamire tunyán, lomhán idomtalan állásban ránehezkedik, rádőleszkedik.

**RÁTEREM**, (rá-terem) ösz. önh. 1) Valamire mintegy születésénél, természeténél fogva képes v. alkalmas; különösen a „rátérmett” származékban. 2) Hirtelen reápattn valamire, pl. a lóra.

**RÁTERMETT**, (rá-termett) ösz. mn. Olyan ügyes valamiben, mintha vele született volna. *Rátérmett a zenészetre.*

**RÁTERMETTSÉG**, (rá-termettség) ösz. fn. Kitünő, mintegy vele született ügyesség valamiben.

**RÁTÉSZ**, (rá-tész) ösz. fn. Valami fölé helyez, fektet valamit. *Kézét rátette a vállamra. Átv. ért. fogadásból vagy játékban kockáztat valamit. Fejemet teszem rá, hogy az meg nem történik.*

**RÁTH**, **KIS**—, **NAGY**, faluk Ung m.; helyr. *Ráth-ra*, —on, —ról.

**RÁTKA**, falu Zemplén, puszta Nógrád m.; helyr. *Rátká-ra*, —on, —ról.

**RÁTKÓ**, falu Gömör m.; helyr. *Ratkó-ra*, —n, —ról.

**RÁTKÓBISZTRÓ**, falu Gömör m.; helyr. —*Bisztró-ra*, —n, —ról.

**RÁTKÓCZ**, falu Vas m.; helyr. *Ratkócz-ra*, —on, —ról.

**RÁTÓ**, (rát-ó) mn. és fn. tt. *rátó-t*. 1) Aki rát v. amibe rátnak. 2) Gömörben, Tornában, s túl a Dunán több vidéken am. lábós, vagy serpenyő, melyben rátani szoktak. V. ö. RÁT.

**RÁTOL**, (rá-tol) ösz. öth. 1) Valamit valamire tol. 2) L. RÁTUKMÁL. 3) L. RÁVET.

**RÁTON**, falu Kraszna m.; helyr. *Ráton-ba*, —ban, —ból.

**RÁTÓT**, faluk Pest, Vas, Veszprém m.; helyr. *Rátót-ra*, —on, —ról.

**RÁTOTT**, (rát-ott) mn. tt. *rátott-at*. Sajátneműleg sütött, pergelt, miről v. ö. RÁT. *Rátott csibe, borju, hal, gyümölcs, tojás, leves.* Szokottan : *rántott*. Különbözik tőle a szoros ért. vett *sült* v. *sült*. V. ö. SÜT.

**RÁTOTTA**, (rát-ott-a) fn. tt. *rátottá-t*. Tojás-étek, leütött, meghabart, és zsiradékon sütött tojásokból; máskép, különösen túl a Dunán, *rénye, vaja-rénye*. V. ö. RÁT.

**RÁTOTTCSIBE** v. —**CSIRKE**, (rátott-csibe v. —csirke) ösz. fn. Habart liszbe, zsemlyemorzsába mártva zsíron, vajon megpörkölt csibe.

**RÁTOTTHAL**, (rátott-hal) ösz. fn. Habart lisztbe, zsemlyemorzsába mártva zsíron, vajon megpörkölt hal.

**RÁTOTTLEVES**, (rátott-leves) ösz. fn. Leves, melynek fő alkotó részét zsiradékkal pirított liszt teszi. *Köménymagos rátottleves. A belegnek rátottlevest adni.*

**RÁTOTTTOJÁS**, (rátott-tojás) ösz. fn. I. **RÁTOTTA**.

**RATTKÓ**, falu Turóc m.; helyr. *Rattkó-ra*, —n, —ról.

**RATTKÓCZ**, falu Nyitra m.; helyr. *Rattkócz-ra*, —on, —ról.

**RATNÓCZ**, falu Nyitra m.; helyr. *Ratnócz-ra*, —on, —ról.

**RÁTUKMÁL**, (rá-tukmál) ösz. áth. Valamit erőnek erejével rátol valakire, s mintegy kényszeríti, hogy elvállalja, elfogadja. *A vásárlóra bizonyos árut rátukmálni.* V. ö. TUKMÁL.

**RÁTUSZKOL**, (rá-tuszkol) ösz. áth. I. **RÁTUKMÁL**.

**RATVAJ**, falu Sáros m.; helyr. *Ratvaj-ra*, —on, —ról.

**RATYMAT**, áth. m. *ratymat-tam*, —tál, —ott. L. RATYMATOL.

**RATYMATOL**, áth. m. *ratymatol-t*. A székelyeknél am. rakogat. Más kiejtéssel : *ragymat*, *ragymatol*. Gyöke *raty* vagy *ragy*, mint látszik, nem egyéb, mint a lágyított *rak*, tehát : *rakmat*, *rakmatol*.



**RÁÚN**, (rá-ún) ősz. önh. Valamit vagy valakit megün; nem kell neki. V. ö. **ÚN**.

**RÁUSZÍT**, (rá-uszít) ősz. áth. A kutyát biztatja, *uszu* szóval sürgeti, hogy rajta menjen valakin v. valamin. *A komondorokat ráuszítani a tolvajra, farkasra.* Szélesb ért. mondják emberről is. V. ö. **USZÍT**.

**RÁÜT**, (rá-üt) ősz. önh. és áth. 1) Valakit v. valamit bizonyos eszközzel vagy taggal megüt. *Bot-tal ráütöttek a hátára. Öklével nagy mérgesen ráütött az asztalra. Üss rá arra a lóra, ha nem húz.* 2) Valamely testnek fölszínére egy másikat ütés által rányom, rászorít. *Ráütni a patkót a ló patájára. Kérékre ráütni a sint, hordóra az abronsot.* Ide tartoznak ezek is: *ráütni valamire a bélyeget, levélre ráütni a pecsétet.* 3) Árveréseknél a legmagasabb árt megállapítani, mi dobraverés által szokott történni. 4) Önhatólag és átv. ért. am. valakinek alakját veszi fel, ahhoz hasonlóvá lesz. *Ezen fiú egészen az apjára, ezen leány pedig az anyjára ütött.* E hasonlat, úgy látszik, a bélyegzéstől van véve, mintha a gyermek a maga alakját rányomás által kölcsönözte volna szüleitől; vagy pedig annyira hasonlít (eredetileg külső alakban, majd jellemben) szüleihez, mint a ráütött pecsét vagy bélyeg a pecsétlő vagy bélyegző eszközhöz. Ellenkező esetben mondjuk, *elütött születőtől*, azaz, más valakinek bélyegjegye nyomódott rá.

**RAVA**, erdélyi falu, Udvarhelyszékben, helyr. *Ravá-ra*, —n, —ról.

**RÁVÁGY**, puszta Csongrád m.; helyr. *Rávágy-ra*, —on, —ról.

**RÁVÁGYIK**, (rá-vágyik) ősz. k. Valami után eseng, sováro; különösebben olyasmi után, ami sorsát, vagyoni állapotát, polgári állását meghaladja. *Mai időben minden nadrágos ember rávágzik a nagyságos' címre.*

**RÁVÁR**, (rá-vár) ősz. önh. Valakire vagy valakit vagy valamit vár.

**RAVÁS**, I. **ROVÁS**.

**RAVASZ**, (1), (rav-asz) mn. tt. *ravasz-t*, tb. —ak. Mai köz szokás szerint am. furfangos, alattomos, csalárd, eszes fogásokkal hamiskodó, hogy másokat rászedjen. *Ravasz csalafinta, ravasz hízeltkedő. Föltekerje esztét, ki fel akar tenni ravaszszal.* (Km.). Különösen mondják rókáról. *Ravasz, mint a róka. Ne higgy a ravasz rókának.* (Km.). A régi nyelvben főnévileg egyenesen rókát jelentett; így a Müncheneri codexben Luk. 9. *Ravaszoknak líkok vagyon.* (Vulpes foveas habent). Luk. 13. *Menjetek, és mondjátok a ravaszoknak.* (Ite et dicite vulpi illi.). Valószínűleg innen vette nevét a *Ravaszd* helység Győr megyében, melynek meredek és bozótos hegyoldalán levő üregeket maiglan rókalikának nevezik. A ravasz tehát eredetileg főnév, s am. *róka*, s minthogy ez kitünőleg furfangos, innen az ily embert is ravasznak, rókának nevezték el. Így jelentenek az *ökör számár* ostobát, a *lúd liba* együgyű nőt, leányt, a *disznó* tisztátalant stb.

Elemezve a *ravasz*, (tájdivatosan *rovasz*) és *róka* egy gyöktől származnak, t. i. azon *ra* v. *ro*-ból, melynek több származékai vöröset, vörnyegest,illetőleg égést, tüzet jelentenek. Hogy a róka szóval a vörösségnek alapfogalmát öszvekötni szereti a magyar, mutatják a közmondások: *Vörös, mint a róka. Rókát kapott a ruha*, azaz, megpörköldött. A ravasz szó képeztetésre olyan, mint *kopasz*, *bibas*, *csupas*, *dobas*, *horpas*, *renkes*, melyekben az *asz* *esz* képző megfelel az *as* *es* melléknévképzőnek, a csángó nyelvben divatozó szokás szerint, kik így beszélnek: *czendes*, *kedves*, *édes*, stb. Jászay a ró igével, mely metszést, bevágást jelent, hozza gyöki és fogalmi rokonságba; a rókának azon tulajdonságánál fogva, mely szerint harapós szokott lenni.

**RAVASZ**, (2), fn. tt. *ravasz-t*, tb. —ok. Így nevezik néhutt az ajtózárnak kilincsét, továbbá a puska billentyűjét. Nevét valószínűleg onnan kapta, hogy valamint a róka ideoda forog, midőn szorongatják, vagy a közmondás szerint csóválja a farkát: hasonlóan a kilincs, illetőleg puskabillentyű föl és alá billeg. Szintén hasonlatnál fogva nevezik a lakatosok a kajla kallantyút *huszárbaajusz*-nak, s a négy lábú fatartó vas eszközt a tűzhelyen *macská*-nak.

**RAVASZALJA**, puszta Heves m.; helyr. *Ravaszalja-ra*, —n, —ról.

**RAVASZD**, I. **RAVAZD**.

**RAVASZDI**, (rav-asz-di) mn. és fn. tt. *ravasz-di-t*, tb. —ak. Furfangos ravasz ember.

**RAVASZKODÁS**, (rav-asz-kod-ás) fn. tt. *ravaszkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Furfangnak, csalárságnak gyakorlása, üzése. V. ö. **RAVASZKODIK**.

**RAVASZKODIK**, (rav-asz-kod-ik) k. m. *ravasz-kod-tam*, —tál, —ott. Furfangos, csalárd, alattomos, tettető cselekvésmódot gyakorol. *Ravaszodik, hogy másokat rászedhessen, törbe ejthessen.*

**RAVASZODÁS**, (rav-asz-od-ás) fn. tt. *ravaszodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ravasz tulajdonság fölvevése, ravaszszá levés.

**RAVASZODIK**, (rav-asz-od-ik) k. m. *ravaszodtam*, —tál, —ott. Ravaszszá leszen, ravasz tulajdonságokat kezd fölvenni.

**RAVASZSÁG**, (rav-asz-ság) fn. tt. *ravasz-ság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, mely furfangos, alattomos, cselszövő, csalárd, tettetéssel; alakoskodással járó cselekvésben áll. *Ha erő nem használ, ravasz-sággal hozzá.* (Km.). *Ravasz-ságnak ravasz-ság jutalma.* (Km.). *Helyén kelt ravasz-ság csak módos okosság.* (Km.). V. ö. **RAVASZ**.

**RAVASZUL**, (rav-asz-ul) ih. Ravasz módon, furfangosan, csalfán, csalárdul, alakoskodólag, eszes csínynyel. *A ravaszszal ravaszul kell bánni.* (Km.).

**RAVASZÚL**, **RAVASZUL**, (rav-asz-úl) önh. m. *ravaszul-t*. I. **RAVASZODIK**.

**RAVAZD**, falu Győr m.; helyr. *Ráva-zd-ra*, —on, —ról.



RAVAT, (rav-at) fn. l. ROVAT.

RAVATAL, (rav-at-al v. rov-at-al) fn. tt. *ravatal-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Túl a Dunán, fából épített ormos szekrényforma emlék, az előkelőbb, nemes családbeliek sirja fölött, mely már ma kimeni kezd a divatból. Általán am. síremlék. *Ravalt emelni*. Máskép: *rovatal* l. ezt.

Egy eredeti a *ravás rovás, ravat rovat* szókkal, a ró gyökből, minthogy a ravatalt deszkából, fából róvták össze. A *ravat* törzsnek megnyújtott módosulata. Így nyúltak meg a *hivatal, hozatal, ital, menetel, étel*, és némely mások.

RAVÁTEK, l. ROVÁTEK.

RAVÁTOL, l. ROVÁTOL.

RÁVÉSZ, (rá-vész) ősz. áth. 1) Valamely felső ruhát magára vesz. *Ráveszi a köpenyt, bundát, subát, gubát, szírt, dolmányt, mentét. Rávette az inneplő ruháját. A fejrevalót fölteszszük, a lábbelit felhúzzuk.* 2) Valakit rábeszél, rábír valamire. *Nagy nehezen tudtam rávenni, hogy velem jöjjen.*

RÁVET, (rá-vet) ősz. önh. Átv. valamely keletlen eredményű dolgot, mely nem jól ütött ki, valami másra tol, másnak tulajdonít.

RÁVITEL, (rá-vitel) ősz. fn. Átv. ért. am. viszony, viszonylat, vonatkozat.

RÁVITELES, (rá-viteles) ősz. mn. Viszonyos, viszonyított.

RÁVITELESEN, (rá-vitelesen) ősz. ih. Viszonyított állapotban.

RAVÓ, l. ROVÓ.

RÁZ, (ra-az) gyak. áth. m. *ráz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Ideoda rángatva, folytonosan mozgat, reszketeg állapotban lenni kényszerít. *Fát rázni, megrázni. Ne rázd a fát, mely önként hullatja gyümölcsét. (Km.). Rostát, szitát rázni. Zsákot rázni, zsákba rázni, zsákból kirázni valamit. Fejét rázni valamiért, azaz nemtetszését nyilvánítani. A gyomorlázat beteget rázza a hideg. A göröngyös uton ráz a koci. Rázza a lovagot az ügöt paripa. Ez a szekér majd kirázza az ember lelkét. Valakit hajándól, üstökénél, galléránál fogva megrázni. Belerázni holmit a zsákba. Kirázni a zacskóból a dohányt. A tolakodó, alkalmatlan embert lerázta nyakáról. Lerázza magáról, mint eb a vizet. (Km.). Álmából valakit felrázni. A majoros gazdáknál: takarmányt rázni, am. különféle szülességet, pl. szénát szalmát villával rázva összekeverni. Farát rázni, am. ideoda fintorgatni, riszálni. Göcsejben ezen jelentése is van: köpül.*

Gyökhangjánál és alapfogalmánál fogva azon rokon gyökhangú szók osztályába tartozik, melyek erőszakos hirtelen, reszketeg mozgásra vonatkoznak, milyenek, *ráng, rángat, ránt, rándít, ragad*. Képzője az folytonosságra, vagy gyakorlatra mutat. De rokonítható a magas hangú *rez-eg, rez-z-en* szók *rez* gyökével is. Héberül: *rácza* am. fregit, infregit, violelter tractavit.

RÁZAKODÁS; RÁZAKODIK, l. RÁZKODÁS; RÁZKODIK.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÜT.

RÁZÁS, (ra-az-ás) fn. tt. *rázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn bizonyos külső vagy belső erőszak valakit vagy valamit ráz. *A kocsiirázástól mind két oldalam fáj.* 2) Köpülés.

RÁZINT, (ra-az-int) áth. m. *rázint-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Gyöngédebb módon, s egyet rándítva mozdit. Kicsinyítő értelme van, mint a *tapint, koczint, legyint, érint, suhint*, s több hasonló képeztetésű igéknek.

RÁZINTÁS, (ra-az-int-ás) fn. tt. *rázintás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés midőn rázintanak. V. ö. RÁZINT.

RÁZKODÁS, (ra-az-kod-ás) fn. tt. *rázkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn valamely test rázkodik. *Lázás, félelmi, rettegési rázkodás. Borzadalmi, undorodási megrázkodás.* V. ö. RÁZKODIK.

RÁZKODIK, (ra-az-kod-ik) k. m. *rázkod-tam*, —tál, —ott. Mondjuk életszerves, különösen állati testről, midőn idegi rendkívül erős reszketeg mozgásba, rángásba jönnek. *Rázkodik a lázas beteg. Borzalomtól, ijedelemről megrázkodni. Az állgyűlésre megrázkodni.* Mondatik más ingatag testekről is. *Földinduláskor, nagy zivatarban megrázkodnak az ablakok.* V. ö. RÁZ.

RÁZKODTAT, (ra-az-kod-tat) mivel. m. *rázkodtat-tam*, —tál, —ott, par. *rázkodtass.* Eszközli, hogy valami rázkodjék. *A hideg láz rázkodtatja a testet. A szél rázkodtatja az ablakot.* V. ö. RÁZKODIK.

RÁZKODTATÁS, (ra-az-kod-tat-ás) fn. tt. *rázkodtatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rázkodás eszközése. Vétetik szenvedőleg is, *rázkodás* értelmében.

RÁZMÁN, férfi kn. tt. *Rázmán-t*, tb. —ok. Erasmus, mely a görögből származtatva szeretetre méltót jelent, melyben *ῥαμαί* am. szeretek; kívánnok; akarok.

RÁZÓDÁS, (ra-az-ó-od-ás) fn. tt. *rázódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn valami rázódik, péld. kocsin, lóháton. V. ö. RÁZÓDIK.

RÁZÓDIK, (ra-az-ó-od-ik) belsz. m. *rázód-tam*, —tál, —ott. Rázás következtében hányódik, vetődik.

RÁZÓFA, (rázó-fa) ősz. fn. l. PETIKE, (2).

RÁZOGAT, (ra-az-og-at) gyak. áth. m. *rázogat-tam*, —tál, —ott, par. *rázogass.* Ismételve, gyakran, folytonosan ráz. *Rázogatni a fákat. A zsákokat kirázogatni. A malomban az úgy nevezett petike rázogatja a szitát. A barmoknak naponként szénát és zabszalmát rázogat.*

RÁZOGATÁS, (ra-az-og-at-ás) fn. tt. *rázogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ismételve, gyakran, vagy folytonosan rázás.

RÁZOM, pusztá Szaboles m.; helyr. *Rázom-ba*, —ban, —ból.

RÁZÓS, (ra-az-ó-os) mn. tt. *rázós-t* v. —at, tb. —ak. Mondjuk utról, vagy kocsirol, szekerről, lóról, mely a rajta menőt rázza, zötyögteti. *Rázós út, mely fel van vágva. Rázós koci, rázós paripa.*



RÁZÓSAN, (ra-az-ó-os-an) ih. Rázós módon; rázós állapotban.

RÁZOTT, (ra-az-ott) mn. tt. *rázott-at*. Amit ráztak, megráztak. Különösen mondják takarmányról, mely összekevert, összevázott szénából és szalmából áll. *Rázottal teleltetni a szarvasmarhát.*

RÁZÚDÍT, (rá-zúdít) ősz. áth. Zúdítva ráborít, ráönt stb.

RÁZÚDÚL, (rá-zúdúl) ősz. önh. Neki zúdulva rámegey, rátamad.

RÁZSA, l. RÁSA.

—RE, névmódosító rag, vastaghangon: —ra; l. —RA.

RÉ, (1) fn. l. RÉV.

RÉ, (2) tájdivatosan am. *ré*. L. RÍ.

REÁ, l. RÁ. Amabban az *e* éles *é*, ezért a székelyeknél: *riá*. Egyébiránt a *-rē* névmódosító rag látszik eredetinek; ezért a göcseji tájnyelvben: *vásár-re* (= vásárra); hol ugyanazon okból: *ház-be*, *kapá-ve* (= kapá-vel azaz kapával) stb. s *re-á* összesebb húzva: *rá* am. *re-vá* (a *vá* mint *ho-vá* szóban) v. *re-já* (a *já* mint *hoz-já* = „hozzá” szóban). Az egyszerű *rám*, *rád*, *ránk*, *rátok* lehet *ra-am*, *ra-ad*, *ra-unk*, *ra-tok* is, vagy *ri-am*, *ri-ad* stb. A *re-á* v. összesebbhúzva *rá* szóban az *á* semmi esetre sem alakulhatott az *ő* személynévből, mint némelyek hiszik, mert akkor képtelenség volna: *re-á-m*, *re-á-d* stb. jelentése, t. i. *ő* és *én-re ő* és *te-re* egyszermind.

REÁ, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Réa-ra*, —n, —ról.

REÁÁLL; REÁBESZÉL; REÁBÍR; REÁCZÉLOZ; REÁÉR; REÁFIZET stb. L. RÁÁLL; RÁBESZÉL; RÁBÍR; RÁCZÉLOZ; RÁÉR; RÁFIZET stb.

READ, READÁS, régiesen és tájdivatosan am. *riad*; *riadás*. L. ezeket.

REÁD, (re-á-ad) l. RÁ alatt; és v. ö. REÁ.

REÁJA, (re-á-ja = re-á-ő); REÁJOK, (re-ájok = re-á-ők) l. RÁ alatt; és v. ö. REÁ.

REÁM, (re-á-am = re-á-én) REÁNK, (re-á-unk = re-á-énk v. —mink) REÁTOK, (re-átok = re-á-tik) l. RÁ alatt; és v. ö. REÁ.

REASZT, REASZTÁS, régiesek, *riaszt*, *riasztás* helyett. L. ezeket.

REB, természeti hangszó, és gyök, melyből *rebben*, *rebeg*, *rebedéz*, *rebenczes*, *rebes*, *rebesget*, és ezek származékai erednek. Legközelebb rokona a *rep*, úgymint a *repül*, *repes*, *reppen* igék gyöke, azon különbséggel, hogy ez csupán a szárnyak rezgő hangjára, amaz pedig inkább csak az emberi nyelv szózatára vonatkozik, kivéve a *rebben* igét. V. ö. RĚP. Távolabbi rokonai, mint természeti hangszók: *reczeg*, *recseg*, *reked* (raucescit), *rekeg*, *remeg*, *reped*, *reszel*, *reszket*, *retteg*, *rezeg* igék *recz*, *recs*, *rek*, *rem*, *rep*, *resz*, *ret*, *rez* gyökei. V. ö. R, gyökhang.

RĚB, elvont gyöke a székel nyelvben divatos *rebédéz* v. *rebédüz* és *rebz* igéknek; rokon részint

*reb*, részint *rém* elvont gyökökkel. V. ö. RĚBÉDÉZ és RĚBZ.

REBBEN, (reb-b-en) önh. m. *rebben-t*. 1) Ijedtben megriad, megrezzen. 2) Öröm miatt szíve mintegy remegni kezd, vagy fölpezsdül. 3) Balaton vidékén mondják a méhében foganó nőről, midőn a magzat először megmozdul benne. 4) A madár szárnyaira kelve repül, reppen. *Bokrok közül egy csapat fogoly rebkent fel. A vadász elől elrebbennek az ovatos madarak.*

Gyöke *reb* mozgást, egyszermind természeti hangot fejez ki. V. ö. REB.

REBBENÉS, (reb-b-en-és) fn. tt. *rebbenés-t*, több. —ék, harm. szr. —e. Állapot, vagy önható cselekvés, midőn valaki v. valami rebben. V. ö. REBBEN.

REBECZ, puszták Somogy és Tolna m.; helyr. *Rebecz-re*, —én, —ról.

RĚBÉDÉZ, REBEDÉZ, (rĚb-éd-éz, v. reb-ed-éz) önh. m. *rĚbédéz-tem*, —tél, —étt. A székel tájszólasban Kriza J. szerint am. ijedez; tehát a „rebben” első jelentésében gyakorító. Törzse: *rebed*, hasonjelentésű volna „rebben” szóval, de hogy szintén divatoznék, a gyűjtő nem érinti; néhutt: *repedéz*.

RĚBÉDÉZÉS, REBEDÉZÉS, (rĚb-éd-éz-és) fn. tt. *rĚbédézés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A székelyeknél am. ijedezés. V. ö. RĚBÉDÉZ.

REBĚG, (reb-ég) gyak. önh. m. *rebég-tem*, —tél, —étt. 1) Akadozó nyelven alig érthető hangon szól, s mintegy csak a levegőt remegteti. *Rebeg a beszélni tanuló kiseded. Nagy öröm, félelem, elfogultság miatt alig volt képes néhány szót kirebegni.* 2) Félelem miatt teste remeg, reszket. V. ö. REB.

REBĚGÉS, (reb-ég-és) fn. tt. *rebégés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Akadozva beszélés, mely a nyelvnek reszketeg mozgásával jár. Különbözik tőle a vastag nyelvnek, és ajkának hibájából származó *hőbögés*.

REBĚGŐ, (reb-ég-ő) mn. tt. *rebégő-t*. Aki vagy ami rebeg. *Rebégő kiseded. Rebégő nyelv.* V. ö. REBĚG.

REBEKA, női kn. tt. *Rebeká-t*. Rebecca. Kicsinyítve: *Rébi*, *Rébus*. Chaldeai nyelven *rábak* am. hizlalt; és hozzákötött; tehát jelentése: kövér; vagy lekötelező, vonzó (t. i. szépsége által).

REBENCZÉS, (reb-encz-és) mn. tt. *rebenczés-t* v. —et, tb. —ék. Székel tájnyelven Kriza J. szerint am. jeszke, ijedős.

REBĚNG, (reb-én-ég) htn. *rebéng-ni* v. —eni; többire l. REBĚG.

REBĚNGÉS, (reb-én-ég-és) l. REBĚGÉS.

REBÉRNYE, (hihetőleg am. *rev-ér-nye*, l. itt alább); mn. tt. *rebérnyé-t*. Kriza J. szerint a székelyeknél a százasdos élőfáról mondják, mely régisége miatt megodvasodván, csak külkérgi maradtak. *Nagy rebernye fa*. Kétségen kívül a *rev* gyökszótól, honnan *reves*, *revesség* is stb. származnak.



**REBÉS**, (reb-és) elavult gyak. önh. melyből *rebesget* származott. Képzésre hasonló a *rep*, *tap*, *kap* gyökökből eredt *repés*, *tapos*, *kapos* igékhez. V. ö. **REB**.

**REBÉSGET**, (reb-és-ég-et) gyak. áth. m. *rebésget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *rebéssess*. Rebegő hangon, mintegy suttogva híresztel, elbeszél, tovább mond valamit. Ezen igét különösen az ujonnan keletkezett, még homályos létű, s be nem bizonyított hiteli hírekről, titkokról használjuk. *Azt rebésgetik, hogy a kormányban nagy változás fog történni. Amit suttomban rebésgettek, vala csakugyan valósult.*

**REBÉSGETÉS**, (reb-és-ég-et-és) fn. tt. *rebésgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Híresztelés, melyet suttomban, mintegy egymásnak sugdosva terjesztgetnek, titkos újdonság gyanánt közölgetnek. V. ö. **REBÉSGET**.

**REBRIN**, falu Ung m.; helyr. *Rebrin-be*, —*ben*, —*ből*.

**RÉBZ**, (réb-ez) áth. m. *réb-zétt*, htn. —*eni*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. sejt—rémlőleg.

**RÉBZET**, (réb-ez-et) fn. tt. *rébzet-ét*, harm. szr. —*e*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. rémlet, sejtelem—rémlőleg. V. ö. **RÉBZ**, **REBZSIK**.

**RÉBZIK**, (réb-ez-ik) k. m. *réb-zétt*, htn. —*eni*. **L. REBZSIK**.

**REBZSIK**, (reb-ezs-ik) k. m. *rebzs-étt*, htn. —*eni*. Dunán túl Marczal mellékén am. eszében rémlik, s mintegy repes, szállong benne. A hangtan szabályai szerint itélve *rebzsik* am. *repsik*, *repesik*, a *repes* törzstől. Így lesz a *kaposi* (kaposó) *kapzsi* (kiejtve: *kabzsi*), a *lebesel* lesz *lebzsel*. A székelyeknél Kriza J. szerint: *rébzik*, amidőn a *réb'* inkább *rém'*, mint a *rémlik'* ige gyöke módosulatának látszik.

**RECS**, erős természeti hangszó, mely különösen a törést zúzást, szenvedő kemény testnek reszketve csattanó hangját fejezi ki, milyen pl. a törés alatt hangzó fáé, a fogak közé szorított csonté, stb.; származékai: *recscsen*, *recscsent*, *recseg*, *recsegett*, *recses*. Kettőztetve, a hangnak nagyobb belterjére vonatkozólag: *recses*.

**RECSCS**, utánzott hangszó. Élnek vele, midőn a törést mintegy festőileg ki akarjuk fejezni. *Addig hajtogatta a fát, míg egyszerre recscs! eltörött. Recscs! lepattant az abroncs.* Hasonló erős gyökhanggal fejezik ki ezt a latin *crepat*, s a német *krach*.

**RECSCSEN**, (recs-cs-en) önh. m. *recscsen-t*. Levegőt erősen megrezegtető *recses* hangot adva törik, reped. *Recscsen a hajlítás alatt eltörött fa. Fogai között recscsen a homokköves dara.*

**RECSCSENÉS**, (recs-cs-en-és) fn. tt. *recscsenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A törött, zúzott kemény testnek hangzása, melynek lényegét a *recses* hang teszi. V. ö. **RECSCS**.

**RECSCSENÉT**, (recs-cs-en-et) fn. tt. *recscsenet-ét*. Recscsenés, az ezt eszközlő tárgytól elvontan gondolva.

**RECSCSENT**, (recs-cs-en-t) áth. m. *recscsent-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy valamely kemény test *recses* hangot adjon, *recscsenővé* tesz. *A mennykőcsapás megrecscsenti az erős tölgyet.*

**RECSCSENTÉS**, (recs-cs-en-t-és) fn. tt. *recscsentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn recscsentünk.

**RÉCSE**, mváros Pozsony, falu Kraszna m.; **KIS—**, **NAGY—**, faluk Szala m.; erdélyi falu szerdahelyi szász székben, helyr. *Récse-re*, —*n*, —*ről*.

**RECSÉG**, (recs-ég) gyak. önh. m. *recség-tem*, —*tél*, —*étt*. Tördelés, zuzódás alatt valamely kemény test egymás után többször vagy folytonosan *recs recs* hangot hallat. *Recsegnek a jég által parthoz verődött hajók oldalai. Recsegnek a teher alatt töredező gerendák, tengelyek, kerekek. Recseg a repedt harang, ha húzzák.* V. ö. **RECS**.

**RECSÉGÉS**, (recs-ég-és) fn. tt. *recségés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A töredező, zuzódó kemény, mereven testnek többszöri *recs-féle* hangzása.

**RECSÉGTET**, (recs-ég-tet) miv. Eszközli, hogy valami recseljen.

**RECSENÉD**, erdélyi falu az udvarhelyi székelyszékben, helyr. *Recsenéd-re*, —*én*, —*ről*.

**RÉCSÉNY**, **ALSÓ—**, **FELSŐ—**, faluk Nyitra m.; helyr. *Récsény-be*, —*ben*, —*ből*.

**RECSETÉS**, (recs-et-és) mn. tt. *recsetés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Feltöredezett, fölrepedezett, felpattogzott, pl. a feltöredezett száraz agyagföld. Göcseji tájszó.

**RÉCSIGA**, (rév-csiga) ösz. fn. **L. RAKCSIGA**.

**RECSK**, falu Heves m.; helyr. *Recsk-re*, —*én*, —*ről*.

**RECSKE**, pusztá, **KIS—**, falu Gömör m.; helyr. *Recské-re*, —*n*, —*ről*.

**RECZ**, természeti hangszó, melyből a magyar, utánzás által, a *reczeg*, *reczegés*, *reczegő*, *reczegett* szókat származtatta. Valamivel gyöngédebb hang, mint a *recs*, s a lemezes, vékonyabb testekről mondják.

**RECZE**, (re-cze) fn. tt. *reczé-t*. Apró szemű hálóhoz hasonló szövet, vagy fonat, vagy kötés, vagy varrat, mely bizonyos ruhaneműekre kelméül, vagy cziczomául szolgál. *Recze-fejktű*, *recze-csipke*. *Reczével szegélyezett kendő, szoknya. Apró szemű recze.* (Szabó D.).

Mínthogy a *recze* egymástól hézagosan elválasztott szálakból, fonalakból áll: legközelebbi hang- és fogalmi rokonságban áll vele *rét*, *réteg*, továbbá a vastaghangu *rács*, *rácsa*, ez utóbbiak mint vastagabb szálakból, pl. fából vasból való *recze*; miért azon szók osztályába sorozható, melyekben a gyökhang *r*, s a rovás, vonalazás alapfogalma rejlik, milyenek a fenn említetteken kívül *ráncz*, *redő*, *reped*, *rés*, *rész*. Alakjánál fogva kicsinyzőnek látszik *re-cze*, mint *be-cze* kis bégó azaz borjú, *ba-cza* egygyűcske,



butácska, a bámulásra vonatkozó *ba, czo-cza* a malac-zot hívó *czo, czi-cza*, kis macska, a *csi* gyöktől. Egyébiránt ha így elemezzük is: *recz-e*, úgy tekinthető mintha volna *red-cze* v. *redő-cze* (v. ö. RED); és mindig csak a kicsinző *cze* képző látszik benne rejleni. Idegen nyelvekben leginkább öszveüt vele a latin *rete*.

RÉCZE, (récze-e) fn. tt. *récze-t*. Értelmére nézve l. KACSA, KÁCSA. Különböző tájszokások szerint máskép: *rucza, gócza*, melyek mind természeti hangnevek azon *kács! récz! rucz!* hangszóktól, melyeket ezen madarak hallatnak, s melyeken azokat hívogatni szokták.

RECZEFÁTYOL, (recze-fátyol) ösz. fn. Reczeműből álló fátyol. *Reczefátyolt viselni a kalapon.*

RECZEFICZE, (recze-ficze) ikerített fn. tt. *reczeficze-t*. A székely nőknél csipkeidomu cziczoma. (Krizsa J.).

RECZEFOG, (recze-fog) ösz. fn. A mohok rende alá tartozó lopvanösző növénynek, melynek tokja a száj körül kettős pártázatu, a külső tizenhat fogu, a belső reczés hártya. (Fontinalis).

RECZÉG, (recz-ég) gyak. önh. m. *reczég-tem*, —*tél*, —*étt*. Ismételt, vagy gyakori, vagy folytonos *recz* hangon szól. Mondjuk különösen holmi vékonyabb, lemezalaku testekről, pl. *reczeg az ablak*, midőn a szél rázza; *reczeg a vaslemez*, ha ütik. Rokona a keményebb hangu *recseg* és a lágyabb *rezeg*.

RECZÉGÉS, (recz-ég-és) fn. tt. *reczégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Némely testeknek sajátnevi hangzása, midőn reczegnek. *A jól be nem szorított ablaküvegek reczegése*. V. ö. RECZÉG.

RECZÉGŐ, (recz-ég-ő) mn. tt. *reczégő-t*. Ami *recz* hangot adva szól. *Reczegő ablakok, repedt vasfazekak*. V. ö. RECZ.

RÉCZEGÖBECS, (récze-göbecs) ösz. fn. A vadászknál göbecs, azaz serét neme, melylyel réczékre szoktak lödözni.

RECZEKÖTÉS, (recze-kötés) ösz. fn. Recze-csinálás. V. ö. RECZE.

RECZEMŰ, (recze-mű) ösz. fn. Hálónemű szövet, fonat, varrat, melyet reczének hívunk. V. ö. RECZE.

RÉCZEÓL, (récze-ól) ösz. fn. Ól, melyben réczéket tartanak, hová a réczéket bezárják. Ily öszvetételek: *lúdól, tyúkol, disznól*. V. ö. ÓL.

RÉCZEORR, (récze-orr) ösz. fn. 1) A récze nemű madárnak hosszú széles lapátu orra vagyis csőre. 2) Sebészi eszköz. (Krumme Steinzange).

RECZEPIPE, (récze-pipe) ösz. fn. Kis récze, réczefi.

„Az én Lillám, mint a tói

Réczepipe, olyan vad.”

Inczefalvi Szász József.

RECZERÖPÜ, (recze-röpü) ösz. mn. l. RECZE-SZÁRNYU.

RECZÉS, (re-cze-es) mn. tt. *reczés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Reczével piperézett, cziczomázott, ellátott, sok soru, sok rétű. V. ö. RECZE. *Reczés fejkötő, csipke, üng, szoknya. Reczés ház*, melyet reczealakú ritkás hártya takar. A növénytanban *reczés* (reticulatum) valamely szerv, midőn ennek felülete rostocskák, vagy fonalszála-caképződményekkel úgy van átszőve vagy behúzva, hogy a fonala-cskák közei-n háló- v. reczeszemhez hasonló tére-cskék támadnak, mint amilyen a *tarka sáfrán*-nak (crocus reticulatus) hajmája, területe, némely *dinnyefajták* héja; honnan: *reczés dinnye*. Különbözik: *ripacos*.

RECZÉSEN, (re-cze-es-en) ih. Reczés állapotban, reczével ellátva, takarva.

RÉCZESÍP, (récze-síp) ösz. fn. Vadászok sípja, melylyel a réczehangot utánozzák, s a réczéket csalogatják.

RECZÉSSÉG, (re-cze-es-ség) fn. tárgyeset: *reczésség-ét*. Reczés tulajdonság, vagy állapot.

RÉCZÉSZ, (récze-e-ész) önh. m. *réczész-tem*, —*tél*, —*étt*. Réczéket vadász, réczéket fogdos, vagy lödöz.

RECZESZÁRNYU, (recze-szárnyu) ösz. mn. Minek a reczéhez hasonló vékonydad, és rovátkos szárnyai vannak. *Reczeszárnyu lepkék, pillangók*.

RÉCZETENGERIMAKK, (récze-tengeri-makk) ösz. fn. 1) Tengeri kagylófaj, mely fákra szeret csibeszkedni, s melyről az a mese, hogy réczék alakulnak belőle. (Lepas anatifera). 2) Különösen, két tekenőjű, és sima kagyló. (Tellina).

RÉCZETOJÁS v. —TOJOMÁNY, (récze-tojás v. tojomány) ösz. fn. A récze nevű madár tojása, petéje.

RÉCZEVADÁSZ, (récze-vadász) ösz. fn. Vadász, ki különösen réczéket fogdos, vagy lödöz.

RÉCZEVADÁSZAT, (récze-vadászat) ösz. fn. Vadászat réczékre.

RECZÉZ, (re-cze-ez) áth. m. *reczéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Reczével piperéz, cziczomáz, ékesít, ellát valamit. *Fejkötőt, kendőt, üngöt, szoknyát reczézni*. Továbbá önhatólag am. reczét csinál, kötöget. V. ö. RECZE.

RÉCZÉZ, (récze-e-ez) önh. m. *réczéz-tem*, —*tél*, —*étt*. Réczéket vadász, fogdos, lödöz; máskép: *réczész*; és *kacsász*.

RECZÉZÉS, (re-cze-ez-és) fn. tt. *reczézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, foglalkodás, midőn valaki reczéz valamit, azaz, reczével piperéz, ellát. 2) Reczekötés, recze-csinálás. V. ö. RECZE, RECZÉZ.

RECZÉZET, (re-cze-ez-et) fn. tt. *reczéz-et-ét*, harm. szr. —*e*. Reczemű egészen véve; reczékből álló pipere, cziczoma. *Fátyol reczézete*.

RED, az általános nyelvben elavult fn. mely helyett ma *redv*, és *redő*, *redű* vannak szokásban; de tájszokás szerint még a *red* különösen Kemenes-alján önállóan most is divatozik; s jelent sört, ránc-zot. (Tájszótár). E tekintetben rokonok hozzá alakra



a *ned*, *ked*, mint a szokottabb *nedv*, *kedv* származékai gyökei. Ilyenek *od*, *üd* is, melyekből *odu* *odv*, és *üdv* eredtek. V. ö. REDŐ.

RÉDE, falu Veszprém, NAGY—, falu, KIS—, puszta Heves, TÓT—, puszta Veszprém m.; helyr. *Rédé-re*, —*n*, —*röl*.

RÉDEK, ALSÓ—, FELSZÓ—, faluk Nyitra m.; helyr. *Rédek-re*, —*én*, —*röl*.

REDÉLY, (red-ély v. red-ö-ely) fn. tt. *redély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A kertmivelésben rácsozat, némely nemesebb gyümölcsfák, különösen őszibarackfák mellett, hogy ezek ágai ritkítva és kurtábbra metszve, gyümölcsüket szebbekké és nagyobbakká növelhessék, s a szél ellen is megerősítve le ne hullassák. (Trillage).

REDÉLYFA, (redély-fa) ősz. fn. Redély mellett mivelte fa. V. ö. REDÉLY.

REDÉS, (red-és) mn. tt. *redés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kemenesalján am. redős, gerezdes.

REDICS, falu Szala m.; helyr. *Redics-re*, —*én*, —*röl*.

REDOVA, falu Gömör m. helyr. *Redová-ra*, —*n*, —*röl*.

REDŐ, (red-ö) fn. tt. *redő-t*. Közönséges szokás szerint am. ráncz. Szabó Dávidnál is redős am. ránczos; továbbá fodros, reczés, fürtös. Molnár Albertnél maga 'redő' nem jön elé. V. ö. REDŐS. *Redőbe szedni a szoknya, pendely, gatyá pártázatát. Homlokán redőkbe húzódtott a bőr. Vénység redői látszanak orcáján.* „A mély redők, mikbe a homlok vonult, s az ajkak keserű mosolygása többnyire csak azon apró mindennapi bajoknak maradványa, melyeken valamennyien keresztülmentünk.“ B. Eötvös József.

Gyöke *red* legközelebbi fogalmai rokonságban áll azon hasonló gyökű szókkal, melyek rovást, különösebben vonalazást, némileg sorozatot jelentenek, mint : *recze*, *rend*, a vastaghangu *rács*, *rácsa*, *ráncz*; továbbá mint szintén rovásra, bemetszésre vonatkozó : *rés*, *rét*, *rétég*. V. ö. RÁNCZ, RED.

REDŐCSÖG, (redő-csőg) ősz. fn. Gombanem, melynek kalapja redőkbe, azaz ránczokba szedve a tönkre nőtt. (Helvela).

REDŐL, (red-ö-öl) m. *redől-t*. L. REDŐZ.

REDŐLÉS, (red-ö-öl-és) l. REDŐZÉS.

REDŐLT, (red-ö-ölt) mn. tt. *redőlt-et*. Redőkbe tett, redőkbe szedett.

„Hasztalan

Nyujtánk fel újabban könyörgő  
Őszveredőlt kezeket felétek.“

Kazinczy Ferencz.

REDÖNY, (red-ö-öny) fn. tt. *redőnyt*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A franczia *jalousie* kifejezésére újabb időben alakult szó, s jelenti azon apró deszkácskákából őszverakott ernyőt vagy rácsot, melyet főleg az ablakok külső részére a nyári nagy hőség visszatartóztatása végett akkép alkalmaznak,

hogy a deszkácskákat tetszés szerint összehúzni s egymásra zárni, vagy egymástól távolabb tartani lehessen.

REDŐS, (red-ö-ös) mn. tt. *redős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Redőkbe szedett, amin redők támadtak; őszvezsugorodott héju, bőri. Molnár Albert latinozása szerint : *tortus*, *crispus*, *plicatilis*, németül : gekrümmet, gekrüset, gedrehet. *Redős szoknya, pendely, üng*. Molnár Albertnél *redős szoknya* németül : ein Frauenkittel mit Falten. *Redős homlok, arcz. Redős csizmaszár*. V. ö. REDŐ.

REDŐSEN, (red-ö-ös-en) ih. Redőkbe szedve, húzva, varrva, fűzve. *Redősen varrott szoknya, ümög. Redősen őszvehúzott homlok*. V. ö. REDŐ.

REDŐSÍT, REDŐSIT, (red-ö-ös-ít) áth. m. *redősít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Redőssé tesz, alakít valamit. *Redősíteni a bő ruhát. Gondok redősítik homlokát. A vénység megredősíti az arcot*. V. ö. REDŐ.

REDŐSÍTÉS, REDŐSITÉS, (red-ö-ös-ít-és) fn. tt. *redősítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által redőssé tesznek valamit.

REDŐSÖDÉS, (red-ö-ös-öd-és) fn. tt. *redősödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Némely testek alakulási neme, midőn simaságukat veszelve redősökké változnak által. *Bőrnek, héjnak, szövetnek redősödése*.

REDŐSÖDİK, (red-ö-ös-öd-ik) k. m. *redősödtem*, —*tél*, —*ött*. Simaságát, feszességét veszelve redőssé változik által, redők támadnak, képződnek rajta, vagy belőle. *Redősödik az őszvegyűrt szövet, a megázott bőr. Redősödik a homlok, az arcz. Egy értelmű vele : ránczosodik*.

REDŐSZIROM, (redő-szirom) ősz. fn. Növény-nem az őthímeselek seregéből és egyanyások rendjéből; bokrétája tölcseres, ránczbaszedett, öt ráncz-czal; ránczainál egyegy kicsin fog; csészéje csöves, tág, hasas, öt szegletű, tokja két rekeszü, négy nyílásu. Minden fajai mérgesek. (*Datura*). Egyik nevezetesebb faja a *maszlagos redőszírom*, másképp népnyelven : *csudafa*, *csattanló*, *maszlag*. (*Datura stramonium*).

REDŐTLEN, (red-ö-telen) mn. tt. *redőtlen-t*, tb. —*ek*. Redő nélküli, amin redő vagy redők nem látszanak. *Redőtlen orca*.

REDŐZ, (red-ö-öz) áth. m. *redőz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Redőkbe szed, húz, varr, zsugorít valamit. *Redőzni a szoknya pártázatát, az ünggallért, a csizma torkát, szárd. Gondok redőzik homlokát*. V. ö. REDŐ.

REDŐZÉS, (red-ö-öz-és) fn. tt. *redőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, különösen varrók működése, mely által bizonyos anyagokat, kelméket redőkbe szednek, húznak, varrnak, redősen elkészítenek.

REDŐZET, (red-ö-öz-et) fn. tt. *redőzet-et*, harm. szr. —*e*. Elkészített redők mint mű együtt véve. *Sűrű, ritka, finom, durva redőzet. A redőzetet fölfejteti*.



REDŐZETÉS, (red-ő-öz-et-és) mn. tt. *redőzetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Redőzettel ellátott.

REDŐZETÉSEN, (red-ő-öz-et-és-en) ih. Redőzettel ellátva.

REDÜ, I. REDŐ; és REDV.

REDÜES, I. REDVES.

REDV, (red-v) fn. tt. *redv-et*, harm. szr. —*e*. A fáknek, s gyökérnövényeknek rohadni indult, vagy megtaplósdott bele, máskép: *rev*, *purha*, *pudiva*. Minthogy az ily romlott állapot a növény husának megránczosodásában, öszvezsugorodásában áll: innen a *redv* alapértelemre nézve rokon a *redő* szóhoz, s mindkettő csak alkalmazásban és árnyéklatilag különbözik egymástól. Másod értelme: porhanyodó romlás, rohadás, pl. *redv a fogakban, csontokban*.

REDVES, (red-v-es) mn. tt. *redves-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Mondjuk fákról, és némely növénygyökerekről, midőn beleik taplósak, rohadtak, zsugorodottak. *Redves fűzek, redves retek, répa, karalábé*. Máskép: *purhás, pudivás*. 2) Fogakról szólva am. porhanyó, romlott, törékeny, *pudivás*. *A redves fogak fájnak. Kihúzni a redves fogakat*. 3) Átv. hitvány, a maga nemében alávaló, romlott. V. ö. REDV.

REDVESÉDÉS, (red-v-es-éd-és) fn. tt. *redvesedés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Némely testeknek romlatag átalakulása, változása, midőn redvesekké lesznek. V. ö. REDVES, REDVESÉDIK.

REDVESÉDIK, (red-v-es-éd-ik) k. m. *redveséd-tem*, —*tél*, —*étt*. A fának bele, vagy némely más növénynek gyökere a nedvek megromlása miatt rohadásnak indul, s vagy porhanyóvá, vagy taplószzerűleg szívossá lesz, máskép: *pudivásodik, purhásodik, revesedik*. V. ö. REDVES.

REDVESEN, (red-v-es-en) ih. Redves állapotban.

REDVESSÉG, (red-v-es-ség) fn. tt. *redvesség-et*, harm. szr. —*e*. Redves állapot vagy tulajdonság; *purháság, pudiváság*.

REDVÉSZ, (red-v-ész) ösz. fn. Új alkotásu szó, s jelent bizonyos féregfajt, mely a fák beleit rájá, és redvessé teszi. Egyébiránt mint öszvetett főnév (red-vész) helyesen fejezné ki a növények, és fogak romló állapotát, mely vészt hoz rájuk; pl. *redvészben szenvedő fogak, fák; redvész ellen megóvni a fogakat*; s alakra hasonló volna a *szélvész, dögvész* szókhoz.

REDZEN; REDZENT' (Molnár Albertnél), I. REZZEN; REZZENT.

RÉF; RÉFÉS, I. RÖF; RÖFÖS.

REFORMÁLT, mn. és fn. tt. *reformált-at*, a ,reformare' latin szó után am. átalakított, újított, javított; különösen a hitújításban részt vett Kalvin és Zwingli vallásainak követője, újított hitű.

REFORMATIO, (olvasd: reformáció) fn. tt. *reformatio-t*. Latin szó, jelent általán átalakítást, megújítást, még pedig javítolag; különösen hitújítást (a XVI. századbeli).<sup>1</sup>

REFORMATUS, mn. és fn. tt. *reformatus-t*, tb. —*ok*. L. REFORMÁLT.

REG, (1), természeti hangszó, mely által a magyar a békák rekedt hangját utánozza. Hogy hajdan ige gyanánt is divatozhatott, gyaníttatja a székelyeknél még divatos igenév *regő*, honnan *regő béka* am. *reg reg* hangon kiáltó; szokottabban: *rekegő, brekegő*. Egyébiránt elvont gyöke *rege, regel*, *reges* szónak; l. ezeket.

REG, (2), v. RÉG, elavult fn. mely helyett ma *reggel* v. *réggel* használtatik. A régieknél öszvetételben am. reggeli. „Ha mikor két innep egyszersmind esik, *regmise* az vasárnapé, az nagy mise az nagyobb innepé.” Lányi-cod. 288. l. „Midőn tedik (pedig) jeles innepnek esnek vasárnap napon, kiknek két miséőknek kell lenni azon egy napon; az dominica misét el kell halasztani, és mind a két misét az innepnek kell mondani, azaz, mind *regmisét*, mind nagy misét. Egyéb duplex innepekben, kik vasárnap esnek, dominicának kell mondani az *reg misét*.” U. o. 289. l. Ezen ellentétes mondatból: *reggeltől estig*, v. *napestig dolgozni*, okszerűen állíthatni, hogy a *reg* v. *reggel* szabatosan véve azon időszakot jelenti, midőn a nap fölkel, s melyet a *hajnal* (régiesen *hol* v. *holval*) megelőz, tehát midőn a nap reánk nézve égni, sütni kezd. Ezen alapfogalomból kiindulva a *rég* tájdivatosan: *rög* (= *rök*) szót azon rokon gyökhangu szókkal azonosíthatjuk, melyekben a tűznek, égésnek alapfogalma rejlik, milyennek *rekken* v. *rökken*, honnan *rekkenő, rökkenő* meleg, am. igen égető, sütő; *rökken* v. *rökönyödik* a gabona v. fű, midőn a nagy melegség miatt elszáradva törékenynyé lesz, vagy a sok nedv miatt megpárlík. Ide számítható a *rögön* (= *röktön*), melynek megfelel a latin *in flagranti*, magyarul: *hevenyében, tüstént* (elemezve: *tűz-tént, tűz-tönt*) és *füstént*. Ugyan ezen értelem lappang a megfordított gyökű *gérj* v. *görj*, *gérjed* v. *görjed*, s talán a lágyított *gyertya* és *gyertyán* szókban is. V. ö. RÖGTÖN.

RÉG, ih. s am. távol időben, hajdan. *Rég mult dolgok, rég olta. Rég volt az, miről te beszélsz. Rég, hogy itt van.* (Szabó D.). Már *rég* *hogy eljött*. (Ugyanaz). Származéka: *regi, régiség*, s öszvetételek: *regidő, régirds*. Ugyanezen jelentéssel bír a *régen*, megtoldva *regent, régente, regenten*. E szónak eredeti jelentése, és származásáról több vélemény lehet, ú. m. 1) am. *öreg*, elülről az önhangzó úgy maradván el mint 'patika' szóban ettől: *apotheca*. 2) *Re* v. *rej* gyököt (*rejlik* *rejt* szókban) vevén alapul, lehet *ig* rag hozzá járulásával am. *re-ig* v. *rej-ig*, azaz a rejtés határáig, addig, amidőn vmi már el van előlünk rejtve, mintegy emlékezetünkben elenyészve. Ugyan ezen alapon ha a ,*rég*' szót a szintén időre vonatkozó *hajdan*, és *majd* *majdan* határozókkal öszszvetve elemezzük (minthogy a *hajdan* am. *ha-időn, ha-időben*, melynek törzsöke *ha-idő*, t. i. hogy a *ha* időt és pedig határozatlanlalt jelent, mutatják a *néha, soha, valaha* sth. öszvetételek; s a *háibái* ikeri-



tésben is mult időre vonatkozik; a *majd* gyöke *ma*, [nunc, statim, hodie], mely ebből lett: *ma-idő*, öszvehúzá: *ma-id* = *majd*, azaz, jelen, mast v. most folyó; szokott értelemben legközelebb jövő idő; egész alakjában: *majdan* = *ma-időn*: e hasonlatok nyomán) okszerűleg úgy vélekedhetünk, hogy a *rég* szóban is az *idő* alapfogalma lappang, és elemezve: *re-id*, öszvehúzá *réd*, s a *d* átváltozván *g*-re *rég*, mint *vidám*, *vidor*, *vig*; minthogy továbbá, ami régi, az mintegy el van földve, takarva előlünk, a *re* mint föntebb is érintők, a *rejt*, *rejlék* igék gyökével rokonítható. E szerint, valamint a legelső vélemény szerint is, a *rég* eredetileg alkalmasint névszó volt, mire mutat mind 'régi' származéka, mind a *rég szokás*, *rég-idő* öszvetételek, mind a *rég olta*, *régtől fogva* viszonyítások, valamint ezen szólásformák is: *rég az ideje*, *rég hogy itt van*, *már rég hogy eljött*; és csak úgy használtatik határozóul *rég*en helyett, mint az időre vonatkozó *kor pl. mikor?* = *mikoron*; és *nap pl. mai nap*, *vasárnap*, *holnap*, *tegnap*, *minap*, ezek helyett: *mai napon*, *vasárnapon*, *holnapon*, *tegnapon*, *minapon*.

REGE, fn. tt. *regé-t*. Molnár A. értelmezése szerint am. a latin *anilitas*, *delirium*, *vetus cantilena*, tehát 1) kofabeszéd (Szabó Dávidnál is: agg kofabeszéd), továbbá 2) szófia v. üres beszéd; végre 3) régi dalcica (Szabó Dávidnál: régi mese, költemény). Agg *rege*. Azon *regét* dúdolja. Tud hozzá, mint *tik* a *regéhez*. (Km.). Tehát két első értelménél fogva a *rege* nem volna egyéb gúnyszónál, mely a díbdáb hasznaltalan beszédet mintegy a békák kiáltásához, rekegése- v. brekegéséhez hasonlítja; honnan a székeleyek a békákról szokták mondani, hogy *regelnek*. Harmadik értelménél fogva akár versekben, akár kötetlen nyelven eléadott elbeszélés, mesebeszéd valamely régi eseményről, mely vagy költött, vagy ha némi történeti alapja van is, de költőileg van eléadva, s jobbadán a költői képzelődésnek leleménye, milyenek Kisfaludy Sándor regéi a magyar előidőből. Ez értelemben közelebb *rig* v. *rik* gyökkel rokonítható (*rigó*, *rikólt* szókban).

„Regét beszéltek, regeszón,

Öröme búra változón,

A szív mulat kéjjel tele,

S könnyűden lejt az óra le.“

Vörösmarty.

V. ö. MESE, MONDA, HITREGE.

REGEÁROS v. —ÁRUS, (rege-áros) ösz. fn. Szószátyár, hazug hírhordó. (Előjön Sándor Istvánnál).

REGEDAL, ösz. fn. l. BALLÁDA.

REGÉCZ, falu Abaúj m.; helyr. *Regécz-re*, —én, —ről.

REGÉCZKE, falu Abaúj m.; helyr. *Regéczkére*, —n, —ről.

REGEHÖS, (rege-hös) ösz. fn. Valamely regében mint elbeszélésben, vagy költeményben a főszemély, kinek történetébe szövődnek a többi személyek és események.

REGÉL, REGÖL, (reg-él) önh. m. *regél-t*. 1) A székeleyknél am. *reg reg!* v. *rek rek!* hangon kiáltoz. Általánosabban: *brekég*, melyben 'brek' szintén rokon a *reg* gyökkel. *Regelnek a békák*; v. ö. KURUTTYOL. 2) Hitelesség nélküli, vagy épen hazug híreket terjeszt. *Azt regelik*: károgják, vartyogják, károgják, mondják pl. a rossz emberek. (Szabó D.).

REGÉL, (reg-e-el) önh. m. *regél-t*. 1) Regét beszél el. 2) Szélesb ért. valamit csélesap módon híresztel, hitelesség nélküli eseményeket rebesget; vagy épen hazug híreket terjeszt. V. ö. REGE.

REGÉLÉS, (reg-él-és) fn. tt. *regelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) A békák rekegő kiáltozása. 2) Hitelesség nélküli, vagy hazug hírek terjesztése. V. ö. REGÉL.

REGÉLÉS, (reg-e-el-és) fn. tt. *regelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Rege elbeszélése. 2) Holmi bizonytalan, nem hiteles híreknek terjesztése, rebesgetése.

REGEENT, fn. tt. *regeent-ét*, harm. szr. —je. Közvetlenül a német, közvetőleg a latin nyelvből kölcsönözött szó; magyarosan: *ezred*; l. ezt.

RÉGEN, (rég-en) ih. A multa névze távol időben, hajdan. *Régen volt az, talán nem is igaz. Régen irták, elkopott. Nem úgy van most, mint volt régen, Nem az a nap süt az égen.* (Népd.). Megtoldva: *régent, régente, régenten*, sőt túl a Dunán túlbőségesen: *régentenig*. Elemzésére névze l. RÉG.

REGENCZE, pusztá Pozsony m.; helyr. *Regenczé-re*, —n, —ről.

RÉGENI, (rég-en-i) mn. tt. *régeni-t*, tb. —ek. Am. régi; hasonló képeztetéssel mint: előbbeni. Előjön Pesti Gábornál Aesopus életében: „Az régéneknek szokások szerint.“

RÉGENMÚLT, (rég-en-múlt) ösz. mn. és fn. Minek ideje régen lejárt. Nyelvtani ért. *régenmúlt* v. *régmúlt* (idő), mely az egyszerű multnál távolabb, vagyis egy másik multa vonatkozva előbbi időben történt cselekvésre, szenvedésre, vagy állapotra vonatkozik. L. MÚLT IDŐK alatt.

RÉGENT, RÉGENTE, RÉGENTEN, (rég-en-t, v. —te, v. —ten) l. RÉGEN.

REGÉNY, (rege-ény) fn. tt. *regény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Az idegen eredetű, és hangzatu román helyett általán elfogadott, helyes alkotásu újabb kori szó. A regény nagyobb költői elbeszélés, mely az emberi életből vett több érdekes eseményeket egy egészszé fűzve rajzol le. Az egyes személyek, és családok életéből kölcsönözött jellemek teszik tehát a regénynek tárgyát, a velők viszonyban levő mellékes cselekvényekkel, és eseményekkel (episodokkal). A regény minél inkább megegyezik a világ folyásával, s hősének jellege a valódi élettel, és minél hivebben festi az emberi szívnek, és szenvedélyeknek tüneményeit: annál jobban megfelel rendeltetésének. Lehet a regény *víg* vagy *komoly*,



amint az életnek nevetséges, vagy komoly oldalait vette tárgyul.

REGÉNY, pusztai Bihar m.; helyr. *Regény-be*, —ben, —ből.

REGENYE, falu Baranya m.; helyr. *Regenyé-re*, —n, —ről.

REGÉNYÉS, (rege-eny-és) mn. tt. *regényes-t* v. —et, tb. —ek. A 'regény' törzstől származik, de csak szűkebb értelemben oly vidékről használatik, mely különösen kies, bájos, mint t. i. azt a regényekben lefesteni szokták. *Regényes tájék, völgy*. Egyébiránt jelent regényszerűt is. *Regényes kaland, esemény*.

REGÉNYÉSEN, (rege-eny-és-en) ih. Regényes módon.

REGÉNYESSÉG, (rege-eny-és-ség) fn. tt. *regényesség-ét*, harm. szr. —e. 1) Kies, bájos, gyönyörkedtető tulajdonságok öszvege, melyek bizonyos tájt, vidéket kellemessé tesznek. 2) Regényszerűség, oly mineműsége valaminek, melynél fogva a regényhez, vagyis regényben festett viszontagságokhoz hasonló. *Némely ember életében sok regényesség van*.

REGÉNYHÖS, (regény-hös) ösz. fn. A regény-költeményben a fő személy. V. ö. REGEHÓS.

REGÉNYIRÓ, (regény-író) ösz. fn. L. REGÉNY-KÖLTŐ.

REGÉNYKÖLTÉSZET, (regény-költészet) ösz. fn. Költészet neme, mely kiválólág regényírásban jelenkezik. V. ö. REGÉNY; és KÖLTÉSZET.

REGÉNYKÖLTŐ, (regény-költő) ösz. fn. Költő, ki regényírással foglalkodik; milyenek nálunk kitünőleg báró Jósika Miklós, Jókai Mór, báró Eötvös József.

REGÉNYSZERŰ v. —SZERŰ, (regény-szerű) ösz. mn. A regényekben előforduló jellemrajzokhoz, és cselekvényekhez hasonló. *Regényszerű kalandok, viszontagságok*.

REGÉNSZERŰEN, (regény-szerűen) ösz. ih. Regényszerű módon.

REGÉNSZERŰLEG, l. REGÉNSZERŰEN.

REGÉNSZERŰSÉG, (regény-szerűség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valami regényszerűnek mondatik. V. ö. REGÉNSZERŰ.

REGÉNSZERZŐ, (regény-szerző) l. REGÉNY-KÖLTŐ.

REGES, (reg-es) fn. tt. *reges-t*, tb. —ek. A székelyeknél am. énekes az egyházi s népi ünnepek alkalmával. Régi szó, itt-ott Udvarhelyszékben ma is hallható. *Eljöttek a regesek*, énekes fiúk, legények. (Kriza J.).

Régi törvény, nagy rótt ökor; de hó reme-róma, Annak fele regeseké; de hó reme-róma.

Ó székely regesek dalából (Kriza J. gyűjt.).

REGÉS, (rege-es) mn. tt. *regés-t* v. —et, tb. —ek. Regéssel vegyített, vagy, amiben regék foglaltnak. *Regés történelmek. Regés könyv*. Továbbá, rege gyanánt hangzó, költött, nem való. *Ezen esemény regésnek látszik*.

RÉGESRÉGEN, (réges-régen) ösz. ih. Nyomatékos és nagy régiségre vonatkozó kifejezése a 'régen' ige határozónak. Alkatra olyan, mint *legesleg*.

RÉGÉSZ, (rég-ész) fn. tt. *régész-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Új alkotásu szó, am. személy, tudós, ki történeti régiségek kutatásával, gyűjtésével foglalkodik, régiségbuvár.

RÉGÉSZET, (rég-ész-et) fn. tt. *régészet-ét*, harm. szr. —e. Történeti régiségek ismerete, buvárlata.

REGET, (reg-et) áth. m. *reget-tem*, —tél, —ett. 'Reg' hang kibocsátására késztet, csikorgat (stridere facit. Előjön Kresznericsnél).

REGETE, pusztai Abauj m.; helyr. *Regeté-re*, —n, —ről.

REGETŐ, falu Sáros m.; helyr. *Regető-re*, —n, —ről.

REGEZ, (reg-ez) áth. m. *regéz-tem*, —tél, —ett, v. *regz-éttem*, —éttél, —étt; htn. —ni v. *regzeni*, par. —z. Szabó Dávidnál, és Heltainál am. rendelni, választani. *A regzett napra öszvegyűltek*. Itt a 'reg' gyök, úgy látszik, öszveüt a 'rend' szóval.

RÉGÉZ, (reg-e-éz) m. *regéz-tem*, —tél, —étt, par. —z. L. RÉGEL.

RÉGÉZÉS, (reg-e-éz-és) l. RÉGELÉS.

RÉGGEL, (rég-vel) ih. és fn. 1) Hajnal után, midőn a nap fölkel. *Reggel és estve imádkozni. Aki jó reggel kel, aranyat lel*. (Km.). *Korán reggel útnak indulni*. „Én Istenem, én Istenem, te hozjád reggel vigyázok.” Keszth. cod. 62. zs. 2)

„Gyöngyharmatos reggel

Madarkák sereggel

Csoportoznak.”

Népdal.

Ugyanezen alakban használatik főnevül is (amidőn tárgyesete: *reggel-t*, többese: —ék) az elavult *rég* helyett épenúgy, mint *éjjel, nappal, estvel* az *egyszerű éj, nap, est*, és a régies *holval* a szinte elavult *hol* helyett, pl. *éjfél-től reggelig, reggeltől estvelig*. *Reggelre haza hajtani az ökröket a mezőről. Jó reggelt mondani, kívánni*. „És alkota Isten férget reggelnek felmenetében holnapra.” Bécsi cod. Jónás 4, 7. „És te világodat kihozja, mint regvelt.” Döbrentei cod. 36. zsolt.

„Ki mondja meg neked, hogy már reggel van?”

„Alunni fogsz, s nem lesz több reggeled.”

Kis gyermek halálára, Vörösmarty.

Hasonlóan az *ősz* és *tavas* ezen kérdésre, *mikor?* a *vel* val képzőkkel határozókat képeznek: *ősszel, tavasszal*, azonban főnevekkül nem szolgáltnak. V. ö. RÉG.

RÉGGELEDÉS, (rég-vel-éd-és) fn. tt. *reggelédés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. A reggelnek érkezése.

RÉGGELEDIK, (rég-vel-éd-ik) k. m. *reggeléd-tem*, —tél, —étt. Az időjárás azon haladási ponton van, midőn hajnal multával a nap kelni kezd, azaz,



reggel leszen. *Már reggeledik, keljünk, és menjünk munkára.*

**RÉGGELENKÉNT**, (rég-vel-én-ként) ih. Valahányszor reggel van, minden előforduló reggeli időben. *Reggelenként bizonyos dolgokat tenni, végezni, pl. imádkozni, mosdani, öltözködni.*

**RÉGGELEZ**, (rég-vel-éz) l. **RÉGGELIZ**.

**RÉGGELI**, (rég-vel-i) mn. és fn. tt. *reggeli-t*, tb. —ek. 1) Reggel történni szokott; reggelre vonatkozó, arra való, azon időt illető. *Reggeli imádság, mise. Reggeli idő, óra. Reggeli órának, szép piros hajnalnak arany vagyon szájában.* (Km.). 2) Főnevel használva jelenti azon eledelt, melyet reggel éhokra veszünk magunkhoz, némely tájszokás szerint éjomet, és a köz divatu, de idegen eredetű és rút hangzatu *fölöstököm v. früstök. Reggeliül kávét, theát, pálinkát inni, vajás kenyeret, főtt tojást enni. Reggelit nem enni. Villás reggeli, mely húsneműből áll.*

**RÉGGELIZ**, (rég-vel-i-ez) önh. m. *reggeliz-tem*. —lél, —élt, par. —z. Reggelit cszik, vagy iszik. *Fölkelés után egy két órával reggelizni.*

**RÉGGELIZÉS**, (rég-vel-i-ez-és) fn. tt. *reggeli-zés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Reggeli evés, vagy ivás.

**RÉGGELLIK**, (reg-vel-l-ik) l. **RÉGGELEDIK**.

**REGGET**, (rek-g-et v. rek-eg-et) gyak. áth. Rekeszget. *A marhákat ólakba reggetni.* Erdélyi tájszó. Használják „rejteget“ értelemben is.

**RÉGGÖDÖN**, ih. mely a palóczos kiejtésű *regvő* (regvel) v. *reggő*, és *időn* szóból van összevázva : *reggő-időn*, azaz, reggeli időben. (Eléjő Szabó Dávidnál). Hasonló képzésű az *estődön*, *estvő időn*, hangváltozattal szokottabban : *estéden* (= *est-időn*).

**RÉGHAJNALCSILLAG**, (rég-hajnal-csillag) ösz. fn. Venus vagy Hölgy nevű bolygócsillag, mennyiben reggel, nap fölkelte előtt látszik. Mint napnyugot után feltünőnek neve : *esthajnalcsillag*.

**RÉGI**, (rég-i) mn. tt. *regi-t*, tb. —ek, fokozva : —bb v. —ebb. Távoli múlt korból, időből való, arra vonatkozó, azt illető. *Régi dolgokról beszélgetni. Régi divat, szokások, erkölcsök. Régi módra v. módon. Kiltört a régi belőle. Régi írás, elkopott.* (Km.). *A régi szokás törvénynyé válik. A szó is vereség a régi szolgának.* (Km.). *Régibb az országunál.* (Km.). „Bor-nak, arany-nak“ hitnek a régie jó.“ (Vörösmarti 1639).

Értelemlre rokon hozzá az ó, mennyiben mindkettő a múlt időre vonatkozik; a nyelvszokás azonban némi különbséget tesz közöttök, melyet inkább csak gyakorlati példákból lehet megtanulni, megjegyezvén hogy ó alatt főleg oly régít értenek, melynek jelessége a régiségben fekszik. *Ó bor, ó dohány, ó szalonna*, stb. Az ó-nak ellentéte az új, a *regi-é* pedig a mai, *mostani, jelen*, pl. ó és új szövetség, ó bor új bor, Óvár Ujvár; ellenben : a régi idők, mai idők, régi szokások, mostani szokások. Egyébiránt ezt sem állíthatni minden kivétel nélkül általános szabályul, mert pl. mondjuk : régi módi, új módi, régi pénzek, új pénzek stb.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

**RÉGIDŐ**, (rég-idő vagy egyik *i*-nek kihagyásával : régi idő; az elsőre mutat a Pázmánnál eléjővő, *régszokás* is); ösz. fn. Távoli múlt idő. V. ö. **RÉG**.

**RÉGIEN**, (rég-i-en) ih. Molnár Albertnél am. régen.

**RÉGIES**, (rég-i-es) mn. tt. *regies-t* v. —et, tb. —ek. Régi szokásra, divatra mutató, nem a mai erkölcsökhöz, szokásokhoz szabott. *Regies viselet, bútorzat. Regies írásmód.*

**RÉGIESEN**, (rég-i-es-en) ih. Régi szokás vagy divat szerént.

**RÉGIMÓDI**, (rég-i-módi) ösz. fn. Oly divat, mely régente volt szokásban. *Régimódira szabott öltözk.* *Régimódit követni.* Használatik melléknévül is, pl. *regimódi fegyverek, bútorzat.*

**RÉGIRÁS**, (rég-írás, vagy egyik *i*-nek kiestével : régi-írás) ösz. fn. Régibb időből fenmaradt írás. Eléjő Szabó Dávidnál. Itt az „írás“ alatt iratot kell érteni.

**RÉGISÉG**, (rég-i-ség) fn. tt. *regiség-ét*, harm. szr. —e. Minden, mi a régi időben létezett, vagy a régi időből hagyomány v. emlék gyanánt fenmaradt. *Történelmi, művészeti régiségek. Isméretek a görög, római régiségekről. Régiségek, pl. fegyverek, pénzek gyűjteménye.*

**RÉGISÉGÁRUS**, (régiség-árus) ösz. fn. Ki a régi időkből maradt holmi ingóságokkal kereskedik, pl. ki régi pénzeket, okleveleket, fegyvereket árul; máskép : *ódonóságárus.*

**RÉGISÉGBUVÁR**, (régiség-buvár) ösz. fn. Ki a régi korból maradt holmi emlékeket kutatja, s tudományos vizsgálat alá vevén azoknak korát s egyéb tulajdonságait meghatározni iparkodik; újabb alkatu szóval : *régész.*

**RÉGISÉGTUDOMÁNY**, (régiség-tudomány) ösz. fn. A történeti tudománynak egyik ága, melynek tárgyát a régi korból maradt holmi emlékek, művek okszerű vizsgálata, és ismérte teszi; újabb alkatu szóval : *régészet.*

**RÉGISZABÁSU**, (rég-i-szabásu) ösz. mn. Szoros ért. öltözekről mondják, mely a régi divat alakja szerint van készítve. *Régiszabásu mente, dolmány.* Átv. ki a régi korban élt emberek erkölceit, szokásait követi. *Régiszabásu ember.*

**RÉGÍT**, (rég-ít) áth. m. *regít-étt*, par. —s, ltn. —ni v. —eni. Régivé tesz, vagyis valamit egy újabbnak, korszerűbbnek divatba hozása által elavúlni hagy, enged.

**RÉGLEJÁRT**, (rég-le-járt) ösz. mn. Ami időben már régen lefolyt, letűnt; különösen mondják kötelezvényről, melynek lejárataától, fizetési idejétől már több idő eltelt.

**RÉGMISE**, (rég-mise) ösz. fn. Reggel tartatni szokott mise. Eléjő Szabó Dávidnál is. L. **REG**, (2) alatt.

**RÉGMÚLT**, (rég-múlt) l. **RÉGENMÚLT**.

**RÉGOLTA**, (rég-olta) ösz. ih. Régtől fogva, minek kezdete a mai időtől távol esik. V. ö. **RÉG**.



Már régolta itt lakom. Ezt már régolta tudom. Öszvébb is huzzák : régóta. Mondják megtoldva így is : régoltától v. régoltától fogva.

REGŐ, (reg-ő) mn. tt. *regő-t*. Mondják békáról, midőn *reg reg!* hangon kiált. *Regő béka*. Eredetileg igenév, az elavult *reg* igétől, mely egyszersmind természeti hangszó.

RÉGŐ, fn. tt. *regő-t*. 1) Balatonvidéki tájszó, am. sajtógerenda alá tett deszkadarab, hogy a garatot erősebben szorítsa. V. ö. RENDŐ. 2) Kenessey A. szerint, azon fekmentes fa, mely két oszlopon, illetőleg bakon fekve, ezeket öszveköti, s melyre fahajóinokon a horgonykötelet foglalják. (Schwinn, Schwinge).

REGŐL, l. REGÉL.

REGÖLY, mváros Tolna m.; helyr. *Regöly-be*, —ben, —ből.

RÉGÖLY, l. RÉGŐ.

RÉGSZOKÁS, (rég-szokás) ösz. fn. Régente, rég olta fenn állott szokás. Eléjőn Pázmánál. (Magyar ellen).

RÉGTŐL, v. RÉGTŐL FOGVA, l. RÉG OLTA.

REGULA, REGULÁZ, latin eredetűek; l. SZABÁLY, SZABÁLYOZ.

RÉGVEL, (néhutt : RÉGVEL is); RÉGVELI, RÉGVELIZ; l. RÉGGEL; RÉGGELI; RÉGGELIZ; RÉGVŐ, palóczosan am. regvel.

RÉGÜL, (rég-ül) önh. m. *régül-t*. Régi alakot ölt, olyanná leszen, mint a távol múlt időtől fogva létező holmi. *Ami ma divat, néhány év múlva el fog régülni*.

RÉHELY, (ré-hely) ösz. fn. l. RÉV.

REHÓ, erdélyi falu Szász-Sebes Székben, helyr. *Rehó-ra*, —n, —ról.

REJ, elvont törzse *rejlik*, *rejt* igéknek, és származékaiknak. Elemzését illetőleg l. REJT.

RÉJ, a régieknél pl. a Bécsi codexben am. rí, rivalkodik, a későbbi bibliai fordításokban : *ordít*. „Réjó (rivó = ordító) monnal orozlán“ (Ozeás. X. A vulgátában XI.).

REJLÉS, (re-j-l-és) fn. tt. *rejls-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Lappangás, titokban létezés.

REJLIK, (re-j-l-ik re-ü-l-ik) k. Titokban, elburkolva, elbujva létezik, lappang. *E lepel alatt valami rejlik*. V. ö. REJT.

REJT, (1), (re-ít re-j-t) áth. m. *rejt-ét*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Általán, valamit úgy eltesz, eldug, hogy mások észre ne vegyék, meg ne lássák, meg ne találják, mi bizonyos takaró, lepel, burok által szokott történni. *Bokorba, szalma közé, függöny mögé, véka alá, pinczébe rejtteni valamit. A pénzt, drágaságokat a közeledő ellenség elől föld alá rejtteni. Magát elrejtteni. Ki a tolvajt magánál elrejtí, azt orgazdának tartják. Rejtett kincs*. Átv. bizonyos eszmét, isméretet úgy eltítol, hogy azt az ész csak nehezen vagy épen ne találhassa vagy foghassa fel. *Valamely dolgot találós mesébe rejtteni. Az Isten vajmi sokat elrejtett az emberi ész elől*. A Bécsi codexben (Baruch)

olvassuk : „Hol ömagokat azokkal öszvő (együtt) elrehék“ (azaz elrejtsek, t. i. a régi iratokban a kapcsoló mód képzője igen gyakran *h* betű, amidőn a törzs közvetlen *t* betűje kiesik, sőt a főntebbi példában az egész *ít* szótag kimaradt).

Ez igével képeztetési rokonságban állanak : *lejt, fejt, sejt, ejt, hajt, alajt, fújt, bújt, gyújt, sújt, hűt, fűt, sűt*, melyek mind átható cselekvésre vonatkoznak, s ezt a *tevést* jelentő *t* fejezi ki. Ezek közül némelyek, midőn *t* helyett *l* képzőt vesznek fel, majd *ik*-es igékké lesznek, s belszenvedő állapotot jelentenek, mint : *fej-lik, haj-lik*, majd *ik* nélkül önhatókká válnak, mint : *fúl, gyúl, hül, sül, fül*, vagy tájdivatosan *hülik, sülik, fülük*. Ily viszony létezik általában az *ít* képzőjű átható, és *ül* *ül* képzőjű önható igék között, pl. *tanít tanul, szorít szorúl, vegyít vegyül, terít terül*, stb. Ezen hasonlatnál fogva ha a *rejt* igét elemezzük, annak gyöke *re*, melyből lett áthatólag : *re-őt, re-ít, re-j-t*, önhatólag : *re-ő-l, v. re-ü-l*; mely egyszerűen szokatlan, hanem *ik* raggal szenvedő alakot vevén föl : *re-ő-l-ik, re-ü-l-ik, re-j-l-ik*, és csak így jött használatba. Egyébiránt lásd bővebben az *-ít*, és *-ül, -ül* igeképzők eredetét és módosulatait Előbeszéd 133. és kk. lapjain. Ha figyelembe vesszük a rokon szanszkrit *rah* gyököt (= rejt, régiesen : rekkent, honnan *rahitana* am. rejtekben, titkon, Mátyás Fl.), és a *h-t j*-vel fölcseréljük : akkor csak a *rejt*-t egyszerű *t*, és *rejt-l(ik)*, egyszerű *l* képzővel származtathatók.

Mi az alapfogalmat illeti, mely ezen ige gyökében létezik, azt magából a magyarból ismét hasonlat által véljük némileg meghatározhatni. Ugyanis azon alapértelemnél fogva, mely szerint valamit rejtteni, elrejtteni annyit tesz, mint földöt, takarót, leplet tenni rá, vagy beburkolni, hogy észrevétlenné legyen, valószínűnek tartjuk, hogy gyöke azon *re*, mely vastag hangon *ra*, t. i. a felható névrág, mi szerint *re-íteni* valamit eredeti első értelemben annyit jelentene, mint *reá-tenni* valamit, hogy láthatlan, észrevétlen legyen. Ily viszonyban vannak a *le fe* v. *fel*, és *al* helyhatározókkal a *lejt* (le-ít), *fejt* (fe-ít), és *alajt* (al-ít) származékok, t. i. *lejt* am. lefelé mozdít, v. mozdúl, *fejt* am. feltakar, felszakaszt, felbont, *alajt* am. supponit, suspicatur aliquid. Ezek közül a *fejt* szónak párhuzamos társa is megvan a *fejlik* szóban. Egyébiránt idegen nyelvek között már főntebb megértettük a rokon szanszkrit *rah* gyököt. A Tatrosi codexben a *rejték* szó egyszerű *e*-vel fordul elő, tehát annak írásmódja szerint zárt *e*-vel olvasandó, melyhez az *ö* áll közelebb, s tájdivatosan ma is használtatik, *rejtök*.

REJT, (2), (re-j-t) fn. tt. *rejt-ét*, harm. szr. —je. Rejtekhely. Különösen a vadászoknál erdő, kert, nádas, kukoriczás, és általában minden helyiség, melyről föltehető, hogy benne vad tartózkodik. *Rejtet átkerestetni, kopófalkát rejtbe eresztetni*, (hogy onnét a szarvast, rókát, nyulat kihajtsa). *Rejtől kitör* a kopók hajtották vad, ha a rejtet elhagyja. (Béreczy Károly).



REJTA, udvarhelyszéki tájszó, e helyett: *rajta*.

REJTÉGET, (re-j-t-ég-et) gyak. áth. m. *rejtéget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *rejtéges*. Valamit gyakran, ismételve, vagy több holmit ide-oda rejt, dugdos, bujtat, takargat, hogy észre ne vegyék. V. ö. REJT, (1).

REJTÉGETÉS, (re-j-t-ég-et-és) fn. tt. *rejtégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit a köztudomás, észrevevés elől eltakargatunk, eldugdosunk, stb.

REJTÉK, (re-j-t-ék) fn. tt. *rejték-ét*, harm. szr. —*e*. Olyan hely, hová valamit v. valakit eldugni, eltakarni lehet, hogy titokban maradjon, hogy rá ne akad hassanak. *Rejteket keresni, rejtékbe bújni; rejtékbe zárnivalamit*.

„Keskeny völgye rejtékében

Úl s andalg a remete.“

Kisfaludy Károly.

Átv. *szív rejtéke*, mely titkos érzelmeket, vágyakat stb. takar el. A Tatrosi codexben am. titok: „Mert nem rejték öneki (quia non latuit. Lukács VIII. Tárkányinál: „hogy nem maradt titokban.“)

REJTEK, I. REJTÉK.

REJTÉKES, (re-j-t-ék-es) mn. tt. *rejtékes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Olyan, hová elrejtezni vagy valamit elrejtteni lehet.

REJTÉKÉZÉS, (re-j-t-ék-éz-és) fn. tt. *rejtékézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rejtékben tartózkodás.

REJTÉKÉZIK, (re-j-t-ék-éz-ik) k. m. *rejtékézetem*, —*tél*, —*étt*, par. *rejtékézzél*. Magát rejtegeti, rejtékben tartózkodik; titkolódzva lappang; bujós-kát játszik. *A szökevény katonák erdőkben, a vadak barlangjaikban rejtékeznek. A bujós-kát játszó ide-oda rejtékeznek*.

REJTÉKFIÓK, (rejték-fiók) ösz. fn. Valamely szekrénynek, asztalnak és más ilyen tartóhelyeknek titkos fiókja.

REJTÉKHELY, (rejték-hely) ösz. fn. Hely, mely különösen alkalmas rá, hogy ott elbujni, s lappangani lehessen. *Az erdei zsványok, és vadak rejtékhezeit kikutatni*.

REJTÉKKAMARA, (rejték-kamara) ösz. fn. Titkos hely valamely házban.

REJTELEM, (re-j-t-el-ém) fn. tt. *rejtelm-et*. L. REJTEMÉNY.

REJTELMES, (re-j-t-el-ém-es) I. REJTEMÉNYES.

REJTELMESSÉG, (re-j-t-el-ém-es-ség) fn. tt. *rejtelmesség-ét*, harm. szr. —*e*. Rejtelmes v. rejteményes állapot, vagy minőség.

REJTÉLY, (re-j-t-ély) fn. tt. *rejtély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán, valamely homályos dolog, melyet az ész világosan, értelmesen felfogni nem képes, midőn annak más dolgokkal öszvefűgését át nem látja. Különösen, megfejtetni, kitalálni való feladat, pl. szó, vagy eszme, képes kifejezésekbe burkolva, milyenek az úgynevezett rejtettszók, vagy találós mesék.

REJTÉLYÉS, (re-j-t-ély-és) mn. tt. *rejtélyés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Minek értelme, jelentése ami felfogásunkhoz képest homályos, el van takarva, mit nem értünk; igen elvont példázatu. *Rejtélyes beszéd, czélzások, kérdések, feladatok*.

REJTÉLYESSÉG, (re-j-t-ély-és-ség) fn. tt. *rejtélyesség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság vagy állapot, midőn valami rejtélyes. *Rejtélyessége miatt nehéz feloldatu kérdés*. V. ö. REJTÉLYÉS.

REJTEMÉNY, (re-j-t-e-mény) fn. tt. *rejtemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán valamely titkolt, elrejtett dolog, eszme, vagy isméret. Használtatik különösen a görög-latin *mysterium* értelmében, s jelent az Istenre, és egélyre vonatkozó olyféle tanokat, melyeket vagy csak némely választottak ismernek, milyenek voltak a régi görög szertartások *mysteriumai*; vagy oly természetfölötti, s egyenesen az Isten által kinyilatkoztatott hitvallási tanokat, hitágazatokat, melyeket az emberi ész eredeti korlátoltsága miatt felfogni nem képes, p. a Szentháromság, az isteni megtestesülés rejteménye.

REJTEMÉNYÉS, (re-j-t-e-mény-és) mn. tt. *rejteményés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Az emberi ész tudomása elől elrejtett, eltitkolt; különösen, ami valamely természet fölötti, s a hitvallásra vonatkozó igazságot, tant foglal magában. *Rejteményes jelentés, értelem*.

REJTÉNY, (re-j-t-ény) fn. tt. *rejtény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Pillék neme, melyek sötéttségben, homályos szugokban szeretnek lappangni. (Tenebrio).

REJTÉS, (re-j-t-és) fn. tt. *rejtés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által rejtünk, eltakarunk, eltitkolunk valamit. V. ö. REJT, (1).

REJTETT, (re-j-t-étt) mn. tt. *rejtett-et*. Ami el van dugva, elbujva, titkolva, hogy tudomásra ne jöhessen. *Föld alá rejtett kincsek*. V. ö. REJT.

REJTETTEN, (re-j-t-étt-en) ih. Rejtett állapotban. *A gonosztett rejtetten ritkán marad*.

REJTÉTTFEJÜ, (rejtétt-fejü) ösz. fn. Féreg-faj, melynek feje úgy be van húzva, hogy látni nem lehet.

REJTÉTTSZÓ, (rejtétt-szó) ösz. fn. Találós feladat, midőn valamely szónak tulajdonságai képekben, körülírva adatnak elé, hogy a kérdzett kitalálja belőlök a megfelelő szót, pl. az első úgy jó ha tűz van benne, a második is úgy jó ha tűz van benne, a harmadik is, ha tűz van benne, végre az egész is, ha tűz van benne; felelet: *kandalló* (kan-dal-ló).

REJTEVÉNY, I. REJTVENY.

REJTÉZÉS, (re-j-t-éz-és) fn. tt. *rejtézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki v. valami rejtezik. V. ö. REJTÉZIK. A székeleknél am. szín- v. látszhalál, pl. midőn valakiről azt akarják mondani, hogy nem halt meg, hanem csak szín- v. látszhalott, így szólnak: *elrejtezett*. V. ö. REJTÉZIK.

REJTÉZIK, (re-j-t-éz-ik) k. m. *rejtéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *rejtézzél*. Valamely titkos, elzárt, észrevétlen helyen lappang, el van bújva. *A szökevények erdőkben, a vadak barlangokban rejteznek*. „Ő Felsőge



előtt én ha akarnám is, el nem rejtezhetem.“ (Levél 1559-ből. Szalay Ág. 400. m. 1.).

„Az egész természet mély gyászban rejtezik.“  
Szemere Pál.

Átv. titok gyanánt, ki nem jelentve létezik. *Nem tudni, mi rejtezik szívében.* A székelyeknél 'rejtezés', 'elrejtezés' alatt színhalált is értenek, innen mondják: *nem holt meg, csak elrejtezett.* (Incze József).

REJTHELY, (rejt-hely) l. REJTÉKHELY.

REJTŐDZIK, (re-j-t-ő-öd-öz-ik) l. REJTŐZIK, 1).

REJTŐKE, (re-j-t-ő-ke) fn. tt. *rejtőkét.* A székelyeknél am. rejtett v. rejtékiók.

REJTŐZÉS, (re-j-t-ő-öz-és) fn. tt. *rejtőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Maga elrejtése, elbúvás. 2) Elragadtatás. V. ö. REJTŐZIK.

REJTŐZIK, (re-j-t-ő-öz-ik) belsz. m. *rejtöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *rejtőzzél*. 1) Rejtegeti magát, elbúvik valahová, hogy meg ne találhassák. Megfelel e kérdésre: *hová?* pl. *pinczébe, padlásra, bokrok közé rejtőzni.* Különbözik tőle: *rejtezik*, t. i. valahol. 2) A székelyeknél 'rejtőzik' a Tájszótár szerint azt is jelenti: elméjében elragadtatik, amidőn 'rittetik' vagy 'rüttetik' szóval egy eredetű, tehát sajátlag am. *ritetnek* v. *rüttetnek*.

REJTŐZKÖDÉS, (re-j-t-ő-öz-köd-és) fn. tt. *rejtőzködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. REJTŐZÉS, 1).

REJTŐZKÖDIK, (re-j-t-ő-öz-köd-ik) k. m. *rejtőzköd-tem*, —*tél*, —*ött*. L. REJTŐZIK, 1).

REJTVÉNY, (re-j-t-vény) fn. tárgyesete: —*t*, több. —*ék*. Általán, találós feladat, rejtély, különösen: *rejtetszó*.

REJTVÉNYÉS, (re-j-t-vény-és) mn. tt. *rejtvényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. L. REJTÉLYES.

REJTVÉNYESSÉG, (re-j-t-vény-és-ség) fn. tt. *rejtvényesség-ét*, harm. szr. —*e*. l. REJTÉLYESSÉG.

REJTYA, a palóczoknál am. a közdivatu lajtörja.

REK, elvont gyök. 1) Hangszó, melyből *rekeg*, *rekécsel* hangutánzók származnak. 2) Elzárást, elkerítést, illetőleg elkülönzést jelent a *rekesz*, *rekeszt*, *reked*, *rekcent* származékokban. Ez utóbbi értelemmel fogva rokona a zárt jelentő *retesz* névnek *ret* gyöke, és a *rejt* igének *re* gyöke, vagy *rej* törzse.

RÉKA, (az Átilla neje *Kreka* nevééről?) falu Abaúj m.; helyr. *Réká-ra*, —*n*, —*ról*.

RÉKÁS, (1), fn. tt. *rékas-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Tájszó, különösen Csalóközben, s jelent mosatlan, mocskos konyhai, s asztali edényeket, p. fazekakat, tálakat, tányérokat, másképp: *rékmány*. Gyöke: *rék* (rék-as, rék-mány) úgy látszik azonos *rök* gyökkel (*rököny*, *rökönyödik*) szókban; s a föntebbiek *rök-ös*, *rök-mény* helyett állanak.

RÉKÁS, (2), falu Pest m.; helyr. *Rékas-ra*, —*on*, —*ról*.

RÉKÁS, mváros Temes m.; helyr. *Rékás-ra*, —*on*, —*ról*.

REKÉCSÉL; REKÉCSELÉS, l. RIKÁCSOL; RIKÁCSOLÁS.

REKED, (1), (rek-ed) önh. m. *reked-tem*, —*tél*, —*ött* v. —*t*. Valamely cső, vagy csatornaféle nyílás, lik bedugul, bezáródik. *Iszaptól bereked a csatorna szája. Mocsktól bereked a pipa, pipaszár.* Élő lényre vonatkozva: bedugás, elzárás következtében valahol ben szorul, vagy valamely helyről kiszorul. *Az egér a csaplatóba reked. A halak a vejészen, varsában rekednek. A kaput bezárták, s mi kirekedtünk a ház-ból. A, rekesz' névvel és, rekeszt', rekken', rekcent' igékkel áll származási és értelmi viszonyban.*

REKED, (2), (rek-ed) önh. m. *reked-tem*, —*tél*, —*ött* v. —*t*. Mondjuk torokról, midőn a sűrű nyál meggyül benne, vagy hűlés következtében, vagy más okból öszveszorul, s mintegy bedugul. *Sok kiáltozásban berekedt a torka.* Mennyiben az ily állapotban szenvedő embernek hangja *rekegő*, a *rekeg*, *rekécsel* hangutánzó igékhez rokon származatu, t. i. a *berekedt* torku ember *rekeg*, *rekegve* beszél. V. ö. REKEDÉS.

REKEDÉS, (rek-ed-és) fn. tt. *rekedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Valamely csőnek, csatornának, nyílásnak azon állapota, midőn bedugul, öszveszorul. 2) A toroknak kóros állapota, mikor a hang rekegve jö ki rajta. E hangot fejezi ki a hasonló értelmű latin *raucus*, *raucedo* is.

REKEDÉZ, (rek-ed-éz) gyak. önh. m. *rekedéz-tem*, —*tél*, —*ött*. Többször elreked. *Rekedező hang.*

REKEDSÉG, (rek-ed-ség) fn. tt. *rekedség-ét*, harm. szr. —*e*. A toroknak szenvedő állapota, midőn bedugulás, meghűlés stb. következtében rekeg.

REKEDT, (rek-ed-t) mn. tt. *rekedt-et*. 1) Dugult, bedugult, nem szelelő. *Rekedt cső, csatorna, pipaszár, zúg, zsilip.* 2) Záródott. *Vejészen, varsába rekedt halak.* 3) Torokról szólva am. dugulás, szorulás miatt rekegő. *Rekedt torku kántor.* V. ö. REKED.

REKEDTEN, (rek-ed-t-en) ih. Rekedt állapotban.

REKEDTHASÚ, (rekedt-hasú) ösz. mn. Hasdugulásban szenvedő, kinek úgynevezett kemény széke szokott lenni.

REKEDTSÉG, (rek-ed-t-ség) l. REKEDSÉG.

REKÉG, (rek-ég) gyak. önh. m. *rekég-tem*, —*tél*, —*ött*. „Rek rek“ hangon szól pl. a rekedt, vagy tisztátalan torku ember. Különösen mondjuk a békákról. „Mikor ideje vagyon ez napig is mindazt panaszoznak a békák), a vizekbe rekegvén.“ Pesti Gábor meséi. Gyöke *rek* hangutánzó; *b* előtéttel: *brek*, honnan: *brekeg*, *brekeke*.

REKÉGÉS, (rek-ég-és) fn. tt. *rekégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Tisztátalan, fülsértő „rek rek“ hangon szólás, kiáltozás. *Békák rekegése.*

REKEGTET, (rek-ég-tet) miv. m. *rekegtet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *rekegtess*. Eszközli hogy rekegjen. *Ne rekegted azt a gyereket.*



REKENYE, fn. tt. *rekenyé-t*. A sósának enni való savanyú szára. Kemenesali szó. Úgy látszik hogy „rökönye” helyett van; mivel az mintegy meg szokott rökönyödni, vagy rökönyödöttnek látszik.

REKENYE-ÚJFALU, falu Gömör m.; helyr. — *Újfaluba*, — *ban*, — *ból*.

REKENYŐ, (rek-eny-ő) fn. tt. *rekenyő-t*. 1) Így nevezik a sósát, midőn szárba és magba megy, más-kép: *rekenye*; l. ezt. 2) A szőlővesszőn nőni szokott kacsaringós vékony szálcák, melyeket a gyermekek savanyúságokért ráigásolni szeretnek. 3) Népies neve a gomborkák neme alá tartozó növényfajnak; táskája két czikkelyű; az alsó hengerded, gyakran meddő; a felső tojásdad, v. gömbölyűded, sinóros; alsó levelei szárnyasan kikanyargatott fogasak; virága sárga; szára szerteágazik, félig szőrös, fölül kopasz. Növénytani egész neve: *rekenyőgomborka*. (Myagrum perenne).

Valamint *rekenye*, úgy *rekenyő* is eredeti jelenteése szerént rököny vagyis rökönyödő. Az idegen nyelvek között leginkább közelít hozzá kivált a 2-ik értelemben a német *Ranke*.

REKENYŐGOMBORKA, (rekenyő-gomborka) ősz. fn. L. REKENYŐ, 3).

REKESZ, (rek-esz) fn. tt. *rekesz-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Általán, bizonyos korlát, kerítés, gát által képezett zárhely, pl. az állatok ketrecze, esztrengája, sellence, kalitkája, óla, stb. *Rekeszbe zárni a ludakat, részéket. A vadmadár is megszokja a kalitkarekeszt.* (Km.). Pázmánál am. a latin clausura. *Szerzetes szent rekesz.* A lélek rekesze = test.

„A szilaj lélek rekeszét kitérővén

A nap útján túl magasan csapongott.”  
Berzsenyi.

Rekesznek nevezik a vizek kifolyását akadályozó, vagyis azokat elzárva tartó gátat, töltést, zúgót. Továbbá am. fiókféle osztályozat. *Rekeszekbe helyezni a könyveket.* Növénytanilag az üreges szervben, magonban, vagy magrejtőben képződött válaszfalak által támadó fiók vagy fiókok; pl. három rekeszű tokja van a hóvirágnak, tulipánnak. (Loculamentum. Günczy P.). A hajósoknál mindennemű elkülönített hely a fahajókon, pl. zabtartó, szentes, pincze stb. Az írásban am. zárjel. *Rekeszbe szorított mondat.* Minthogy a rekesz alapfogalmánál fogva zárt jelent, legközelebb rokonságban áll hozzá a *retesz*, mint zárló eszköz.

REKESZÉL, (rek-esz-él) áth. m. *rekeszél-t*. 1) Rekeszszel kerít, elzár. *A kaszál a kártevő barmok ellen elrekeszteni.* 2) Korlátokat, gátokat húz. 3) Fiókokra oszt. *A könyvszekrényeket rekeszteni.*

REKESZÉS, (rek-esz-és) mn. tt. *rekeszés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Rekeszszel v. rekeszekkel ellátott; fiókos. *Rekeszes istálló*, melyben a lovak között elválasztó korlátokat húznak; *rekeszes szekrény*.

REKESZGÁT, (rekesz-gát) ősz. fn. Gát, mely a víznek szétfolyását akadályozza, hogy összéb s

egy mederbe szorítva, vagy ideiglen feltartóztatva czélszerűbben használtathassék. *Rekeszgát a patak-malom fölött.*

REKESZGET, (rek-esz-[t]-get) áth. m. *rekeszget-tem*, — *tél*, — *étt*. Többször vagy folyvást rekeszt. V. ö. RET.

REKESZGETÉS, (rek-esz-[t]-get-és) fn. tt. *rekeszgetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés midőn valaki rekeszget.

REKESZIZOM, (rekesz-izom) ősz. fn. Izom, mely a mellüreget a hasüregtől keresztben elválasztja. (Diaphragma).

REKESZKÉDÉS, (rek-esz-kéd-és) fn. tt. *rekeszkedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Bizonyos rekesz, illetőleg korlátok közé zárkozás.

REKESZKÉDIK, (rek-esz-kéd-ik) k. m. *rekeszkéd-tem*, — *tél*, — *étt*. Korlátok közé zárkozik, magát másoktól bizonyos közbevetett gát által elválasztja; különösen, lakhelybe, rejtékbe, szobába zárkozik. „Csinála magának titkos kamarát, melyben az ő szolgálóival berekeszkedvén lakik vala.” (Judith, 8, 5, Káldi).

REKESZRÚD, (rekesz-rúd) ősz. fn. Rúd az istállóban, melyet a bekötött barmok, különösen a lovak közé korlátul szokás tenni.

REKESZT, (rek-esz-t) áth. m. *rekeszt-étt*, par. *rekeszsz*, htn. — *ni* v. — *eni*. Bizonyos korlát, vagy gát által elzáról, elkülönít, határozott térbe szorít. *Berekeszteni a barmokat az éiba. Korlátokkal elrekeszteni a szérűt. Kirekeszteni valakit a házból*, am. a kaput, ajtót bezárni előle. *Oly sokan vannak, hogy Dunát lehet velők rekeszteni.* (Km.). Csatornát, zsülipet, zúgót *rekeszteni*. „Kinek sokassága megrekeszté az árradatokat.” (Bécsi cod. Judith XVI.). Régebben „zární”, „bezární” helyett is használtatott. „Mikor menny berekesztetett” (quando clausum est coelum. Tatr. cod. Luk. IV.). „Minthogy Tokaj várában benne az ellenség, végezte azt az országh, hogy azokat Zemplin, Zabolcs és Ungh vármegyék azon vármegyékben lakozó urak segítségével rekeszszék megh.” (Az 1605-ben Bocskay-féle szerencsi országgyűlés határozata). Átv. ért. *a beszédet berekeszteni*, am. befejezni, elvégezni. V. ö. REKESZ.

REKESZTÉS, (rek-esz-t-és) fn. tt. *rekesztést-t*, tb. — *ék*. Elzárolás, elkülönítés, határok közé szorítás, zárás. *Kirekesztés* a Bécsi codexben am. anathema: „Adá elfeledetnek kirekesztésére” (obtulit in anathema oblivionis. Judith. XVI. Tárkányinál: „Ajándékul adá az elfeledés ellen.”)

REKESZTÉK, (rek-esz-t-ék) fn. tt. *rekeszték-t*, harm. szr. — *e*. Korlátozat, gátmű, mely által valamit elzárnak. *A rekesztéken áttörni, kiugrani.*

REKESZTÉKÉS, (rek-esz-t-ék-és) mn. tt. *rekesztékes-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Rekesztékkal ellátott.

REKETÉS, (rek-et-és), v. REKETTÉS, (rek-ed-t-és) mn. tt. *reketés-t* v. *rekettés-t*, v. — *et*, tb. — *ék*. Rakedt hangu, vagy torku.



## REKÉTTYE, (1); I. RAKOTTYA.

„Ama sötét nyárfák alatt, a part felé,  
Sűrű rekettye közt vezet egy róna bé.“  
Csokonai.

Eléjön ez alakban is már XIII. századbeli oklevelekben. „Ad dumum viminum Requite dictorum. (1228). In dumo qui vulgariter Reketia nuncupatur. (1279. Jerney. Nyelvkincsek). Sőt a XII. században is. L. RAKOTTYA.

REKÉTTYE, (2), pusztá Kis Kunságban, helyr. *Rekettýe-re*, —n, —ról.

REKÉTTYEBOKOR, (rekettye-bokor) ösz. fn. Rekettýefüzből alakult bokor. „Ad dumum qui dicitur Reketia bukur. (1247. Jerney Nyelvkincsek).

REKÉTTYEFA, (rekettye-fa) ösz. fn. Vastagabbra nőtt fanemű rekettye. 1125-ik évi oklevélben: *reketyafa*. (Jerney. Nyelvkincsek).

REKÉTTYEFÜZ, (rekettye-füz) ösz. fn. L. RAKOTTYAFÜZ.

REKÉTTYÉS, (rekettye-es) fn. tt. *rekettýés-t*, tb. —ék. Rekettýés hely, vagy vidék, vagy erdő. Olyan alkatu mint *Bikkés*, *Fenyves*, *Füzes*, *Szilvás*, *Tölgyes*.

REKÉTYEFALVA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

REKGET, I. REGGET.

REKICZEL, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Rekiczel-be*, —ben, —ből.

REKITA, faluk Máramaros m. és Szász-Sebes székben, helyr. *Rekitá-ra*, —n, —ról.

REKKEN, (1), (rek-k-en) önh. m. —t. 1) Dugúl, záródik, szorúl, midőn t. i. a csöve, csatornája, rése, nyílása betömődik. *Rekken a dagadt torok*. A régiek-nél azt is teszi: elvész.

„Mert ő igazsága keveté,  
És hogy váltságunkat úgy tennéje,  
Hogy az binről (bünről) elég lenne,  
Kivel ember elrekkent vala.“

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása 95. l.).

REKKEN, (2), elavult ige, melynek csak részesülője *rekkenő* divatozik, s nagyon melegen sütő napot jelent. V. ö. REKKENŐ, 2).

REKKENŐ, (rek-k-en-ő) mn. tt. *rekkenő-t*. 1) Duguló, szoruló, záródó, pl. cső, csatorna, torok. 2) Mondjuk igen nagy melegről, melyet az égető nyári nap sugarai okoznak. *Rekkenő meleg*, *rekkenő hőség*. Minthogy ezen jelentésénél fogva az égés, égetés alapfogalma rejlik benne: innen gyöke *rek* azon *rök* gyökű szókhoz rokonítható, melyek szintén tűzre, égésre vonatkoznak. V. ö. RÉG, RÖK. Egyébiránt mennyiben a rekkenő melegségről azt szoktuk mondani, hogy *fojtó*, *szorító*: tehát e másod értelménél fogva a *reked*, *rekeszt* igékhez is rokoníthatjuk.

REKKENŐSÉG, (rek-k-en-ő-ség) fn. tt. *rekkenőség-ét*, harm. szr. —e. Igen nagyon égető, fojtó melegsége a napnak.

REKKENT, (rek-k-en-t) áth. m. *rekkent-ét*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Titkos, rejtekhelyre elzár, elrejt, eltakar, eldug, elsikkaszt valamit. „Kik el nem rekcentőttek (sikkasztották) Krisztusnak részét, jószágát, mint az mastaniak.“ Carthausi névtelen.

„Nyergét vessék a Dunába,  
És a feket a füben elrekkentsék.“

Továbbá:

„Hogy már magát ott megmentenéje  
Inkább magát ott elrekkenté.“

Csáti Demeter, az „Emlékezünk régiekről“ versezetben.

„Hogy szerelmes társát így ken kesergetné,  
Ő édes magzatit elrekkentenéje.“

Istváni Pál a XVI. századból.

„Az embert ő (az ördög) megirigylé,  
S ő irígységében megkésérté,  
S így az embert elrekkenté“ (elnyomá, elfojtá).

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása 62. l.).

„Csodaleány, hogy nem félted,  
Magadat lám elrekkentet“ (elvesztet).

Ugyanott (97. l.).

E régies igével maiglan élnek a székelyek, kiknél *megrekkenteni valakit* ezt is jelenti: észrevétlenül erősen megütni; mintegy megzökkeníteni.

REKKENTÉS, (rek-k-en-t-és) fn. tt. *rekcentés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Elrejtés, eldugás. V. ö. REKKENT.

RÉKLI, (a német Röckl-ből kölcsönzött) fn. tt. *rékli-t*. Kurta dolmányféle női öltöny. *Nyári, téli, posztó-, kartonrékli*.

RÉKMÁNY, fn. tt. *rékmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. RÉKAS.

REKRUTA, fn. tt. *rekrutá-t*. A franczia *recrue* s német *Recrut*-ből átvett szó; magyarosan: *katona-újoncz*, v. *újonczkatona* v. csak: *újoncz*. A franczia *recroître* am. a latin *recrescere* (újra vagy ismét nőni), tehát *recrue* sajátlag am. pótkatonaság; pótkatona.

REKRUTÁZ, I. ÚJONCZOZ.

RÉLI, női kn. Aurelia, másképp: *Aranka*.

RELYÓ, falu Szepes m.; helyr. *Relyó-n*, —ra, —ról.

REM, elvont gyök, mely külső rázás vagy belső rázkodás által okozott, s gyakran hangos mozgást jelent, honnan a *remeg*, *remegés*, *reng*, *renget*, *rendít*, *rendül*, s alkalmasint *remény*, *remél* származékok is. Alaphangja a rázkodást utánzó erős reszketeg r, s ennél fogva rokonai a *ráz*, *ránt*, *rezeg*, *reszket*, *retteg*, és a megnyújtott *rém*, *rémlik*. Az idegen nyelvek között legközelebb áll hozzá a latin *tremo*, mely szintén erős hanggal járó mozgásra vonatkozik és így egyszersmind hangutánzó.

RÉM, (1), fn. tt. *rém-ét*, harm. szr. —e. 1) Sze-mek előtt homályosan lebegő, s azokat mintegy kápráztató látvány, tünemény, s ez értelemnél fogva ér-



telmi öszvefűggsben áll vele *rémlik*, pl. midőn azt akarjuk mondani, hogy valaminek homályos képe lebeg előttünk, így szólunk: *rémlik előttem*. 2) Különösen oly látvány, mely a képzelődésre ijesztőleg hat, s egész valónkat remegésbe hozza, milyenek az úgynevezett kísértetek, boszorkányok, bolygó szellemek, bányarédek. *A babonás és félénk ember a sötétben hamar rémet lát.* A régiéknél jelent csak bámulatot is; V. ö. RÉMÜLET; sőt némely származékok is jelentenek bámulatot pl. *rémítő sok, nagy, drága; rémség* stb. l. ezeket.

Ejelentéseknél fogva a *rém* szóban alapfogalom a reszketegség, s legközelebbi rokonságban áll a *remeg* és *reng* igék *rem* illetőleg *ren* gyökével; csupán *r* alaphangban *retteg*, *retten*, *rett* és *riad*, *riaszt* szók *ri* gyökével is, t. i., a *rém* majd szemek előtt remegve, majd valónkat megremegtetve működik. Alaphangja a reszketeg *r*, s ennél fogva rokonai a latin *terret*, *tremit*, *terriculamentum*, továbbá a német *Schreck*, szláv *sztrasiti* stb.

RÉM, (2) pusztá Bács m.; helyr. *Rém-be*, —*ben*, —*ből*.

RÉMALAK, (rém-alak) ösz. fn. A képzelődésre ijesztőleg ható, s valónkat remegésbe hozó tünemény, vagy kép, legyen az valódi, vagy csak képzelt. *A halálnak festett vagy faragott váza valószínű rémalak. A rendkívül csúnya, visszataszító ábrázatu embert rémalaknak mondhatni.* Rokon jelentésűek: *ijesztő, váz, lát.*

RÉMÁLLAT, (rém-állat) ösz. fn. Állat, melynek alakja a rendes természeti idomtól elütve, ijesztőleg hat ránk; undok kores állati fajzat. (Monstrum).

RÉMCSAPAT, (rém-csapat). L. RÉMSEREG.

REMECZ, pusztá Bihar m.; helyr. *Remecz-re*, —*én*, —*ről*.

REMÉG, (rem-ég) gyak. önh. m. *remég-tem*, —*tél*, —*étt*. Széles ért. mondjuk akármely testről, mely rázkódás következtében mozog. *Remeg a ház, midőn terhes szekerek robognak el mellette. Remeg az átkelő kocsi alatt a hid. Remeg a kocsonya, alutt-tej.*

„Suhog a szél, remeg a fa.“

Népdal.

Szorosb ért. mondjuk az állati testekről, midőn idegek, izmaik görcsös vonaglásban szenvednek. Különösen midőn e kóros állapot az emberi kedélyre vonatkozik, am. némelynemű erős indulattól izgattatik, nevezetesen, folytonos félő állapotban van. *Remeg a halálos veszélyben lévő ember. Mit remegsz, hisz nincs semmi baj.* V. ö. REM.

REMÉGÉS, (rem-ég-és) fn. tt. *remégés t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A testnek azon állapota, midőn külrázás vagy belrázkódás következtében remeg. Továbbá a kedélynek nyugtalan állapota, midőn valamely indulat, nevezetesen félelem által izgattatik. *Az éjjeli zaj, a vészharang kongása remegésbe ejtett bennünket.* V. ö. REMÉG.

REMÉK, (rem-ék) fn. tt. *remék-ét*, harm. szr. —*je*, v. —*e*. 1) Molnár Albertnél, remekfalat am. offa, buccella, portio, vagyis levágott konc, kiszabott enni való rész; leszelt darab, pl. a húsárosok vágószékeiben. Pesti Gábor meséiben is: „Egy remek húst gyorsan ellopának tőle a szatyorból“; így vadászoknál a rőt vad hátrésze (Ziemer). 2) Jelent még a régiéknél általán darabot. „És ereszte remek önöt ő szájába“ (Et misit massam plumbeam in os ejus. Bécsi cod. Zacharias. Tárkányinál: „És a darab ónt annak szájára tévé). „Miként pányikaalmaremek, te tügyid (orezáid). Döbrentei codex. (Énekek éneke). 3) Mesteri műdarab, melyet valaki készít, hogy az illető czéhbe mint mester bejuthasson. A eszmadiaák renekként topánt, csizmát, a szűcsök ködmönt, bundát szoktak készíteni, a kovácsok hintót, szekeret vasalni, lovat patkolni stb. (Németül: Meisterstück). *Remeket készíteni; a remeket megbírálni, hibásnak találni s elvetni.* Innen átv. ért. mondják műről, mely a maga nemében kitűnő, jeles, mesterséges, mennyiben t. i. a remekcsináló minden kitelhető módon rajta van, hogy minél jobbat készítsen. *Ez remek mű, remek kép.* „Elég csak hazafiaknak lennünk, sőt elég csak embereknek is, hogy ebben az isteni gondviselésnek hazánk körül véghez vitt és szembetűnő nagy remek munkájában gyönyörködjünk.“ Gr. Teleki József. 1790. Ugocsa rendeihez.

„Mi a férfi maga? Félben hagyott remek.“

Kiss János.

Alkalmaztatik az ész műveire is. *Remek költemény, szónoklat, színmű.* Az ily művek szerzői remekíróknak neveztetnek. *Remekmű, remekmunka* össze is íratnak.

Minthogy a tulajdon anyagi értelemben vett remek bizonyos kivágott, kimetszett, kiszabott tárgyat jelent; innen gyöke *rem* azon rokon gyökhangu szók osztályába sorozható; melyek vágás, metszés, szabás, illetőleg szabály által keletkeztek, ú. m. *rész, rét, réteg, rés, rend, recze, redő*. Legközelebbi rokona talán a *rémfa* nevű eszköznek vagyis állványnak alkatrésze *rém*; t. i. rémfának mondják a hentesek, mészárosok fogását, melyre a levágott harmot, pl. borjut, juhot, disznót lábainál fogva felakasztják, midőn boncolni akarják. Alakjára nézve hasonló a *gyermek, vétek, étek, lélek, zömök* szókhoz. Alapfogalomban egyezni látszik vele a kézi mesterséget, gyárt jelentő szláv *remeszlo* v. *remeszla*. Jerney szerint, (Nyelvkincsek), mint személynév előjén már egy XII. századbéli (1138.) oklevélben.

REMÉKÉL, (rem-ék-él) áth. m. *remékél-t*. Mesteri művet készít, hogy ügyességét ez által kimutassa, s az illető czéhnek tagjává avattassék. *A mészárosok ökröt vágva, s annak súlyát meghatározva szoktak remekelni.* A remeklésre szánt ökröt néhutt különösen remeknek nevezik. Szélesb ért. a maga nemében kitűnő ésművet szerez, vagy rendkívüli jeles tettet hajt végre.



REMÉKÉLÉS, (rem-ék-él-és) fn. tt. *remékélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki remekel.

REMÉKÉLŐ, (rem-ék-él-ő) mn. és fn. tt. *remékélő-t*. Aki bizonyos mesterséghez tartozó próbaművet, remeket készít. *Remékélő csizmadia, szabó, szűcs, mészáros*. A művészre is alkalmazzák: *remékélő művész*, aki magát valamely művészeti tárgy előadásában vagy kidolgozásában kitűnőnek tanúsítja, vagy tanúsította. V. ö. REMEK.

REMÉKÉSZ, (remek-ész) l. LÁNGÉSZ.

REMÉKIRALOM v. —IRODALOM, (remek-iralom v. —irodalom) ősz. fn. Oly írott észmüvek öszevege, melyek magukban kitűnők, maradandó becsüek.

REMÉKIRÓ, (remek-író) ősz. fn. Kinek írott észmüve a maga nemében jeles, kitűnő, állandó, maradandó becsü. *Hellen, római remekírók*.

REMÉKKÖNYV, (remék-könyv) ősz. fn. Könyv, mely remekírói művet foglal magában, mely mind tartalmára, mind előadására nézve a maga nemében jeles, kitűnő.

REMEKLÉS, l. REMÉKÉLÉS.

REMÉKLET, (rem-ék-él-et), fn. tt. *remeklet-et*, harm. szr. —*e*. A remekelő által kiállított próbamű, mint eredmény.

REMEKLŐDARAB, (remeklő-darab) ősz. fn. Művészi, pl. zenei darab, melyben vagy mely által az illető jeles, kitűnő jártasságát vagy képességét tanúsítja.

REMEKLÖVÉS, (remek-lövés) ősz. fn. Vadászok nyelvén, ha a sebszáj a rőt vad remekén fészkel. (Ziemerschusz).

REMÉKMIVÜ, (remek-mivü) ősz. mn. Az ész műveire alkalmazva am. igen jeles, kitűnő.

REMÉKMUNKA, (remek-munka). 1) A remekelő mesterember készítménye. 2) L. REMÉKMŰ.

REMÉKMŰ, (remék-mű) ősz. fn. Szoros ért. a művészet, vagy tudományok köréhez tartozó s a maga nemében kitűnő jelességű mű, pl. kép, szobor, épület, költemény stb. V. ö. REMÉK.

REMÉKSÉG, (rem-ék-ség) fn. tt. *remékség-et*, harm. szr. —*e*. Valamely munkának, műnek kitűnően jeles tulajdonsága. *Homér műveinek reméksége*.

REMÉKÜL, (rem-ék-ül) ih. 1) A maga nemében jelesen, kitűnően, a mesterség, művészet, tudomány kellékeinek megfelelően. *Remekül varrott ruha. Remekül írt, elmondott beszéd*. 2) Mesteri próbaként. *A czéh elöljáróinak remekül benyújtott munka*. V. ö. REMÉK.

REMÉL, v. REMÉLL, l. REMÉNYL.

REMÉLETÉS, (rem-ény-él-et-és) mn. tt. *reméletés-t* v. —*et*, tb. *ék*. L. REMÉNYBELI.

REMÉLHETŐ; REMÉLHETŐLEG; l. REMÉNYLHETŐ; REMÉNYLHETŐLEG.

REMÉNKEDIK, l. REMÉNYKEDIK.

REMÉNY, (rem-ény) fn. tt. *remény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kedélyi állapot, vagyis kellemes elő-

érzet, melyet valószínűleg bekövetkező valamely jónak várása támaszt és táplál bennük. A közéletben szokottabban: *reménység*; honnan a közmondatoknál ez alakban találjuk. L. REMÉNYSEG. Ellenkezője: *félelem*, melyet valamely jövőendő rossznak lehetősége okoz. *Remény és félelem között habozni. Reményt táplálni, jó reménnyel, v. reményben lenni. Reményt vesztetni, reményről lemondani. Reményben élni. Nincs semmi remény. Utolsó reményem bennem van. Remény nélkül lenni. Reményben csalatkozni. Reményétől megfosztani valakit*. Bizonyos, hogy valamit reményünk, úgy aggodalmaink sem teljesülnek egészen soha. B. Eötvös J. (Gondolatok).

„Kéklő lepelben messze jár  
Előtte a Remény.”

Kölcsy.

Keresztény vallási ért. Isten kegyelméből nyert erkölcsi indulat, melynél fogva az Istentől ígért örök boldogságot Krisztus urunk érdemei által teljes bizalommal várjuk. Az egyházi három alaperény egyike. *Hit, remény, szeretet*. A költőknél és képző művészekben a remény horgonyra támaszkodó női alakban állítatik elő.

Mint hogy a remény bizonyos jó után esengő várakozást jelent, mely a kedélynek némi nyugtalanodásával szokott járni, továbbá, mert a remény félelemmel vegyes érzés, mennyiben csak valószínűsége alapján, s az ellenkező rossznak lehetőségét nem zárja ki: innen gyöke *rem* egynek látszik a *remeg*, *remegés* szók gyökével. Lélektanilag csakugyan való, hogy minél közelebb jutunk valamely várt jónak megnyerhetéséhez, a vágy annál erősebben izgatja idegeinket, mit még inkább nevel azon titkos félelem, melyet az ellenkezőnek képzelte lehetősége okoz, mit a kocka-, kártyajátékosokon különösen tapasztalhatni.

REMÉNYBELI, (rem-ény-beli) mn. tt. *reménybeli-t*, tb. —*ék*. Ami még csak a reményben létezik, de a valóságban nem; leginkább a törvénytudományban használt kifejezés, pl. *a fiúnak még életben levő szülői vagyonához csak reménybeli joga van*. (Virtualis).

REMÉNYBELISÉG, (rem-ény-beli-ség) fn. tt. *reménybeliség-et*, harm. szr. —*e*. Reménybeli állapot, vagy jog. (Virtualitas). V. ö. REMÉNYBELI.

REMÉNYE, falu Zemplén m.; helyr. *Reményé-re*, —*n*, —*ről*.

REMÉNYÉL, l. REMÉNYL.

REMÉNYÉLHETŐ, (rem-ény-él-het-ő) mn. tt. *reményélhető-t*. Minek ránk nézve kedvező bekövetkezését valószínűleg várhatni. *Reményélhető, hogy miénk lesz a győzelem. A reményélhető zsákmányban mindnyájan osztolni fogunk*.

REMÉNYFA, (remény-fa) ősz. fn. Kazinczynál am. közönséges akácza.

„Szerelme kinjait, fülemilőbe költ  
Lelkem, reményfám bánatos ágain  
Éneklí majd.”



Így nevezve, mert, miként Kazinczy mondja, az akác árnyékában vannak a temetők többnyire az alföldön; vagy talán onnan is igazolható e nevezet, mert a reménynek jelvezeti színe a zöld, s az akácfa levelei kitünően élénk kedves zöldek, s ilyenek maradnak (dús és mély gyökereinél fogva) még késő őszszel is, midőn más fák levelei többnyire már elsárgultak vagy le is hullottak.

REMÉNYFOSZTOTT, (remény-fosztott) l. REMÉNYHAGYOTT.

REMÉNYFOSZTOTTAN, (remény-fosztottan) l. REMÉNYHAGYOTTAN.

REMÉNYHAGYOTT, (remény-hagyott) ösz. mn. Ki reményleni megszűnt. Ki semmi jót, semmi kedvezőt nem vár, ki reményét vesztette, kétségbeesett.

REMÉNYHAGYOTTAN, (remény-hagyottan) ösz. ih. Kétségbeesett állapotban.

REMÉNYHORGONY, (remény-horgony) ösz. fn. Nagyobb fajta horgony a hajósoknál, mely csak kivételes nagyobb szükségben használtatik, s jó szolgálatát az egyéb horgonyon bizonytalanságban álló hajót rendesen biztosítja, és így hasonló esetekben a hajós egész reménye. (Pflichtanker, Hauptanker. Kennessey A.). Átv. ért. biztos hit valamely remény teljességére.

REMÉNYJOG, (remény-jog) ösz. fn. Birtoklási jog, melyre valaki bizonyos körülmények bekövetkezése után törvényszerű igényt tart. (Jus virtuale). V. ö. REMÉNYBELI.

REMÉNYKÉDÉS, (rem-ény-kéd-és) fn. tt. *reménykédés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Sajátlag, folytonos remény táplálása, mely jelentése a régieknél fordul elő. 2) A mély hangú, rimázkodás helyett igen csengő, mintegy rívó, vagy panaszos hangon való kérés. V. ö. REMÉNYKÉDIK.

REMÉNYKÉDIK, (rem-ény-kéd-ik) k. m. *reménykéd-tem*, — *tél*, — *étt*. Molnár A. szerint megfelel neki a latin *quiritur*, tehát am. bajait, nyomorúságát elpanaszolja, eseng; továbbá magát mentegetve könnyörög; hangváltozattal: *rimáncodik*. *Fűnek fának reménykedik*. (Km.). *Térdeimet átkulcsolva reménykedett, hogy ő nem oka semminek*. Ezen értelménél fogva a *remény* szóval nem látszik ugyan fogalmi viszonyban, midőn t. i. azt jelenti, mit a közdivatú *rimáncodik*, és így talán inkább ebből alakult volna vékonyhangon a *reménykedik*. Azonban a régieknél is ugyanazon *remény* származékai két értelemben fordulnak elő, t. i. a *remény* törzsből származott *reménykedik* ige, annyit tesz, mint folytonos vagy gyakori reményt táplál (valamint *szomorkodik* am. folytonosan szomorú). „És mindenkor te Istenedbe reménykedjél” (Ét spera in Deo tu semper. Bécsi cod. Ozeás XI. A vulgátában XII.). „Discérjétek mi urunk Istent, ki nem hagyta meg (hagyta el) öbele reménykedőket” (sperantes in se. Ugyanott. Judith XIII.). Így a Nádor-codexben is. De előjön *kér, esd* vagyis *rimáncodik* jelentésében is.

AKAD. NAGY SZÓTÁR V. KÖT.

„Reménkednek vala az nagy Úr-istennek,

Kit nagy siralommal fohászokodva kérnek“

Ének Nagy-Kunság romlásáról a XVII. században.  
(Thaly K. gyűjt).

V. ö. REMÉNYL. Mi tehát azt véljük, hogy a két szó különböző eredetű ugyan, hanem későbbben a szokás mint hangokban közel álló szokat összeavarta, mint pl. *ragyiva* és *ragyva* szokat is. A mai, legalább az írói gyakorlat a *reménykedik* és *rimáncodik* szokat nem cseréli föl.

REMÉNYL, (rem-ény-él) áth. m. *reményl-t*, *reménylt*, v. *reményl-ett*, htn. *reményelni*, v. *reményl-eni*. Valamely jónak, kedves dolognak valószínű bekövetkezését várja. *Minden jót reményleni*. *Én már nem reménylek semmit*. *Reménylem, hogy szerencsésen út ki vállalatunk, csak azon félek, hogy ...* A régieknél előjön kérni, esdeni értelemben is.

„Az nagy Istent kezdé kérni,

És őt azon reményleni,

Hogy őt búdosni ne hadná“

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása. 38. l.).

Rövidebben: *remél*, mely nem egyéb, mint az összevont *reményl*, ha csak azt nem vesszük, hogy létezett volna *reme* törzsek is (de amire nincs adatunk), melyből aztán *el* képzővel alakult *reme-el* = *remél*; valamint *kefe kefél*, *cseré cserél*, *besze beszél*, *tere-tura terél-turál*, v. *tereturál*, *here herél*, *henye henyl*, stb. Egyébiránt *remél* szokott alakot minden ragoztatásában a könnyed kiejtés ajánlja, pl. a multban: *remélt* e helyett: *reménylt*, a kapcsoló és parancsoló módban: *remélj* e helyett: *reménylj*; *remélhet* e helyett: *reménylhet*ő. A közéletben is szokottabb a *remél*. *Holtig remél az ember*, vagy: *Addig remél az ember*, *míg benne a lélek*, vagy: *Míg élek*, *remélek*. (Km. Latinul: *dum spiro*, *spero*).

REMÉNYLÉS, (rem-ény-él-és) fn. tt. *reménylés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés midőn valaki valamit reményl.

REMÉNYLET, (rem-ény-él-et) fn. tt. *reménylet-et*, harm. szr. — *e*. Reménylés, elvont és tárgyi értelemben. *Jobb jövőendő reménylete*.

„Lelkem ő nagy inségében,

Noha elhagyott volt, most reményletében

Rád szállott hitében“

B. Balassa Bálint. A XVI. századból.

REMÉNYLETLEN, (rem-ény-el-etlén) mn. tt. *reményletlen-t*, tb. — *ék*. Nem reménylett, nem várt. *A reményletlen szerencse nagyobb örömet okoz*. Határozóként am. nem reménylett módon. *Reményletlen jutottam e megtiszteltetéshez*.

REMÉNYLÉTT, (rem-ény-él-étt) mn. tt. *reménylett-et*. Amit valaki mint jót valószínűleg bekövetkező gyanánt várt. *A reménylett jutalmat megnyerni*.

REMÉNYLEVES, (remény-leves) ösz. fn. Csak igéretben, reményben létező leves; használják e köz-



mondatban: *A reménylevelet kiki feladhatja a szegénynek.* (Dugonics).

**REMÉNYSÉG**, (rem-ény-ség) fn. tt. *reménység-et*, harm. szr. — *e.* Köz szokás szerint egy értelemben vették a *remény* szóval; de szabatosan véve nyelvünkben divatozó hasonlat szerint, a *ség* képzőnek jelentésénél fogva, a reménynek tulajdonsági állapotát, minemiségét, egész terjedelmét fejezi ki. Így különböznek a *keserv* és *keserűség*, *nyomor* és *nyomorúság*, *szomor* és *szomorúság* stb. *Reménységgel könnyebbedik a szenvedés. Hideg, vékony reménység. Reménység tartja az embert.* (Km.). *A reménységet se hóra ne fektess, se nádra ne támaszd.* (Km.). *Reménység, nyereség nincsenek mindig egy vágásban.* (Km.). *Külön Isten eláll, reménysége hibál.* (Km.). *Ki reménységgel él, ispotáiban hal meg.* (Km.). *Reménység szegénység.* (Km.).

„Reménység az ébren levőknek álma.”

(Plato után gr. Teleki József 1790. Ugocsa rendeihez).

**REMÉNYSÉGTELEN**, (rem-ény-ség-telen) l. **REMÉNYTELEN**.

**REMÉNYSUGÁR**, (remény-sugár) ösz. fn. A reménynek kisebb foka.

„Ó népek Istene,

Küldj egy reménysugárt.”

Bajza.

Még csekélyebb mértékben *reményszikra* a neve.

**REMÉNYSZÁL**, (remény-szál) ösz. fn. Nagyobb, erősebb remény.

**REMÉNYSZIKRA**, (remény-szikra) ösz. fn. Igen kevés remény.

**REMÉNYTELEN**, (rem-ény-telen) mn. tt. *reménytelen-t*, tb. — *ék.* Ki magára nézve semmi jót, semmi kedvező jövődöt nem vár. *Örök börtönre ítélt reménytelen rab.* „Szerelmünk még forróbbá válik, midőn azt reménytelennek látjuk.” B. Eötvös J. (Gondolatok). Határozóként am. remény nélkül, reménytelenül.

**REMÉNYTELENSÉG**, (rem-ény-telen-ség) fn. tt. *reménytelenség-et*, harm. szr. — *e.* Remény nélküli állapot.

„Segélj meg engemet én édes Istenem,

Reménytelenségben ne hagyj elsilyednem!”

B. Balassa Bálint. A XVI. századból.

**REMÉNYTELENÜL**, (rem-ény-telen-ül) ih. Remény nélkül, semmi jót, semmi kedvezőt, nem várva. *Reménytelenül maradni, élni, szenvedni.*

**REMÉNYTELI**, **REMÉNYTELJES**, (remény-teli v. —teljes) ösz. mn. Akihez vagy mihez nagy reményeket kötünk; ami reménynyel van eltelve. *Reményteljes ifjú*, vagy *ifjúkor. Reményteljes szív.*

**REMÉNYTEM**, (rem-ény-t-em) ih. Székelyek tájnyelvén am. *reményem szerint.*

**REMÉNYVÁSÁR**, (remény-vásár) l. **REMÉNYVÉTEL**.

**REMÉNYVESZTES**, (remény-vesztes) l. **REMÉNYHAGYOTT**.

**REMÉNYVESZTÉS**, (remény-vesztés) l. **KÉTSÉGBEESÉS**.

**REMÉNYVESZTETT**, (remény-vesztett) l. **REMÉNYHAGYOTT**.

**REMÉNYVESZTETTEN**, (remény-vesztetten) l. **REMÉNYHAGYOTTAN**.

**REMÉNYVÉTEL**, (remény-vétel) ösz. fn. Vásárlás, melyet valaki csak jó remény fejébe tesz, pl. valamely bányarészben. (Id. Mándy P.).

**REMÉNYZÖLD**, (remény-zöld) ösz. fn. Képes beszédben am. tetszős, igen szép zöld; t. i. a zöld színt a remény színének tartják. „Reményzöld tér, itt ott egy kis virág s felettünk a tiszta sugár, mely a magasból jó, s mindent átmelegítve világával tekintetünket fölfelé vezeti.” B. Eötvös József. (Gondolatok).

**RÉMÉS**, (rém-és) mn. tt. *rémés-t* v. — *et*, tb. — *ék.* Rémülést okozó, ébresztő, terjesztő; rémet vagy rémeket látó. *Rémés éj. Rémés álom.*

**REMÉSE**, (rem-és-e) fn. tt. *remés-et*. A vastagbélék legnagyobbika, mely a jobb oldali vastag bélcsontnál kezdődik, hol a csípébél részsutosan felnyulván belemegy. (Colon.). Németül *Grimmdarm*, mely Adelung elemzése szerint onnan vette nevét, mert a görcsös és gyakran korogó hasrágásnak székhelye. Ezen alapfogalom után valószínű, hogy a *remese* gyöke *rem*, melyből *remeg* származik, törzsöke pedig vagy az elavult gyakorlatos ige *remés*, azaz *remeg*, mint *rebes rebeg, tapos tapog*, s onnan lett *remeső remese*, azaz, *remegő*, vagy talán *remes* melléknév, melyből *e* utóhanggal lett *remese*, mint *rapos raposa*, s valószínűleg így képződtek *Enese, Kenese* helynevek is, továbbá *Mórocz Mórocza, gombóc gombócza, arcz arca*, a tájdivatos *mája, zúza* stb.

**REMÉSEFODOR**, (remese-fodor) ösz. fn. A hasártya folytatása, mely *bal, jobboldali*, és *részsutos* fodorra oszlik.

**RÉMESTER**, (ré-mester) ösz. fn. Tisztviselő, ki a tengeri s más révekre, kikötőkre felügyel, s a kellő rend, és biztosság fentartása iránt intézkedik.

**REMETE**, (1), fn. tt. *remeté-t*. A hellen-latin *eremita* után alakított szó, eredeti jelentésénél fogva (*ἐρημος* = magányos, elhagyott; pusztaság, üres) am. magányban pusztai vadonban lakó személy. Ilyenek voltak, sőt néhutt ma is vannak a görög és latin keresztények között, kik különös vallási buzgalomból valamely magányban az emberi társaságtól elkülönözött életet viseltek, vagy viselnek.

„Keskeny völgye rejtekében,

Egy magányos sír tövében,

Ül s andalg a remete.”

Kisfaludy K.

„Egy buzgó gondolat engem itt temete,

Ha kérde ki valék : egy szegény remete.”

Faludi Ferencz.

A római egyház történetében nevezetese, Szent Pál és a kereszties hadak vezére Péter nevű remeté. *Úgy él, mint a remete.*



REMETE, (2), mváros Szepes m., faluk Bihar, Máramaros, Pozsony, Temes m. és Kövár vidékén; erdélyi faluk Alsó Fehér m., Gyergyói, Marosi, Udvarhelyi székely székekben, puszták Somogy, Tolna, Bihar m., ALSÓ — és FELSŐ —, Krassó m., FELSŐ —, Ungh m., KÖSZEG —, Szatmár m., TÚRIA —, v. TURJA —, Bács m., LATORCZA —, pusztá Ungh m., SÁROS —, falu Ungh m.; helyr. *Remeté-re*, —n, —ról.

REMETE-BARÁT, (remete-barát) ösz. fn. Remete szent Pál szerzetéhez tartozó barát. (Paulinus). Szélesb ért. szerzetes, ki nagyobb maga sanyargatása végett remete életre adja magát.

REMETEBARLANG, (remete-barlang) ösz. fn. Barlang, melyben remete lakik v. tartózkodik.

REMETEBOLDOGASSZONY, (remete-boldog-asszony) ösz. fn. Szűz Máriának csudatevő képe, mely valamely magányban, remeteségben létezik, és tiszteltetik.

REMETEÉLET, (remete-élet) ösz. fn. Remete által követett életmód; olyan élet melyet a remeték követnek.

REMETEHÁZ, (1), (remete-ház) ösz. fn. Magánybeli kisded hajlék, melyben remete lakik; vagy ilyen lakhoz hasonló építmény, pl. díszkertekben.

REMETEHÁZ, (2), pusztá Bihar m.; helyr. *Remeteház-on*, —ra, —ról.

REMETEHÁZA, pusztá Békés m.; helyr. *Remeteházá-n*, —ra, —ról.

REMETEHOLLÓ, (remete-holló) ösz. fn. Hollófaj, mely erdőkben szokott tartózkodni.

REMETEI, (remetei) mn. tt. *remetei-t*, tb. —ek. Remetét illető, remetére vonatkozó. *Remetei élet. Remetei elszántság.*

REMETEKUNYHÓ, (remete-kunyhó) ösz. fn. Kunyhó forma hajlék, melyben remete lakik, vagy ilyen lakhoz hasonló építmény pl. díszkertekben.

REMETE-LAK, (remete-lak) ösz. fn. Ház, hajlék, barlang, melyben remete lakik, vagy lakott, milyenek a tihanyi félszigetben maiglan látszó sziklai üregek. Továbbá remete tartózkodási helyéhez hasonló valamely hajlék, pl. díszkertekben.

REMETE-LUNKA, falu Krassó m.; helyr. —*Lunká-ra*, —n, —ról.

REMETEMAGÁNY, (remete-magány) ösz. fn. Hely, melyben remete tartózkodik; vagy élet, melyet és melyet a remeték követnek.

REMETEMEZŐ, falu Szatmár m.; helyr. —*mező-re*, —n, —ról.

REMETE-NEMEZESK, falu Temes m.; helyr. *Nemezsek-én*, —re, —ról.

REMETE-POGANEST, falu Krassó m.; helyr. *Poganeszt-én*, —re, —ról.

REMETERÁK, (remete-rák) ösz. fn. Tengeri rákfaj, mely üres csigahéjban lakik, vagy legalább farkát tartogatja benne.

REMETÉS, (remete-es) mn. tt. *remetés-t*, v. *et*, tb. —ek. 1) Remeték szokásához, erkölceihez hasonló,

azokra emlékeztető. *Remetés viselet, életmód.* 2) Remetétől lakott. *Remetés vadon, erdő.*

REMETESÉG, (remete-ség) fn. tt. *remeteség-ét*. harm. szr. —e. 1) Életmód, melyet a remeték követnek. *A katonaságot odahagyván remeteségre lépett.* 2) Pusztai, erdei, vadon magány, melyben egy vagy több remete tartózkodik.

REMETÉSKÉDÉS, (remete-es-kéd-és) fn. tt. *remetéskédés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Remetei életmód gyakorlása.

REMETÉSKÉDIK, (remete-es-kéd-ik) k. m. *remetéskéd-tem*, —tél, —ett. Mint valóságos remete folytatja életét; vagy remete gyanánt magányban, az emberi társaságtól elvontan éldegel.

REMETESZÉG, erdélyi falu a Marosi székely székekben, helyr. —*szég-re*, —én, —ról.

REMETETÁRS, (remete-társ) ösz. fn. Egy másik remetével élő remete.

REMETÓMEZŐ, l. REMETEMEZŐ.

REMETÜ, falu Kövár vidékén; helyr. *Remetü-n*, —re, —ról.

RÉMFA, (rém-fa) ösz. fn. A mészárosok, hentesek fogas állványa, melyre az elbonczolandó borjúkat, bárányokat, disznókat stb. felakasztják. Talán *remekfa*? V. ö. REMEK. Szalay Ág. szerint Győr vidékén: *rendfa*. Adelungnál eléjön *Rähmholz*, v. *Rahmholz*, *Rahmbaum*, rokon jelentéssel.

RÉMGONDOLAT, (rém-gondolat) ösz. fn. Rémműletbe hozó, rémműletet tápláló gondolat.

RÉMHAD, (rém-had) l. RÉMSEREG.

RÉMHANG, (rém-hang) l. RÉMKIÁLTÁS.

RÉMHELY, (rém-hely) ösz. fn. Hely, hol rémműlet uralkodik.

RÉMHÍR, (rém-hír) ösz. fn. Rémműletet hozó vagy terjesztő hír.

RÉMÍT, RÉMIT, (rém-ít) áth. m. *rémít-ett*, par. —s, htn. —ni, v. —eni. A képzelődés elé igen nagy veszélyt, fenyegető gonoszrt rémképen állítva elijeszt valakit. Ezen ige az ijesztésnek igen élénk, s egészen átható fokozatát jelenti, tehát többet jelent, mint az *ijeszt*. *Elrémíteni, megrémíteni valakit. Ne rémíts bennünket ily iszonyú dolgokkal.*

Gyöke azon *rém*, mely szemeket kápráztató, s különösen kísértetes tüneményt jelent, s ez ismét azon *rem* gyökkel áll szoros viszonyban, melyből a *remeg* *remegtet* származnak, t. i. rémíteni egyszersmind am. rémkép által remegésbe hozni, remegtetni. V. ö. RÉM.

RÉMÍTÉS, RÉMITÉS, (rém-ít-és) fn. tt. *rémítés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Ijesztés erősebb neme, fokozata, mely által valakit rémítenek. V. ö. RÉMÍT.

RÉMÍTŐ, RÉMITŐ, (rém-ít-ő) mn. tt. *rémítő-t*.

1) Aki, vagy ami rémít, azaz, a veszélynek, rosznak eleven rémképe által igen megijeszt. *Rémítő dolgokat beszélnek. Rémítő veszély, kegyetlenség.* 2) Nagyító, bámulást gerjesztő kifejezés, melylyel a közszokás néha kisebb nemű ijesztés helyett is. *Rémítő sok, rémítő nagy, rémítő drága.* V. ö. RÉM; RÉMÍT.



**RÉMÍTŐLEG, RÉMÍTŐLEG,** (rém-ít-ő-leg) *ih.* Igen megijesztve, az embernek egész valóját remegésbe hozva. *A kegyetlenül kinzott emberek rémítőleg kiáltottak. A tengeri nagy fergeteg rémítőleg dühöngött.* V. ö. **RÉMÍT.**

**RÉMJELENET,** (rém-jelenet) *ösz. fn. l. RÉMKÉP,* szoros értelemben.

**RÉMKÉP,** (rém-kép) *ösz. fn. 1)* Széles ért. szemeket kápráztató, a képzelődésben támadt homályos képe valaminek. *Rémképeket látni.* Szorosb ért. oly kép, vagy látvány, mely a nézőt megijeszti, elrémiti, pl. kísértet, boszorkány a képzelődőkre nézve.

**RÉMKIÁLTÁS,** (rém-kiáltás) *ösz. fn.* A rémulónak vagy rémulóknak kiáltása, hangja.

**RÉMKIRÁLY,** (rém-király) *ösz. fn.* A képzeletben rémek királya; a legnagyobb mértékben ijesztő rém.

**RÉMLÁTÁS,** (rém-látás) *ösz. fn. 1)* **RÉMKÉP.** 2) Képzeltetés, midőn valaki elméjében rémmel, vagy rémekkel tépelődik.

**RÉMLÁTÓ,** (rém-látó) *ösz. mn. és fn.* Aki elméjében rémmel vagy rémekkel tépelődik.

**RÉMLÉS,** (rém-lés) *fn. tt. rémlés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Homályos látás, vagy képzelés, midőn valami csak rémlik szemeink előtt, vagy elménkben. V. ö. **RÉMLIK.** A régieknél eléjön 'rémlét' vagy 'rém' jelentésében is. „O szent anyám hidd be azokat és (=is), kik kive (=ki) futának, mert rémlés nem vagyonok.“ (Érdy-codex).

**RÉMLET,** (rém-l-et) *fn. tt. rémlet-ét, harm. szr. —e.* 1) Szemeket kápráztató, s csupán képzelődésben létező látszat, tünemény. 2) Homályos sejtelem, midőn tiszta fogalmunk nincsen valami felől, hanem némi jelekből sejtjük, vagy színlünk hozzá; miről azt szoktuk mondani, hogy úgy rémlik előttünk. 3) **L. RÉMÜLET.**

**RÉMLETÉS,** (rém-l-et-és) *mn. tt. rémletés-t, v. —et, tb. —ék.* Szemeink, vagy képzeletünk előtt homályosan lebegő; továbbá, ijesztő, rémulést okozó. *A félénk ember előtt, ha éjjel erdőben utazik, sok rémletes képek, és tárgyak lebegnek.* Távolsági törzsöke a szoros képzelődésre vonatkozó *rémlik.* V. ö. **RÉMÜLETES.**

**RÉMLIK,** (rém-l-ik) *k. m. réml-ett, htn. —eni.* Valaminek képe csak úgy homályosan, mintegy el-fátyolozva, vagy távolságban tűnik szemeinkbe, vagy képzelő tehetségünk elé. *Úgy rémlik előttem, mintha amott távol járna valaki. Nekem úgy rémlik, hogy . . .* V. ö. **RÉM.**

**RÉMÖL; RÉMÖLET,** régiesen am. rémul, rémullet; l. ezeket.

**REMPE-HOLLÓS,** falu Vas m.; helyr. —*Hollós-ra, —on, —ról.*

**REMPÉL,** (rem-p-él) áth. m. *rempél-t.* Dunán túl am. rágalmaz, kisebbit.

Valamint a rágalom átv. értelmű, s a *rág* igétől származik; hasonlóan a *rempel* gyöke valószínűleg azon *rem*, melyből a metszést, vágást jelentő *remek* is eredett. V. ö. **REMEK.**

**RÉMRENDSZER,** (rém-rend-szér) *ösz. fn.* Az állami, vagy más társadalmi főnökségek azon megállapított kormányi eljárása, melynélfogva a köz fegyelmet és rendet rettetgető büntetések s folytonos rémitések által törekeshetnek fentartani. *Forradalmi, zsarnoki kormány által gyakorlott rémrendszer.*

**RÉMSÉG,** (rém-ség) *fn. tt. rémség-ét, harm. szr. —e.* A rémnek, mint ijesztő valaminek, folytonossága, vagy sokasága; nagy félelmisség, ijedelem. *A pusztító tatárok rémséggel töltötték el hazánkat. A földrengés rémséget okozott az egész vidéken.* Másképp: rémullet. Továbbá, valamint 'rémitő' úgy ez is nagyító értelemben is használtatik. *Rémség, mennyi pénze van.* (Lőrincz K.).

**RÉMSÉGÉS,** (rém-ség-és) *mn. tt. rémségés-t, v. —et, tb. —ék.* Igen nagy rémulést okozó; igen ijesztő, nagyon félelmes, mindenfelé rémuletet terjesztő. *Rémséges tűzveszély, égi tünemény: A vad népek előtt a nap fogyatkozása rémséges látvány.* Nagyítólag am. szerfölötti. V. ö. **RÉMSÉG.**

**RÉMSEREG,** (rém-sereg) *ösz. fn.* A képzeleti rémek egész sokasága.

**RÉMSIKOLTÁS,** (rém-sikoltás) **l. RÉMKIÁLTÁS.**

**RÉMTÁBOR,** (rém-tábor) **l. RÉMSEREG.**

**RÉMÚR,** (rém-úr) *ösz. fn.* Uralkodó, ki erőszakos börtönöztetések, kivégzések, szóval köz rémités vagy rettetgetés által igyekszik hatalmát fentartani.

**RÉMURALOM, RÉMURASÁG,** (rém-uralom) (v. —uraság) *ösz. fn.* Uralom, mely köz rettetgetés által tartja fen magát. V. ö. **RÉMRENDSZER.**

**RÉMÜL, RÉMÜL,** (rém-ül) *önh. m. rémul-t.* Valódi, vagy képzelt veszély érzete miatt igen megijed, egész valója remegni kezd. *Elrémulult bele, midőn fölbredvén a mellének szegezett tört megpillantotta. A mennykőcsapásra megrémült az egész ház népe.* V. ö. **RÉM, RÉMÍT.**

**RÉMÜLÉS, RÉMÜLÉS,** (rém-ül-és) *fn. tt. rémulés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Szenvedő érzés, midőn valaki akár valódi, akár képzelt veszélytől igen megijed. *Nagy rémulés fogta el az egész várost.* Öszvetéve: *elrémulés, megrémülés.* V. ö. **RÉMÜL.**

**RÉMÜLET, RÉMÜLET,** (rém-ül-et) *fn. tt. rémullet-ét, harm. szr. —e.* Kedélyi állapot, melyben akkor van valaki, midőn igen megijed, vagyis elrémul. *A rémulletet eltávolztatni, megszüntetni.* „És félelem és rémullet (horror) meghatá ő értelmeket.“ (Bécsi cod. Judith IV.). „Nézik vala ő orcáját és rémullet (stupor — bámulat) vala ő szemekben. (Ugyanott X.).

**RÉMÜLETÉS, RÉMÜLETÉS,** (rém-ül-et-és) *mn. tt. rémulletés-t, v. —et, tb. —ék.* Rémulletet okozó; igen félelmes, nagyon ijesztő, rettentő. *Rémületes hírek, veszélyek. Rémületes mesék, holmi kísértetekről.*

**RÉMÜLETÉSSÉG,** (rém-ül-et-és-ség) *fn. tt. rémulletesség-ét, harm. szr. —e.* Oly tulajdonsága, mineműsége valaminek, melynélfogva rémulletet okoz. *Tengeri vésznek, kegyetlen öldöklésnek rémulletessége.*